AKSEL BALLE HANSEN
& KAREN STJERNHOLM

RETSSTATEN

Gave fra
Den danske Henry George Fond.
Stiftet 17 April 1910.

AF SVINENES (DE FIRFØDDEDES) KATEKISMUS.

§ 1. Såvidt en besindig gætning rækker er universet et umådeligt svinetrug, der består af faste og flydende dele, men især da af svineføde, som man kan få fat på, og af svineføde, som man ikke kan få fat på, og af det sidste er der uendelig meget mere, i det mindste for de fleste svin.

— — — — —

§ 9. »Hvad er retfærdighed?« — Det er, at du har din del af det store svinetrug og ikke det mindste af min del.

§ 10. »Men hvad er så »min« del?« — Ja, dér ligger i sandhed den store vanskelighed, over den har svinevidenskaben grundet i lange lange år, og dog er den ikke kommet løsningen et eneste skridt nærmere. Min del — øf — min del er, når det kommer til stykket, alt hvad jeg kan få fat på, uden at blive hængt eller sat i tugthuset.

Carlyle: Latter-day Pamphlets; Jesuitism.

RETSSTATEN

EN FREMSTILLING AF

DET OFFENTLIGE LIVS ETIK

AF

SEVERIN CHRISTENSEN

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF CARLSBERGFONDET

KØBENHAVN
NORDISKE FORFATTERES FORLAG
1911

CENTRALTRYKKERIET · SLAGELSE

FORORD.

Nærværende bog kan betragtes som en fortsættelse og afslutning af en tidligere (»Naturlig ret, på grundlag af ækvivalent kompensation«. Kbhvn. 1907), idet den går ud på at bringe de i denne fremsatte, almindelige etiske grundprincipper til anvendelse på et specielt område, det offentlige liv.

Imidlertid har jeg dog udarbejdet den foreliggende bog som et selvstændigt hele, der meget vel vil kunne læses uden kendskab til forgængeren, idet jeg har åbnet fremstillingen med en kort gengivelse og begrundelse af de i »Naturlig ret« fremsatte grundtanker.

Under udarbejdelsen af »Naturlig ret« nærede jeg den anskuelse, som også blev udtalt deri, at specielle deduktioner ud fra klart fremstillede etiske grundsætninger (m. a. ord udarbejdelsen af en speciel etik) i grunden måtte betragtes som en ret overflødig opgave. Siden da er jeg blevet overtydet om det modsatte. Det viser sig, at mange mennesker meget vel kan have opfattet og anerkendt en grundsætning og dog røbe en påfaldende mangel på evne til at anvende den korrekt, i al fald på visse felter. Hvad der hindrer dem deri kan være faktorer af forskellig art; hvor det ikke er brist på logisk sans, kan det være tilvante traditionelle tankegange eller personlige interesser, der drager dem ud af den rette kurs. Men deraf følger, at en forfatter, som er interesseret i at se sine principper fortolkede og anvendte i den størst mulige renhed, ikke bør unddrage sig den opgave at være behjælpelig med at følge dem et stykke ud på de specielle felter, i al fald de vanskeligste.

Hvad retfærdighedstanken angår, er det hævet over enhver tvivl, at det område, hvor vejledning først og fremmest tiltrænges, er det offentlige liv. Der gør sig her særegne forhold gældende, som i al fald i første øjeblik let vil tilsløre oversigten.

Dette viser sig ganske klart, såfremt man blot overvejer følgende: hvorledes skal etikeren drive sin agitation ude i nutidens praktiske liv? Kan han med virkning slå på de samme strænge, når han står overfor det offentlige livs mænd, og når han står overfor privatmænd som sådanne? Kan han appellere til de samme følelser, kan han vende sig mod de samme angrebspunkter? — Nej, han må, som vi skal se, gå stik modsat tilværks i de to tilfælde.

Der klages i almindelighed over, at tiden bliver mere og mere selvisk og hjerteløs. Men det hænder da undertiden, at en og anden protesterer imod denne opfattelse og udbryder: ja, det kan være rigtigt nok, hvis man blot tænker på privatlivet. Men se hen til det offentlige liv og dets repræsentative mænd! Betragt vore lovgivende forsamlinger og vore kommunalråd! Har vi da ikke her, midt i vor nøgterne og tørre egoistiske tid, oaser, hvor humanitetens og hjælpsomhedens fane endnu holdes højt, ja højere end nogensinde før. Lyt til de taler, der holdes, se på al den gavmildhed, der udfoldes til højre og venstre, og sig, om der dog ikke her findes mænd med hjertet på rette sted!

Den etisk interesserede vil dog ikke kunne istemme denne begejstringshymne eller glæde sig over dette enestående opsving af humane følelser hos vore offentlige mænd. Fænomenet har ikke undgået hans opmærksomhed, men det har forekommet ham så besynderligt, at han har sat sig hen for at tænke. Og resultatet af denne tænkning er, at han rentud sagt vil være tilbøjelig til — af etiske grunde — at bede de offentlige mænd om endelig at være en smule mindre humane.

Ser ikke dette aparte ud, at i det offentlige liv må moralisten nu til dags være den, der ærbødigst henstiller til ved-

kommende endelig ikke at lade hjertet løbe altfor stærkt af med sig? Ser det ikke næsten ud som umoral?

Ved nærmere overvejelse må man dog vist give ham ret i, at en repræsentant som sådan ikke kan besidde hjerte eller andre organer af lignende art, med ret til at gøre sig selvstændigt gældende. Han er tværtimod selv et organ, i andres tjeneste. Som privatmand har han mulighed for at besidde et hjerte, men der er ingensomhelst naturmæssig eller retmæssig forbindelse mellem dettes krav og andre menneskers pengepung. Den arbejdets deling, der hidtil har været praktiseret, at det er repræsentanten, der har udfoldet det ædle sindelag og de varme følelser, medens det er os øvrige private egoister, der kun har fået den mere prosaiske del, — udbetalingen af valuta — overladt, er i længden uskikket til at vække etisk begejstring. Man bliver tilbøjelig til at mene, at det dog vist er en lidt for flatterende rolle, de styrende mænd har tildelt sig selv, og at der til at dokumentere virkelig offervillighed kræves andet og mere end smukke taler i rigsdagen og energiske greb i — andres lommer.

Det er ikke mindst dette forhold, denne ejendommelige moderne form for humanitet og ædelhed, der bevirker, at en fremstilling af det offentlige livs etik må få en særlig karakter og betydning.

I det private liv har det aldrig vist sig nødvendigt særlig at drage til felts mod hjælpsomhed og offervillighed; fristelsen til at overdrive disse tilbøjeligheder har her sjældent været så stærk, at de måtte bremses forat retfærdigheden kunde ske fyldest; hvad der mulig kom af, at man selv måtte præstere både følelse og udlæg. Her har moralisten i reglen måttet lade toner af ganske anden art lyde blot for at fremtvinge det mindstemål af selvfornægtelse, som retfærdighedslinien krævede.

Tilfældet har villet, at de efterfølgende betragtninger over statslivet er fremkomne i en for landet meget trykket

og mørk tid. Vi har været vidne til så betænkelige symptomer på gennemgribende korruption og décadence i det offentlige og private liv som aldrig før. Og det værste er, at man endnu forgæves spejder efter den afgørende vending i karakterer og anskuelser, som skulde bebude, at nu var bunden nået.

En hovedgrund til den almindelige déroute er sikkert den overordentlig udbredte uredelighed og uvederhæftighed overfor økonomiske spørgsmål. Den moralske sans er uden tvivl hos måske den allerstørste del af befolkningen så svækket på dette punkt, at man end ikke teoretisk vil indrømme, at f. eks. det at stifte gæld udover sandsynlig betaleevne er fuldt så uredeligt som at stjæle eller lyve. Og i stedet for at stat og kommune skulde søge at bane vej for en mere moralsk opfattelse, ser man dem ufravigelig i fortroppen, når det gælder at præstere eksempler på usolide og uredelige økonomiske dispositioner. Ganske ansvarsløst dynger de gæld på gæld på efterkommernes skuldre. Og endnu — midt i uføret — vover de ikke at se sandheden i øjnene og planlægge en sundere økonomi. Af frygt for vælgerne vover de hverken at begrænse udgifterne tilstrækkeligt eller at foreslå nogen forsvarlig dækningsmåde. De kender kun den ene udvej at fortsætte med lån og pantsætning. En afdød borgmester roses offentlig for at have overskredet sit budget, en anden borgmester erklærer det at skaffe balance på budgettet for hekseri, som vel ingen kan forlange af ham. En forhenværende finansminister finder det ganske naturligt, at repræsentanterne hver især kræver ind så meget som muligt til fordel for deres kres — det er jo netop deres opgave. Det er den økonomiske usundhed, der er roden til den politiske usundhed overhovedet.

Under sådanne forhold kan det være vanskeligt for en forfatter, der er kommet ind på at tale om statssager, at bevare sit hoved tilstrækkelig køligt og klart; og lige så vanskeligt kan det måske blive at fange læseres interesse for synspunkter, der ligger under den aktuelle overflade. Men ligesom jeg håber at påvise, at de anskuelser, der i det føl-

gende gøres gældende, har deres rod i overvejelser af forhold, der ligger dybere end de øjeblikkelige brydninger, således venter jeg også at træffe enkelte rolige læsere, som vil være villige til med mig at opsøge sundere grundprincipper for det offentlige livs førelse end dem, der for tiden har kurs.

Det var vel værd at tage under overvejelse, om ikke det nuværende demokratiske partistyre i det hele taget hviler på et falsk grundlag. Som det nu er, muliggør det et mindretals fuldstændige prisgivning på alle punkter og giver flertallet beføjelse til skrankeløst at trampe ind på ethvert individuelt område. Har man nogensinde afstukket grænserne for den personlige frihed og ejendomsret så klart, at den enkelte med den myndighed, retten giver, kan stanse en hvilkensomhelst statsmagt, det være sig en enevoldsmagt eller en flertalsmagt, med et: hertil og ikke længere? Under de nuværende forhold har en regering en næsten ubegrænset magt til efter forgodtbefindende at disponere over borgernes ejendom til en mængde opgaver, en stor del af dem ikke kan sanktionere; pengemagt og embedsmandsvælde ophobes i altfor betænkelig grad i regeringens hænder. Hvor det har ført os ud, har vi alle i altfor smertelig erindring. Men det gælder om at få øjnene op for, at det, vi har været vidner til, ikke var en række tilfældigheder. Det gælder om at se, at hvis ikke systemet havde medført, at privat-økonomiske interesser var så intimt sammenslyngede med flertalsstyret i dets nuværende form, vilde de uhyggelig korte spring fra mestbetroet mand til forbryder have været utænkelige. Blandt andet også fordi motiverne havde manglet. Vi må se sandheden i øjnene og indrømme, at de uhyggelige ting, der er sket, er ganske naturlige, næsten uundgåelige konsekvenser af partistyre og regeringsalmagt i forening. Endvidere, at det naturligvis kun er det mest graverende, vi overhovedet har fået at se.

Nuvel, hidtil har vel intetsomhelst politisk system været i stand til at hindre, at de mest hensynsløse og idéløse magtstræbere kom i spidsen. Det er forsåvidt interessant at se, at det allevegne, under ethvert historisk styresæt, har været

muligt for en bestemt type af mænd, til alle tider nøjagtig den samme type, at bane sig vej til magten. Hensynsløse og brutale, med en egoisme, der ingen grænser kender, og i besiddelse af en blændende suffisance og af den af så mange højt beundrede formelle dygtighed og arbejdsevne er de ofte kendelige allerede på det ydre; de ser ens ud i den romerske kejsertid og i vor demokratiske tid. Ingen regeringsform har formået at holde dem nede; de forstod at tillempe sig og at vælge deres trappetrin efter forholdene. Man må være så ærlig at tilstå, at heller ikke det moderne demokrati har formået at bygge noget bolværk imod denne fare. Ja, man må strække sig så vidt, at man erkender, at det både i indland og udland for en stor del har været 2den og 3die klasses mænd, der er kommet i forgrunden i det moderne politiske liv.

Det spørgsmål, fremtiden stiller, er om man kan og vil se sammenhængen i disse ting. Og om man vil søge tilbunds i uføret for at værne den enkelte borgers personlige og økonomiske frihed imod magtovergreb fra de regerendes side. Men i hvilken retning skal man søge en garanti, som ingen aristokratisk eller demokratisk forfatning hidtil har kunnet yde?

Der er næppe anden udvej end at begynde sine overvejelser med den dybest mulige mistillid til regereri overhovedet og fra grunden af undersøge alt regimentes årsag og naturnødvendige bestemmelse. Dernæst må man stille det spørgsmål: har det enkelte individ ikke et særligt ejendomsområde, som han alene har selvbestemmelsesretten over, og som bør være helligt og ukrænkeligt og værnes mod indgreb fra enhver regerings side, af hvad art den end er? På dette spørgsmål kan kun etikken — den naturlige retslære — give svar, og den er tillige den eneste, der kan angive hvor grænselinien mellem den enkeltes og det offentliges retsområde ligger. Mere kan etikken ikke gøre; men det er også tilstrækkeligt, ti deri ligger et betydningsfuldt vink: vil man for alvor betrygge det personlige liv og skabe det et fristed, kan man spare sig

alle formelle forfatningsforandringer og lign.; regeringer har hidtil forstået at benytte enhver »form« til at svulme op i. Der er kun det ene at gøre: på forhånd at sætte magten på sultekost. Kun ved at udhungre den, kun ved principielt at beskære og begrænse regeringens opgaver til det nødvendige mindstemål, med begrebet den etiske ejendomsret som ledestjærne, kan man skabe garantier af betydning imod magtovergreb fra oven. Det er muligheden og fristelsen, der skal afskæres.

Jeg har i denne fremstilling af det offentlige livs etik ikke tilstræbt nogen fuldstændighed i retning af at få alle problemer med, men udelukkende været opmærksom på at fremdrage dem, der forekom mig at være de vigtigste og vanskeligste. Der vil endnu være brug for meget tænksomt arbejde, inden der er gjort fuld rede for hvad der på ethvert område af det offentlige liv må betragtes som retfærdig ordning.

At det er blevet mig muligt ikke blot at påbegynde, men også at afslutte det arbejde, jeg for min part har følt trang til at udføre i denne retning, derfor er jeg Carlsbergfondets beredvillige støtte stor tak skyldig.

Severin Christensen.

April 1911.

INDHOLD

FØRSTE AFSNIT.

Almindelige grundsætninger for retsstatens virksomhed.

1. Naturlig ret.

Hovedlinjerne i »Naturlig ret«s fremstilling af etikkens grundprincipper. — Definition af det retfærdige. Begreberne skyld, skyldighed. — Den etiske ejendomsret som moralens basis. Pag. 1.

2. Betingelser for en etisk Videnskab.

Hvilke videnskabelige fordringer kan der stilles til et etisk princip, som vil gøre krav på at være det rette? — 1⁰. Formålet, det tager sigte på, må bevises at være en almen og objektivt påviselig fællesinteresse. 2⁰. Princippet må være udtryk for en social naturlov, der konstant leder til formålets opfyldelse. 3⁰. Det må kunne formuleres som en norm. 4⁰. Og være kærnen i alle hidtil eksisterende moralopfattelser. 5⁰. De fænomener, der omhandles, må danne et ensartet forskningsområde. — 6⁰. At det fremfor noget andet moralprincip opfylder alle disse betingelser. Pag. 7.

3. Statsmagtens retmæssige område.

Etikkens inddeling i det private og det offentlige livs etik. — Digression om statsteorier i almindelighed og den materialistiske

historieopfattelse. — Tidligere teorier om statsmagten og dens rette grænser: Locke, Voltaire, Montesquieu, fysiokraterne, Rousseau, v. Humboldt, Stuart Mill, Spencer, Eötvös, socialdemokraterne, Henry George. — Problemet endnu ikke endegyldig løst. Pag. 19.

4. Retsstatens principper.

Er den enkelte i bundløs skyld til staten? — Statsovergreb. — Foreningsforholdene overførte til staten. Tilblivelsesmåden er ikke afgørende for statens karakter som retsstat; derimod, om den ledes af retmæssige principper. — Fællesejendommen til fællesopgaver. Pag. 39.

5. Den etiske ejendomsret.

Begrebet etisk ejendomsret. — Den sociale, retshabile ener er ejendomssubjekt og kan ikke blive ejendomsobjekt. — »Ejendom« af sine lemmer, sanseorganer etc. er urigtig sprogbrug. — Objekter, der er udelukkede fra særeje. — Objekter, der kan tilegnes som særeje. — De to forskellige former for naturlig ret. (Særejeretten eller vederlagsretten og den jævnbyrdige rådighedsret eller medejendomsret.) Pag. 45.

6. Fællesejendom til Fællesopgaver.

Statens indtægt hidrører fra fællesejendommen, den samlede værdi af de nødvendige og af staten tilladte forrettigheder. — Skat modsat afgift eller refundering af forrettighedernes værdi. — Kritik af gængse statsindtægters berettigelse: Domæner, overskud af hasardspil, trafikmidler, gebyrer. — Skatteteorier. — Arveskat, forbrugsskatter, told, grundskat, ejendomsskyld. — Grundværdiafgiften. — Indvendinger imod denne. — Definition af begrebet fællesinteresser. — Statens retmæssige virksomhed omfatter følgende hovedformål: 1) Indre retsbeskyttelse, 2) Forsvar af retsområdet udadtil, 3) Forsorg for de umyndige og 4) Sikring af samfærdslen og tilvejebringelse af samfærdselsbetingelser. Pag. 55.

ANDET AFSNIT.

Indre retsbeskyttelse.

7. Ækvivalensprincippet overført til strafferetten.

Der er områder af lovgivningen, hvor den naturlige ret altid spontant vil trænge forholdsvis stærkt igennem. — Udenfor disse står straffeloven, som derfor i særlig grad trænger til etisk gennemlysning. — Grundmodsætningen i opfattelserne af straffens væsen. — Kærnen i gengældsteorierne er gang på gang blevet misforstået. — Juristernes etik og videnskabelig etik. Er det usædeligt at gengælde ondt med ondt? — Er sædelig skyld et mysterium? — Straf og erstatning. Pag. 70.

8. Kritik af den bestående strafferetspraksis.

a) Forbryderen. — Subjektiv individualisering; den etiske forholdslov spøger også blandt jurister. — Den moderne kriminologi tenderer imod at gøre forbryderen retløs og krænker princippet om alles lighed for loven. — Reformation of the criminal instead of principle of retribution. La orthopédie morale. — Er det etiske skyldbegreb subjektiv lyrik? — Er gengældelsen nødvendigvis formålsløs? — Enhver retmæssig straf må munde ud i en værdierstatning. — Mellem forbrydelser og privatretlige forseelser findes der ingen skarp grænse. Pag. 86.

9. Kritik af den bestående strafferetspraksis. (Fortsat.)

b) Den krænkede. — Statsmagten har i stedse stigende grad søgt at gøre gældende, at det ved enhver forbrydelse i første række er den, der er den krænkede. — Værdierstatningen bør tilfalde den krænkede. — Uagtsomme handlinger og lign. — Nødværge og beslægtede forhold.

c) Den tredje part, mægleren. Pag. 105.

10. Vederlagsprincippets praktiske udførelse. — Hovedlinjerne i fremtidens behandling af forbryderen.

Vederlagsprincippets praktiske udførelse. — De gængse straffemetoders fallit. — Bødestraffens natur. — Oprejsning og beslægtede begreber; udvikling fra identisk kompensation (talio) til værdierstatning. — Kan den enkelte kræve specifik oprejsning ud fra et subjektivt ønske derom? — Hvor langt er den rene vederlagsstraf anvendelig? — Erfaringer fra den nyeste tid om forskellige former af strafarbejde, frivilligt eller under tvang. — Hovedlinjerne i fremtidens behandling af forbryderen. — Undtagelsestilfælde, hvor sikring af forbryderens person er en berettiget forholdsregel. — Dødsstraffen. — Benådningsformer og deres rette område. Pag. 111.

11. Retsforfølgning m. m.

Statens ret og pligt til at skride ind mod forbrydelser. — Det akkusatoriske princip; anholdelsesret, varetægtsarrest; den sigtedes retsbeskyttelse i det hele taget. — Er det pligt at tilstå? Er det pligt at vidne? — Tavshedspligt. — Domstolenes sammensætning, lægmandsdeltagelsen. — Procesomkostningerne. Pag. 130.

12. Enkelte civilretlige problemer.

Æresfornærmelser, presseforseelser. Trykkefrihedens konsekvenser. — Sundhedstilsynet. — Staten og forretningslivet; nærings- og omsætningsfrihed; subventioner og hæmninger. — Frikonkurrence, en endnu uforsøgt tilstand. — Truster. — Aktielovgivning. — Ejendomsretten til åndsprodukter. — Gældsforhold. Pag. 143.

13. Finansforvaltningen.

Finansforvaltningen. — Monopolafgifter. — Samfærdselsmidlerne og staten. — Er alle livsgoder fællesgoder? En distinktion, der skarpt må understreges. Til fællesgoderne må bl. a (se

inddeling i kap. 6) regnes: Sikring af samfærdslen og tilvejebringelsen af samfærdselsbetingelser. Denne opgave omtales på dette sted, men ganske kort. Pag. 161.

TREDJE AFSNIT.

Beskyttelse af retsområdet udadtil.

14. Folkeretlige overvejelser. Folkets kontrol med sit udenrigsstyre.

Det teoretiske retsstandpunkt, at jorden tilhører alle dens beboere, kolliderer med de politiske magtforhold. — Udvidelse af retsområdet på magtområdets bekostning må ved internationale tvistigheder være retsstatens væsentligste opgave. — Folkerettens nuværende embryonale tilstand; de internationale fredsinstitutioner. — Folkets kontrol over sit udenrigsstyre. Pag. 170.

15. Er beskyttelse udadtil en fællesopgave?

To kategorier af fredsvenner: de sentimentale og de realistiske. — Er fred for enhver pris et af etikken påbudt standpunkt? — Hvad kan det nytte — hvad skal det nytte? — Neutralitetsregler: rettigheder og pligter. — Erobringskrige, ret til kolonisering; ret til isolering. — Nationernes selvbestemmelsesret; løsrivelsesbestræbelser. — Ydre retsbeskyttelse er principielt en fællesopgave. — Sagkundskabens begrænsede kompetence. Pag. 174.

16. „Værnepligt" m. m.

Gives der en personlig værnepligt? — Værneskat. — Værnetjenesten må være frivillig og kompenseres. — Indfødsret. — Udlevering af forbrydere. Pag. 188.

FJERDE AFSNIT.

Forsorgen for de umyndige.

17. De umyndiges stilling indenfor den etiske retsorden.

Børnenes stilling indenfor den etiske retsordning; selvstændige retssubjekter eller ejendomsobjekter? — De har etisk medejendomsret til visse goder og retsevne (d. v. s. de nyder retsbeskyttelse) uden at besidde retshabilitet (retslig handleevne). — Hvori består den umyndiges medejendomsret? og hvorledes begrundes den? — Statens andel i forsorgen. Pag. 192.

18. Forældremagt – forældrepligt. Umyndighedsbegrebet.

Forældremagten er en værgeret, der på visse vilkår er forældrene tilstået. — Forældrepligt. — Den umyndiges formueretlige og retsstridige forhold. — Definition af umyndighedsbegrebet. Fysiologisk og patologisk umyndige. — Umyndige kan ikke begå forbrydelser eller straffes. — Forskellige logiske konsekvenser af et på modenhed hvilende myndighedsbegreb. Pag. 201.

19. Den materielle forsorg.

Foranstaltninger før fødslen, ægteskabsforbud, indskrænkninger i visse arter af kvindearbejde, hvile i tidsrummet omkring fødslen. — Retten til sin moders bryst. — Kontrol med plejebørn og forsømte børn. — Uægte børns retsstilling. Pag. 207.

20. Den åndelige forsorg.

Statens andel i denne indskrænker sig til den kundskabsmeddelelse, der er nødvendig for at garantere sociale kvalifikationer. — Til dette minimum bør den obligatoriske undervisning indskrænke sig; den øvrige uddannelse må være privat. Ligeledes er opdragelsen, al kulturel, religiøs og politisk påvirkning hjemmets sag og ret. Pag. 213.

21. De umyndiges forseelser. – De patologisk umyndige.

De umyndiges forseelser. — De umyndige mangler forudsætninger for at straffes. — Tvangsopdragelse af vanartede; de amerikanske reformatories; undervisning i etik.

De patologisk-umyndige. — Normalitetsbegreber som kriterium. — Kriteriet må være medicinsk-teknisk. — Begreberne degeneration, forbrydermenneske, moral insanity. Pag. 219.

FEMTE AFSNIT.

Statsmagtens retmæssige organisation.

22. Hvorlangt rækker et flertals ret?

Majoriteters begrænsede kompetence. — Efter hvilke principper skal fællesopgaverne styres? 3 muligheder: mindretals-, flertals- og enstemmige afgørelser. — Fællesgoder og Andelsgoder. — Ved bestyrelsen af de førstnævnte kan den ene medejer ikke kræve mere indflydelse end den anden. — Flertalsafgørelsens rette område. Pag. 227.

23. Tekniske valgspørgsmål.

Direkte folkeafstemning, referendum. Repræsentationssystemer — Mangler ved de gængse repræsentationsformer; repræsentanterne er små suveræner. Recall. — Simpelt flertalsvalg; omvalg. Forholdstalsvalg (Andræ, d'Hondt, Madsen). — Fri valgret eller individuel proportionalisme. — Betingelser for stemmeret og valgbarhed. — Kvindens deltagelse i det offentlige liv. Pag. 231

24. Administration. Domstole.

Administrationen. — Domstolene. Deres uafhængighed. Deres kompetence til at prøve lovenes overensstemmelse med forfatningen. — Dommernes udnævnelse må ske efter faglige kvalifikationer. — Dommere og embedsmænd bør i videst muligt mål holdes udenfor aktiv politik og forretningsliv. Pag. 247.

25. Kommunalt selvstyre.

Centralisation — decentralisation. Pag 253.

SJETTE AFSNIT.

Det sociale spørgsmål, kulturspørgsmål m. m.

26. Det sociale spørgsmål og – det individuelle.

Det »sociale« spørgsmål. — Opfattes i den moderne tid som et spørgsmål, der omfatter alle livsforhold. — Man overser, at den logiske sans som supplement forlanger et individuelt spørgsmål og en grænse draget imellem dem. — Sociale opgaver, som er statsanliggender og andre, der må løses ved private sammenslutninger. — Pauperteten er som sådan intet passende objekt for direkte socialpolitisk indgriben, da den ofte har individuelle årsager. — Statens sociale opgave består i at garantere enhver arbejdsvillig en eksistensmulighed, en retfærdighedsbasis for selvhjælp. — At dette kan ske ved at gennemføre jordretten kan betragtes som teoretisk og praktisk bevist. Pag. 257.

27. Retsgrundlag contra offentlig hjælp.

Det offentlige mangler alle forudsætninger for at udøve godgørenhed. — Dets stilling til invaliditet, sygdom, alderdomsforsørgelse, arbejdsløshed og lign. Pag. 264.

28. Statens omsorg for kultur og videnskab.

Af alle monopoler er åndsmonopolerne de værste og bør derfor bekæmpes både for skolens og de højere undervisningsanstalters vedkommende. — Faren ved universitetets og de frie kunsters afhængighed af staten. Pag. 270.

I. AFSNIT.

ALMINDELIGE GRUNDSÆTNINGER FOR RETSSTATENS VIRKSOMHED.

1. NATURLIG RET.

Da jeg betragter det her foreliggende arbejde som et forsøg på en logisk anvendelse af de i mit tidligere skrift »Naturlig ret« opstillede etiske grundprincipper, og da jeg på forhånd vil stemple enhver bemærkning om det offentlige liv, der i det følgende vil blive fremsat, som forfejlet, hvis den ikke er en sådan logisk afledning, anser jeg det for rigtigst at optrække hovedlinjerne i den nævnte fremstilling af etikkens grundprincipper.

Som det centrale begreb i etikken betragtedes i det nævnte skrift *retfærdigheden*. Denne opfattelse betegner et brud med den gængse moralfilosofi. Ti om end næsten alle moralfilosoffer giver dette begreb en eller anden plads i deres systemer, har det endnu langtfra opnået den afgørende betydning som udgangspunkt for en videnskabelig etik, det kan gøre krav på; end sige, at det skulde være anerkendt som etikkens grundbegreb eller som eet med etikkens indhold. Grunden hertil må for en væsentlig del være, at man hidtil har været mindre præcis med definitionen af det retfærdige.

I få ord kan man bestemme det retfærdige som det princip, der går ud på under alle sociale transaktioner at afveje ydelse og modydelse således, at de ækvivalerer hinanden (d. v. s. således, at vederlaget i værdi er lig med den modtagne ydelse), og således, at resultatet bliver, at enhver får og beholder sit,

eller hvad der i værdi svarer dertil. Har flere været ydende, lyder princippet på, at hvis de alle har ydet det samme, bliver vederlaget ens; har de ydet forskelligt, bliver vederlaget i forhold til ydelsen. At den, der har lidt et tab eller en krænkelse, kræver vederlag af ham, der har forvoldt tabet eller krænkelsen, er ligeledes i overensstemmelse med retsprincippet. Det er altså et princip, der kræver anvendelse af kvalitative og kvantitative vurderinger. (»Retmæssighed« betyder *det rette mål.)*

Berettigelsen til at opstille dette princip om retmæssig gengæld eller vederlag som etikkens grundprincip fremgik af de undersøgelser i »Naturlig ret«, der viste, at det måtte anses som udtryk for en aldeles konstant *social naturlov,* der hersker med uindskrænket gyldighed overalt hvor samliv findes, i de forskelligste tidsperioder og på de forskelligste lokaliteter.

Det kunde nemlig påvises, at hos ethvert individ ligefra de højest organiserede og helt ned i den ubevidste organiske natur findes en tendens til kvalitativ og kvantitativ kompensation, idet alle organismer stræber at udligne tab og overlast, der tilføjes dem, og viser en hæftig attrå efter at hævde og forsvare deres integritet. I det indbyrdes forhold mellem højere organismer kan dette føre til *hævnen,* hvis formål er at søge vederlag for en lidt krænkelse hos modstanderen, enten ved at berøve ham fordele eller ved at tilføje ham skade. At denne sidste form for hævn udspringer af den samme tendens, er udenfor al tvivl; ti da højere organismer betragter deres magtsfære som en del af sig selv, vil man let indse, at en svækkelse af modstanderens magtsfære kan føre til en genoprettelse af det tidligere indbyrdes forhold; relativt bliver magtfordelingen den samme som den oprindelige.

Umiddelbart fører denne tendens ikke til retsprincippet; begrebet en *retmæssig* hævn kan kun opstå som bevidst reflektion over den uforholdsmæssige retorsions skadelige indflydelse på et fortsat socialt samliv; den aldeles bestemte kvantitative udformning, en retmæssig hævn har, er utænkelig uden dette mellemled. Fra det vegetative dyb skyder de

dunkle interesser og tendenser op med ubønhørlige krav; det er reflektionens sag at tilse deres tarv ved at drage lære af erfaringen.

Men denne med magt fremtvungne kompensation er ikke den eneste, ikke en gang den vigtigste form, hvorunder princippet gør sig gældende. I ethvert samfundsliv gives der en fredelig, på aftaler eller stiltiende overenskomster hvilende kompensation, som går ud på at udligne modtagne fordele. Den opstår, udpeget af erfaringen, som den eneste mulige betingelse for social samvirken; inderst inde har den den samme rod som den fjendtlige kompensation: utilbøjeligheden til at lide tab indenfor sit område, interessen for at bevare sin integritet. Skal en fredelig udvekslen af værdier finde sted, kan det kun ske efter ækvivalente principper, ifald tab på nogen af siderne skal undgås og gensidig fordel opnås. Den fredelige kompensation vil opstå, såsnart der i et samfund viser sig fælles opgaver, uløselige for den enkelte, f. eks. forsvar, brobygning etc., eller når der ved en udstrakt arbejdsdeling viser sig trang til ombytning af arbejdsprodukter.

Den værdi, N. N. har retmæssig krav paa, at jeg yder ham (som vederlag for en fordel, jeg har modtaget af ham eller et tab, jeg har tilføjet ham) er min *skyld* til N. N. (og der er min *skyldighed* at erlægge denne ydelse).

Disse udtryk, skyld, skyldighed, som altså betegner, *hvad man etisk set bør*, er de mest træffende, sproget ejer, til at karakterisere det etiske forhold. Ordet *pligt*, der af adskillige moralfilosoffer betragtes som det, der bedst udtrykker moralens væsen, har efterhånden fået altfor mange forskellige betydninger til at være fyldestgørende i videnskabelig sprogbrug.*) Det engelske sprog ejer i »duty« et ord, som gennem sit stammeslægtskab med »debt« er udmærket skikket til at betegne det etiske grundbegreb, vel at mærke sålænge dette slægtskab ikke glemmes, og betydningen ikke forskydes for langt fra sit oprindelige leje. Sålænge det holdes i kontakt med det oprindelige kommercielle debt-forhold, vil det ikke

*) Smlgn. »Naturlig ret«, pag. 37.

blot være klart og rammende, men også højst oplysende med hensyn til det moralske forholds oprindelse.

Skyld optræder under to forskellige former: enten er det vederlag, der skyldes, lovet, eller det er ikke lovet. I de tilfælde, der beror på forud afgivne løfter, findes skyldens størrelse let, når man blot gør sig tilstrækkelig klart, hvad det er, man har lovet. Den anden form for skyld opstår ved tab og krænkelser, det ene menneske tilføjer det andet; også i disse tilfælde vil der i følge de ovenfor anførte principper kunne stilles et retmæssigt krav paa ækvivalent kompensation; ti det er ikke blot nyttige men også skadelige handlinger, der kan kræve vederlag.

Men her er vi ved et punkt, der kræver nærmere forklaring: er man skyldig at erstatte *alle* de tab, man tilføjer et andet menneske? Hvis man f. eks. tilføjer ham tab ved at berøve ham en ting, som han har fraranet en anden, skylder man ham da vederlag derfor? Eller hvis man har skadet ham som konkurrent ved at føre bedre varer eller gøre et vist arbejde bedre?

Vi må for at løse denne tvivl gå tilbage til princippets ordlyd. Det hed, at ydelse og modydelse skulde afvejes således, at de ækvivalerede hinanden *og således, at enhver fik og beholdt sit.* Det er åbenbart det lille gådefulde ord »sit«, der trænger til nærmere belysning, og som mulig vil give os løsningen.

Hvis man i det nys nævnte eksempel ydede den person vederlag, som havde stjålet den genstand, der krævedes erstattet, vilde netop *ikke* enhver få og beholde sit; ti den nævnte genstand var jo netop ikke hans, der krævede erstatningen. For at en kompensation skal være fuldtud retmæssig, kræves altså, at både den, der erstatter, og den, der kræver erstatning, skal *eje* de værdier, der anvendes i denne transaktion.

Det vil med andre ord sige, at princippet om retmæssig kompensation ingen fast grund får under sig, førend det er klarlagt, hvad der er dit og mit.

Imidlertid er det indlysende, at gængse legale bestemmel-

ser angående ejendomsforhold ingen betydning kan have i denne sammenhæng. Det er sociale naturlove, ikke legale autorisationer, vi søger. At f. eks. *okkupation* af herreløse ting eller *hævd* skulde indeholde nogen naturmæssig beføjelse til ejendomserhvervelse, vil det være umuligt at begrunde. Ligesålidt er *overdragelsen* af en ting nogen fyldestgørende autorisation, ti den forudsætter netop, at de ting, jeg overdrager, er mine.

Der er kun en eneste af de legale erhvervsmåder, som danner en undtagelse: *arbejdsomdannelsen*. Og hvorfor? Fordi det er det eneste, som er et direkte udtryk for den lov, der behersker det sociale samliv: indtægt for udgift. Hvis vi overfører den samme regel, som gælder for *ombytningen:* lige for lige, til den oprindelige *erhvervelse* af et produkt, skaber vi dermed en *etisk ejendomsret,* i følge hvilken et menneske har etisk ret til at eje det produkt, hvori hans virksomhed, hans flid og snille har objektiveret sig.*) Dermed har vi fået fast bund under fødderne, thi princippet for ombytning får kun nogen mening og kan kun gøre sig gældende som naturmæssigt socialt princip, hvis det har den etiske ejendomsret til forudsætning. Det vilde lige så lidt fremme samlivet, hvis en tyv kunde forlange erstatning for at have mistet et af sine tyvekoster, som hvis en handlende kunde kræve erstatning overfor en dygtigere konkurrent. Ved hjælp af begrebet etisk ejendomsret er vi i stand til at sondre de skadelige indgreb, der kræver erstatning, fra dem, der ikke kræver en sådan. Det er kun *overgreb* overfor retmæssig ejendom, der kræver erstatning; skadelige indgreb, der ikke kommer ind under kategorien overgreb, kræver ikke at erstattes.

Princippet for retmæssig handlemåde må da, for fuldtud at forstås, formuleres som det princip, der går ud på, under alle sociale transaktioner at afveje ydelse og modydelse således, at de ækvivalerer hinanden, og således, at resultatet bliver, at enhver får og beholder sit *(ved ækvivalent præstation erhvervede eje).*

---

*) Smlgn. »Naturlig ret«, pag. 361 ff.

Problemet om en etisk ejendomsret er derved gjort til det fundamentale i etikken. De, der nægter, at man kan skelne mellem ting, der ejes med rette, og ting, der ikke ejes med rette, imellem ting, der kan gøres til særeje i kraft af loven om den ækvivalente ydelse, og ting, der ikke kan gøres til særeje, fordi denne lov overfor disse ting er uanvendelig, — kunde ligesåvel benægte, at der overhovedet gives etiske synspunkter. Og de moralfilosofier, der ikke begynder opbygningen af deres system med en undersøgelse af den etiske ejendomsret, vil ufejlbarlig komme til at svæve i luften.

Af det foregående fremgår endvidere, at der gives to forskellige måder, på hvilke man kan optræde umoralsk: 1) ved undladelse af at indfri en skyld, der skriver sig fra et løfte, og 2) ved overgreb på andre menneskers retmæssige materielle eller åndelige ejendom.

I første tilfælde har man, ved direkte eller indirekte at have aflagt et løfte, selv udtrykkelig lagt beføjelsen til at stille retskravet i vedkommendes hånd. I sidste tilfælde er det først den umoralske handling, der skaber et sådant krav. I begge tilfælde vil den moralske handling være en sådan, som opfylder hvad ejendomsretten kræver.

Moralbegrebet, således som det her er skizzeret, er et langt snævrere begreb end de gængse systemers. Men da det for os kun gjaldt om at finde normen for den opførsel, der nødvendigvis må kræves, når man har de *fundamentale vilkår for social samvirken* for øje, og som altså er i overensstemmelse med *sociale* naturlove, kunde vi ikke få øje på andre etiske grundbegreber end retfærdig erstatning og skyld. De herhen hørende fænomener danner tilmed en naturligt afsluttet gruppe, der udgør den væsentlige kærne i alle tiders forestillinger om det moralske. Derimod måtte alt, hvad der kan henregnes til individuelle eller sociale klogskabs- eller nytteregler, alt hvad der alene vedrører personlige idealer eller ønsker, skarpt udsondres som noget, der — hvor berettiget og betydelig en rolle det end spiller i livet —, hører alle andre steder hen end under det moralske omraade.

2. BETINGELSER FOR EN ETISK VIDENSKAB.

Efterat indholdet af de i »Naturlig ret« fremsatte grundprincipper nu i korthed er gengivet, vil man med føje kunne forlange en nøjere begrundelse af, at netop disse — og ingen andre — opstilles som de rette *etiske* grundprincipper. En sådan begrundelse skal nu blive forsøgt.

Enhver etisk sætning, som nogensinde er blevet udtalt, har (eller kan i det mindste omskrives til) formen: *Du bør* etc. Skønt der har været tilløb nok til at gøre etiske sætninger til udtryk for befalinger, bønner, henstillinger osv., hersker der dog nu i det væsentlige enighed om, at det karakteristiske ved en etisk sætning er fremsættelsen af et *krav*, der vel møder individet udefra, fra dets omgivelser, men som dog appellerer til indre godkendelse. Hvis mennesket var et isoleret væsen, ikke et socialt, vilde der ikke eksistere moralske krav; der kunde da kun være tale om at træffe sin afgørelse mellem ting, der var hensigtsmæssige eller ej for dette enkeltvæsen.

Førend det afgørende kan fastslås, at princippet om retmæssighed i den ovennævnte betydning er det eneste rette princip at benytte som grundlag for en videnskabelig etik, må der, såvidt jeg formår at se, ske følgende påvisninger:

1⁰. Den interesse eller det formål, som princippet tilsigter at fremme (det sociale sammenspils uforstyrrede gang) må godtgøres at være en almen og *objektivt påviselig fællesinteresse*.

2⁰. Kun sådanne krav, som stilles i overensstemmelse med det ovenfor definerede princip om retfærdighed, har naturlige betingelser for almindelig godkendelse, *fordi* det kan godtgøres, at princippet er udtryk for en social naturlov,

idet det udgør den *absolut nødvendige betingelse* for, at den sociale samvirken kan fungere uforstyrret; det kan vises, at denne *årsagssammenhæng er aldeles konstant.*

3⁰. At princippet er *således formet,* at det giver en *norm,* en *handleregel,* der er i stand til under det daglige livs talrige problemer at anvise en sikker objektiv vej til formålets realisation, og ikke overlader den handlende til hovedsagelig at støtte sig til et subjektivt skøn.

4⁰. At det retmæssige krav i virkeligheden er det fælles træk, kærnen i alle hidtil eksisterende moralsystemer, hvorfor det er berettiget at *kalde læren* derom *etik.*

5⁰. At den naturlige rets område er *en entitet,* d. v. s. et naturligt begrænset forskningsområde, der ikke indeslutter forskelligartede ting.

6⁰. At der intet andet moralprincip findes eller kan findes, som opfylder alle disse betingelser.

1⁰. At det sociale samlivs trygge funktion virkelig er en almen fællesinteresse, d. v. s. en interesse, der drejer sig om samfundet i dets helhed, og som alle i lige grad har grund til at dele, vil vel næppe nogen for alvor kunne bestride. At solidaritetsfølelse og tillidsfølelse hersker og befæstes mellem menneskene er nemlig ikke noget, som blot de ærlige eller idealt anlagte mennesker har grund til at interessere sig for; de uærlige har ganske den samme interesse, thi hvis mistillid var enerådende eller blot overvejende, hvem havde de da at snylte på? At benægte denne interesses universelle tilstedeværelse vilde være det samme som at benægte menneskets sociale afhængighed.

2⁰. Hvad det næste punkt angår, kan der f. eks. henvises til den betydning, *handelsudviklingen* med sin større og større stræben efter nøjagtig ækvivalent udligning har haft for det sociale samliv. Handelens fremskridt fra tuskhandel til kredit betegner en stedse stigende respekt for det ækvivalente vederlags betydning, og det viser sig, at overalt hvor denne respekt trænger ind, lettes og fuldkommengøres samlivet. Den mest dagligdags erfaring fastslaar, at hvis et løfte brydes, vil det uundgåeligt medføre, at den, der aflagde

det, for fremtiden bliver mistroet af den, der modtog løftet. Et nyt løfte vil ikke så let kunne bygges på personlig forsikring alene, men vil kræve andre, reelle garantier. Den, der en gang er skuffet, vil også let få mistro til andre, hans tillid er en gang for alle rokket, hvad der skader samlivet ud i videre krese.

Betales et udført arbejde over dets værdi, vil den betalende lide et tilsvarende tab. Da det er fysisk umuligt at overbetale alt arbejde, vil en udstrakt overbetaling uvægerlig medføre, at nogle får for lidt, og at samarbejdet vil stagnere.

Betales et arbejde under dets værdi, vil arbejderen lide et tilsvarende tab. Han vil søge hen, hvor der bydes ham fuldt vederlag. Skulde man forsøge at holde prisen nede ved sammenhold mellem arbejdsgiverne, vil det føre til fortsat krigstilstand mellem de to parter, altså netop bort fra socialt fællesskab, eller lønarbejderen vil afbryde samarbejdet for at prøve på at arbejde for sig selv.

Betales godt og dårligt arbejde ens, vil det om kortere eller længere tid medføre, at det gode arbejde ikke mere præsteres.

I andelsvirksomheden viser det sig måske tydeligere end noget andet sted, at enhver selv den mindste afvigelse fra den retmæssige ydelse lamslår solidariteten. Ethvert tab, der svækker foreningen, svækker den enkelte, et enkelt medlems løftebrud bringer usikkerhed ind over hele foreningens liv og lammer dens optræden udadtil; ethvert løfte, som holdes, enhver hemmelighed, der bevares, kommer det heles styrke tilgode.

Det sociale samarbejde hviler først og sidst på gensidig tillid til hinandens retssans. Ingen overenskomst angående arbejdsydelser, ingen handel kan komme i stand, ingen løfter afgives eller kontrakter afsluttes, hvis ikke parterne har fuld tillid til, at genparten vil yde fuld valuta efter reglen lige for lige. Gengælds- eller vederlagsydelsen er det sociale livs daglige brød.

Den naturtendens, som ansporer det enkelte individ til

overalt at søge sine tab erstattede, og som vi genfinder i hvert enkelt samfund for sig (»hvad udad tabes, skal indad vindes«), *må* i det indbyrdes forhold mellem flere give sig udtryk i kravet om lige for lige, da det er den eneste fremgangsmåde, hvorved tab på nogen af siderne undgås. Hvor forholdet er fjendtligt, tilstræbes voldelig oprettelse af de tab, omgivelserne tilføjer organismen; i det fredelige samliv går overenskomsterne (ved handel, kontrakter osv.) ud på frivillig vederlagsydelse i form af lige for lige. Hvorsomhelst man undersøger sociale samlivsformer, vil man finde dem grundede på dette princip; alle former for handelsomsætning, primitive som udviklede, al udvekslen af værdier, enten den sker kontant eller ved kreditmidler, alle løfter, alle arbejdsaftaler hviler stiltiende eller åbenlyst derpå. Og må hvile derpå, hvis ikke den ene af parterne skal gå ud deraf med tab; et princip, der medførte risiko for, at den ene eller anden part vilde komme til kort, vilde aldrig kunne hævde sig som alment socialt princip.

Det kan altså betragtes som fastslået, at den handling, der går ud på at yde retmæssig ækvivalent kompensation, har aldeles konstante, ved erfaringen fastslåede betingelser for at skabe et socialt tillidsforhold. Det kan objektivt godtgøres, at den imødekommer de fordringer, et samarbejde mellem mennesker stiller, når dette skal hvile på almen bred basis og ikke på specielle følelser, som venskabs-, familiefølelser eller lign.

Men den under 2⁰. opstillede sætning rummer desuden den påstand, at ingen andre krav spiller en tilsvarende rolle for den sociale solidaritet. Ved første øjekast kunde dette synes en vovet udtalelse; men man vil sikkert ved nærmere eftertanke indrømme, at de fleste af de gængse moralbud, f. eks. de af dekalogens, som ikke handler om retfærdighed, og alle andre af lignende art, der ligefra oldtiden og til vor tid er opstillede af religiøse lærere, profeter, populære eller videnskabelige morallærere, ikke har eller kan have den afgørende betydning for socialt fællesskab, at man skulde kunne sige, at det står og falder med opfyldelsen af dem. Hi-

storien viser da ogsaa tilfulde, at slige »moralbud« kan have det mest forskellige, ja modsatte indhold hos de forskellige folkeslag, at de kan dukke op og forsvinde igen, uden at det i nævneværdig grad har influeret på den *sociale* udvikling, medens det er umuligt blot at finde et eneste eksempel på et folk, hvor uærlighed og løftebrud gennemgående sættes i højsædet, og hvor ikke tilsidesættelsen af disse principper straffer sig på det frygteligste ved opløsning af alle sociale bånd.*)

Derfor er også alle forsøg på at opstille disse mange formaninger om at gøre godt mod andre, at ære sin fader og moder, at elske sin næste som sig selv, at tilgive sine fjender, at tæmme sine lyster og begæringer, at arbejde på velfærd mod så mange som mulig osv., som *almene* krav øjensynlig ganske urimelige; men dette var just en væsentlig betingelse for at kunne indgå som led i en videnskabelig etik.

For at afværge enhver tænkelig misopfattelse skal det udtrykkelig fremhæves, at jeg i det foregående kun mener at have påvist, at de uretmæssige handlinger har *naturlige betingelser* for at ødelægge det sociale samliv. Man kunde nemlig indvende, at det nævnte årsagsforhold ikke lader sig bevise for *ethvert givet tilfældes vedkommende.* Det er ofte tilfældet, vil man sige, at den, der lyver, bliver troet, og at samarbejdet med ham går lige uforstyrret; og man vil vise os slige tilfælde.

Dette modbeviser dog ikke kansalsammenhængen, ti påstanden går ikke ud på mere end, at den, der taler sandhed, *derigennem* har en naturlig betingelse for at samarbejde tilfredsstillende, og at den, der giver uretmæssig vederlag, *dermed* har gjort en indsats til skade for samarbejdet. Derimod taltes der ikke om, hvilke momenter, der iøvrigt kunde influere på dette. Vil man bedømme årsag og virkning, må man holde de forskellige momenter, der indgår i de pågældende handlinger, ude fra hinanden, man må undersøge *rene* tilfælde; kun således gøres videnskabelige erfaringer.

---

*) Se nærmere herom »Naturlig ret«, pag. 103 ff.

På områder som her, hvor eksperimentel analyse er vanskelig, må man derfor omgås varsomt med erfaringerne. Iagttager man dette, vil man aldrig nogensinde være i stand til at vise, at det at lyve, bedrage eller underkompensere skulde betrygge samlivet; man vil finde, at hvad der gør mange bedragerier til tilsyneladende undtagelser er, at der blandes andre momenter ind. Således er det kun den, som lyver *godt*, som bedrager *forsigtigt*, der tilsyneladende kommer til at danne en undtagelse, men det er ikke ved at lyve eller bedrage i og for sig, at han danner undtagelsen; det er ved sin evne til at simulere sandhed og retskaffenhed, at det bliver ham mulig at forplumre den rene virkning af underkompenseringen. At det objektive resultat alligevel bliver, at uretskaffenheden også i dette specielle tilfælde har frembragt en virkning, der går i retning af at løsne samarbejdet, bliver naturligvis en mening, der ikke kan få mere end en deduktiv bevisførelse ud fra hovedprincippets givne rigtighed. Men hvilket andet bevis skulde man vel kunne fordre for en kausalsammenhæng, der krydses så mangfoldigt, som det sker i de fleste umiddelbare begivenheder? Og vi tror ikke, at nogen vil nægte, at hvor man har set ret og uret udfolde sig rent, vil disse samlivsvirkninger indtræde; det er ikke blot de historiske kendsgerninger, vi her har at holde os til; også psykologien taler samme sprog, når den undersøger hvorledes tillidsfølelsen opbygges.

Den, der vil tolke en enkelt erfaring i modsat retning, ham påhviler den bevisbyrde at godtgøre, at ikke andre momenter har spillet med ind, så at iagttagelsen af det skete er blevet forplumret og det har været umuligt at holde det retfærdige moment og andre momenter, der har neutraliseret det, ude fra hinanden; det er også muligt, at virkningen (og årsagen med) har været så ringe, at den af denne grund ikke har været til at *iagttage*. Men en virkning kan godt være der, selv om den ikke er iagttagelig. Man kan godt slutte, at en enkelt draabe udhuler en sten, selv om man ikke kan se det, når man véd, at 100,000 dråber gør det.

At den bedrageriske tendens i og for sig (den tendens,

der under retfærdsmaske går ud på at yde for lidt), skulde have nogen virkning, der normalt kommer samlivet til gode, betragter vi det som ugørligt at bevise. At bedrageriet kan bringe visse personlige fordele, hvis det er gennemført og tilstrækkelig forsigtigt, kan måske vises — aldrig, at det vil bringe *sociale* fordele. Ti det sociale er ikke en fordel for mig eller dig, det er en fordel for selve samarbejdet, selve funktionen. Måske man som princip for visse personlige lysters tilfredsstillelse kunde opstille sætningen: pas på at snyde så godt, d. v. s. så forsigtigt som muligt! Som princip for fremgang i socialt samarbejde vil man ikke kunne opstille det. Den, der bedrager, gør to ting: han forrykker objektivt den materielle ligevægt mellem de to parter; desuden maskerer han dette. Men det kan ikke på nogen måde vises, at nogen enkelt af disse to handlinger eller at de tilsammenlagte har virkninger, der er af samlivsfremmende natur.

3⁰. Princippet må kunne formuleres som en almen handleregel, der viser en sikker objektiv vej til formålet og ikke overlader den handlende til hovedsagelig at støtte sig på et subjektivt skøn.

Lad os til sammenligning se på et princip som det, at man i alle sine handlinger skal have de flest muliges velfærd for øje. Er det muligt at finde generelle regler for sådanne handlinger? — Man har aldrig set dem formulerede, og man vil sikkert aldrig opnå det. Men dette er en nødvendig betingelse for krav, der skulde opnå almindelig anerkendelse: at de kan formuleres som en norm, der i *alle* tilfælde, i kraft af en ubrødelig årsagssammenhæng, fører til det i alles interesse liggende resultat. Denne betingelse har velfærdsmoralen sålidt som de fleste andre moralsystemer opfyldt. Den har nøjedes med at anvise et formål af en sådan beskaffenhed, at det måtte overlades til hver enkelt at forstå derved hvad han bedst kunde og at finde de veje dertil, som han var i stand til, i stedet for at pege på en handleregel, som altid leder til målet. Et formål er ikke præcist angivet, objektivt defineret, med mindre man er i stand til at angive veje, der usvigeligt leder til det. Opstilles det uden denne

ledetråd, bliver det enten et tomt ord, eller enhver lægger i det, hvad han vil og *realiserer sin opfattelse ad sine veje.*

Ethvert krav går nødvendigvis ud på et vist mål of offervillighed. Men *hvormegen* offervillighed fordrer de moralske krav? Det er just her, at vi lades i stikken af de gængse moralsystemer. Nogle tyr til den fortvivlede udvej at kræve den højeste opofrelse der overhovedet er mulig, hvis den blot er gavnlig. Til de øvrige betænkeligheder ved dette krav kommer vanskeligheden ved at besvare spørgsmålet: hvad er muligt? Det er subjektivt forskelligt — altså når vi heller ikke her til en regel. Kun retfærdsmoralen opfylder den betingelse at give motiverede, objektive anvisninger på *hvormeget* kravene går ud på.

At et system som velfærdsmoralen ikke har kunnet opstille generelle handleregler ligger naturligvis i formålets overvejende subjektive karakter. Den, der opfordrer til at øve retfærdighed og indfri sin skyld, har dermed angivet en handleregel for formålet social samvirken. At man kan gøre det, ligger i, at det er muligt objektivt at udrede hvori social samvirken består og påvise dens eksistensbetingelser. Men det er ikke nær så let at blive enig om eller at bevise, hvad der er næstens eller de manges velfærd. En kommer og beder om en skærv til et børnehjem for vanartede børn. Hvor kan jeg vide, om mit bidrag vil gøre mest nytte eller skade? Er det gavnligt, at slige hjem i det hele taget eksisterer? Er det ikke netop skadeligt at proppe vanartede børn sammen på et sted? Er vedkommende forstander duelig til at lede det? osv. osv. I filantropiske spørgsmål er det jo ikke tilstrækkeligt at forfølge de nærmeste årsagsrækker, således som man i almindelighed gør; det er de samlede virkninger, man skal kunne bedømme. Man ser ofte nok, hvorledes både privates og det offentliges såkaldte humane bestræbelser kommer til kort, fordi man kun har blik for det nærmeste; virkninger, man slet ikke havde tænkt sig, dukker senere op og viser, at det hele var mislykket[1]. Ved de allerfleste skridt af denne art véd man slet ikke hvad man gør. For at have udsigt til at øve noget godt imod andre kræves en

så omfattende individuel kendskab til enkelte mennesker og forhold, en så stor forudseenhed, at det er mere end urimeligt at vente, at enkelte personers *krav* til andre om at udføre handlinger, der sigter på slige ting, skulde blive respekterede. Kræver det heles vel, at jeg betaler min skrædder til fastsat tid, eller skulde jeg for en gangs skyld lade ham vente og bruge pengene til et sanatorieophold, så at jeg i fremtiden kan komme til at gøre nytte? Hvorledes skulde noget menneske sikkert kunne afgøre det? Men kan den enkelte vanskelig blive enig med sig selv om den »moralske« handling i et sådant tilfælde, hvor kan man så tro, at velfærdsprincippet skulde være brugeligt som *krav overfor andre?*

Hermed har vi anført, hvad vi vilde anse for de fundamentale fordringer til principper, der melder sig som videnskabeligt begrundede krav til mennesker angående deres sociale opførsel, og som ikke væsentlig appellerer til magt (taget i den bredeste betydning), men til indre godkendelse.

Berettigelsen til at gøre indholdet af slige krav til ét med den videnskabelige etik turde dog endnu være afhængig af følgende betingelser:

4⁰. For det første, at dette område ikke ligger for fjernt fra, hvad man plejer at kalde etik; thi hvis det er tilfældet, er der ingen særlig anledning til at bruge dette navn derom, selv om området iøvrigt var betydningsfuldt nok til at være genstand for videnskabelig forskning. Undersøger man samtlige etiske systemer, vil det imidlertid vise sig, at man vanskelig skal finde noget karaktertræk, der går så konstant igen i moralsætningerne ligefra de ældste til de yngste som det, vi ovenfor har fremdraget: et *krav,* der appellerer til indre godkendelse. Hvad enten man kalder det pligt eller retfærdighedskrav eller bruger andre navne derom — man vil genfinde dette træk i langt de fleste moralsætninger. Selv i visse utilitariske systemer som f. eks. Stuart Mills indrømmes der de retfærdige krav en særstilling, en fremtrædende plads indenfor etikken. Deraf turde fremgå, at det ikke er uberettiget at knytte navnet etik til et område, hvor dette

princip såvidt mulig er rendyrket. Og selv om en populær sprogbrug skulde have forskudt navnet etik hen i en særlig afkrog, kan dette aldrig være afgørende. Det gælder for den systematiske videnskab såvidt mulig at bevare de engang hævdvundne navne for den gruppe fænomener, der op igennem tiderne mest konstant har været knyttede til dem; naturligvis forudsat, at området danner en afsluttet relativ enhed, en naturlig gruppering om den konstante kærne.

5⁰. Dette sidste er nemlig også en videnskabelig fordring, som man ikke har taget det så nøje med, hvor det gjaldt etikken. Man har ladet et begreb som etik omslutte altfor heterogene ting. Man har f. eks. ikke skelnet imellem, hvad mennesker med rette kan kræve af hverandre — og hvad de kunde ønske af hverandre, eller hvad de, bortset fra alle impulser udefra, kunde have lyst til at gøre af sig selv. Lad os tage et eksempel.

Det ringer på min dør. En mand står udenfor og præsenterer mig en regning på gas. Jeg betaler, og han går. Et øjeblik efter ringer det igen. Nu er det en mand, som anmoder mig om et bidrag til et børnehjem. Kan ikke enhver se, at der er himmelvid forskel mellem disse to anmodninger? I det første tilfælde er det et berettiget krav, i det andet en bøn. Og selv om jeg føler mig opfordret til at efterkomme dem begge, er der så ikke en iøjnefaldende forskel på de følelser, hvormed jeg gør det? I det første tilfælde føler jeg mig bundet til at betale; jeg erkender, at jeg er *skyldig*, og at manden har et retmæssigt krav på mig, idet jeg indser, at hvis slige krav ikke respekteres, umuliggøres alt socialt samliv. I det andet tilfælde føler jeg mig helt anderledes fri; yder jeg min skærv, er det udelukkende af tilbøjelighed, at jeg gør det; jeg erkender ikke, at det er min skyldighed, således at man med rette kan komme og kræve det af mig, eller at socialt samliv skulde stå og falde dermed. Og dette ganske uanset om nærværende formål virkelig er, hvad det giver sig ud for at være: et nyttigt filantropisk formål. Selv om der ingen tvivl råder hos mig angående nytten, føler jeg mig alligevel frit stillet. Kan man ikke se

hvor forvirrende det er at behandle disse to situationer under samme synsvinkel? Og ikke blot forvirrende for lægmanden, men også uvidenskabeligt, idet al videnskab bygger på erkendelsen af nyanser og systematisering. Men at slå begreber som berettigede krav og opofrelser, pligt og ideelle handlinger sammen i en bunke går direkte imod videnskabelige bestræbelser på alle andre områder. Tænker man på muligheden af at bygge en virkelig videnskabelig etik, er det aldeles nødvendigt, at man ud af dette brogede pulterkammer sondrer hvad menneskeligt samliv nødvendigvis *kræver*, hvorved man ganske vist får et snævrere moralbegreb frem end de gængse, men til gengæld et mere homogent.

6⁰. Hvorledes fyldestgør de hidtil opstillede moralprincipper alle de krav, der her er fremsatte som prøvestene for en videnskabelig etik? I »Naturlig ret« er der taget stilling til de vigtigste hovedtyper, og det viste sig, at der altid var et eller andet punkt, de strandede på. De hedonistiske systemers*) største svaghed var, at lystvurderingen er subjektiv, og at det følgelig er umuligt på grundlag deraf at opstille regler om menneskelig handlemåde, der kunde påkræve almen anerkendelse som gode eller dårlige, og som udadtil kunde kræves efterlevede. De systemer, der antager, at den etiske handling er den fuldkomne handling, vil aldrig kunne begrunde, at sådanne handlinger gensidig kan *kræves;* og indrømmer de, hvad de må, at også retmæssigt begrundede krav hører med til etikken, synder de imod det hensyn, at man ikke må blande heterogene ting sammen indenfor den samme videnskabsgren. Imod velfærdsmoralen måtte retsmoralen ganske særlig vende sin polemiske brod; både fordi den endnu tæller så mange indflydelsesrige talsmænd, og fordi de to systemer på de fleste punkter står antagonistisk. Vi har allerede ovenfor berørt de væsentligste mangler ved velfærdsmoralen og skal derfor kun kortelig résumere: Formålet, de flest muliges velfærd, kan ikke objektivt bevises at være en fællesinteresse af almen art; det lader sig kun de-

*) De systemer, der bruger lystfølelsen som værdimåler.

finere i vage omrids, og der kan ikke formuleres nogen almen objektiv regel, som ad konstante årsagsrækker fører til målet. Det subjektive skøn bliver overvejende, såvel angående opfattelsen af, hvad der udgør næstens velfærd, som om hvorledes det hidføres. Der kan derfor endnu mindre opstilles almene *krav* om en handlemåde i denne retning, eller ud fra princippet fastslås hvad der under de og de konkrete forhold kvantitativt eller kvalitativt kan kræves. Heller ikke tager velfærdsmoralen det saa nøje med klassificeringen, idet den behandler pligt og ideal som ensartede begreber. Den evolutionistiske morals formål er som bekendt slægtens biologiske udvikling. Selv om man indrømmede, at dette formål måske kunde betragtes som en almen fællesinteresse, vilde dette ikke være nok til at begrunde det krav, denne moral stiller til den enkelte, om at underordne sin personlige interesse under hensynet til slægtens tarv; en sådan begrundelse har man endnu aldrig set noget til, ligesålidt som man nogensinde har set nogen rettesnor for, hvorledes den enkelte skal forholde sig i de talrige tilfælde af kollisioner — mellem strængt personlige interesser og omverdenens interesser, som dog vilde forefalde, hvis man bekendte sig til dette princip, og som man kun rent teoretisk kan bortfortolke. De kriterier, man her har forsøgt at opstille, er nemlig ganske ubrugbare. Hvorvidt en selvhævdende opførsel in casu er etisk eller ej, skulde afgøres ved, om individet derigennem blev i stand til i fremtiden at gavne slægten mere, end om hans handling i det givne øjeblik var mere selvfornægtende. Men hvem vilde på basis af slige chanceberegninger kunne formulere bestemte normer for sig selv eller andre? Normer, hvis rigtighed var indlysende for enhver?

Hvad de apriorisk-intuitive systemer*) angår, strander deres videnskabelighed især på umuligheden af at bevise, at de forskellige menneskers centrale individuelle interesse væsentlig går i samme retning. De domme, der fældes ud fra

*) De systemer, der antager, at handlinger alene kan vurderes som moralske efter deres overensstemmelse med visse indre sjælelige tilstande.

hensynet til hvad der formentlig rører sig dybest i et menneske, eller hvad der opfattes som det til grund liggende i hans væsen, kan derfor aldrig få den objektivitet og almengyldighed, som de domme må have, der skal anerkendes som universelle samlivsregler, og som vil kalde sig etiske.

---

3. STATSMAGTENS RETMÆSSIGE OMRÅDE.

Etikken kan af praktiske grunde deles i det offentlige og det private livs etik. Social etik har man undertiden kaldt det førstnævnte afsnit, men da al etik i sit væsen er social, vil navnet det offentlige livs etik være at foretrække.

Dette afsnit omhandler væsentlig statsmagtens organisation, dens funktioner og opgaver og underkaster dem en prøvelse ud fra de i første kapitel fremsatte grundprincipper.

Det ledende synspunkt er, hvorvidt disse forhold er ordnede eller kan ordnes overensstemmende med retfærdighedens fordringer.

Hvad vi allerede tidligere*) mener at have fastslået angående den politiske magt er i korte træk følgende: Der er visse ting, som må betragtes som individernes retmæssige særeje, hvorover ikke engang statsmagten kan strække sin hånd. Det er en vildfarelse med Rousseau at antage, at alt hvad en statsmagt befaler, alle de love, den udsteder, er moralsk forpligtende, ti hans forudsætning, at den demokratiske stat er kommet i stand ved en overenskomst, holder ikke stik. Det er altså ikke den måde, hvorpå lovene hidtil er blevne til, der gør dem til retmæssige love, selv om de er vedtagne af en majoritet; det retmæssige må de hente fra deres indhold. Lovene *fremtræder* som magtsprog, og den mulighed er derfor forhånden, at de kan indeholde over-

*) I »Naturlig ret«, 8. og 9. kap., og i »Ret og uret« (1909), XIII og XIV.

greb overfor de områder, vi i følge retfærdighedens principper må anse for individernes ukrænkelige særeje.

Disse synspunkter vil det nu være opgaven i det følgende at udvikle og begrunde nærmere. Men først et par indledende bemærkninger.

Undersøgelser som disse, der går ud på at finde de rette principper, ja blot i det hele taget *principper* for en statsstyrelse, er altid blevet mødte med megen mistro. Man har talt mange nedsættende ord om teoretiske statskonstruktioner, og den titel, Sir Thomas More 1516 gav sin bog om en ideel statsforfatning, *Utopia,* blev snart et typisk smædeord for denne art undersøgelser, som dog ingen ringere end Plato har lagt grunden til i sin dialog om »Staten«.

I bogen »Om den repræsentative regering« gør Stuart Mill udførlig rede for de yderligheder, hvortil man i reglen forfalder, når man behandler spørgsmålet om statsteorier. Nogle betragter regeringsformerne, som om det var muligt at skabe noget nyt efter et vilkårligt mønster uden hensyn til de givne forhold. Lige overfor dem står andre, som mener, at regeringsformer overhovedet ikke kan være genstand for valg; man må tage dem, som man finder dem; regeringerne kan ikke bygges efter en forudbestemt plan. De formes ikke, men udvikler sig af sig selv. Grundlaget for et folks forfatning er organisk, vokset ud af dette folks natur og liv, et produkt af dets sædvaner, instinkter og *ubevidste* trang.

Stuart Mill bemærker med rette, at det er vanskeligt at sige hvilken af disse teorier der er mest meningsløs, enten den, der ikke regner med de faktiske faktorer og indretter den praktiske udførelse derefter, eller den, der overhovedet benægter den menneskelige viljes indflydelse. Imidlertid kan det ikke nægtes, at det er den sidste, den *materialistiske historieopfattelse,* der i vore dage har fået mest ørenlyd. Det vil derfor være på sin plads at se lidt nærmere på denne retning.

Den materialistiske historieopfattelse, således som den særlig forfægtes af den Marx'ske skole, går ud på uden videre at indkassere *alt, hvad der sker, som fremskridt.* Det, der

sker, kan nu engang ikke være anderledes, og alt, hvad der sker, er godt, er fremskridt; den menneskelige bevidsthed har hverken at vrage eller vælge, men kun at acceptere »udviklingens gang.« Teorien nægter ingenlunde de ideale kræfters eksistens, men undersøger dem tværtimod »fra grunden af« og skaffer den hidtil manglende klarhed over, hvorfra ideerne har deres magt og oprindelse. Denne grundige undersøgelse består i at erklære ideerne for *produkter* af den samfundsmæssige udvikling. Ideen er en afspejling af denne proces; den menneskelige ånd står ikke *over*, men *i* det menneskelige samfunds historiske udvikling. De store opfindelser f. eks. må ses under denne synsvinkel. Hvad det først og fremmest kommer an på, er at frakende »nogen enkelt« originalitet. Krudtet er ikke opfundet af nogen enkelt, Amerika ikke opdaget af nogen enkelt. Og når store mænd ikke anerkendes før efter deres død, er dette ikke tegn på utaknemlighed, men fordi den store hob rigtig indser, at det i grunden er den, der har den egentlige fortjeneste. Hvis en eller anden går hen og opfinder noget, før »de materielle betingelser endnu er modne«, går det i reglen galt, som med Fultons dampbåd; man må nemlig ikke glemme, at det ikke er opfindelserne, der laver den økonomiske revolution, men at det er denne, der fremkalder opfindelserne.

Det er ikke vanskeligt at se, at disse ideer hviler på en naiv misforståelse af udviklingslæren. Selv om denne ikke kan gøres direkte ansvarlig for hvad den eftersnakkere har fået ud af den, kan det dog ikke nægtes, at der ligger spirer til en sådan opfattelse i den udformning, den fik. Spencer har ved sin ubeviste påstand om, at solsystemet befinder sig i fremadskridende evolution og ved sine talrige ingenlunde konstaterede eksempler paa evolutioner i dyre- og menneskelivet, endelig ikke mindst ved sin stedmoderlige behandling af de dissolutioner, der danner medaljens revers, gjort sit til at udbrede den anskuelse, at der i den nuværende epoke findes en *almindelig tendens* til evolution hvad solsystem, plante-, dyre- og menneskeliv angår, — en anskuelse,

der ikke kan støtte sig til et eneste videnskabeligt bevis.*) Og han er derfor ingenlunde ansvarsfri overfor den flade, ganske åndløse optimisme, der præger den materialistiske historieopfattelse.

Hvad værre er, han har forfalsket brugen af ordet fremskridt. Selv om det indrømmes, at hovedtendensen i de forandringer, der foregår i den uorganiske og den organiske verden, bevislig sigter imod det, han kalder evolution, er dette dog ikke ensbetydende med fremskridt. Ti afgørelsen af, om noget er fremskridt eller ej, kan kun fældes under en eneste synsvinkel: om det skete er en proces, der medfører en forbedring af de menneskelige livsvilkår. Den, der taler om fremskridt, må gøre det på grundlag af den *værdi*-målestok, de menneskelige formål og interesser afgiver, han må selv være i stand til at vrage og vælge ved hjælp af denne værdimålestok. Fremskridt — og værdi, disse to begreber er uadskillelige, men netop derfor kan udtrykkene *progress* og *advance* ikke bruges synonymt med evolution i den Spencerske fortolkning. Han siger selv: når vi vil forstå fremskridtet, må vi undersøge disse forandringers natur *aldeles bortset fra vore interesser*. Dette er uklart; måske vil vi kunne forstå hvad evolution betyder, men at reflektere over fremskridt aldeles bortset fra de menneskelige interesser, er meningsløst.

Bortskylningen af Jyllands vestkyst falder ind under hvad Spencer kalder evolution, men et fremskridt kan det dog ikke kaldes. Fremskridtet kan netop bestå i at stoppe denne »udvikling« ved en formålsbevidst handling, der tilsigter forbedrede menneskelige eksistensvilkår.

Den materialistiske tyrketro på, at der i alle forhold, fra de uorganiske forandringer til de historiske og politiske, skulde ske en spontan bevægelse imod fremskridt, mangler altså enhver fornuftig basis. Fremskridtet kan derimod skabes af menneskene selv; det kan skabes udaf menneskelige krav, af den vælgende, besluttende og villende aktivitet, som

*) »The solar system, man & society are manifestly progressing.« *First Principles.*

fødes deraf. At der findes ubøjelige naturlove, er sikkert nok, men den kæmpende menneskehed bøjer sig ikke blindt for disse love, den stræber at benytte dem i sine formåls tjeneste.

At menneskene slet intet valg skulde kunne have med hensyn til regeringsformen, slet ingen kritik eller indflydelse skulde kunne øve derpå, er altså en urimelig ide. De politiske institutioner er, som St. Mill siger, menneskenes værk og skylder den menneskelige vilje deres oprindelse og hele tilværelse. Derfor kan de, som alt hvad menneskene har gjort, være både gode og dårlige — og det er ikke unyttigt at sige sin mening derom. »At anstille, som det hedder, abstrakte undersøgelser om den bedste regeringsform, er ikke en tåbelig, men en i høj grad praktisk anvendelse af videnskabelig tænkning.«

Til den fatalistiske opfattelse knytter sig i reglen også den forestilling, at interesser, navnlig de materielle, er alt, — ideer og overbevisning intet. Og ligesom den fatalistiske opfattelses konsekvens er blevet en tendens til på det politiske område at lægge hænderne i skødet og lade en »uundgåelig fremtidskatastrofe« spontant afføde fremskridtet, således søger man at uddybe klassebevidstheden og fremhæve klasseinteresserne som de eneste virksomme og »reelle« faktorer i det politiske liv, ja de forskellige klassers talsmænd mistænker på forhånd ideer og forslag, der opstår fra anden side, selv om disse har en ganske neutral og saglig karakter. De overser, at de varigste og dybeste impulser ikke er dem, der fødes af døgnets overfladebevægelser og øjeblikkelige klassedelinger under al den lidenskab, disse modsætninger medfører, men dem, der kommer fra dybet, hvor det er roligt og klart. Ingen ideer er vel interesseløse, og ingen ideer kan føres frem uden lidenskab, men det bør ikke miskendes, at menneskers interesser kan strække sig til hele samfundslivet og til de for alt socialt samliv evig gyldige love, og at lidenskab kan have dybere liggende, ja stærkere motiver end klassehad. At benægte den »reelle« virkekraft i ideer, der

søger bagved de sædvanlige døgndiskussioner, er i strid med al erfaring.

Det tør håbes, at denne digression i nogen grad vil have bidraget til at fjerne den forhåndsaversion, der erfaringsmæssig møder teoretiske overvejelser af statslivet som dem, vi her har planlagt. Endnu skal blot tilføjes, at der her endda ikke sigtes så højt eller abstrakt som til en fantastisk konstruktion af en idealstat. Det gælder ikke om at give personlige lyster eller meninger luft i et statsprojekt, men alene om at bringe en social, objektivt gyldig naturlov, loven om det retmæssige vederlag, til en — om end tænkt — anvendelse i det politiske liv. En kritik af de regeringsformer og statsforanstaltninger, hvori denne anvendelse udmunder, bør derfor kun gå ud på at undersøge, om en sådan stat virkelig er en følgerigtig konsekvens af den nævnte naturlov, og om den i det hele taget er realisabel. Udtrykket utopi, slet og ret, er for letkøbt.

»Realpolitikerne« tiltrods, eksisterer der en lang række principmæssige vurderinger af politiske og nationaløkonomiske forhold, lige fra oldtiden og til vore dage. At dvæle ved dem alle eller blot nævne dem alle, vilde være uoverkommeligt her; vi vil nøjes med, som baggrund for de kommende undersøgelser, at omtale nogle enkelte mere fremragende (fra den nyere tid), der særlig kreser om hovedproblemet: *statsmagtens rette område.*

I sin bekendte bog »Staten og dens grænser« har *Laboulaye* givet en interessant fremstilling af opfattelsen af statens rolle hos forskellige racer. For Romerne var staten alt, borgeren intet, for Germanen var lige det modsatte tilfældet. Og det er mærkeligt at se, hvorledes disse opfattelser holder sig til den dag i dag hos disse folks efterkommere. Overalt, hvor den romerske ånd trænger ind, hersker den første opfattelse; hvor den germanske ånd råder, den modsatte. Reformationen var ved sit oprør mod hierarkiet så øjensynlig en genopvågnen af den germanske ånd, at den kun erobrede folk af tysk eller gotisk race. I England var aldrig de romerske ideer og love trængt ind; friheden kunde være formørket, men blev aldrig ødelagt; følgelig blev her aldrig den opfattelse rådende,

at staten skulde være alt. I England står man vedvarende på *Locke's* standpunkt, at »staten er grundet for et bestemt formåls skyld, nemlig bevaringen af ejendommen, d. v. s. hvad der er enhvers særlige ejendom: livet, friheden, goderne. Disse ting er os ikke tilståede af en eller anden autoritet, de tilhører os i vor kvalitet af mennesker.«

Disse ideer har påvirket *Voltaire* og *Montesquieu*. Voltaire arbejdede stærkt for kriminelle reformer; men dette betød et vigtigt indgreb i fyrstens absolutte magt, et forsøg på at holde den civile autoritet indenfor visse grænser, den ikke turde overskride; en bestræbelse af samme tendens som den møjsommeligt tilkæmpede religiøse samvittighedsfrihed.

Filosofisk har Fysiokraterne kæmpet for de samme ideer. De vil agerdyrkningens og handelens frihed. Devisen er: laissez faire, laissez passer; en devise, de har måttet høre meget ilde for. Den er imidlertid blevet mistydet, den sigter kun på økonomisk frihed og er på dette område fuldt forforsvarlig. *Quesnay* mener ingenlunde, at en statsmagt overhovedet skulde lægge hænderne i skødet; blandt dens opgaver fremhæver han udtrykkelig landets forsvar imod ydre fjender og opretholdelsen af ordenen og sikkerheden i det indre.

Af en helt anden ånd er *Rousseau*, faderen til al moderne overtro på det demokratiske samfunds ubegrænsede ret: der gives en rent borgerlig trosbekendelse, hvis artikler det tilkommer suverænen at bestemme, just ikke som dogme og religion, men som sociale følelser, uden hvilke det er umuligt at være en god borger og tro undersåt. Uden at kunne tvinge nogen til at tro på dem kan suverænen forvise fra staten enhver, som ikke tror på dem; han kan forvise ham, ikke som ugudelig, men som usociabel, som uskikket til oprigtig at elske lovene og retfærdigheden og til at opofre sit liv for sin pligt, hvis det skulde blive nødvendigt. Hvis nogen »efter offentlig at have anerkendt de samme dogmer, opfører sig, som om han ikke troede på dem, bør han straffes med døden; han har begået den største af alle forbrydelser: han har løjet overfor lovene.« Disse ord burde aldrig gå i glemmebogen, ti

Rousseau blev jo ikke blot læremester for Robespierre og Saint Just, men også det store direkte forbillede for alle sande demokrater i det 19de århundrede og et godt stykke ind i det tyvende, og hans tankegang lever endnu kraftigt og har egentlig kun mødt svage og spredte protester. Endnu har vi langtfra løsrevet os fra det begreb om frihed, der gør den til ét med den folkelige majoritets almagt. I L'assemblée constituante blev det desværre Rousseau's ånd, der blev den herskende, en ånd, der indpodede folkestyret gift i samme øjeblik, det kom til magten, og kvalte respekten for individets rettigheder.

Med Føje udbryder Laboulaye: »Hvis der er noget, de moderne folk mangler nu, da de har erobret den civile lighed, så er det ikke magten, men friheden. Hvoraf lider man på kontinentet, hvorover beklager man sig, hvis det ikke er over de hindringer, som generer industrien, handelen, tanken, samvittigheden? Hvad man anklager er ikke regeringsformen, det er despotismen, enten den kommer fra en mand eller fra en majoritet, det er centralisationen, det er de præventive love; i to ord, det er alt, hvad der generer individets frie og fuldstændige udvikling.«

Skønt der altså ved begyndelsen af den store revolution i Frankrig fandtes oplyste folk, som følte nødvendigheden af at reducere statens despoti, voksede der ulykkeligvis ved siden af denne liberale skole et parti op, som sammenblandede »folkets« magt med friheden, og som var parat til at ofre alle rettigheder til folkesuveræniteten. Og det var dette, som fik overtaget, og som har vidst at beholde det. De advarende røster, der har lydt, har hidtil været røster i ørkenen.

Det er ganske betegnende, at *W. v. Humboldts* lille bog om »Ideer til et forsøg på at bestemme grænserne for statens virksomhed«, som blev skrevet i 1792, først tryktes 60 år efter, 16 år efter forfatterens død, og at den da vakte opsigt som en nyhed. Endnu den dag i dag vil den virke som en forfriskende nyhed på alle dem, der kun lever i døgnets forslidte tankegange; thi vi er ikke komne længere siden da i respekten for individets selvbestemmelsesret.

Da denne bog udførligere er omtalt i »Naturlig ret«, skal her kun i korthed berøres, at dens hovedformål er at bekæmpe det nyttige som statens rette formål; thi det nyttige tillader ingen sikker bedømmelse, det kræver sandsynlighedsberegninger, som let kan fejle. Imod dette stiller forfatteren det nødvendige. Staten skal ikke befordre borgernes positive velfærd, den må ikke gå et skridt videre end til hvad der er nødvendigt til sikring mod indre og ydre fjender. Kun det samfundsnødvendige giver ikke plads for subjektive fortolkninger. Dette udtryk, det samfundsnødvendige, er såre heldigt valgt, og dog trænger det til nærmere bestemmelse. Når v. Humboldt f. eks. regner det for en samfundsnødvendig opgave at sikre borgernes ejendom, savner man en etisk forklaring af, hvad ejendom er, thi det er et spørgsmål, om det er en nødvendighed for staten just at beskytte den ejendomsfordeling, vi nu har, eller om det ikke snarere er nødvendigt at finde et andet grundlag. Med andre ord, for at udelukke enhver subjektiv tvivl om hvad der er nødvendige, må man indskyde begrebet det retfærdige.

Stuart Mill, der viser sig at være inspireret af Humboldts tanker, har i sin bog »Om friheden« ofret et helt kapitel på spørgsmålet: »Om grænserne for samfundets myndighed over den enkelte«. Han besvarer det således: »Den del af livet, der hovedsagelig interesserer den enkelte, tilkommer personligheden; den del, der særlig interesserer samfundet, tilkommer samfundet«. Uheldigt er det, at han ikke principmæssig afgør, hvad der må regnes for overvejende personlige sager og hvad ikke. Det kan ikke gå an at overlade skønnet herom til den eller de, der i øjeblikket har magten; det, det kommer an på, er at angive et kriterium på hvad det enkelte individ ejer med rette, men dette finder man intetsteds hos ham.

Derimod finder man følgende skelnemærke: »såsnart et menneskes handlemåde berører andres interesser på en skadelig måde, har samfundet myndighed herover, og spørgsmålet opstår da, om det almindelige vel vil eller ikke vil fremmes ved statens indblanding.« Denne formel kan i al

fald ikke godkendes uden nærmere forklaring, thi der gives jo en mængde tilfælde, hvor jeg ikke blot har juridisk, men også moralsk ret til at handle, selv om jeg derved skader andres interesser, f. eks. gennem loyal konkurrence. Og hensynet her er aldeles ikke det almindelige vel, thi det er ikke til at afgøre, om det almindelige vel var bedst tjent med, om han eller jeg bukkede under i konkurrencen. Det eneste brugelige kriterium er, om jeg går ham for nær eller ej, om jeg gør indgreb i hans retmæssige eje eller ej. Kun udfra et klart etisk ejendomsbegreb kan dette afgøres; der kan således ikke uden videre nægtes mig ret til at lokke naboens kunder til mig ved bedre eller billigere varer, ti kunderne er ikke hans ejendom; men jeg har ikke lov til at gøre det ved at tilsøle hans rygte, ti en mands gode navn og rygte *er* hans retmæssige ejendom. Stuart Mill har forøvrigt været den rette sammenhæng på sporet, idet han senere skelner mellem de tilføjelser af tab eller skade, der berettiges ved hensyn til vore egne rettigheder, og dem, hvor dette ikke er tilfældet; men hvad der mangler er netop bestemmelsen af, hvor disse rettigheder begynder og hvor de hører op. Og kun herudfra bliver det også muligt at afgøre, hvor grænserne ligger for det område, staten har at respektere som fuldkommen privat.

Stuart Mill påstår, at enhver, der modtager samfundets beskyttelse, skylder erstatning for denne fordel, og at samfundet derfor har ret til at forlange, at man ikke må krænke hinandens rettigheder, men at man skal bære sin andel af det arbejde og de ofre, der er nødvendige for at forsvare samfundet. Dette argument holder ikke stik, allerede af den grund, at vi aldeles ikke *modtager* samfundets beskyttelse, med mindre man da bruger udtrykket modtage i betydningen af at modtage prygl o. lign. Og det er af vigtighed at påvise dette, ti sætningen vilde kunne misbruges til påskud for uendelige krav fra samfundets side til den enkelte.

Det er ganske korrekt, når Mill hævder, at staten ikke skal lære den enkelte »pligterne mod sig selv«. Hvorfor ikke? Fordi man selv er mest interesseret i sit eget vel, siger han.

Tør man være sikker herpaa? er ikke samfundet uhyre interesseret i, at folk f. eks. ikke ødelægger sig ved drik? Og man ser da også politikere i rigelig grad appellere til samfundsinteressen, når de virker for at indføre præventive tvangsforholdsregler på dette område. Når Mill dog viser sig at være en modstander heraf, må han åbenbart ty til andre ræsonnementer. Men der gives intet andet end at henvise til, at det til syvende og sidst er min egen sag, om jeg vil drikke mig ihjel. Brændevinen er min egen, forudsat at jeg har købt den for mine retmæssigt erhvervede penge; min krop ligeledes; med begge dele har jeg altså lov at handle som jeg vil; i al fald såvidt det gælder at stå mine medborgere i almindelighed til regnskab (og det er det, der her er tale om), og jeg ikke har særlige forpligtelser overfor familie og nærmeste.

Den mest afgørende grund imod det offentliges indblanding i rent personlige sager er efter Mills mening, at det sandsynligvis vil ske på urigtig måde og på urette sted. I egentlig moralske sager (altså sager, der angår andre) kan den fornærmede eller den offentlige mening dømme sikkert, fordi de blot behøver at se sagerne fra deres eget standpunkt, men i personlige sager skal man se dem fra en andens standpunkt. At dette medfører næsten uoverstigelige vanskeligheder er utvivlsomt, men dette er dog ikke hovedsagen. Hovedsagen er den omstændighed, som Mill heller ikke er blind for, at en persons tilbøjeligheder ligeså meget er hans egen sag som hans meninger eller penge. Det er dette, der i alle diskussioner om statsmagtens rette grænser altid bør holdes frem i første række: hvad er dit og hvad er mit? Spørgsmålet om statsmagtens eventuelle klodsethed kommer dog først i anden række.

Herbert Spencer har i forskellige skrifter beskæftiget sig med det samme spørgsmål. Han havner i den formel, at statsmagten vel kan optræde negativt, men ikke positivt tvingende; d. v. s. den kan ikke tvinge nogen til det eller det bestemte arbejde; de enkelte borgere må her have fuld frihed, blot de ikke hindrer andre i at have den samme fri-

hed. Den negative tvang, som staten kan udøve, består altså i at afholde statsborgerne fra overgreb på hinandens frihed.[2]

Han tager således afstand fra enhver direkte indgriben fra statsmagtens side i erhvervslivet. Man har mod dette standpunkt indvendt, at det kun vilde være rigtigt, hvis det kunde vises, at en sådan direkte befatning med erhvervslivet snarere var ødelæggende end fremmende for det. Men dette er en ganske fejlagtig betragtningsmåde; den etiske løsning afhænger i al fald ikke heraf. Spørgsmålet er: er statsmagten *berettiget* til denne indgriben eller ej? Men i dette plan har hverken Spencer selv eller hans modstandere fastholdt spørgsmålet, og derfor er diskussionen blevet endeløs som alle diskussioner, der drejer sig om det »nyttige«.

Hvad delingslinien mellem den positive og den negative tvang angår, da vilde den i og for sig være brugelig, ifald den blot udformedes klart og konsekvent. Ved den negative tvang forstår han en retsorden, der træder hindrende i vejen for overgreb. Når man hertil har sagt, at dette kun kan ske ved positiv tvang på de individer, der ikke vil bøje sig, driver man ordspil med ordet positiv. En retsorden, hvis eneste forhold til erhvervslivet er at regulere, at afbøde overgreb, kan ikke med rette kaldes positivt indgribende. At afbøde en uret er intet positivt skridt, det er at føje et plus til et minus, hvilket giver 0. At hjælpe til at flytte en uretmæssig fordel over til den rigtige side, er ikke at skabe positiv fordel for den, hvem det kommer til gode. Hvis staten selv driver skibsbyggeri, er det positiv indblanding, unfair konkurrence med privatfolk, overgreb overfor dem; hvis den derimod lægger skibsbyggeriet visse hindringer i vejen for at bygge uforsvarligt, usolidt, er det nok indblanding, men ikke positiv indblanding til fordel for nogen bestemt; en regulering af modstående interesser er jo netop bygget på, at den regulerende magt ikke selv er interesseret. Forsåvidt er sagen klar nok.

Vanskeligheden viser sig først, når det skal fastslås hvad overgreb vil sige. Spencer har engang i sit ungdomsskrift

»Social statics« gjort tilløb til en udredning deraf. Han siger der: »Enhver har frihed til at gøre alt hvad han vil, forudsat at han ikke gør indgreb i den samme frihed hos nogen anden.« Og han er på det rene med, at økonomisk frihed er basis for al anden frihed, ja at denne overhovedet kun eksisterer i form af fuld og ubeskåaret ejendomsret. Fuld frihed kan efter hans mening kun bestå, hvor man f. eks. anerkender alles lige ret til brug af jorden.

Hvis Spencer klart og utvetydigt havde kædet denne opfattelse af, hvad overgreb er, nemlig uretmæssig frihedsberøvelse eller *krænkelse af den etiske ejendomsret,* til sin definition af statsmagtens rette grænser, vilde han have løst spørgsmålet. Ti da vilde der ikke kunne være mindste tvivl tilbage om, hvad man måtte forstå ved negativ tvang. Den negative tvang, som det er statsmagtens opgave at gennemføre, måtte da bestemmes som gående ud på at beskytte mod overgreb på ejendomsretten. Lige så klart et begreb vilde den positive tvang være: statsmagten skulde ikke vove sig ud på de områder, der måtte betragtes som de private borgeres *ejendom.* Spencer mangler ikke blik for, at statens opgaver bør indskrænkes til at omfatte de ting, der ligger i samtlige borgeres interesse, men det nødvendige supplement, at midlerne til at løse disse opgaver kun må tages af fællesformuen, ikke fra borgernes retmæssige særejendom, findes ikke anerkendt af ham.

I sine senere skrifter kommer Spencer overhovedet længer og længer bort fra tankegangen i »Social statics«. Fra de rent etiske betragtninger af ejendomsretten i dette skrift glider han over i opportunistiske overvejelser angående *måden* at afløse de nuværende uretfærdige ejendomsforhold på. De krav, han oprindelig, så skarpt og klart som nogen, fremsatte om monopolernes afskaffelse, drukner han nu i betænkeligheder og skepsis, ja han ender med relativ anerkendelse af forrettighederne. Dermed taber han nødvendigvis den skarpe delingslinie mellem statens og den enkeltes etiske ret ud af sigte.

Eötvös viser (i sin bog »De l'influence des idées regnantes

au dix-neuvième siècle sur l'état«), at problemet i nutiden ikke består i fuldstændig at knække den centrale magt; de store riger er en nødvendighed, man vender ikke mere tilbage til middelalderens små centra. Problemet er at begrænse den. Statens formål er beskyttelsen af alle borgeres moralske og materielle interesser; opretholdelsen af staten er altså den første garanti for friheden; for at forsvare den nationale uafhængighed og for at beskytte enhvers ret behøver staten betydelig magt. Hvor er da statens begrænsning? Der hvor dens retmæssige aktivitet holder op; problemet er identisk. Staten er hverken samfundet eller individet; følgelig gives der et socialt og et individuelt liv, som ikke vedkommer staten. Men overalt, hvor staten bør virke, må den nødvendigvis have det sidste ord; dens magt bør være centraliseret. Rousseau har ret, sålangt uafhængigheden og den offentlige fred rækker; her har man ret til at sige, at staten er summen af borgerne, men såsnart det drejer sig om individuelle sager, er det øjensynligt, at selv i et land med almindelig stemmeret, hvor statens vilje er en majoritets ønske, vil disse interesser let være prisgivne.

Hvor kan man finde garantier mod dette flertalstyranni? I den konstitutionelle regering? Nej, også majoriteter kan vise sig uretfærdige og brutale. Eötvös angriber ikke de konstitutionelle forfatninger, han forlanger blot ikke af dem hvad de ikke kan give. Fri presse og fri domstole er ikke garantier nok til at beskytte individet. Når politiske eller religiøse lidenskaber farer hen over et land, hvem hindrer da kamrene i at votere forfølgelse? I det 17de århundrede er de engelske love, som rammer katolikerne, ligeså hårde og uretfærdige som de franske love, der knuser protestanterne. Der gives kun et middel: at begrænse staten, d. v. s. bestemme den sfære, hvor den må udøve absolut avtoritet, og hvorudaf den ikke må gå.

Såvidt nåede man i det 19de århundrede, og det var endda kun få og spredte stemmer, »utidsmæssige« ånder, der

forkyndte disse lærdomme. Virkeligheden gik sin gang på tværs af disse ideer, henimod større og større indgriben fra statsmagtens side på det individuelle gebet; den enkelte blev indviklet i et stedse mere omfattende embedsmaskineri. Staten spillede i voksende grad forsorg og formynder på alle personlige områder og betænkte sig ikke på at tage midlerne dertil *per fas et nefas,* hvor den bedst kunde, selv om den derved gjorde indgreb i borgernes personlige eje. Samtidig gjorde den intet for at hindre, at naturens goder beslaglagdes som monopoler, hvorved lønarbejdernes afhængighed blev større og større.

Med rette var arbejderklassen dybt skuffet over den »frihedens sejr«, der var vundet gennem revolutionen; de så, at denne frihed væsentlig resulterede i at befæste monopolbesiddernes rettigheder end yderligere. Og deres skuffelse satte sig så dybe spor, at de i miskendelse af økonomiske love og etiske principper mente det nødvendigt at ofre frihedsideerne til fordel for den økonomiske betryggelse, de sukkede efter. Hvis situationen virkelig var så fortvivlet, som den tegner sig i socialdemokraternes bevidsthed, at det gælder et absolut valg, enten — eller, imellem de to ting: tabet af individuel frihed eller banlysning til uhjælpelig kaste-agtig paupertet, vil ingen kunne fortænke dem i, at de har valgt det første. Men inden de vil overtale menneskeheden til for bestandig at tage afsked med alt hvad der hedder frihedsfornemmelser, skylder de den et *bevis.* De skylder at bevise, at det er friheden, statens ikke-indblanding i og for sig, der har medført den utålelige økonomiske ulighed. Dette bevis kan imidlertid ikke føres ad historisk vej, ti man har endnu aldrig oplevet samfundsforhold, hvor en statsmagt afholdt sig fra økonomisk indblanding og fra at yde partiske forrettigheder og monopoler. Først i en retsstat, hvor respekten for retmæssige principper umuliggjorde monopoler, og hvor det økonomiske liv kun kendte sådanne skranker, som hensynet til retmæssig ejendomsfordeling nødvendiggjorde, vilde man kunne høste *rene* erfaringer om frihedens virkninger.

Men ulykken er, at socialdemokraterne hidtil ikke har

vist nogen interesse for at uddybe retfærdighedsideen. De har ingen tillid til den. Deres drøftelser går især ud på at afgøre, ved hvilke midler den størst mulige *magt* skal overdrages staten; deres teoretikere indlader sig aldrig på en etisk drøftelse af *berettigelsen* for statsmagten til at gribe ind på alle mulige individuelle områder; ligesålidt som de gør forsøg på at vise, hvorledes magten retmæssig skal bruges, eller hvilke principper der i den socialistiske stat skal være ledende for den økonomiske fordeling.

Studiet af den socialdemokratiske bevægelse er derfor mærkværdig lidt oplysende for den, der anlægger en etisk betragtning på det offentlige liv. Det viser os en samfundsklasse, som under den nuværende demokratiske statsmagts misgreb og mangel på vilje til at hævde en retmæssig ejendomsfordeling, griber til den fortvivlede udvej at hobe endnu mere, ja næsten ubegrænset magt og myndighed over på den selvsamme statsmagt, idet den i stedet for at opstille ledende retsprincipper tager sin tilflugt til disciplin og orden og foretrækker ensartede økonomiske kår og tryg forsorg for selvbestemmelsesret og kamp på lige *basis*. Det viser os, at disse idealer tiltaler en stor mængde mennesker; vi finder en lang række undersøgelser angående *muligheden* og *heldigheden* af en sådan samfundsreform. Derimod går man ganske uden om spørgsmålet, hvorvidt den vilde være *etisk forsvarlig*.

De socialdemokratiske talsmænd forsikrer os nok om, at de ikke nærer mindre interesse for friheden end andre, men om forsikringer kan der vanskelig disputeres; vi må have klar besked om hvilke *garantier* for friheden, der bydes i den socialistiske stat. Når den personlige frihed er så lidt betrygget under de nuværende forhold, som daglig erfaring viser*), kan det kun være naive folk, som tror, at dette vil blive bedre under forhold, hvor statsmagten sidder inde

*) De fleste vil vide, hvor vanskeligt det er at bevæge folk, der blot står i det løseste afhængighedsforhold til statsmagten, til at deltage i demonstrationer imod de mægtige. Det må jo være, fordi der i virkeligheden er risiko derved.

med hele magten og herligheden. Hvor er garantierne for, at man i den socialistiske stat skulde møde en helt ny menneskeart, udstyret med ædlere følelser? Jo flere magtmidler man kom til at råde over, des blidere, men derfor ikke mindre virksomme tryk blev man i stand til at anvende imod mulig opdukkende opposition.

Medens socialdemokratiet altså slet ikke teoretisk anerkender nogensomhelst grænse for statsmagtens omfang, mærker man tydelige bestræbelser for at afstikke en sådan i den samfundslære, der bærer *Henry Georges* Navn. Da denne væsentlig går ud på afskaffelse af alle direkte og indirekte skatter, i hvis sted en eneste afgift, grundskylden, skal træde, er det klart, at denne reform vil simplificere regeringsopgaverne i al fald på eet væsentligt punkt: *tilvejebringelsen af midlerne* til de offentlige opgaver. Denne side af sagen lader i klarhed intet tilbage at ønske. Henry George har draget rene og bestemte grænser for, hvad en statsmagt retmæssig kan tilegne sig og hvad ikke, og på en sådan måde, at reformen vil forenkle embedsmaskineriet ganske betydeligt.

Kommer man derimod til spørgsmålet om *den rette anvendelse* af disse midler, glipper også Henry Georges lære og bliver enten tavs eller vaklende. I »Progress and Poverty« udtaler han, at samfundet, som han tænker sig det, vilde nærme sig Herbert Spencers forjættede land: landet uden regering (d. v. s. regering som ledende og hæmmende magt). Men han tilføjer: »På samme tid og i samme grad vilde det blive muligt for samfundet at virkeliggøre socialismens drøm. Al denne simplifikation og indskrænkning af regeringens nuværende funktioner vilde gøre det muligt for den at optage visse andre funktioner, som nu stræber efter at anerkendes. Regeringen kunde lige så godt selv overtage telegramforsendelsen som postforsendelsen; den kunde lige så vel bygge og drive jærnveje, som anlægge og vedligeholde landeveje . . . der vilde blive et stort og voksende indtægtsoverskud fra grundværdiskatten til materielle fremskridt, som vilde tage fart med stærkt stigende hastighed og stadig tendere mod at

forøge afgiften. Denne indkomst, der opstår af fællesejendommen, kunde anvendes til *det almene vel*)*, således som Spartas indkomster blev anvendte... vi kunde oprette offentlige bade, musæer, biblioteker, haver, høresale, musik- og danselokaler, universiteter, tekniske skoler, skydebaner, legepladser, gymnastiksale etc. Varme, lys og drivkraft, såvelsom vand, kunde ledes gennem vore gader for offentlig regning; vore veje kunde kantes med frugttræer, opdagere og opfindere belønnes, videnskabelige undersøgelser støttes; og på tusinde måder kunde de offentlige indkomster anvendes til at udklække bestræbelser for *det offentlige vel*)*. Vi skulde nå socialisternes ideal, men ikke gennem regeringstvang. Regeringen vilde skifte karakter og blive administrator af et stort kooperativt samfund. Den vilde simpelthen blive den formidler, hvorigennem fællesejendommen administreredes i det almene vels tjeneste.«

Der kan ikke noksom advares imod, at de, som føler sig overbeviste om, at Henry George en gang for alle har løst spørgsmålet om, hvilke indtægter en statsmagt retmæssig kan råde over og hvilke ikke, uden kritik accepterer disse udtalelser og betragter dem som en væsensbestanddel af hans lære**). Ti det er umiskendeligt, at han i sine skrifter kun har skænket *udgiftssiden*, spørgsmålet om *den rette anvendelse* af statsmidlerne forholdsvis ringe opmærksomhed. Hans udtalelser om denne side af statsopgaverne er for få og spredte til at rumme en endegyldig løsning; og det er tilmed let at vise, at de viger ikke så lidt ud fra de rene og klare retslinier, hvormed han har optrukket billedet af den reform, hvortil hans navn særlig er knyttet. Sætningen, at fællesejendommen retmæssig kan anvendes i det almene vels tjeneste (the common benefit) er en ren utilitarisk sætning og må med den anvendelse, George giver den, absolut op-

*) Fremhævet af mig.

**) Forøvrigt er der vel næppe megen sandsynlighed for, at man vil få Georgeister af samme dogmatiske støbning som socialdemokraterne har i deres Marxister. Ti George-tilhængere må efter hele bevægelsens natur formodes at være mere individualistisk anlagte og derfor mere kritisk årvågne.

fattes som utilitarisk ment. Herefter skulde det være forsvarligt at anvende fællesejendommen til al slags nyttige og ønskelige formål, til alle de formål, der kunde tjene til at »realisere socialisternes idealer«. Men dette vilde stride imod retmæssighedens love; efter disse kan fællesejendom kun anvendes til fællesinteressers fremme, *ikke* til ting, som blot *nogle* skønner er nyttige eller behagelige, eller som er af uhyre forskellig værdi for de forskellige mennesker. Hvad værdi har f. eks. teatre, musik- eller danselokaler for mennesker med pietistiske anskuelser? Kan det da være forsvarligt at bruge af den fælles ejendom til slige formål?

George foretager med andre ord ikke den nødvendige sondring mellem interesser, der kun berører nogle, måske de fleste, og interesser, der er fælles for alle. Kun til disse sidste er det berettiget at anvende fællesformuen.

Den, der vil tegne et helt og fuldt billede af retsstaten i alle dens virksomheder og funktioner, kan derfor ikke blive stående ved hvad Henry George direkte har doceret, men må gå videre på egen hånd. Spørgsmålet om statsmidlernes tilvejebringelse har han løst og bygget løsningen på den solidest mulige grundvold, retfærdighedens. Hvem kan bebrejde ham, at der er andre spørgsmål, han har måttet lade ligge eller dog kun antydningsvis strejfet? — Men skal disse spørgsmål derfor ligge uløste hen?

Man kan høre tilhængere af jordreformen udtale, at udgiftssiden egentlig ikke vedkommer Georgeismen, og at Georgeister kan have hvilkesomhelst meninger om fællesformuens anvendelse det lyster dem, uden at det vilde stride imod læren. Det er rigtigt, forsåvidt man derved appellerer til hvad George selv offentlig har fremsat derom. Men det er grundfalsk, hvis man bygger sine meninger på hans bærende ideer og tager konsekvensen af dem. Ti hvis man anerkender at retsideen og respekten for retmæssig ejendomsfordeling er de grundpiller, hvorpå han opfører sin samfundsreform, og som han atter og atter søger sit udgangspunkt i, mon det da vilde være i hans ånd, om man lod hånt om disse principper, når det gælder behandlingen af sådanne politiske pro-

blemer, som han ikke nåede at løse, men som ikke desmindre skal og må løses, blandt andet fordi de ligger i lige linie med hans forudsætninger?

Hvad er det nemlig inderst inde Henry George vil? Eller — hvis man ikke kan dokumentere, at han bevidst har villet det — hvori udmunder det retfærdighedskrav, han med så stor en kraft rejste? Det kan siges med ganske få ord: ikke just, at »staten« skal indsamle en grundskyl — det vilde ikke være nogen stor etisk bedrift — ti hvem er staten? Mon det da var hans mening, at disse midler skulde stilles til disposition for hvemsomhelst, der tilranede sig en magt i staten, enten det så var en enkeltmand eller et flertal, og at de indsamlede midler skulde bruges til hvadsomhelst, disse fandt for godt at bruge dem til? Utænkeligt. Heller ikke heri vilde det være muligt at se noget retfærdighedstræk. — Nej, skal jordskyldens inddragelse få nogensomhelst etisk betydning, må den kun kunne ske i det udtrykkelige formål, at *den skal tilbage igen til sine rette ejere*, altså tilbage til det almene, til opgaver, *alle* er lige interesserede i.

Under denne tilføjelse er reformen kun halv, ja ikke en gang halv, den er *komplet værdiløs*. Dette er en sag, som Georgeister langtfra synes at være klare over; de tror at arbejde tappert i retfærdighedens tjeneste, blot de har anvist hvor pengene skal tages fra. Men staten har jo ingen ret til uden videre at *tage;* ja end ikke til at tage grundskyld, hvis den ikke samtidig begrunder sin hensigt med at tage. Og den eneste retmæssige hensigt, der findes, må angives således: værdien af visse særfordele indsamles, *fordi* det er den eneste måde, hvorpå de kan komme *tilbage til deres rette ejermænd;* da alle i lige grad ejer disse værdier, kan de altså kun anvendes til formål, alle på forhånd kan antages lige interesserede i, nemlig de nødvendige fællesopgaver.

Kærnen i jordretten kan dog umulig være det, at nogle mennesker får ret til at *betale* en vis sum; pointet er, at vi alle har ret til at fordre, at de goder, der opnås for de indsamlede værdier, er af en sådan art, at de nødvendigvis må komme alle i lige grad til nytte.

Det vil heraf ses, at Georgeister ikke kan undgå at tage stilling til et eneste af de praktisk-politiske spørgsmål. Ti dette vilde just være at skyde sagens egentlige kærnepunkt fra sig. Såvist som grundværdiafgiften aldrig lader sig fyldestgørende begrunde eller i længden vil formå at vinde almindelig tilslutning, hvis den ikke ses som led i en etisk helhedsopfattelse, en retsopfattelse, der omspænder alle livets fænomener, sålidt kan man som tilhænger af jordretten skyde problemet om udgiftssiden fra sig eller fortrøste sig til at løse de herhen hørende spørgsmål efter subjektivt forgodtbefindende eller gamle partistandpunkter. Og det bærende princip, retsprincippet, er heller ikke så fattigt, at det skulde lade os i stikken just på det brændende punkt.

Nej, alle formålene må gennemgås, et for et, både retsreform, forsvarssag, skolespørgsmål, »sociale« spørgsmål osv., og der må tages stilling, vel at mærke motiveret stilling. Der må for hvert enkelts vedkommende træffes den kapitale afgørelse af, om det er et fællesformål eller et særformål. Men førend dette kan ske, må man have principiel klarhed over hvad særformål og fællesformål er. Førend denne sondring er konsekvent gennemført og dermed sondringen mellem berettigede og uberettigede statsformål, før kan det offentlige livs etik ikke siges at være fuldt udformet.

Og det er væsentlig som et forsøg herpå at nærværende arbejde fremkommer.

---

4. RETSSTATENS PRINCIPPER.

Hvis statsmagten virkelig skulde være berettiget til at stille ubegrænsede krav til den enkelte, vilde det jo kun være en omskrivning af, at den enkeltes skyld til statsmagten er ubegrænset stor. Forholder dette sig da således?

Nej, selv om man nok så skrupuløst undersøger hvad fordele staten byder den enkelte, og hvad ulemper den til gengæld medfører, vilde man ikke komme til det resultat, at

vi alle er i bundløs gæld til staten. For det første falder regnestykket ganske forskelligt ud for de forskellige individers vedkommende, og for det andet vil det vise sig, at statens andel i de velgerninger, menneskene kan glæde sig ved, overhovedet er ganske forsvindende. Men i det hele taget oplyser regnestykket intet om reel skyld; ti man kommer ikke i gæld som følge af fordele, man har modtaget, uden ved personlig sanktion; hverken ved gaver eller — end mindre — ved velgerninger, der påtvinges. Staten er jo nemlig ikke så venlig at tilbyde sine goder mod løfte om erstatning, den påtvinger borgerne dem og tager uden videre erstatningen med magt, hvad enten den indkræver dem i form af skatter eller af personlige »borgerpligter.«

Da det altså ikke på nogensomhelst måde kan godtgøres, at den enkelte er i uendelig gæld til staten, følger allerede deraf, at der må være en grænse for hvad statsmagten kan forlange af den enkelte, og *at der fra statens side er mulighed for overgreb overfor det enkelte individ.* Det gælder blot om at komme på det rene med, hvor denne grænselinie ligger.

I følge de ovenfor fremsatte principper foreligger der et *uetisk overgreb overalt, hvor en enkelt persons eller fleres vilje virker ved tvangsforanstaltninger overfor mig eller mit, forudsat at jeg hverken selv har bemyndiget denne tvang eller ved forudgående opførsel har givet den berettigelse til at virke.* Det er en triviel kendsgerning, at langtfra alle gængse statsforanstaltninger eller love tager hensyn til disse etikkens forudsætninger. Den betragtning, at det skulde gøre en væsentlig forskel, om lovene gaves af et herskende mindretal eller af et herskende flertal, kan ikke gøres gældende i denne sammenhæng. Den hyperdemokratiske opfattelse, at et flertal altid har »ret«, vedkommer nemlig ikke etisk ret; overgreb kan begås såvel af et flertal som af et mindretal. En filantropisk forening, der henvender sig til alle uden forskel om bidrag til et neutralt formål, vilde begå overgreb, ifald den besluttede kun at anvende pengene til folk af et bestemt politisk parti; ligegyldigt enten dette blev besluttet af et flertal eller af et mindretal. Imod en sådan handlemåde havde den

enkelte ret til at protestere. Hvorfor? Fordi forudsætningen for at man frivillig forener sig med andre er, at man ikke tvinges til at finde sig i ting, der er ganske fremmede for det formål, for hvis skyld man sluttede sig til dem. »Det almindelige princip, der ligger til grund for den rette styrelse af enhver forening er, at dens medlemmer indgår overensenskomst indbyrdes om at underkaste sig flertallets vilje i alle sager, der angår de formål, for hvis skyld man har indmeldt sig i den, men ikke i andre.«*)

Men ingen vilde frivillig give sig et flertal i vold, der skulde have afgørelsen af *alle* ens anliggender. *Skulde foreningsforholdene overføres til staten,* måtte denne være dannet for at fremme nogle enkelte, ganske bestemte formål, som samtlige borgere på forhånd var enige om at søge løst i fællesskab; og kun en sådan stat, der var dannet i lighed med en forening og *altså ikke satte sig andre formål og opgaver end dem, samtlige medlemmer på forhånd havde sanktioneret,* havde mulighed for ikke at begå overgreb overfor de enkelte borgere.

Således kom man ved at gå ud fra foreningsforholdene tilsyneladende til en nem og hurtig løsning af problemet statsovergreb eller *man versus the state.* Men ved nærmere betragtning vil denne løsning vise sig at være lovlig teoretisk. Ti spørger man videre: hvilke er da disse formål og opgaver, som alle uden undtagelse vil kunne forenes om, vil det være indlysende, at erfaringen ikke umiddelbart kan sige os det. Man har endnu aldrig set en stat blive til som en forening, ved frivillig sammenslutning af samtlige borgere om enkelte bestemte opgaver, og det er heller ikke sandsynligt, at det nogensinde vil ske. Erfaringen vil derfor sandsynligvis aldrig kunne belære os om, hvilke opgaver, en stat, som prøvede på at samle alle borgere ved frivillig tilslutning, måtte påtage sig og hvilke ikke. Og hvis man opstiller spørgsmålet som et tankeeksperiment: kunde man ikke prøve på at regne ud, hvilke opgaver, der var af den beskaffenhed, at de vilde

*) H. Spencer: Man versus the state.

have den naturlige betingelse for at vinde almindelig tilslutning? — kan man ialfald kun komme til et resultat ad den vej, der ovenfor er anvist: at adspørge de sociale naturlove. En statsmagt såvel som en privatmand kan kun gøre sikker regning på almindelig tilslutning til en eneste bestemt opgave: at øve ret og ikke kræve mere end sin ret; alt hvad de iøvrigt foretager sig, hvad enten de er for gavmilde eller for fordringsfulde, kan de aldrig være fuldtud visse på vil møde almindelig billigelse. Kun ud fra det bestemte forsæt principielt at stille sig på retsstandpunktet, vil man være vis på at møde forhåndssanktion fra alles side.

Formlen »alles tilslutning« oplyser derfor for lidt, hvis man ikke indskyder en nærmere bestemmelse af, hvilken karakter, den handlemåde eller de opgaver skal have, der alene har naturlige sociale betingelser for at vinde den almindelige sanktion.

Om der begås overgreb mod borgerne fra statsmagtens side, er ikke ubetinget afhængigt af dennes *tilblivelsesmåde* (om den er opstået som en forening opstår eller ej). Ti hvis det var tilfældet, måtte man opgive ethvert håb om nogensinde at komme til at leve i en retsstat. Enhver hidtil kendt stat har været bygget på enkelte menneskers, stænders, klassers overmagt over andre, ingen har været grundlagt på gensidige overenskomster om kun at øve ret. Det vil sige, at enhver statsmagt til livsnerve har haft *udbytning* af mennesker uden kompensation; ingen har endnu vedkendt sig princippet gensidig hjælp mod kompensation. Aldrig er en forandring i statsformen sket på den måde, at de faktisk regerende frivillig har givet afkald på deres magt og lagt den i samtlige medborgeres hænder, for at de kunde begynde forfra på et helt nyt grundlag.

Men når man anser det for umuligt, at en retsstat nogensinde vil kunne opstå på samme måde som en forening, nemlig ved enstemmig tilslutning til dens formål, hvorledes vilde den da kunne realiseres? Åbenbart kun på den måde, at den del af samfundet, som i øjeblikket sad inde med *magten* (hvem den så end repræsenteredes af, en suveræn, en

herskende klike, en demokratisk majoritet) *erklærede sig for retsprincipperne og satte dem i højsædet, endog hævet over magthaverens eller magthavernes egne interesser.* Spørgsmålet er altså, hvorvidt en stat kan kaldes en retsstat, selv hvor retsprincipperne må håndhæves med magt af regeringen, også overfor dem, der ikke godvillig har anerkendt eller vil anerkende dem; om det, der i så henseende er det afgørende, er, *på hvilken måde staten er opstået* eller *i hvilken grad den ledes af retmæssige principper.*

Hvis man overhovedet godkender de etiske princippers gyldighed, må man erkende, at pligtbrud og andre forseelser imod den etiske ejendomsret med rette kan medføre tvangsmæssig reaktion udefra. Og hvis en statsmagt sætter som sin eneste opgave at håndhæve visse af disse berettigede indgreb, kan denne virksomhed ikke stemples som uretmæssig, selv om den skulde savne nogles tilslutning. Det vil sige, at retsstaten henter sit moralske stempel fra de *principper,* den vedkender sig, alt efter den grad, i hvilken den gennemfører dem; eller med andre ord: *hvilke formål, der er retmæssige statsformål afgøres principielt* (på samme måde altså hvad der er *statsovergreb),* og ikke efter den tilslutning, de har eller kan vente at få hos et tilfældigt flertal.

Overfor foreninger finder man sig ikke i anden tvang end den, man selv pålægger sig ved at indtræde deri. Statsmagten derimod er — selv om den reduceres til det mindst mulig omfattende begreb — en naturnødvendig og naturgiven organisation til forsvar for interesser, alle i lige grad deler. At den håndhæver retsprincipperne med magt overfor de genstridige er netop i alle borgeres øjensynlige interesse; den udøver her netop den funktion i rettens tjeneste, de enkelte ikke vilde kunne overkomme. Skulde dette tvangselement berøve en sådan stat adkomsten til at kaldes en retsstat? Kan den enkelte ikke med rette tvinges til at finde sig i hvad der er ret? Antog vi en anden mening, kunde vi med det samme opgive at få retten realiseret her på jorden; det vilde forudsætte en tilstand, hvor den ikke længere var et principium militans.

Undersøgelsen kommer altså til at dreje sig om

1) hvilke de retmæssige principper for en statsstyrelse er (statsmagtens retmæssige område), og
2) hvorledes, ved hvilke organer, disse principper på retfærdig måde kan føres ud i livet (statsmagtens retmæssige organisation).

Kriteriet på en statsmagt, der ikke begår overgreb overfor de enkelte borgere, er altså, at den vedkender sig og gennemfører retmæssige grundsætninger. Herudfra må enhver af dens opgaver belyses.

Hvad vil retmæssig statsstyrelse sige? Nøjagtig det samme som retmæssig handlemåde i det private liv, altså en nøje vågen over, at enhver får og beholder sit. Da nu al statens magt og evne hidrører fra fællesejendommen (dette er i det mindste vor forudsætning), har staten fremfor alt den opgave at sørge for, at disse midler ene og alene anvendes til fællesinteresser. Statsmagten selv ejer intet; den er kaldet til at forvalte lånt gods; og dette kan den ikke gøre efter forgodtbefindende, men kun efter de sædvanlige forudsætninger for lån, nemlig at enhver får sit tilbage. Og da lånet er fællesgods, kan den retmæssige anvendelse kun ske til opgaver, der i lige grad kommer alle til gode. Enhver forholdsregel fra statens side, som går ud derover, vil enten være uretfærdig eller formålsløs.

Samles A's, B's og C's lige store ejendele i en fælleskasse, kan der findes tre væsensforskellige anvendelser sted af disse midler: 1) A. B. og C. kan få deres andele ubeskåret tilbagebetalt. Dette vilde fra statsmagtens side være formålsløst, thi statens funktion er i al fald ikke udelukkende den at tjene som depot eller sparekasse. 2) at bruge midlerne fortrnisvis til nogle fremfor til andre (hvilket vilde være indlysende uretfærdigt). 3) at anvende midlerne til fællesopgaver, som A., B. og C. i lige grad er interesserede i.

Det er øjensynligt, at kun denne sidste anvendelse på en gang er den rationelle og retfærdige fremgangsmåde fra en statsmagts side. Ikke desmindre finder man de besynderligste, mest forvirrede anskuelser om, hvad statens midler kan bru-

ges til. Den naiveste er vel nok den, at staten er i stand til at hjælpe os alle; man lader statsmagten opkræve en mængde penge, mange flere end der er nødvendige til at fremme fællesinteresserne, og fordeler dem derpå successivt til denne og hin klasse og stand; først kommer turen til landbruget, derefter fiskeriet, industrien osv., og man opdager end ikke, at det er en ren øjenforblændelse; rent bortset fra, at det aldrig kan gennemføres på nogen retfærdig måde. Eller man tror at kunne disponere frit over statsmidlerne til rent separate formål, i reglen vel med den motivering, at det sker til *samfundsnyttige* formåls fremme. Men hvad der er samfundsnyttigt, vil der altid være meget delte meninger om; det er en uhyre anmasselse af en statsmagt at ville afgøre det på alles vegne; og at anvende fællesejendommen til at realisere sine ynglingsideer, er uretmæssigt.

Forudsætningen har hele tiden været den, at statskassens midler virkelig er fællesejendom, som alle borgere har lige andel i; og dette hører med til retsstatens *nødvendige* forudsætninger. Der må altså brydes med den opfattelse, at en stat kan opkræve penge af sine borgere efter forgodtbefindende, at den kan beskære deres arbejdsindtægter, beskatte deres fornødenheder og beslaglægge en del af deres opsparede formue. Forudsætningen er, at der gives områder, som er individets egne og i enhver henseende hellige og ukrænkelige, at der gives særejendom, som ingen, end ikke staten kan røre; og at der på den anden side gives fællesejendom, som den enkelte ikke kan beslaglægge, men som tilhører alle i lige grad. Kun denne fællesformue står til statens rådighed, og det er den, vi hele tiden må have in mente, når vi taler om den retmæssige anvendelse af fællesopgaver.

---

5. DEN ETISKE EJENDOMSRET.

For at vinde den fornødne indsigt i statens retmæssige funktion, bliver det altså nødvendigt at klargøre sig hvad der

er særeje og hvad der er fælleseje. Man må søge at uddybe *begrebet den etiske ejendomsret* så meget som muligt.

Som der ovenfor blev gjort opmærksom på, er bestemmelsen af begrebet retmæssig ejendom (»enhver sit«) den nødvendige forudsætning for *ombytningsprincippet* (»lige for lige«); ti selv om man har afgivet et passende vederlag for en ydelse, vilde transaktionen ikke være retfærdig, hvis det vederlag, man afgav, ikke var ens retmæssige ejendom. Både den, der erstatter, og den, der kræver erstatning, skal retmæssig eje de værdier, der anvendes i denne transaktion.

Da nu betingelsen for retmæssigt særeje viste sig at være en personlig arbejdspræstation, der i værdi svarer til den genstand, der gøres krav på, og da ikke nok så mange ombytninger kan skabe retmæssigt særeje, hvor denne oprindelige ejendomsbeføjelse mangler, bliver følgen deraf, at *der må gives værdier, hvorover særeje ganske er udelukket.* Til oversigt over ejendomsforholdene tjener følgende skema:

A.	Ejeren, subjektet, den sociale ener.		
B. Det, der ejes, objektet.	I. Naturværdier. (Kan ikke gøres til Særeje).	1. De prakt. set udelelige	
		2. De delelige.	
	II. Producerede Værdier. (Kan gøres til Særeje).		

For det første kan det fastslås, at det ene menneske aldrig kan gøre krav på ejendomsret over det andet menneskes person og hvad dertil hører, hans lemmer osv. At ethvert menneske er selvstændig herre over sin person, fremgår allerede af, at den retmæssige ejendomsfordelings princip netop går ud på at sikre *hver enkelt* social ener i samfundet stillingen som grundled i sætningen: jeg ejer dette eller hint. Det vilde da ganske stride imod denne idé, om grundleddet (subjektet) eller dele deraf pludselig kunde gå hen og blive genstand (objekt). Ejendomsordningens første formål er just at udelukke andre fra rådighed over den personlige selvstændighed. Den forudsættes at gælde imellem frie og uafhængige væsner*), der betragter hverandre som skik-

*) Undtagelserne herfra, de umyndiges ejendomsret, får en særlig begrundelse senere.

kede til socialt samkvem. Den selvstændige råderet over sin egen person er den selvfølgelig *forudsætning* for ordningen, og trænger derfor overhovedet ikke til begrundelse.

Man vil her indvende: men både i oldtid og nutid har man haft slaver, og oldtidens største filosoffer har, ligesom mange senere, billiget det. Dette beror dog kun på, at de nævnte filosoffer af uvidenhed udtrykkelig fraskriver slaverne evne til at være selvstændige grundled. Kunde de ikke betragtes som henhørende under rubriken A., sociale enere, lå det nær at henføre dem under B., objekter for ejendom. Ud fra vore Kundskaber til de forskellige racers ensartethed på dette punkt, den sociale evne, kan denne retsopfattelse ikke opretholdes.

Efter skemaet kunde det se ud, som om et menneske ikke ejede sine legemsdele, sine arme, ben, øjne osv. som retmæssigt særeje. Man har jo ikke produceret disse ting; skal man derfor give afkald på uindskrænket rådighed over dem? Nej, men det er ukorrekt at bruge udtrykket ejendom om disse forhold; ti det røber en forveksling af hvad et menneske *er* (d. v. s. hvad han *består* af) og hvad han kan *erhverve* sig af de ham omgivende ting. I enhver sætning om ejendomsforhold må der, som alt sagt, være et grundled og en genstand: »A. ejer den eller den ting!« Følgelig betyder opregningen af de legemsdele, A. »ejer«, kun en beskrivelse eller definition af A. Men »ejer« er her unøjagtig sprogbrug, og bør ikke forlede til at flytte A.s bestanddele over på objekt-siden i et virkeligt ejendomsforhold.

Af de ting (B.I), der er udelukkede fra særeje, fordi ingen har frembragt dem, må man skelne mellem de naturgoder, der er tilstede i så rigelig mængde, at en deling derfor er formålsløs, og de, der kun findes i begrænset mængde. Til de første (B.I,1) hører luften og vandet, til de sidste (B.I,2) jorden.

Grunden til, at man har givet afkald på at hævde særeje for disse sidste tings vedkommende, kan dog ikke være den, man undertiden har fremsat, at de forefindes i ubegræn-

set mængde, thi dette er jo netop ikke tilfældet. Såvel havet som den atmosfæriske luft har ligesom jordens overflade sin begrænsning. At de ikke forlængst er beslaglagte, ligger udelukkende i den praktiske uigennemførlighed, i forening med den underordnede betydning, det hidtil skønnedes at have.

Der er ikke mindste tvivl om, at hvis man *kunde* afdele *havet* i parceller, vilde der ialfald beslaglægges visse fordelagtige, f. eks. fiskerige strækninger, og veto udstedes for alle andre mennesker, afgifter opkræves osv. Man ser jo også, at hvor det har nogen betydning, og hvor det blot nogenlunde kan lade sig gøre, udstrækkes enkeltmands eller statens særret også til at gælde søterritorier. Visse nationer har forsøgt at hævde eneret for deres egne fiskere til enkelte strækninger af det åbne hav, f. eks. til robbefangsten ved Stillehavskysten, fiskeriet ved Island og New-Foundland og ved Siberiens østkyst, men i de fleste tilfælde er man dog kommet til enighed om kun at forbeholde sig særret til den nærmeste strimmel ved kysten. Også indenfor de enkelte lande påstår kystejeren, at han foruden retten til den faste jord også har ret til en del af vandet udenfor. Og hos os kan han virkelig ifølge sædvaneretten gøre en sådan ret gældende; bl. a. til at forbyde andre at fiske i stranden et vist stykke udenfor hans lod, når han selv anbringer fiskeriredskaber der. (Ålegårdsrettighed.) Man har endvidere gjort forsøg på at få eneret til visse dele af havbunden (bortset fra kystrettighederne), idet man har påstået, at den, der sætter bundgarn på et bestemt sted og afmærker stedet, skulde have ret til at forbyde andre fremtidig at sætte bundgarn på det samme sted — altså nøjagtig den samme måde, hvorpå man i sin tid beslaglagde jorden og på basis deraf gjorde en særejendomsret gældende.

Hvad *luften* angår, vilde det være endnu vanskeligere end for havets vedkommende at beslaglægge bestemte regioner; når det derfor endnu ikke er kommet til, at enkeltmand opkræver afgift af andre, f. eks. for tilladelsen til at trække vejret, ligger det væsentlig i disse praktiske vanskeligheder. Og dog er der også her tendenser til at udvide grundejernes ret til at omfatte et vist luftlag ovenover grunden. Hidtil har vel denne ret

været forholdsvis uskyldig; men nu, i aviatikernes tidsalder, begynder der rundtom i tidsskrifter at opdukke uhyggelige spørgsmål om, hvor langt op i luften grundejernes og husejernes ret strækker sig, om flyvemaskinerne har ret til at bevæge sig hvorsomhelst, eller om der ikke kan nedlægges forbud fra de privates side osv.

Det har føjet sig så heldigt, at de hidtil omtalte naturgoder på grund af sagens praktiske vanskelighed aldrig er blevet gjort til genstand for særeje, og den nuværende ordning stemmer i alt væsentlig overens med den etiske lov, som udsiger, at særeje kun kan begrundes ved en ækvivalent arbejdspræstation. Men hermed bør etikken ikke slå sig til ro; ti som bemærket har man i senere tider gjort forsøg på forsøg på at komme udenom disse vanskeligheder og vist god vilje til at monopolisere så denne så hin region, både af luften og havet; etikken må derfor holde sine våben rede for at våge over, at de naturgoder, der indtil nu i det store og hele, af fysiske grunde, har kunnet bevare sig som fællesgoder, også i fremtiden vil blive respekterede som sådanne.

Hvorledes forholder det sig med *jorden?* (B. I, 2.) At dette naturgode ikke kunde holde stillingen som fælleseje, lå især i, at den var så let at afdele, og at fordelen ved at beslaglægge et enkelt stykke og holde de andre ude var så store.

At komme *tilbage* fra særeje til alles lige ret havde desuden sine ganske særlige vanskeligheder; da man nemlig i lange tider ikke kunde tænke sig dette gennemført uden ved en ligelig fordeling af selve jorden viste det sig at være en så godt som umulig opgave at udparcellere den i lige værdifulde lodder. Først langt om længe opdagede man, at det, alle er interesserede i, ikke just er at få en del af jorden, nøjagtig ligeså stor og værdifuld som de andres, men mere dette, at ingen enkelt ved at lægge uindskrænket beslag på et stykke jord, tilegner sig en særfordel og spærrer de andre ude.

Sålænge forråd af jord *praktisk* set er ubegrænset, og ingen mægter at beslaglægge alt hvad han ikke umiddelbart bruger, kan der ikke opstå nogen bydende trang til at afdele,

indhegne og afspærre. »Mit« er endnu ikke blevet nogen modsætning til »Dit«. Det er først, når man rykker så tæt sammen, at man kan genere hinanden, at der, forat endeløs strid strid kan undgås, opstår den tanke at afgrænse gebeterne med faste grænser.

Der træffes om disse grænser indbyrdes overenskomster, som kan være særdeles gavnlige for de øjeblikkelige »ejere«; men man overser, at disse overenskomster om fordeling af jord, køb og salg af den osv. er uret imod de sidstkomne og de ufødte, de senere slægtled. Senere tiders mennesker fødes i stor udstrækning arveløse; de har heller intet herreløst land at tage i besiddelse, ti når engang alt land er beslaglagt på denne måde, lukker lovene pludselig af og giver de først ankomne *privilegium* på det, de har været så heldige at besætte.

En sådan erhvervsmåde kan naturligvis ikke moralsk forsvares. Alt, hvad et menneske gør fordring på som særeje, må han efter de ovenfor fremstillede etiske ækvivalensprincipper kunne godtgøre at have erhvervet ved en personlig ydelse, der i værdi er det erhvervede jævnbyrdigt. Men hvilket personligt arbejde ligger der vel i den blotte og bare beslaglæggelse af et stykke jord, og — på den anden side —, hvilken værdi, frembragt af menneskehænder eller menneskeånd, kan overhovedet sammenlignes med eller opvejes af den fordel at blive enerådig over en part af det uundværlige, ingenlunde ubegrænsede naturforråd?

At de sidstankomne kan *købe* jorden af dem, der har besat den, er ingen ophævelse af denne uret, ti de må da i dyre domme erhverve sig den adgang til at benytte jorden, som oprindelig ikke har kostet det mindste.

Man vil af dette eksempel klart se, hvor rigtigt det er at fastholde, at det retfærdige princip ikke sker fyldest, blot fordi to parter indbyrdes afbalancerer ydelse og vederlag efter *deres* godtykke. Det må tillige foregå således, at alle og enhver får og beholder sit, og ingen udenforstående kommer tilkort. Vi må vide, om det virkelig er *deres egne ting*, de to handler om, vi må med andre ord have ejendomsbegrebet

med. En overdragelse er ikke berettiget, uden at det, der overdrages eller det, der betales med, virkelig var parternes retmæssige særeje.

Hvad der må forstås ved retmæssigt særeje har vi allerede ovenfor antydet. Det omfatter kun sådanne ting, som er erhvervede ved en tilsvarende aktiv ydelse fra erhververens side. Hvis en mand overdrager mig et stykke jord for en sum penge, og loven derefter stadfæster mig i min »ret« til fri rådighed over jorden for mig og mine efterkommere, da er denne erhvervelse ikke sket efter det retmæssige erstatningsprincip, ti *jordens værdi er uerstattelig*, da den danner det nødvendige fundament for alt liv, og da den ikke findes i ubegrænset mængde.

Dette skulde nok vise sig på en slående måde den dag, da en trust opstod med det formål at opkøbe al jord — en ikke helt usandsynlig tanke i en tid, hvor truster er i stand til at opkøbe alt hvad der findes på jorden af et eller flere bestemte, for menneskeheden nødvendige naturværdier (petroleum, kul etc.) En sådan ring vilde kunne foreskrive alle udenfor stående mennesker enhver tænkelig betingelse for overhovedet at tillade dem at eksistere. Den, der har jorden, sidder inde med al magten, alle andre værdier blegner i sammenligning.

Vil man vide, hvilke ting det er man kan erhverve en særret til at eje, må man holde sig til de *frembragte ting* (B. II.); de ting, mennesket selv udarbejder med hjernen eller hånden. De kan sammenlignes, vurderes indbyrdes; de er ikke uerstattelige, fordi de altid vil kunne frembringes i tilstrækkelig mængde — forudsat, at man blot har sin part af naturens gaver at arbejde med og udarbejde af. De opstår ved det arbejde, den enkelte personlig har udført, og deres værdi beror derpå. De tilhører med rette deres skaber, fordi de egentlig altid har været hans. Til det snille, den dygtighed, der præger dem og giver dem en positiv værdi, svarer ganske nøjagtig hvad individet har givet ud, har »ofret« derpå, ganske som den negative fotografiplade svarer til den positive. Den energi og kunstfærdighed, der af mig nedlægges i et arbejds-

produkt, er i grunden en ligeså naturlig og personlig bestanddel af mig, som den energi og de arbejdsmuligheder, der endnu sidder i min hjerne og mine arme. Fra at have været en bestanddel af subjektet flytter arbejdsenergien ud i de producerede objekter, og da den i denne, fra subjektet organisk løsrevne, form kan blive genstand for ombytning, for køb og salg, får etikken den opgave at afgøre hvem der i fremtiden er dens rette ejer. Efter kompensationsloven afgøres dette således, at den, der kan godtgøre at have præsteret en vis energiydelse, får retten til den tilsvarende værdi. Man kan altså fastslå betingelsen for særeje således: retmæssigt særeje til et produkt erhverves kun som vederlag for en personlig ydelse af samme værdi som produktet.*)

Deraf følger: i samme grad et produkt kan nyskabes, omformes, præges af den menneskelige vilje og evne, i samme grad kan det blive særeje. Der gives produkter, som så at sige fuldtud er nyskabte, åndsprodukter f. eks. Det blæk og papir, der er anvendt på »Faust«, har kun forsvindende værdi imod det åndsindhold, der er nedlagt i materialet. Et sådant objekt egner sig i høj grad til særeje. Det samme gælder om et godt musikstykke, et godt maleri.

Allerede ved et skulpturarbejde i marmor kommer det ikke-frembragte stof noget mere i betragtning, ved guldsmede- og juvelerarbejde end mere, og tænker man på et stykke jord med sæd på, bliver forholdet helt forrykket, ti her kan man ikke med mindste føje påstå, at materialet er omskabt, at produktet er en arbejdets nyskabning; det allervæsentligste er besørget ved naturens kræfter, og jorden er omtrent den samme som før, ofte endda forringet. Det arbejde, der er nedlagt i denne jord, begrunder vel en ret til den del af udbyttet, som skyldes selve arbejdet, men ingenlunde til privilegium på den særlige fordel, besiddelsen af jorden i og for sig medfører.

At jorden ikke kan »ejes« (i samme betydning af dette ord, som gælder overfor arbejdsskabte ting) er altså en sæt-

*) Gaver er individuelt betingede og hører derfor ikke ind under lovene for den almene sociale omsætning.

ning, som umiddelbart fremgår af grundsætningen om det jævnbyrdige vederlag; den står og falder med antagelsen af denne etiske hovedsætning — yderligere begrundelse end den, der kan skaffes tilveje for denne, kan ikke fås.

Men når man altså havner i det resultat, at jorden er fælleseje, og ikke som de arbejdsskabte ting retmæssig kan gøres til særeje, må man være klar over, at *disse to arter »ejendom« er af forskellig natur og begrundes på forskellig måde.* I første tilfælde bliver der kun tale om *fællesrådighed*, da naturtingene enten ikke lader sig partere eller i al fald ikke partere lige, og da man ikke kan nægte noget nyt tiltrædende medlem af samfundet lige medejendomsret, men fremfor alt, fordi den naturmæssige adkomst i dette tilfælde er grundforskellig fra adkomsten til særeje. Særeje af en ting begrundes positivt ved henvisning til den ækvivalente ydelse, individet har præsteret; den, der gør krav på en særret, ham vil den positive bevisbyrde påligge. Hvad der unddrager sig særeje, må enten være ingens ejendom eller stå til fællesrådighed. Menneskenes lige ret til rådighed over jordens overflade og naturværdier hviler på følgende to ting: 1) deres evne til fremfor dyrene at underlægge sig det for dem nødvendige naturgrundlag, og 2) den kendsgerning, at ingen formår at gøre nogen naturlig begrundet særret gældende (hverken til det hele eller til mere end nogen anden). Selve menneskeslægtens kollektive tilegnelse har altså sin oprindelse i overlegenheden i magt og evne; dette er intet retsforhold; et retsforhold kan overhovedet kun være indbyrdes afgrænsende. Men det, at rådigheden er *lige for alle,* støtter sig på den negative begrundelse, at ingen formår at præstere bevis for en etisk begrundet forret. Retten til særeje er altså en vederlagsret baseret på ækvivalent ydelse; den jævnbyrdige rådighedsret opstår under forhold, hvor vederlagsretten ikke kan gøres gældende.*)

*) Når adskillige nationaløkonomer begrunder samfundets ret til at inddrage den samlede grundværdi til fælleseje med, at det her drejer sig om samfundsskabte værdier eller produkter af hele folkets arbejde, benytter de en mindre præcis udtryksmåde. Ti det faktum, at grundværdien stiger overalt, hvor samfundet vokser

Skønt disse to former af naturlig ret altså har forskellig oprindelse, er de dog beslægtede og betinger gensidig hinanden. Vederlagsretten må som supplement have den fælles lige rådighedsret til jorden; ti hvis denne ikke respekteres, vil arbejdet tvinges til at modtage en kunstig *nedsat* kompensation. Hvis nogle enkelte kan gøre sig til uindskrænkede herrer over jorden, vil de dermed følgende afspærringer og afgifter sænke arbejdets vederlag utilbørligt. Ti den, hvis

---

i folketal, betyder ikke, at nogen ny reel værdi er skabt, end mindre at den er skabt som et arbejdsprodukt, der skulde kunne tilegnes med den ret til ækvivalent kompensation, en arbejdsydelse kan gøre krav på. Ret til særeje og kollektiv rådighedsret begrundes som ovenfor vist ikke på samme måde. Englands jord rummer ikke flere reelle værdier nu end på Knud den stores tid; måske endda færre. Hvad der er sket er, at hver □-fod jord er blevet mere og mere eftertragtet, jo mere befolkningen tiltog; jordbesiddernes særfordel er derfor blevet større og større, og denne særfordel giver sig udslag i en stedse stigende *pris* på jorden i forhold til alle rørlige værdier; for det samme stykke jord kan der fås større mængder arbejde og arbejdsprodukter end tidligere.

Når samfundene nu i vore dage begynder at gøre etisk ret gældende til disse særfordele, kan og bør denne ret motiveres således, at jorden ligesålidt nu som nogensinde før tilhører nogen enkelt i særlig grad, og at *derfor* de særfordele, der er blevet større og større — væsentlig fordi samfundet simpelthen har vokset sig større, mindre på grund af positivt arbejde — ikke med nogen etisk ret kan tilfalde nogen enkelt. Hvis Hamborg brændte, vilde jorden omkring Elbens udløb dog beholde sin særlige værdi. De værdier, tidligere generationer har forøget jorden med, spiller ingen rolle; undertiden har de endog forringet den (f. eks. ved kulminer). Som en faktor i grundværdien indgår jo desuden jordloddens naturværdi og dyrkningsværdi (bonitet), og disse er dog hverken skabte af enkelte mennesker eller af samfundene. *Produkt — særeje!* disse to ting hører naturmæssigt sammen. Men derimod at ingen enkelt kan kræve forret til en naturting, begrundes negativt derved, at ingen er i stand til at lever positivt bevis for at have produceret tingen. Og derfor er statsmagtens inddragelse af jordrenten blot en refundering af uretmæssig tilegnet særeje; ikke til fordel for sig, men til fordel for dem, der ellers vilde være blevet forurettede ved den private tilegnelse af særfordelene. Når samfundet indretter sig således, at den overlader de enkelte rådighed over større eller mindre jordstrækninger af forskellig værdi, er jordrenteafgiften til staten netop det retmæssige vederlag for denne særfordel.

Det skal indrømmes, at disse indvendinger er af stærkt teoretisk art, men betydningen af, at samfundsteorierne ikke frembyder logiske blottelser, tør ikke undervurderes. Hovedsagen er, at man gør sig de to forskellige slags begrundelser klart og derfor af logiske hensyn opgiver at behandle jordværdien væsentlig som et produkt (»samfundsskabt værdi eller produkt af folkets arbejde«).

eksistens til at begynde med, er ganske rodløs, er komplet afhængig; han er simpelthen nødt til at tage den løn, han kan få. På den anden side må den fælles lige rådighedsret til naturværdierne have vederlagsretten til supplement, ti dens begrundelse hviler udtrykkelig på, at en etisk særejeret eksisterer, men blot ikke kan gøres gældende i dette tilfælde.

Af hvad grund kalder vi disse forhold »naturlig ret«? Fordi de anvises af naturlove. Naturen anviser menneskene jorden til rådighed*) og gør deres eksistens afhængig af dens rette brug; men naturen anviser også sociale regler for denne benyttelse. Disse skylder ikke samfundets vedtægt deres oprindelse; de kan erkendes af menneskene eller lades uænsede; man kan give dem sanktion i det offentlige liv (tilståede rettigheder), eller man kan kæmpe imod. Deres eksistens er lige så uafhængig heraf som de fysiske loves.

---

6. FÆLLESEJENDOM TIL FÆLLESOPGAVER.

Vi vender efter denne undersøgelse af den etiske ejendomsret tilbage til problemet om statens formål. I korthed kunde det formuleres således: fællesejendommen skal anvendes til fællesinteresser; kun derved får og beholder enhver sit; (hvad der er grundlaget for al etisk opførsel såvel i privatlivet som i det offentlige liv). For at kunne *bruge* denne formel, var det først og fremmest nødvendigt at klarlægge, hvad der er fællesejendom og hvad der er ukrænkeligt særeje, og dertil har den ovenstående undersøgelse givet os midler i hænde.

Fælleseje er alle naturskabte ting; forsåvidt nogen altså ved at tilegne sig dem erhverver sig en særfordel, er det fællesskabets ret at inddrage denne. Det er denne tanke, der

*) Arten homo sapiens har naturligvis ingen ret til jorden fremfor dyrene. Menneskenes kollektive rådighed over jorden er et magtforhold; og indbyrdes retsforhold kan kun findes mellem individer, der er eller ventes at blive retshabile. Forholdet til dyrene er derfor overhovedet et magt- eller kulturforhold.

for jordens vedkommende har fået sit udtryk i forslaget om jordrentens inddragelse i statskassen. Det kan ikke noksom betones, at denne fremgangsmåde er principielt forskellig fra alt hvad der kaldes *skatter* i dette ords almindelige betydning, ti, som det senere vil blive vist, går disse mere eller mindre ud på at berøve borgeren noget, der burde respekteres som hans retmæssige særeje. Derimod kan inddragelsen af jordrenten snarere betragtes som beslægtet med de afgifter, staten tager for visse særfordele, den udtrykkelig indrømmer enkelte personer eller selskaber; ti besiddelsen af jord er gennem den gængse lovgivning blevet et privilegium så godt som så mange andre*). Derfor er betegnelsen »enkeltskatten« (the single tax), som mange af princippets tilhængere benytter, vildledende og burde helt bortfalde. Princippet går ikke ud på at indføre en enkelt skat; *det går ud på at afskaffe alle skatter;* borgerne skal ikke tvinges til at udlevere af det, der med rette er deres, de skal blot betale for den særfordel, de nyder; man burde derfor kun tale om en *afgift eller rettere en refundering* til samfundet af hvad der med rette er samfundets.

Man kunde nu stille følgende spørgsmål: er det nødvendigt at opkræve hele jordrenten; kunde man ikke nøjes med et mindre beløb? Eller, — på den anden side, sæt, at fællesinteresserne kræver mere, vilde det da ikke være berettiget at opkræve en ekstraskat? Det er jo muligt, at begrebet fællesinteresser er et noget svævende begreb, om hvilket der er højst delte meninger; hvad er da det normgivende, det faste punkt? Skal indtægterne rette sig efter fællesinteresserne, eller skal disses tarv være afhængigt af en bestemt indtægtskilde?

Disse spørgsmåls løsning vil man kunne udlede af undersøgelserne om den etiske ejendomsret. Det faste punkt er fællesejendommens tilstedeværelse, den samlede værdi af de

---

*) At anvende udtrykket »monopol« om dette forhold er næppe heldigt; ti hermed må man i overensst. med sprogbrugen forstå en særfordel, der ved udtrykkelige bestemmelser tilsikres en eller flere udtrykkelig nævnte.

af statsmagten tilladte og nødvendige forrettigheder*). Den har hvert år sin aldeles bestemte størrelse, og den holder passende skridt med hele samfundets vækst. Samfundet kan ikke uden at forfordele nogle af sine borgere undlade at inddrage den, og *ligesålidt undlade at inddrage den med sit fulde beløb* (ti også ved en partiel inddragelse vilde de, der sidder inde med store jordværdier, forurette de andre). Og anvendelsen af den inddragne sum bør kun ske til fællesopgaver; hvad der mulig blev tilovers, kunde henlægges (dog kun med forholdsvis kort sigt, da det ikke er statens opgave at fungere som sparekasse) eller fordeles i lige rater pr. individ som en art bonus. Spørgsmålet er hvad der skal ske, ifald indtægterne ikke strækker til. Svar: *de skal strække til*, ti der er retmæssig ikke mere at tage af, idet vi må erklære enhver form for *skattepålæg*, som går ud på at beskære det retmæssige arbejdsudbytte, for etisk uberettiget. Under hvilke betingelser, der kunde optages statslån, skal kort omtales. Hovedprincippet må være ikke at leve på lån, men at basere udgifterne på den regelmæssige årlige indtægt. For statslån bør ikke gælde mindre strenge principper end for private lån, snarere mere strenge. Ti i privatlivet er det i reglen ens egne formuesager, man har at varetage, i statslivet er det altid andres. Og den ene generation har ikke lov til at pantsætte den næste generations retmæssige eje, ligeså lidt som det kan betragtes som etisk forsvarligt, at den ene generation tager nydelsen forud og lader den næste om ydelsen. Det ledende princip bør være, at statens økonomiske styrke gennemgående ikke svækkes. Lån bør derfor kun kunne optages for at dække sådanne øjeblikkelige vitale behov, som kan opstå i enhver stat, og hvor amortiseringen kan foregå i løbet af ganske få år. Ti den gyldne regel, at tæring skal sættes efter næring, må i statslivet forstås på den ganske bogstavelige måde, at *indtægternes størrelse er given*, og *dermed*

*) Idet man går ud fra, at det endnu aldrig er lykkedes at påvise nogen anden retmæssig anordning af menneskenes lige rådighedsret til jorden end ved at lade hver råde over såmeget, han ønsker — mod at betale for sin eventuelle *fordel*.

målestokken for hvad det er tilladeligt at give ud. At gå den modsatte vej og tage sit udgangspunkt fra det man anser for nødvendige udgifter, er en usikrere metode, ti afgørelsen af hvad der er fællesopgaver eller nødvendige opgaver må utvivlsomt blive mere vaklende end afgørelsen af hvad der er retmæssig statsindtægt. Derfor er det uberettiget, om en regering eller et flertal, hvis de retmæssige statsindtægter ikke rækker til, vil styrte staten i gæld for at løse opgaver, der efter deres skøn er nødvendige.

Kun under ganske særlige betingelser kunde det tænkes berettiget, at staten øgede sin indtægt fra anden kilde, nemlig ved gaver eller ved *enstemmig* vedtagelse af en kopskat. Hvad der er frembragt ved enkeltmandsvirksomhed må hver eneste enkeltmand være med til at disponere over. Til at opkræve *skat* vilde en majoritet aldrig være beføjet, ti dens skøn over hvad der er fællesopgaver og hvad de kræver, er ikke tilstrækkelig berettigelse til at øve tvang overfor den enkelte; begge dele må afgøres principielt eller ved enstemmighed. Vi kan altså foreløbig opstille som princip for statens indtægts- og udgiftsfordeling: *Statens indtægt består af de værdier, som de i samfundslivet uundgåelige forrettigheder indbringer. Ved disse midlers anvendelse til fællesopgaver, og kun således, kommer de påny deres rette ejere til gode.*

Vi skal ikke på dette sted komme nærmere ind på hvilke virksomheder enhver statsmagt nødvendigvis må *monopolisere*, men blot gøre opmærksom på, at også de særfordele, som flyder af de egentlige monopoler, må tilbagekræves af statskassen i deres fulde beløb, ti også disse værdier er samfundets fælleseje.

De fleste stater i nutiden skaffer sig tillige indtægter af erhvervsvirksomhed, f. eks. ved selv at udnytte sine *domæner eller skove* eller ved at drive industrielle virksomheder eller visse dele af trafiken. Det erkendes nu almindeligt, at til at drive jordbrug er staten lidet skikket, og det vilde sikkert være mere overensstemmende med statens opgaver, om den solgte slige ejendomme, end om den selv forpagtede

dem ud*). Med hensyn til beplantninger stiller forholdet sig måske lidt anderledes, ti her kommer almene interesser mere med i spillet. F. eks. skovenes betydning som nationale skønhedsværdier, som beskyttelse af visse landstrækninger (klitbeplantning), deres klimatiske betydning osv. Imidlertid er det et spørgsmål, om ikke staten fuldt så godt kunde varetage disse interesser ved kontrol og fredningsbestemmelser som ved at være ejer. Kun hvor nye beplantninger skulde vise sig at være af almen betydning, måtte staten selv tage initiativet, men dette hensyn vilde i al fald ikke være et finansielt.

At statsmagten samtidig med at forbyde private at drive *hasardspil o. desl.* selv sætter sig i spidsen derfor, er selvfølgelig etisk set ganske forkasteligt. Det forsvares undertiden med, at selv om lotterispil var forbudt i indlandet, vilde befolkningen søge sin spillelyst styret i fremmede lotterier. Dette er sikkert nok, men så havde statsmagten i al fald intet ansvar; og statsmagten har overhovedet ingen beføjelse til at spille formynder på disse ganske private områder. Selv om lotterierne derfor florerede privat, vilde statsmagten være uberettiget til at afkræve nogensomhelst afgift eller til at tildele nogen monopol på at drive dem. Et lignende synspunkt må gøres gældende overfor teatre og andre forlystelser.

Hvad *trafikmidlerne* angår, da vender vi senere tilbage til dette spørgsmål; kun skal her fastslås, at det *finansielle* princip *ikke* må være, at statsmagten udnytter dem til for enhver pris at skaffe sig forøget indtægt, ti dette vilde være ensbetydende med indirekte beskatning af en fornødenhed for det arbejdende samfund; og de ubilligt forøgede transportomkostninger for varer vilde forbrugerne komme til at betale som en kunstig overpris. Driver det offentlige selv jernbaner og sporveje, må den lade sig nøje med en passende rente af de deri anbragte kapitaler; og hvis private får monopol på dem, bør staten kun sikre sig den monopolværdi, der bliver tilovers, når det private selskab under en drift, der

*) Også fra nationaløkonomisk og finansielt synspunkt anses besiddelsen af landejendomme for ufordelagtigt for en stat (smlgn: Cort Trap: Grundrids af Finansvidenskaben, Kbhvn. 1908).

iøvrigt tilfredsstiller de almene interesser, har fået en passende fortjeneste af de deri indskudte kapitaler.

Også *gebyrerne* bliver der anledning til at omtale senere; de spiller finansielt ingen stor rolle, og vil i en retsstat blive endnu mere betydningsløse. Særlig gælder dette retsgebyrerne, ti bevidstheden om i hvert påkommende tilfælde frit at kunne henvende sig til og benytte sig af retsinstitutionerne er utvivlsomt af stor *almen* betydning; og dette berøres ikke af, at institutionerne i givet tilfælde kan være til mere nytte for en end for en anden; politiet er jo også ved sin blotte tilværelse en tryghedsgaranti for alle, selv om den ene kan komme til at gøre mere direkte brug deraf end den anden. Spørgsmålet er derfor, om gebyrerne i civile retssager ikke burde indskrænkes betydeligt eller helt ophæves: hertil vender vi imidlertid senere tilbage.

For de egentlige skatters vedkommende har to teorier spillet hovedrollen i den saakaldte finansvidenskab, *nytte-* eller *interesseteorien* og *evne-* eller *offerteorien*. Den første hviler på den tanke, at enhver skulde betale i forhold til den nytte, han har af statsforanstaltningerne. Men for det første kan nytten ikke opstilles som princip for statens opgaver, for det andet vil det være umuligt at afgøre de enkelte borgeres særlige nytte af foranstaltningerne. Beskatning efter evne har man i grunden aldrig gjort sig den ulejlighed at begrunde etisk; denne teori betegner kulminationen af den i det 19de århundrede og indtil nu rådende ide, at en demokratisk majoritets bestemmelser er inappellable og i enhver henseende hævede over kritik; evnebeskatningen støtter sig alene på den *magt*, der står bagved (man vil jo altid være i stand til at arrangere denne beskatning på en sådan måde, at den kan samle en majoritet om sig), og på, at den er *praktisk*. At tage der hvor evnen er, er praktisk og populært, — om det er retfærdigt, har man ikke interesseret sig for. Tendensen røber sig i de udtryk, der benyttes; der tales idelig om at »ramme« den eller den, som om det var statens opgave at lure på borgernes sårbare punkter for at gøre et godt kup nu og da. Konsekvent fører denne teori til den pro-

gressive beskatning, som er et sjældent rent eksempel på vilkårlighed, idet man — hvilken skala man end opstiller — forgæves vil spejde efter enhver begrundelse af *netop denne* stigning.

De, der vil plyndre i et jernbanetog, er i reglen så fornuftige at søge op i en 1ste klasses kupe; noget ædlere forbillede end dette kan den progressive beskatning næppe rose sig af at have. Det samme gælder om alle de øvrige tillæmpelser af evneprincippet: den degressive skala, der tager specielt hensyn til de familieforsørgere, der har mange børn (som om man havde nogen ret til at lade de andre bøde derfor); eller som skelner imellem om indtægten hidrører fra arbejde eller kapital osv. Alle kan de betragtes som mislykkede forsøg på at bøde på et i og for sig uretfærdigt princip: ved magtsprog at fratrage borgerne en del af deres retmæssige ejendom. Vi behøver ikke her at komme ind på den af alle indrømmede skyggeside ved systemet: den utålelige indblanding og kontrol, statsmagten må øve med private forhold, og de falske angivelser, borgerne forledes til at møde med som selvforsvar.

Hvorledes skatte*trykket* fordeler sig,*) synes at være genstand for nutidens største omsorg; men i hvor høj grad man ved disse reflektioner raver i blinde, turde fremgå af en sætning, som denne i et nationaløkonomisk skrift**): »Det kan blive en meget vanskelig sag at afgøre hvorledes skattetrykket fordeler sig i det konkrete tilfælde, og det er *ikke udelukket,* at et usammenhængende system af indtægtskildeskatter, der som direkte beskatning vilde være i høj grad uretfærdigt, dog til slut kan virke *nogenlunde ligeligt.*« »Ikke udelukket«...»nogenlunde ligeligt«! — på så løst et grundlag er det at man anstiller sine beregninger; på så løst et grundlag skal den enkelte beskatnings indrømmede uretfærdighed forsvares!

---

*) Cordt Trap fremhæver som en fordel ved omsætningsskatterne, at de hjælper til at »forøge skattetrykket på de mere velstillede samfundslag.«

**) Cort Trap: Grundrids af Finansvidenskaben, Kbhvn. 1908.

Også *arveskat* er en krænkelse af retmæssigt særeje. Arv og testamente hører med til den dispositionsfrihed, enhver bør have over sit eget gods. Af hvad natur disse beskatninger er fremgår af, at man endog har kunnet tænke sig at beskatte større gaver for at hindre omgåelse af arvelovgivningen. Slige ideer viser hvorhen princippet om statens omnipotens sluttelig fører. Det ganske rå og nøgne standpunkt er, at arv og gave forøger *skatteevnen* og derfor bør »rammes«; altså bør denne beskatning også være progressiv, ligesom indtægts- og formueskatten.

Enhver art af *forbrugsafgifter* er naturligvis fra et retsstandpunkt ligeså forkastelig som nogen af de nævnte skatteformer. Enhver privatperson har ret til at erhverve sig de artikler, han selv skøtter om, og staten har ikke ved at pålægge afgift på disse ting nogen beføjelse til kunstigt at forhøje prisen. De såkaldte »moralske« argumenter, hvormed man har villet forsvare nogle af disse skatter (på alkohol, tobak f. eks.) er det bedst at holde ude af betragtning. Ti staten har ingen ret til at spille formynder eller til at blande sig i forhold, der kun vedkommer den enkelte borger selv og hans nærmeste.

Hvad *tolden* angår, gælder akkurat den samme betragtning; derfor er spørgsmålet frihandel-beskyttelse fra et retsstandpunkt så uhyre simpelt. Man kan spare sig alle de vidtløftige ræsonnementer om det nyttige for stat eller samfund ved denne eller hin told, hvad enten den er finansiel eller beskyttende; man behøver blot at spørge om statens ret til at pålægge befolkningen slige vilkårlige byrder, hvoraf nogle tilmed er så ondartede, at de direkte favoriserer enkelte bestemte forud udpegede krese på de andres bekostning. Iøvrigt er hele toldproblemet et storslået bevis på, hvor vanskeligt det er at argumentere ud fra nyttespørgsmålet, og hvor umuligt det er for en statsmagt at lovgive derudfra; her har man i århundreder debatteret denne sag frem og tilbage, og endnu står der to jævnbyrdige partier overfor hinanden, hvoraf ingen til dato har været i stand til at fremføre et afgørende bevis for sin anskuelses rigtighed.

Man har måttet nøjes med at lade sit skøn råde, man har overbevist hinanden med stemmetal og magt, ikke med argumenter. Diskussionen om told vil først ophøre den dag, det erkendes, at det fra statens side drejer sig om en retskrænkelse og om intetsomhelst andet.

Grundskatten pålægges i almindelighed ejeren efter dens evne til at afkaste økonomisk udbytte, og den tager i reglen ikke hensyn til, om dette udbytte skyldes jordrente, anvendt arbejde eller kapital. Efter strenge retsprincipper vil det alene være berettiget at inddrage jordrenten; jo stærkere man beskatter bygninger, forbedringer o. lign., des mere fjerner man sig fra det retmæssige. Indtil 1903 var i Danmark hovedmassen af den direkte skat en hartkornsskat, beregnet efter jordens bonitet. Men i dette år afløstes de ældre skatter af en ejendomsskyld, der er en skat på alle faste ejendomme i by og land i forhold til deres *samlede værdi*. Dette betød i etisk henseende et absolut tilbageskridt, idet man nu i højere grad inddrog retmæssig arbejds- og virksomhedsvederlag under beskatningen.

Vil man retfærdighed på dette område, må man være klar over, at det dog ikke er tilstrækkeligt at vende tilbage til hartkornsskatten eller nogen anden kendt form for grundskat. Ti det er, som alt nævnt, overhovedet ikke skat, staten skal pålægge, men en afgift for en bestemt fordel, en refundering af den værdi, denne særfordel repræsenterer. Det gælder altså om så nøje som mulig at få bestemt, hvor stor denne værdi er, hvis det er muligt. At en mand får det fulde udbytte af det arbejde, han anvender på sin grund, enten han bygger et hus eller drænerer jorden, er ingen særfordel, ti dette udbytte er ækvivalent vederlag. En anden sag er det med jordens naturlige bonitet og dens beliggenhed; disse ting har han ikke skabt. Derfor gælder det i første række at blive klar over størrelsen af det, man nu almindelig kalder »den nøgne jordværdi«.

Man har længe stillet sig skeptisk til tanken om en sådan vurdering. Selve begrebet den nøgne jordværdi har man behandlet som et abstrakt fantasifoster uden bund i virke-

ligheden. Imidlertid opererer det daglige omsætningsliv idelig med disse værdier; målbevidste vurderinger af grundværdien er foretaget adskillige steder i verden, og det er lykkedes at finde mere og mere videnskabelige metoder. Efterat nu tanken om en særskilt vurdering af grunden er optaget omtrent samtidig af en dansk og en engelsk regering, er tvivlen ved at forstumme, og man vil forhåbentlig også herhjemme få syn for sagens mulighed. Iøvrigt er der her ingen grund til at gå nærmere ind på dens tekniske side.[3]

Der råder angående dette forhold en misforståelse, som det vil være rettest at behandle på dette sted. I »Justice« siger Herbert Spencer*), at alt, hvad det offentlige kan gøre fordring på, er »jordens overflade i dens originale, ukultiverede tilstand«. Fra denne værdi, siger han, måtte man fradrage den kunstige værdi, som alle de svundne års arbejde har nedlagt i jorden; men dette er praktisk ugørligt.

Lad os se nærmere på denne påstand. Skal et lands befolkning kun have ret til den værdi, jorden havde, før den overhovedet var beboet? og skal de nuværende ejere have ret til alle de arbejdsresultater, der i seklernes løb er skabte; værdien af dem i deres oprindelige tilstand, da de endnu var nye og ubrugte? Skal de have ret til værdien af alle de dræninger, grøfter, indhegninger, bygninger, man har arbejdet på gennem flere tusind år? Skal de måske endog have værdien af bygninger, der senere er nedbrændte? Det er vanskeligt at finde nogen mening heri. Der er jo desuden mange grunde, som nu, trods alt det arbejde, der er anvendt på dem, er mindre værd, end hvis dette arbejde ikke var udført. Tænk på en grund med en gammel bygning på, som er bestemt til nedrivning og nybygning. Tænk på en halvtømt kulmine. Tænk på jord, der er udpint. Skulde de nuværende jordejere have erstatning for disse »forbedringer«, blev den på den negative side. Nej, hvad befolkningen har ret til, er åbenbart værdien af jorden, som den er i øjeblikket (minus værdien af *de arbejdsskabte forbedringer, der*

*) Smlgn. min artikel om Herbert Spencer contra Henry George i »Det ny Aarhundrede« 1909.

påviselig nu er tilstede). Det er ikke hvad der er sket i fortiden, der væsentlig giver et stykke jord værdi, det er den nuværende befolkning og dens aktivitet.

Der har naturligvis hævet sig talrige røster imod den tanke at lade en sådan refundering af jordværdi plus betalingen for de udtrykkelig bevilgede monopoler danne statens eneste indtægtskilde. Man har f. eks. benægtet, at staten skulde være i sin ret til at inddrage disse værdier uden erstatning til de nuværende ejere; men i reglen har man i sin kritik deraf blandet moralske hensyn sammen med juridiske og andre hensyn. F. eks. kan man ikke indigneres *moralsk* over brud på ejendomsretten, når man hermed kun mener den *juridiske,* statssanktionerede ejendomsret; det er ganske ulogisk. En moralsk diskussion kan kun føres ud fra en eneste basis: om man *anerkender* et moralsk udgangspunkt, d. v. s., at der gives to væsentlig forskellige slags ejendom: en, der efter naturens ret og moralens lov er sand ejendom, de arbejdsskabte værdier, og en anden, der kun kan opretholdes ved statens magtsprog, fordi den er en ubegrundet særfordel. Til den sidste art hører alle slags monopoler, beskyttelsestold, arvelige pensioner og fremfor alt privat uindskrænket herredømme over jorden.

Er man gået ind på denne forudsætning at skelne mellem hvad der ejes med moralsk ret og hvad ikke, er det åbenbart meningsløst at kræve, at de ikke moralsk-begrundede særrettigheder, der fjærnes, skal erstattes. Det er jo kun at give med den ene hånd hvad man tager med den anden; på den måde kan der ikke reformeres.

Alle de indvendinger, der gøres, al den megen tale om uret, der vil blive øvet i overgangstiden mod godtroende folk, som har købt jordejendom i tillid til den gængse opfattelse af ejendomsbegrebet, må ses i belysning heraf. At nogle vil tabe, andre vinde, er sikkert nok; det vil ske og sker stadig ved enhver skatte- eller toldreform, uden at man derfor altid råber på erstatning — men at det er uret, der sker — det var det, der skulde bevises!

Desuden — og dette synes jeg, at der bør lægges vægt

på — folk har på dette område ikke lov at være godtroende; de har i al fald ikke lov til at *vedblive dermed*. I overgangstiden, ja i lange tider før denne, er spørgsmålet blevet diskuteret vidt og bredt; det har ikke kunnet undgå opmærksomheden, at der er en del mennesker, som levende har beskæftiget sig med det, og at den etiske videnskab har været optaget af at klarlægge spørgsmålet om retmæssighed på dette område. Vil man på trods heraf hævde sin egen opfattelse, må man også selv tage ansvaret derfor; de, der beklager sig, påhviler det at føre en etisk bevisførelse; de kan ikke nøjes med at henvise til deres godtroenhed og uvidenhed eller deres subjektive formeninger.

En anden indvending er mere overfladisk, men meget almindelig. Man finder det uretfærdigt, at rige folk, som ingen grund ejer, skal slippe for at betale skat, da de dog nyder de samme fordele af statsforanstaltningerne som grundejeren. Det gælder her at have hovedprincippet in mente: at der overhovedet ingen skat skal pålægges. Der skal kun betales for særfordele. Denne indkomne sum tilhører alle, og de foranstaltninger, staten kan iværksætte for disse penge, kommer derfor med rette alle tilgode. Det kan ikke betragtes som nogen ulykke, at nogle slipper for at indbetale til fælleskassen, selv om de er velhavende, når de ikke nyder nogen særfordel fremfor andre. Slige ræsonnementer smager af den demagogiske udskejelse i tankegangen, det er så vanskeligt at frigøre sig for i vor tid. Det er ikke en stats opgave at være nidsk på de mennesker, der ved egen flid erhverver mere end andre.

I C. Traps »Grundrids af finansvidenskaben« læser man: ». . . . ingen enkelt skat vilde være i stand til at dække nutidens uhyre statsudgifter . . .« Hertil må bemærkes to ting: 1) Det kan allerede nu med sikkerhed beregnes, at for Danmarks vedkommende vil blot 3% af grundværdien mindst indbringe 120 mill. kr. årlig. Men iøvrigt vil de af regeringen i 1909 foreslåede prøvevurderinger af jordværdien give faste holdepunkter for beregningen af denne indtægtskilde. 2) »Nutidens uhyre statsudgifter« er vel ingen uangribelig, blindt

voksende lavine, som samfundet passivt må lade sig begrave i; udtrykket må i retsstaten omskrives til »nutidens nødvendige statsudgifter«. Hvilke disse er, skal vi nu undersøge.

Vi søger vort udgangspunkt i den korte formel, der ovenfor opstilledes: *fællesejendommen må kun anvendes til fællesopgaver*. Hvad det gælder om er altså at få begrebet fællesopgaver så nøjagtigt bestemt som mulig; det er løsnet for enhver etisk betragtning af det offentlige liv.

De livsgoder, der kan opnås i et samfund, lader sig sondre i følgende to grupper: 1) de for ethvert samfund absolut nødvendige fællesgoder, som er konstituerende for selve samfundslivet, og som alle og enhver væsentlig må omfatte med den samme forhåndsinteresse: hvis tilsidesættelse alle og enhver i det arbejdende samfund i væsentlig samme grad vilde føle som et dræbende slag for samlivet; og til hvis væsentligste fortrin det hører hvert øjeblik at være umiddelbart disponible for enhver, der måtte behøve dem, og således, at ingen andens interesse derved trædes for nær, — og 2) de mere eller mindre behagelige eller ønskværdige goder, som borgerne udnytter i ganske forskellig grad, alt efter deres forskellige individuelle behov og de særlige vilkår, de har valgt at leve under; og som, hvis de stod til almindelig fri disposition, vilde tilføre de enkelte borgere positive ydelser af ganske forskellig værdi, svarende til den individuelt bestemte brug, de vilde gøre af dem.

Det må derefter fastholdes, at det kun er til den første art goder, fællesejendommen retmæssig kan benyttes, ti fællesejendommen har alle borgerne nøjagtig lige andel i; hvis de har *indbetalt* forskellige beløb er det — efter retsstatens principper — kun fordi de har nydt tilsvarende fordele.

Som eksempel på den første art skal nævnes retsbeskyttelse og almene færdselsveje. Under den anden gruppe falder statstilskud til teatre, til agerbrug og kvægavl, til forfattere og kunstnere, til industri og håndværk, til kulturopgaver af enhver art*).

*) I Storbritanien er udgifterne til de egentlige kulturformål fra 1817—1880 stegne til det 50-dobbelte beløb, og i Danmark er kultusministeriets udgifter fra tiden omkr. 1870 til det sidste treår stegne til over det 12-dobbelte.

Man kunde hertil indvende: retsbeskyttelse nyder dog ikke alle i *lige* grad fordel af; den, der tit overfaldes eller bestjæles eller idelig fører proces, har mere fordel af den end andre, der ikke direkte benytter sig af den. Men lige så lidt som det kan siges at være en positiv fordel at blive bestjålet, ligeså lidt bliver den hjælp, retsbeskyttelsen her yder, af positiv art; ti at få sit eget tilbage er ikke nogen positiv fordel; noget lignende gælder for den procesførendes vedkommende; en ideel retspleje vil ikke tilføre ham noget positivt udbytte af en proces. Retsbeskyttelsens væsentligste rolle er imidlertid den latente magt, hvormed den under rolige forhold virker, og denne har alle i lige grad fordel af. På samme måde er hovedfærdselsveje fællesgoder, ti de står i lige grad åbne for alle, uden at staten derved giver den ene nogen væsentlig positiv fordel fremfor den anden. Dette vilde f. eks. ikke kunne siges om fri jernbanebefordring eller fri gasforsyning, hvis man antog, at en stat eller kommune ydede disse ting; ti her vilde brugen medføre en direkte ydelse fra statens side, som i form af en positiv fordel vilde komme nogle borgere til gode i ganske særlig grad; og i samme grad vilde de øvrige forfordeles.

Disse grundsætninger danner utvivlsomt et afgjort brud med de gængse forestillinger om statens væsen og dens opgaver. I det man opstiller fællesinteresserne i den definerede betydning som det eneste retmæssige formål for en statsmagt, må man være klar over, at dette indeholder en uhyre begrænsning af statens magt og virkefelt; men skal der overhovedet sættes en grænse for dens indtrængen, kan den kun sættes her. Modsætningen til fællesinteresserne er særinteresserne, de individuelt afgrænsede ejendomsområder, som staten bør respektere. Statens grænse er der, hvor den enkelte kan godtgøre en særret; og *alt hvad staten har med særrettighederne at gøre er deres regulering.* Men denne regulering fra oven — om fornødent med magt — er ganske vist også nødvendig; uden den vilde selve den trygge besiddelse af særejet falde sammen til en illusion.

I denne afgrænsende funktion, den mellem-individuelle

regulering har staten sin væsentligste opgave; her har den en virksomhed, der er væsensforskellig såvel fra alt individuelt selvarbejde som fra al individuel hjælp. Enhver hjælp udover dette (som jo ikke er nogen positiv hjælp) såvidt mulig at skaffe og betrygge enhver sit, vil enten blive personlig, altså partisk, eller — illusorisk (hvis staten nemlig vilde opkræve mere end der behøves til ejendomsbeskyttelsen i den tro at kunne yde alle en positiv fordel). Et tredje gives ikke.

Som statens hovedopgaver kan man, gående ud fra begrebet fællesgoder i den ovenfor definerede betydning, foreløbig fastsætte følgende: 1) *Indre retsbeskyttelse*, 2) *Forsvar af retsområdet udadtil*, 3) *Forsorg for de umyndige*, og 4) *Sikring af samfærdslen og tilvejebringelse af samfærdselsbetingelser.*

At disse fire opgaver med det indhold, vi i det følgende tildeler dem, *omfatter alt hvad en statsmagt retmæssig kan anvende fællesejendommen til*, og at alt, hvad der går ud over dette — af hvad art det end er — indeholder en overskridelse af statsmagtens rette grænser og en krænkelse af privatinteresser, vil i det følgende nærmere blive begrundet.

II. AFSNIT.

INDRE RETSBESKYTTELSE

7. ÆKVIVALENSPRINCIPPET OVERFØRT TIL STRAFFERETTEN.

Indre retsbeskyttelse er enhver statsmagts første opgave. Den går ud på at afgrænse de retmæssige ejendomsområder og tilsikre enhver sit. For at forfølge dette princip ud i alle specielle anvendelser måtte man ikke blot undersøge retsinstitutionernes sammensætning, virkemåde og opgaver, men systematisk gennemgå hele den bestående lovgivning. Men navnlig den sidste del af denne opgave vilde her blive for vidtløftig; desuden er der store dele af lovgivningen, hvor en sådan undersøgelse er mindre nødvendig, fordi det praktiske livs krav af sig selv har tendens til at trække forholdene i lave, og afbalancere interesserne således, at de lovgivningsbestemmelser, sædvanen fæstner, uvilkårlig bliver udtryk for hvad samlivet elementært kræver og derfor vanskelig kan glide altfor langt bort fra den etiske ret. Dette kan f. eks. siges at være tilfældet med en stor del af obligationsrettens bestemmelser, bestemmelser om løfter og kontrakter, om kreditor og debitor, om skadeserstatninger og modregninger, om køb og salg, om borgen og kaution osv.; at disse forhold har en naturlig tendens til selv at skabe sig vedtægter, umiddelbart fremgåede af selve livets fundamentale krav, ses også af den påfaldende internationale overensstemmelse mellem de forskellige landes obligationsretter. Dette ligger naturligvis i, at de interesserede her stilles ansigt til ansigt med hinanden og i stor udstrækning er henviste til at tage sagen i deres

egen hånd; under disse forhold kunde den sædvanemæssige vedtægt kun blive en sådan, der væsentlig sikrede enhver sit.

Et helt andet forhold finder vi i straffeloven; her har statsmagten forlængst trængt sig ind imellem de to parter med sine separate interesser og formål (formål, der jo erfaringsmæssig er formuleret forskelligt til forskellige tider); dette medfører en forrykkelse af forholdet imellem den forurettede og foruretteren; straffelovens bestemmelser vil derfor lettere kunne komme på afveje end f. eks. obligationsrettens og trænger derfor i langt højere grad til en etisk gennemlysning. I det hele taget er straffelovenes tilstand i et land det bedste kriterium på de principper, hvorefter landets styrelse ledes. I Rom, under republikken, var de kriminelle love milde og beskyttende; under kejserdømmet blev de grusomme og blodige. »I et frit land er den anklagede en uskyldig lige til dommen er forkyndt, i et despotisk land er den anklagede en skyldig fra det øjeblik, politiets hånd har grebet ham.«*)

Man bør imidlertid ikke lade sig narre af ord! Et despotisk land er også det land, der beherskes af et flertalsvælde, når det stiltiende forudsættes, at dette flertals magt ingen grænser respekterer. Også i sådanne samfund, som de demokratiske stater i nutiden er ved at udvikle sig henimod, vil man forefinde *ganske karakteristiske og ejendommelige strafferetsteorier,* som en senere, mere fribåren tid med undren vil studere. De kalder sig humane, men det kunde lønne sig at undersøge, om der ikke bag dette smukke ord skjuler sig en langt større vilkårlighed og en langt hensynsløsere prisgiven af både forbryderens og den krænkedes ret end noget tidligere samfund har kendt, selv om tidligere tiders strafferetspraksis måske har været brutalere i visse enkeltheder.

Afsnittet om den indre retsorden kommer derfor hovedsagelig til at beskæftige sig med straffelovene; de øvrige områder af retsvæsenet vil kun få en fragmentarisk behandling.

---

*) E. Laboulaye: L'état et ses limites, Paris 1868.

Det kan historisk godtgøres*), at *straffen* i dens moderne skikkelse er et temmelig sent fænomen. I de ældste tider var der ingen brug for den; retstrætterne medførte privat kompensation, der ofte fastsattes ved gensidige overenskomster. For at disse ikke for ofte skulde strande, viste det sig snart fordelagtigt at indskyde en mægler mellem de to parter, som kunde være behjælpelig med vurderingen. Men hans rolle var fra først af rent rådgivende, uden myndighed til at tvinge; ved enhver forbrydelse forbeholdt den krænkede part sig med magt at fremtvinge fuldt vederlag for den tilføjede skade og at være medbestemmende om, hvor stor skaden var. Endnu var der ingen statsmagt til at tage afgørelsen ud af de direkte interesserede parters hænder under påskud af, at det i virkeligheden var den, der var den krænkede, og at sagen derfor burde afgøres af den. Staten var jo også et sent produkt; på det nævnte trin er den endnu ret afmægtig, fungerer kun interimistisk i krigstilfælde og er lige akkurat tålt. Men fra det øjeblik staten vinder fodfæste og magt, begynder hele retsvæsnet og retsbetragtningen at skifte karakter; ikke har statens repræsentant fået sin fod indenfor retsafgørelsen, før hensynet til de stridende parter bliver nr. 2 og statsmagtens egne interesser nr. 1. Istedetfor mægling får vi magtsprog, i stedet for forligsprøver — ti andet var oldtidens rettergang ikke — får vi retsafgørelser, domme. Og istedetfor erstatninger til de forurettede, fastsatte ved overenskomst, får vi *straffe*.

Og dermed er man inde på hele den udviklingsgang, som endnu næppe har løbet linen ud, og hvis ledende synspunkt er, at det ved de allerfleste forbrydelser i grunden er staten, der er den fornærmede part; forbryderen er først og fremmest en urostifter, ulydig og trodsig overfor statsmagten. Derfor går overvejelserne i første række ud på ved *alle* midler at bøje ham til lydighed og om muligt at forebygge gentagelser. Helt i baggrunden kommer hensynet til den krænkede part, som man i grunden slet ikke er tilbøjelig til at tilkende

*) Smlg. Naturlig ret, kap. 8.

nogensomhelst ret. Til ham har straffen sjældent noget bud; om hans krænkelse mildnes ved den, om han kan erklære sig tilfreds eller har fået oprejsning, derom spørges ikke — han er skubbet helt ud af spillet. Og endnu mere påfaldende: heller ikke forbryderen kan få sin ret; hans krav på at *lide en retfærdig straf* tager man ligesålidt hensyn til. Også forbryderen skulde dog have ret til ved domsafsigelsen at få indblik i, hvilken objektiv målestok man vurderer hans forseelse efter; men dette nægtes ham. Straffen afgøres efter dommerens eller fængselsmandens mere eller mindre subjektive skøn.

Overfor denne grundmodsætning, vi her har peget på, mellem gammelt og nyt syn på en forbrydelse, blegner ganske modsætningerne mellem alle de forskellige straffeteorier, nutiden har øvet sin opfindsomhed på. Afskrækkelsesteorier, præventionsteorier, nødværgeteorier, straffetruselsteorier, opdragelsesteorier osv. osv. mødes alle i bestræbelsen for at sætte hensynet til den krænkede part til side og gøre statsmagten til den eneste, der har retmæssige interesser at varetage. Alle er de udslag af det moderne sværmeri for statsmagtens almagt.

Imod disse anskuelser kan man imidlertid i tilslutning til ældre tiders mere naturmæssige opfattelse opstille en anden, som gør *hensynet til den ækvivalente kompensation til det fundamentale element i den reaktion, en forbrydelse naturligt må fremkalde, og som fordrer, at i det øjeblik statens hjælp kræves til fuldbyrdelsen af en reaktion overfor en forbrydelse, kan statsmagten ikke egenmægtig gå ud over denne opgaves retmæssige begrænsning, men må indskrænke sig til at varetage, at kompensationen bliver retfærdigt tilmålt og kommer rette vedkommende til gode.* Derved og kun derved vil *alle parters* retmæssige interesser blive varetagne, og statsmagten holde sig indenfor sin rette ramme. Som vi senere skal se behøver denne opfattelse ikke at medføre, at de ikkedirekte ramtes interesser, samfundets almene interesser, lades ude af betragtning; tværtimod går den ud på at anerkende *ethvertsomhelst* påviseligt krav på vederlag.

De straffeteorier, der i nutiden står denne tanke nærmest, kalder man i almindelighed *gengældelsesteorierne*. De er naturligvis ikke af ny dato, dertil har tanken for dybe rødder; men de har haft det uheld at komme påtværs af de idestrømninger, der i det sidste århundrede har haft publikums øre, og som, hvad vi allerede har berørt, går ud på mere og mere at opfatte statsmagten som noget, de enkelte borgere betingelsesløst bør underkaste sig; den enkelte har overhovedet ingen ret at gøre gældende overfor staten, han kan ikke på noget punkt stå med oprejst holdning, men er henvist til at vente på hvad han kan tiltrygle sig; hans yderste håb er, at staten må være besjælet af »humane« følelser og behandle ham nogenlunde nådigt og nedladende. — Naturligvis kunde disse ideer ikke undlade at trænge ind også på kriminologiens felt: *heller ikke når det gjaldt forbrydelsen* havde den enkelte, hverken den krænkede eller forbryderen, nogen ret at hævde. Den krænkede må opgive sin ret til fordel for staten; dennes interesser er de eneste, som kommer i betragtning. Den individuelle krænkelse er en biting, hvis den i det hele taget eksisterer; og hvad forbryderen angår, har heller ikke han nogen ret til at få sin forbrydelse konstateret og pådømt efter objektive principper; hans hele individuelle livsførelse må prisgives subjektiv ransagelse og bedømmelse, og hans kår indenfor fængselsmuren undergives subjektiv vilkårlig behandling. Blot staten optræder passende mildt, som en faderlig, beskyttende magthaver, der ikke anvender de allerbrutaleste midler, men gennemfører sine planer med silkehånd, slår man sig også på dette felt til ro med, at humaniteten erstatter retfærdigheden.

I hele denne idekreds må et ord som gengæld skurre ubehageligt. Der er noget hårdt, usentimentalt i klangen, som lidet harmoniserer med tidens moll-toneart. Men da det trods alt er sejgt nok til endnu bestandig at tælle nogle få trofaste tilhængere, er man stadig i ethvert større værk om strafferet nødt til at ofre nogle sider på at aflive det. Og i virkeligheden kunde det se ud, som om det i øjeblikket er lykkedes at bibringe almenheden den overbevisning, at gengældelsesteorier-

nes dage er talte[4]. Imidlertid vover jeg her at påstå, at man til dato har slået ved siden af.

Man har nemlig benyttet den i længden uholdbare taktik at fæste sig ved en ganske vilkårlig betydning af ordet gengæld og påstået, at der nødvendigvis dertil knytter sig forestillinger som hævn og brutal talion. Man har med andre ord brugt udtrykket *konnotativt*)* d. v. s. knyttet en dadlende betydning til det, som oprindelig slet ikke ligger deri. Man kan jo gengælde med godt ligesåvel som med ondt; man kan bl. a. gengælde et tab, man har tilføjet, med en dertil svarende *værdi,* og denne sidste art gengæld er just den, som i retshistorien har fortrængt det oprindelige talion-princip. Det viste sig ikke formålstjenligt at erstatte øje med øje etc.; ofte var den slags kompensationer fysisk umulige, og et fuldgyldigt vederlag opnåedes kun meget sjældent på denne måde; samlivets tarv viste sig bedre tjent med den finere afbalancering af fordel og skade, som indførelsen af en almen *værdimålestok* medførte. *Den rå stofkompensation konverteredes til en værdikompensation.* I det private liv, i civilretten trængte denne værdikompensation igennem; — skulde den aldrig nå at bane sig vej til den oprejsning, et *overgreb* medfører; til offentlighedens behandling af forbrydelserne? At den skade, der er forvoldt ved ondsindet overlast ligesom al anden skade, 1) tilnærmelsesvis lader sig vurdere, og 2) at det tilkommer ophavsmanden at vederlægge den 3) til den, det er gået ud over, — er forestillinger, hvormed det private borgerlige samliv forlængst er blevet fortrolig; når de ikke er trængt igennem ved de kriminelle sagers behandling, er det, fordi en fremmed faktor, statsmagten har trængt sig ind imellem parterne, og ikke har nøjedes med at oprette den retmæssige ligevægt, men har blandet uvedkommende hensyn ind, og dermed forladt det naturmæssige retsgrundlag.

Men når sagen forholder sig således, at det aldeles ikke er nødvendigt til gengæld at knytte forestillinger om hævn eller brutal behandling af forbryderen, men alene den tanke,

*) Om Poul Rée's påvisning af de såkaldte konnotationer se »Naturlig ret«, pag. 184.

at han skal erstatte den krænkede det lidte tab, om fornødent gennem tvangsarbejde, har modstanderne simpelthen ikke lov til bestandig at argumentere, som om gengældelsesteorien kun kendte jus talionis i den fra oldtiden overleverede form.

Når f. eks. *Torp* imod gengældelsesteorien anfører,*) at det at gengælde ondt med ondt ikke erkendes at være sædeligt, forudsætter en sådan sætning, at »gengældelsen« absolut *skal* betyde tilføjelsen af noget ondt. Nu må her i al fald skelnes mellem to ting: man kan tilføje et menneske ondt for at gøre ondt, og man kan tilføje ham ondt i den hensigt at gøre godt (den, der tugter sin søn osv.); og man har jo ikke uden videre lov til at gå ud fra, at gengældsteoretikerne vil tilføje ondt *for at* gøre vedkommende varig fortræd. Men rent bortset herfra, selv om man indrømmer gengældsteorierne, at de kun vil det onde som middel, ikke som endemål, rammer bebrejdelsen for at gengælde med ondt ikke særlig den opfattelse, der tilsigter at tvinge forbryderen til at udligne en tilføjet fortræd økonomisk; ti at dette skulde være mere ondt end selv den blideste, humaneste, mest pædagogiske (men rigtignok også mest subjektiv-vilkårlige) behandling af en forbryder efter de moderneste principper, skylder man ganske beviset for.

En karakteristisk uvidenskabelighed gør Torp, ligesom forøvrigt andre juridiske forfattere, sig skyldig i, idet han uden videre går ud fra, at det er usædeligt at gengælde ondt med ondt.[5] Ifølge hvilken etik? De nævnte forfattere synes ikke at ane, at der til dato findes legio af etikker, og at flere af disse indbyrdes modstridende læresystemer med rette eller urette gør fordring på at kaldes videnskabelige. Det skulde vel ikke være reminiscenser fra konfirmationsundervisningen, der her i et videnskabeligt værk påberåbes som etisk argument imod gengældsteorierne? Det kunde dog ventes af retsfilosofiske forfattere, at de valgte deres hjælpevidenskabelige midler med noget mere kritik; selv om der endnu ikke findes nogen almindelig fastslået videnskabelig etik, kan man dog

*) C. Torp: Den danske strafferets alm. del. Kbhvn. 1905.

forlange at få oplyst, hvilken *videnskabelig* grund en forfatter har til kategorisk at slutte sig til denne eller hin morallære. At erklære noget for sædeligt, fordi det stemmer overens med en bestemt begrænset religiøs lære*), er en ganske forkastelig fremgangsmåde i et videnskabeligt værk; indtil det er bevist, at adækvat retorsion af en begået uret er uretfærdigt i følge *videnskabelige etiske* principper, henstår en slig sætning som ovennævnte derfor som et postulat.

Men hvis man forkaster talion-princippet, må gengældsteorierne, påstår man, blive svar skyldig på det spørgsmål, hvorledes straffen bør formes og afmåles. Denne indvending røber slående, hvor hildede modstanderne er i hævnforestillingen, og hvorlidt de forstår betydningen af overgangen fra talion til værdierstatning. Sålangt fra at være et tilbageskridt til uberegnelig vilkårlighed betegner denne udvikling et uhyre fremskridt i nøjagtig tilmåling af de reaktive handlinger, der skal påfølge et overgreb. Ved talion var retmæssig gengæld jo allerhyppigst fysisk umulig og upraktikabel; det er en utvivlsom vinding for restitutionens nøjagtighed, at der kan indskydes et værdimellemled; det tillader en langt finere gradering.

Når det hedder sig, at gengældsteorien mangler en praktisk anvendelig målestok for den sædelige skylds beregning og for straffens fastsættelse i forhold til denne, er det derfor så langt fra tilfældet, at det tværtimod er den eneste teori, der giver nøglen til en straftilmåling, som ikke nødvendigvis må blive en subjektiv vilkårlighed i dommerens eller fængselsmandens hænder. Ti udmålingen af den sædelige skyld er intet »mysterium«, som Torp tror; det bliver den kun, hvis man gør den afhængig af metafysiske spekulationer, ikke hvis man holder sig til de objektive kendemærker på skyld, som den videnskabelige etik fremhæver som enegyldige.

---

*) Hos Konfucius derimod hedder det: »Hvad skal man tænke om ham, som gengælder fornærmelser med velgerninger?« spørger en. Konfucius svarer: »Gør man så, hvormed skal man da betale selve velgerningerne?« — Interessant vilde det netop være at få at vide hvilken *videnskabelig* grund de nævnte forfattere har til at foretrække den kristne moral fremfor Konfucius'.

»Må man ikke med forbavselse spørge«, siger Goll*), »hvor i al verden man henter den målestok fra, hvorefter et sår i hovedet svarer til en lidelse af 5 mdr. forbedringshus, et tyveri af 10 kr. til 3 × 5 dages fængsel på vand og brød. Hvorfor ikke til den dobbelte eller til den 10-dobbelte lidelse eller til ¼ del? Hvor kan man se bort fra, at »skaden«, de ti kroner, betyder noget ganske andet, hvis bestjålne er en fattig arbejder, end hvis han er en rig fabrikejer, såret noget helt andet for den drevne slagsbroder end for den fredelige borger, som må passe sin bedrift? Og hvor kan man lukke øjet for, at lidelsen indespærring betyder noget såre forskelligt for den rutinerede fængselsstamgæst og for den hæderlige mand, der aldrig før har befundet sig i en strafcelle?«

Hvad den første del af disse spørgsmål, der alle tilsigter at fælde gengældsteorien, angår, må man give forf. ret i, at der virkelig er grund til at forbavses over de nævnte tilmålinger. Men når er de indtrådte i retshistorien? Den gang da statsmagten tog affære og satte den krænkedes retmæssige krav på vederlag ud af spillet og i første række begyndte at betragte forbryderen som en psykologisk interessant personlighed — altså 1ste kapitel af den udvikling, man endnu er inde i; kun at de midler, hvorved man søger at influere på denne personlighed, vel har skiftet karakter, men ikke vilkårlighed. Dette var det første skridt bort fra en naturlig målestok, ti de gamle vederlagsbestemmelser var langt rationellere end det, der afløste dem; de angav dog i det mindste relativt rigtige vurderinger, selv om de som helhed var lovlig summariske og langtfra tog tilbørligt hensyn til krænkelsens individuelle karakter og omfang. Men med hvilken ret vil man da tillægge gengældsteorien ansvaret for vurderinger som de anførte eller den opfattelse, at de skulde være ideelle? I al fald må den i dette skrift fremsatte udformning af den (som en *vederlagsteori)* frikendes for at have nogensomhelst berøring med dem.

Indrømmer man dette, vil man se, at de følgende spørgs-

*) A. Goll: Forbrydelse og straf. Kbhvn. 1905.

mål også dermed har fundet deres besvarelse, ti vederlag forudsætter udtrykkelig en *individualisering*. Kun kommer det an på *hvad* man agter at individualisere; den rette individualisering er den, der nøje undersøger *den skete overlast* i hvert enkelt tilfælde. *Den personlige individualisering* derimod, som vil ramme de forskellige individer forskelligt alt efter deres personlige forudsætninger, må der tages bestemt afstand fra; den anbefales stærkt af de moderne kriminalister, men er i virkeligheden meget mere beslægtet med hævnfølelsen end den objektive gengældsteori. Dog dette vil der senere blive lejlighed til at komme nærmere ind på.

Det er ikke ualmindeligt at høre strafferetsfilosoffer udtale, at forestillingen om retfærdig gengældelse er afhængig af en eller anden deterministisk eller indeterministisk teori[6]. Således mener Torp, at den forudsætter sædelig *skyld* og dermed en indeterminisme, som i bedste fald er ubevislig,*) hvorfor den ikke kan benyttes som videnskabeligt udgangspunkt for strafferetten. Opgives den forestilling, siger han, at personen skal handle rigtigt, fordi han altid kan handle rigtigt, d. v. s. stå frit overfor de til enhver tid virkende motiver, falder grundlaget for den moralske indignation, som gengældelsen skal fyldestgøre, og denne bliver da kun udtryk for en ganske hensigtsløs hævnakt, blottet for endog ethvert skin af moralsk berettigelse.

Dette er en grundig misforståelse af hvad *sædelig skyld* er. Sædelig skyld er et praktisk-socialt begreb. I etikken siges om en mand, at han er skyldig, når det simpelthen kan godtgøres, at han har været ophavsmanden til den uetiske handling. Begrundelsen er den praktisk-sociale, at det at gøre *netop ham* ansvarlig og ikke at søge efter fjernere liggende årsagsforhold har den tilsigtede virkning, nemlig den, at der derved skabes motiver for fremtidig bedre social opførsel. Noget andet vil det slet ikke sige at gøre en mand

*) C. Torp: Den danske strafferets alm. del. — Denne korrekte stilling til problemet determinisme — indeterminismes bevislighed falder forf. senere ud af, når han mener, at statistiken, som viser forbrydelsernes lovbundethed, taler imod en fri, ond vilje. (!)

etisk ansvarlig eller at tillægge ham etisk skyld; ved at lægge konsekvensen for handlingen over på ham fyldestgøres det etiske formål, som er samlivets trygge funktion. Det er øjensynligt, at der herved ikke bliver anvendelse for spekulationer over, i hvilken grad personen »har stået frit overfor de til enhver tid virkende motiver«, eller hvorvidt han til enhver tid har »kunnet handle rigtigt«; m. a. ord spekulationer over determinisme eller indeterminisme; forudsætningen er blot, at personens sjæleliv *overhovedet er påvirkeligt af motiver*. Dette nægter deterministen ikke, — altså er opfattelsen forenelig med den deterministiske anskuelse. Snarere skulde opfattelsen kunne komme i krig med den indeterministiske anskuelse, ifald der fandtes så renlivede talsmænd for denne retning, at de hævdede, at et menneskes vilje var ganske og aldeles uafhængigt af motiver udefra; men en så tåbelig opfattelse er der vel næppe nogen, der nutildags deler; med de mere moderate indeterminister, der mener, at viljen dog i *nogen* grad er påvirkelig udefra, kan en praktisk tilregnelse af skyld ikke komme i konflikt. Altså er, som man vil se, etikken ganske uberørt af de debatter, der nutildags kan føres mellem determinister og indeterminister om *arten og udstrækningen* af påvirkeligheden. Men er etikken inde på så tørt praktisk land, er der næppe nogen grund for retsvidenskaben til at lade sine straffeteorier have mindste samkvem med disse subtile, overjordiske problemer.*)

Goll har (i »Forbrydelse og straf«) indset, at det ved gengældelsens skyldbegreb ikke er den indre moralske skyld, der skal bestemme straffen; det er »den indtrådte ydre skade, der tages som måler for den sædelige skyld.... men den ydre skade kan langtfra altid tages som en pålidelig måler for den indre sædelige skyld.« Det sidste er rigtigt nok, men beviser

*) At det, som man har sagt, skulde være det eneste naturlige for gengældslæren at straffe ikke blot alle forbrydelser, men alle usædelige handlinger, kan også kun påstås ud fra mystiske forestillinger om sædelig skyld. Naturlig ret tilsiger kun at *vederlægge* alle usædelige handlinger — dette er ganske vist nødvendigt, om retfærdighed skal ske fyldest. Men hvor vidt statens medhjælp kræves til denne restitution — det kan ligeså lidt den ene som den anden teori a priori afgøre.

intet i denne sammenhæng, ti hvad der her med et uklart udtryk kaldes indre sædelig skyld, er et rent individuelt anliggende, som hverken kan blive genstand for etisk bedømmelse udefra, eller som — endnu mindre — straffeloven kan have det mindste at gøre med. Etikken bedømmer kun hvad der *manifesterer* sig og kan kun reagere imod sådanne objektive uretmæssige krænkelser, som er følgen af menneskelige viljesakter. (Dermed er ikke sagt, at den just behøver at indskrænke sig til den mest håndgribelige ydre skade, også åndelig overlast, forsøg etc. kommer ind derunder, såvist som der eksisterer åndelig ejendom ligeså vel som materiel.)

Når Torp taler om en moralsk indignation, som gengældelsen i særlig grad skulde forudsætte, er han fremdeles på vildspor. Dette at placere restitutionen der, hvor det etiske formål anviser det, *behøver* ikke at forudsætte nogen indignation. Ved et vederlag tænkes der, burde der i al fald tænkes ligesåmeget på den forurettede som på foruretteren og nok så meget på at bøde sår som på at slå nye.

Men er forøvrigt det at føle moralsk indignation overfor en forbryder så foragteligt et fænomen? eller skal vi, som der i senere tider er tendens til, snarere føle sympati med ham? At statsmagten ingen grund har til indignation, er ret øjensynligt; statsmagten råder jo ikke som sådan over et selvstændigt følelsesliv og spiller desuden her den neutrale mæglers rolle. Derfor har den let ved at være den overlegne og kølige, ja dens enkelte repræsentanter kan måske tillade sig den luksus at konvertere deres følelser overfor forbryderen til faderlig og velvillig forstående sympati, når de blot ikke lader sig voldtage og føre på afveje af disse følelser. Men den direkte forurettede? Er det ikke en ganske naturlig reaktion, hvis hans krænkede interesser avler vredesaffekter? Naturlig, bl. a. fordi en sådan vrede kan få gavnlige virkninger overfor foruretteren. Ganske vist kan disse opblusninger opdrages etisk, og resultatet heraf kan da blive, at vreden går over til en lidenskabelig interesse for at få sit tab oprettet hos rette vedkommende. Man kunde tænke sig grundlaget for indignationen helt bortfaldet — f. eks. ud fra en eller anden mekanisk-

fatalistisk verdensopfattelse — og dog vilde vederlagsprincippet have fast psykologisk og social grund under fødderne.

Dette at anse gengældelsen for hensigtsløs*) kan overhovedet kun forenes med meget vilkårlige fortolkninger af ordet gengæld. Selv hævnen var jo ikke altid hensigtsløs; dens rolle var at tvinge modstanderen til den respekt, der muliggjorde begge parters tilværelse i samfundet. At det *ækvivalente vederlag* i endnu højere grad tjener sociale formål, fremgår vel tilstrækkeligt af indledningskapitlerne.

Jeg har hermed fremdraget og imødegået de indvendinger imod gengældsteorien, der forekommer mig at være mest typiske for den nyere kriminalistskole, og jeg har vist, at de i det væsentlige baserer sig på en mangelfuld opfattelse af, hvad der er det centrale i teorien, nemlig det krav på retmæssigt vederlag, som samfundets ubønhørlige vilkår ved enhver krænkelse tvinger frem i første række. De, der i fremtidige diskussioner bliver ved at slå løs på hævnteorien, spilder derfor deres krudt. For at pointere standpunktet vil jeg — skønt ingen speciel ynder af nye navne — foreslå, at man taler om (eller i al fald tænker på) *vederlagsteorien,* når man for alvor vil gengældsteorierne tillivs.

Men straf og erstatning er nu engang ikke det samme, lyder det i kor fra en mængde retsfilosoffers side. Erstatning er ikke straf, siger Torp; heller ikke den erstatning, der ydes for ikke-materiel skade. — Dette er utvivlsomt rigtigt, hvis man ved straf binder sig til at tænke på en vis historisk udformning og udartning af den reaktion fra retshåndhævernes side, der følger forbrydelsen i hælene. Betragter man sagen uafhængig af den historiske udformning, ser man hen til arten af de ulemper, der skal afhjælpes ved disse reaktive foranstaltninger**) eller til deres almindelige formål, får man

*) Som f. eks. Goll gør: »For gengældelsesteorien bliver straffen den formålsløse lidelse, der soner brøden... ved lidelse soner han denne brøde, men om straffens nytte kan man ikke spørge.« (»Forbrydelse og Straf«.)

**) Det er jo ikke lykkedes at drage nogen bestemt begrebsmæssig grænse mellem de overgreb, der foranlediger det ene eller

ingen beføjelse til at anbringe en uoverstigelig kløft mellem dem.

Hvad er da det væsentlige i straffen? Der er vel ingen tvivl om, at der historisk sålidt som begrebsmæssig kan være tale om straf, før statsmagten overtager retshåndhævelsen; de private retshåndhævelser, hvad enten de går ud på vold eller på pengeerstatning, er ikke straffe. Denne distinktion er den dybest liggende: *om staten tager sagen i sin hånd eller overlader den til private.* Ligeoverfor denne modsætning kommer midlernes art i anden række. Den mest foreløbige, videste bestemmelse af rammen, hvori straf må indfattes, bliver derfor: *en reaktion fra statsmagtens side, foranlediget ved et retsbrud.*

At midlerne ikke er det afgørende, indrømmes vel af de fleste straffeteoretikere; således har jeg intetsteds fundet den påstand, at bøder ikke skulde være af pønal natur. Den historiske udvikling, der bevæger sig fra bødestraf til personlige straffemetoder (fordi der på et givet tidspunkt var for mange penge i købstæderne), betegner på ingen måde en overgang fra en mindre pønal til en mere pønal reaktion.

Bøder vil man som sagt nok anerkende som en art straf; derimod vægrer man sig hårdnakket ved at erkende, at et vederlag for en tilføjet krænkelse, der ikke går *ud over* det lidte tab, skulde være straf. Og grunden hertil er den, at en erstatning, der »nærmest sigter til afværgelse af det enkelte retsbrud eller oprettelse af dettes følger, derigennem til værn for bestemte individuelle rettigheder, ikke kan være straf.« Straffen må på ingen måde opfattes som værn for de individuelle rettigheder — dette synger alle nyere og mange ældre retsfilosoffer i kor.[7] Hvad skal straffen da værne? samfundets interesser og intet andet end samfundets interesser. Hvorledes dette kan ske uden netop ved at varetage alle de enkelte borgeres individuelle interesser, derom hører man intet. Man får mistanke om, at begrebet samfund her er for-

---

det andet; hvad en forbrydelse i modsætning til en civiluret er, kan ikke begrebsmæssig afgøres — ad denne vej kommer man altså ikke til nogen dualisme imellem erstatning og straf.

vekslet med stat. Man ser for sig billedet af en statsmagt, der abstrakt svæver i luften, ganske absorberet af sine egne interesser, himmelhøjt hævet over alle jordiske hensyn.

Det er den almindelige retssikkerhed det gælder, siges der så. Men hvad betyder en almindelig retssikkerhed, hvor hver enkelts sikkerhed betragtes som noget uvedkommende og relativt ligegyldigt? Er der retssikkerhed i et land, hvor alle forbrydelser opdages og straffes, men de krænkedes interesser sættes ud af spillet?

Med mindre man anser statsmagten for et omnipotent væsen, der er sig selv nok og først og fremmest har sine egne hensyn og separate interesser at varetage, er det ikke muligt at opfatte straf som noget, der er væsensforskelligt fra erstatning; ti almindelig retssikkerhed er intetsomhelst andet end virkningen af alle de små private rettigheders håndhævelse.

Derfor beror modsætningen mellem straf og ikke-straf på, hvorvidt statsmagten griber ind eller ej; den er ikke afhængig af noget så relativt underordnet som genoprettelsens art. Endmindre bør man søge den der, hvor en dualisme i virkeligheden slet ikke lader sig opretholde, mellem den privates og samfundets interesse.

Torp har en sådan afsky for den tanke, at man kunde anse det for retshåndhævelsens hensigt at tjene »bestemte individuelle rettigheder«, at han (noget uklart) ikke engang indrømmer, at erstatningen har denne hensigt. Han siger, at den nok skal værne bestemte individuelle rettigheder, »men det vilde være en misforståelse at tro, at retsordenen her *tjener* rent private interesser; den finder blot samfundets interesser bedst eller dog tilstrækkelig varetaget gennem hævdelsen af det individuelle retsgodes integritet, medens straffen bringes til anvendelse, hvor samfundet ikke finder den almindelige retssikkerhed tilstrækkelig værnet ved hin direkte hævdelse af de individuelle rettigheder.« Altså, det er samfundets interesser først og sidst, og dem »tjener« retsordenen i alle tilfælde, hvad enten det bruger dette eller hint middel. Kan det tilfældigvis ske ved at varetage de private interesser, nuvel, så går

man den vej. Kan det ikke ske derved, så må man bruge helt andre midler — og så interesserer de private »bestemte individuelle rettigheder« os kun i anden linie.[8]

Vil man fastholde, at forskellen mellem erstatning og straf består deri, at man ved nogle overgreb praktisk set kan lade sig nøje med at varetage de individuelle interesser, medens man i andre tilfælde på grund af overgrebenes særlige art, af hensyn til den almindelige retssikkerhed må gribe til helt andre forholdsregler, må man dog endnu, før vi kan acceptere en sådan praktisk begrundet modsætning, forlange, at det bevises, at *en konsekvent gennemførelse af erstatningstanken over hele linien virkelig vilde komme tilkort i praksis.*

Dersom det stricte kunde bevises, at erstatningsideen i alle tænkelige former havde spillet fallit; at den ikke formåede ved egen kraft at opretholde retssikkerheden i et land, men at der måtte andre forholdsregler til, da måtte det indrømmes, at praksis nødvendigvis måtte skabe et begreb for reaktiv indgriben væsensforskelligt fra erstatning. Men dette bevis kan ikke empirisk føres, ti man har aldrig dristet sig til at gøre forsøget. De eksperimenter, man i den nyeste tid har gjort på kriminologiens felt, med en videregående anvendelse af tvangsarbejde under friere former, har dog snarest haft et så glædeligt og utvetydigt resultat i modsat retning, at man som teoretiker får forøget mod til at hævde som sin opfattelse, at *vederlagstanken både kan og bør udgøre det centrale i de reaktive tvangsforanstaltninger fra statens side.* Hvorledes netop tvangsarbejdet i særlig grad er egnet til at danne formidleren mellem hvad man hidtil så skarpt har sondret: erstatning — straf, derom senere.

På privat og offentlig erstatning vil der altid være en væsensforskel; såsnart der er tale om at påkalde statens hjælp til restitution af et overgreb, får denne tvangsindgriben pønal karakter, *hvad den så går ud på.* Straffen kan altså nu defineres som *en ved samfundets retsorganer fremtvunget reaktion på en retskrænkelse, og som i overensstemmelse med etikkens grundsætninger går ud på at søge den lidte krænkelse restitueret hos dennes ophavsmand.*

Straffen går som enhver etisk retshåndhævelse ud på at genoprette den ved retsbruddet rokkede ligevægt; dette sker kun ved, at den krænkede får sit tab oprettet og ved, at det netop bliver af gærningsmanden, at kompensationen kræves.[9] Idet straffen her går den samme vej, som enkeltmand følger i det private samliv: at sørge for, at de enkelte forurettede får deres retmæssige ejendomsområde genoprettet, tjener den tillige retssikkerheden, som ikke kan bestå, uden at de private interesser respekteres; ved i stigende grad at tage hjælpemidler som bøder og tvangsarbejde under rationelle former i sin tjeneste vil den efterhånden kunne opnå at realisere restitutionsideen fuldstændig. Man tør vel allerede nu på grundlag af de nyere kriminalogiske erfaringer og eksperimenter, som vi senere skal vende tilbage til, udtale den forvisning, at disse midler vil være mindst lige så skikkede som de gængse straffemetoder til at betrygge retssikkerheden.

Forøvrigt er det måske ikke umagen værd at diskutere vidt og bredt om betydningen af et ord (om erstatning kan kaldes straf eller ej). Ulige vigtigere er det at fastslå, at hvis straffen skal være led i en etisk retsorden, vil det ikke være muligt at finde noget andet almindeligt princip end vederlagsprincippet. *Hvorledes forholder det sig derimod i denne henseende med den bestående strafferetspraksis og de teorier, den hviler på?*

---

8. KRITIK AF DEN BESTÅENDE STRAFFERETSPRAKSIS.

A. FORBRYDEREN.

For at bedømme disse forhold etisk vil det være nyttigt at tage de interesserede parter i øjesyn, hver for sig. Altså først 1) forbryderen, dernæst 2) den krænkede (i videste forstand, både den direkte og de indirekte krænkede), endelig 3) straffemyndighederne. Spørgsmålet, der skal under-

søges, er om der ved de gængse straffe bliver gjort ret og skel mod de to første parter; hvorpå beror, om den tredje med sine forholdsregler holder sig indenfor etisk retsområde. Vi skal altså først se på forbryderen.

»Medens det ledende — om end ingenlunde det eneste — synspunkt for den individuelle retshåndhævelse er objektiv ensartethed og konsekvens, er det for den sociale retshåndhævelse *subjektiv individualisering*, en tanke, der forøvrigt indenfor strafferetten allerede længe har været forfægtet«, hedder det i Torps strafferet. Og denne udtalelse er vistnok ganske typisk for den moderne tendens i strafferetten.

Hvad menes da med subjektiv individualisering? Tendensen kan kortelig karakteriseres som rettet mod at udforske forbryderens hele individuelle habitus for derigennem at vinde forståelse af forbrydelsens psykologiske motiver, med det formål at søge dette individuelle særpræg ændret. I modsætning hertil står den etiske reaktion på en uretmæssig handling; den søger at beregne den objektive skyld og bevæge (hvor det er statsmagten — tvinge) den skyldige til at udligne den.

Med hensyn til begrebet etisk skyld og hvorledes den udfindes, kan henvises til 1ste afsnit.*) Det fremgår deraf, at det er en objektiv størrelse, uafhængig af alle individuelle forhold. Som man vil vide**) er der imidlertid etiske forfattere, der grunder en hel anden skyldberegning på den såkaldte etiske forholdslov. Denne går ud på følgende: »Hverken i henseende til evners og motivers art eller i henseende til deres grad er de forskellige individer ens, og en lov, der i kvalitativ og kvantitativ henseende vilde fordre det samme af alle, vilde fordre et højst forskelligt arbejde; skal der være lighed for den etiske lov, må der altså ikke fordres det samme af alle .... den sande etiske lov må individualisere.« (H. Høffding: Etiske undersøgelser).

*) Og til »Naturlig ret«, 2det kap.

**) Smlg. »Naturlig ret«, 2det kap., hvor den etiske forholdslov diskuteres.

Ganske lignende anskuelser møder vi på retsfilosofiens område; lighed for loven betyder også for jurister af denne tænkemåde at behandle forbrydere, der har gjort sig skyldige i nøjagtigt det samme, forskelligt. Også her møder man fordringen om at individualisere, d. v. s. ikke med hensyn til skyldens art og omfang, men med hensyn til forbryderens person. Det er ham, ikke gærningen, man i første række interesserer sig for. »Nicht die Tat sondern der Täter« er slagordet. *Merkel* fordrer, at man skal dømme individet »*nachdem Masse seiner Kräfte*«, efter den *intellektuelle Leistungsfähigkeit*« (ultra posse o. s. v.). Lignende standpunkt indtager *v. Liszt* og *Frank*. Man skal bedømme *motiverne* og *sindelaget:* »Som et forhold, der ved siden af forbrydelsens objektive egenskaber og de forskellige tilregnelsesformer (forsæt, uagtsomhed) vistnok bør have større betydning for fastsættelsen af de almindelige strafferammer end nu almindeligt skal her blot nævnes motivet til handlingen.«*) Hertil kommer den straffedes *sociale farlighed;* endvidere om forbrydelsen kan sættes i forbindelse med et bestemt anatomisk grundlag (den såkaldte *forbrydertype)* eller ej. Endog *Liepmann,* der ellers ikke mangler forståelse af, at det væsentlig kommer an på den objektive tilsidesættelse af retten, siger, at »det er vi trods alt enige om, at vi skal individualisere«. I strid med sine egne udgangspunkter gør han gældende, at vi skal fordybe os i motiverne. Desuden skal der anstilles undersøgelser angående forbrydernes *økonomiske* forhold. Kort sagt, man fordrer, at dommeren skal være psykolog, pædagog, antropolog, læge og kriminalist, og helst ingen fusker i nogen af delene.

Konsekvensen af at hævde forholdsloven på det etiske område må blive den, at hvis man f. eks. af to personer forlanger, at de skal opfylde deres løfter og sætter den af dem højest, der opfylder sit, er det muligvis en helt forkert vurdering, ti det kunde være, at denne har gjort det med stor lethed, medens den anden har gjort et langt større arbejde

*) C. Torp: Den danske strafferets alm. del.

med sig selv, har vist langt større selvbeherskelse etc. for at drive det så vidt, at han lige akkurat nåede — ikke at få det opfyldt! Efter forholdslovens vurdering er det den indre gnidningsmodstand, det kommer an på at bedømme, spektaklet i dampmaskinen, — derimod ikke i første række det resultat, der kommer ud, synligt for alles øjne. Men netop alt dette *indre* arbejde, de indre brydninger og kampe, den utrættelige stræben, — hvor værdifulde momenter de end kan udgøre i et menneskes indre personlige liv, er det dog ganske umuligt at bedømme dem udefra. Etikken må opgive håbet om at få et sandt skøn over et menneskes indre kampe og kan ikke forsvare at bygge på løse formodninger eller gætninger. Skulde juristerne mon ikke stå sig ved at resignere på samme måde? Eller vil de leve videre på den prætentiøse og for andre menneskers velfærd så skæbnesvangre illusion, at de er i stand til at bedømme motiverne hos de mennesker, der falder i deres hænder, så ufejlbart, at de på dette grundlag frejdigt kan bestemme over deres hele livsskæbne?

Selv Liepmann indrømmer, at skønt vi er tilbøjelige til at dømme mildere, når et menneske er drevet til en forbrydelse af stærke motiver end af svage, er det vanskeligt at indrangere dette i videnskabelige baner. Vi vil hellere sige, at dette kriterium *slet ikke kan bruges*. Hvorledes ræsonnerer man: fristelsen har i et vist givet tilfælde (hvis der f. eks. er udlovet 100,000 kr. i bestikkelse) været for stor for et almindeligt menneske, altså skal vedkommende dømmes forholdsvis mildt. 1000 Kr. vilde derimod ikke have afgivet så stærkt et motiv, og det vilde derfor være et større fejltrin at give efter for denne ringere fristelse. Undersøg en gang de sociale følger af en tankegang som denne! — Eller forbryderen har visse uheldige gemytsdispositioner, hang til drik, perversitet af forskellig art, let opblussende affekter; disse ting er det lykkedes den psykologisk begavede kriminalist at opspore, og han ræsonnerer: da alt sligt let bringer et menneske over på den gale side af straffeloven, må han som følge deraf behandles mildere. Vil den sociale følge af

slige domme mon blive, at disse uheldige egenskaber i fremtiden modarbejdes? — Forbryderen har måske blot nogle hæftige drifter af indifferent art, samlermani f. eks., der ofte fører ham over grænsen; menneskeligt, individuelt set er dette forståeligt; men hvis det skal tjene som undskyldende og formildende moment i den *sociale* akt, som en dom gerne skulde være, må konsekvensen uundgåelig blive, at det betragtes som et held — i al fald held i uheld — at være udstyret med slige drifter. Ligeså vildledende er det med *Garçon* at prøve på at inddele drifterne i ædle og uædle og at lade de første besmykke forbrydelsen; ti etisk set er alle drifter i sig selv indifferente; her hersker ingen rangsforskel, det etiske eller uetiske præg kommer først frem i det øjeblik drifterne omsætter sig til handling; det er denne og intet andet, dommerne har at bygge på.

Endnu en måde at individualisere på er den af Liepmann foreslåede, at sammenligne den ved forbrydelsen tilfredsstillede trangs værdi med værdien af den krænkede interesse og lægge dette til grund for dommen. Dette vilde kunne føre til frikendelse af Raskolnikov, men ingen dommer er i stand til at udføre denne sammenligning på betryggende måde; og desuden er retsspørgsmålet ganske uafhængigt deraf; den objektive fyldestgørelse, den krænkede har krav på, og som svarer til hans ejendomstab, er nøjagtig lige stor, enten forbryderen agter at bruge hans ejendom til et børnehjem eller til en opiumshule.

Ligeså utidig er undersøgelsen af forbryderens intellektuelle styrke og hans videns omfang. Selv om dette tilnærmelsesvis lader sig bedømme, kan det ikke bruges til noget. Ti det kommer ikke an på *hvad han har*, hverken af indsigt eller af moralsk karakterstyrke, men på *hvad han skal have*. Er han en undermåler, må han behandles som sådan, hvad enten behandlingen bliver straf eller andre forholdsregler. Af de individer, som gør krav på at optræde som selvstændige samfundsborgere og deltage i samfundslivet, kan der simpelthen forlanges en vis standard af kundskab, omtanke og etisk viden. Den tyske borgerlige lovbog har ret

i — når der tales om hvilket mål af agtpågivenhed, *der kan forlanges* — at gå ud fra »den i samlivet krævede omhu«, altså et objektivt gennemsnitsmål. Det, det kommer an på, er hvilken agtpågivenhed man kan forlange af en socialt moden mand; ikke hvad man kan forlange af dette særlige menneske, ud fra hans forudsætninger eller endog ud fra hans særlige faglige viden (f. eks. kendskab til procesformer el. sligt.) Dommeren skal afgøre, hvilke følger der er normalt forudseelige, og hvad forbryderen in casu som følge deraf som socialtmodent menneske *må have* forudset. Ellers vil følgen blive, at der sættes en præmie på tankeløshed, og at den forsigtigt overvejende eller særlig begavede behandles strengere end det overilede brushoved. Målestokken er altså ikke at søge i den anklagedes individualitet, men i *den agtpågivenhed, samlivet kræver af ethvert af sine selvstændige medlemmer*. (Den dygtighed og omtanke, samfundet kan kræve i almindelige forhold, har et vist gennemsnitsmål; men hvis vedkommende udfylder særlige tillidsposter, kan der selvfølgelig i disse kræves mere; en kaptajn, der ude på havet sætter et brækket ben galt sammen, er ikke i så høj grad ansvarlig som den læge, der gør det. Dette må ikke forveksles med hin individualisering, vi ovenfor kritiserede; ti for lægens vedkommende kan der stilles berettigede krav til speciel indsigt, idet vedkommende udtrykkelig har påtaget sig et særligt hverv; — ingen kan jo ellers med rette stille krav til sine medmennesker i almindelighed om, at de skal være særligt begavede, have særlige indsigter el. lign.)

At individualiseringen med hensyn til forskellige *karakterer* har ført til et så absurd resultat, at man endog har anset visse former af moralsk depravation som positivt mildnende moment ved bedømmelsen af forbrydelser (gennem opstillingen af det umedicinske begreb *moral insanity)* er et velkendt faktum og behøver næppe nogen kommentar. Ligeså ubilligt det er at straffe nogen for sin karakter istedet for at holde sig til handlingerne, ligesålidt grund er der til at belønne nogen, fordi han har en slet karakter, enten man så tror, at den er medfødt eller erhvervet gennem opdragelsen.

Hvad bedømmelsen af den *sociale farlighed* angår, må man protestere imod forsøgene på at foretage denne på basis af en fængselsmands psykologiske eller fysiske undersøgelse og at lægge resultatet deraf til grund for straftilmålingen. Det bliver enten til dilettantmæssige, ganske subjektive skøn eller til slet funderet pseudovidenskabelighed. Ganske mislykkede har jo forsøgene på at slutte noget ud fra bestemte anatomiske stigmata vist sig at være; det tør vel nu betragtes som fastslået, at der ikke videnskabeligt lader sig påvise nogen årsagsforbindelse mellem bestemte stigmata og visse forbrydelser; læren om forbrydertypen viste sig at være en ligeså uvidenskabelig som ufrugtbar hypotese. Individualiserende behandling, bygget på en bestemt facon af næser eller øren, har ikke ført til nævneværdige resultater. Og *selv om* det virkelig af og til viser sig, at et menneske bærer visse mærker, der ligner »urtypen«, er det jo ikke disse ting, der enten skal straffes eller roses. Urtypiske individer må finde sig i enten at behandles som jævnbyrdige sociale borgere, der altså også må have evnen til at bøde normalt for deres forseelser — eller betragtes som sociale undermålere og som *helt* uskikkede til at straffes. *Tertium non datur.* Man har ikke ret til at drage et menneske til ansvar for mere eller mindre end han har forbrudt, og man har ikke ret til at straffe ham for løst begrundede *formodninger* om fremtidig farlighed. Farligheden manifesterer sig kun gennem handlinger, andet har man ikke lov at lægge til grund for sin vurdering; den viser sig ved den enkelte forbrydelses art og de nærmere omstændigheder ved den eller ved den recidiverende optræden. I intet tilfælde behøver man at frygte for, at den retfærdige straf ikke tillige skulde være den tilstrækkelige straf. Ti er en forbrydelse af den art, at den nødvendigvis må virke skræmmende i vide krese, koster dens restitution naturligvis tilsvarende meget, idet der ved enhver krænkelse ikke blot må tages hensyn til de i første række direkte ramte, men også til de fjernere stående, som muſig kun rammes af dens sidste udløbere og lider psykisk under indtrykket af dens skræmmebillede. Og ved behandlingen af recidiver gør sig noget lig-

nende gældende; selve gentagelsen forårsager en utryghed i vide krese, som det kun er rimeligt at lade forbryderen bøde for. *Forsåvidt* spiller begrebet den sociale farlighed en vis rolle, og forsåvidt lader den sig på rette måde bedømme. Derimod kan et på subjektiv psykologisk (anatomisk) undersøgelse hvilende skøn aldrig tjene til begrundelse af ubegrænset vilkårlighed i behandlingen.*)

Hvor absurd denne opstøven af alle den anklagedes antecedentia, denne udforskning af motiver og sindelag, hele denne pseudovidenskabelige anatomiske undersøgelse er, vil først ret blive tydeligt, når man ser hvad den er bestemt til at munde ud i. Og ikke blot absurd, men i højeste grad farlig for borgernes frihed!

Ved forhandlingerne på dansk kriminalistforenings 5te årsmøde fik man et godt indblik i vort nuværende fængselssystem. En af talerne, en fremstående fængselsmand, tager sit udgangspunkt i den formodning, at der her i forsamlingen næppe hersker uenighed om, at det er frihedsstraffens mål at gøre forbryderen til en lovlydig og samfundsmæssig person. Forbryderen skal lære, at man lever lykkeligt på et helt andet grundlag end det, han hidtil har levet på. Straffen skal bibringe ham en helt ny livsanskuelse og få ham til at omlægge sine vaner, tilbøjeligheder og sin hele daglige levevis. Derfor skal han bl. a. undervises og påvirkes religiøst (tvungen kirkegang). Alle fængselsmænd (selv bogholderen og forvalteren) har den pligt at »påvirke fangen i moralsk henseende«, og alle disse *medvirkendes* erfaringer og opfattelser influerer på fangens behandling. (!) Midlerne er de samme som ude i livet bruges til at *opdrage børn;* men i vore fængsler er behandlingen dog ikke individualiserende nok, ti »individualiseringen er straffebehandlingens alfa og omega«. Helst skulde fangen omvendes til kristendommen, så var hele

*) Spørgsmålet om recidiv må dreje sig om: hvormeget vokser for retsordenen betydningen af denne forbrydelse, når den gentages? Sindelaget i mellemrummene mellem recidiverne skal være straffrit. Det er det forbigangne, der skal bedømmes, ikke den fremtidige farlighed. (Smlgn. Dr. Aug. Köhler: Der Vergeltungsgedanke u. seine praktische Bedeutung, Leipzig 1909).

spørgsmålet løst; men det lykkes sjældent. Han skal beskæftiges efter sine evner og interesser, undervises i skolefag, gøre gymnastik og synge (også tvungent?). Hovedsagen er, at man når til en i *personernes forskellighed bundende klassifikation, der medfører individuelt forskellig behandling.* — I lignende ånd udtalte også andre deltagere i mødet sig.

Det er, som man ser, ikke rent uskyldige teoretiske undersøgelser, vore dages kriminalister hengiver sig til. Når straffen ikke længere skal anses som en passende reaktion imod gerningen, men skal lempes efter gerningsmandens sindelag,*) således som dette opfattes af fængselsmanden, da begynder sagen at blive alvorlig. Når bogholderens og forvalterens formeninger om en fanges psykologiske habitus skal bruges som grundlag for dennes behandling istedetfor dommerens objektive afgørelse, når fængselsmanden på een gang skal optræde som livsfilosof, overpædagog, præst, moralist, og lade det held, hvormed denne alsidige virksomhed krones, være afgørende for fangens »oprykning«, da skal der mere end almindelig tankeløshed til at overse, at dette lægger en frygtelig despotisk magt i fængselsmandens hånd, og at der næsten kræves en overjordisk retssans for ikke at misbruge den. Hvor let vilde det ikke være for en dreven simulant at tilhykle sig bevågenhed hos den foresatte; hvor vanskeligt for en ærligere natur, der ikke føler sig tiltrukket af dette religiøse proselytmageri, ikke at pådrage sig mishag og unåde![10] Med rette fralægger talsmændene for dette system sig at være overdrevent *forbrydervenlige***). Nej, det er i virkeligheden det sidste, man kan beskylde dem for. Ti vel

*) Gesinnungsstraf contra Vergeltungsstraf er den tyske klassiske skoles betegnelse af det principielle modsætningsforhold imellem straffeteorierne.

**) Når Torp mener at kunne læse af historien, at gengældelseslæren kun giver et sårе skrøbeligt værn imod exorbitant strenghed, så kan for det første historien ikke vise dette, ti denne lære har aldrig nogensinde været gennemført efter sin sande idé, som en vederlagslære. Men selv om så var, så er strenghed dog at foretrække for vilkårlighed; ti strenghed *kan* i det mindste være retfærdig, er i det mindste ikke som vilkårlighed retfærdigheds absolutte modsætning.

lever systemet højt på humane fraser; man hører idelig tale om mildhed i behandlingen, og der sørges i visse retninger så ivrigt for ydre bekvemmeligheder, ja endog forlystelser som sang og musik, at man let lader sig stikke blår i øjnene. *Men en humanitet, der vil yde fangerne deres ret, har denne retning endnu ikke hævet sig til.* Hvad det for disse fængselsmænd først og fremmest kommer an på er, at *de* bliver centrum, hvorfra efter behag nåde og unåde kan dryppe over forbryderen; m. a. ord humaniteten dækker over bestræbelser for at tiltage sig den magt, domstolene tidligere har haft.

Men man må spørge — spørgsmålet kunde lyde noget paradoksalt — er en forbryder, der er dømt og faldet i »rettens« hænder, da ganske retløs? — Alene undersøgelsen er i sin nuværende form ganske uberettiget. Hvad der skal pådømmes er forbrydelsen og dens virkninger. Men dette giver ingen beføjelse til at rode op i den anklagedes hele liv; også han har et privat liv, som bør respekteres. Man kan ikke uden videre betragte ham som en naturhistorisk mærkværdighed, der for et højstæret auditoriums øjne kan befamles efter behag. (Jeg har engang set en dommer lægge en vis underfundig betydning i, at det hos en anklaget ved inkvisition var lykkedes at konstatere, at han engang som barn havde plaget en kat!). Også her burde være grænser for vilkårligheden.

Hvorledes det nu end er med undersøgelsen; — om dommen og dens fuldbyrdelse må man hævde, at ingen dommer eller fængselsmand har ret til at gøre en lovovertræder til genstand for *pædagogisk behandling* på ubestemt tid eller for omvendelse til en vis tro eller livsanskuelse. (Hvad vedkommer fængselsinspektørens eller hans bogholders livsanskuelse den dømte?) Foruden alt hvad der ellers lader sig sige derimod, er det givet, at straffens længde altid vil komme til at stå i omvendt forhold til fængselsmandens duelighed til at drive moralsk eller religiøs propaganda.

Den anglo-amerikanske reformbevægelse er ikke uden skyld i, at en idé, som under særlige betingelser og på et begrænset område kunde være realiseret i fornuftig retning,

er blevet forkvaklet. Denne reformbevægelse bryder med oplysningstidens krav om en rigtig proportionalitet mellem forbrydelse og straf og ser bort fra den ydre skade, den umiddelbart krænkede har lidt. Den sætter som sit mål at bekæmpe det mod samfundet farlige sindelag, og vil navnlig virke ved *bedring* i stedet for ved afskrækkelse (reformation of the criminal instead of principle of retribution).*)

Hvis alle disse forholdsregler af pædagogisk og moraliserende natur indskrænkedes til anvendelse *overfor mindreårige*, vilde der ikke kunne gøres nogen indvending imod dem; umyndighedsalderen er tiden for opdragelse, moralsk påvirkning osv. Ikke fordi det skulde være umuligt at anvende disse ting med virkning også overfor voksne, men fordi berettigelsen til at påtvinge dem bortfalder med myndighedsalderens indtrædelse. Før denne tid vil alle de behandlingsmåder, man med så stort et held har anvendt, særlig i Amerika og England overfor unge lovovertrædere, være på rette plads; men man burde da ikke kalde dette for straf, og de motiver, der kan gøres gældende for at retlede de umyndige til at blive gode sociale borgere, burde ikke sammenblandes med strafferetlige synsmåder.

Den voksne selvstændige borger må finde sig i at straffes, men han har krav på at forskånes for hvad der går ud derover; den offentlige mening bør ikke tåle, at han gøres ganske retløs. I det mindste i England har bedringsteorien mødt megen modstand i folkets retfærdighedssans. At en forbryder, tiltrods for en ringe skyld, alene af bedringshensyn skulde tåle et langvarigt indgreb i sin frihed, denne tanke kunde man ikke der gøre sig fortrolig med.[11] Et indgroet hang til skødesløshed kan behøve en meget langvarigere opdragelse end mange af de ondeste, skadeligste tilbøjeligheder.

Hvis man ret vil tilbunds i den tankegang, der fører til disse moderne forslag, hvis man endnu skulde være uvis om,

---

*) Berenger: La prison ne doit plus être un lieu de torture, elle doit être un hôpital moral pour la régéneration des malfaiteurs . . . or qu'est-ce réformer? C'est redresser, et pour redresser l'homme sans le briser, il importe d'agir doucement — en un mot d'une sorte *d'orthopédie morale.*

hvilke begreber om retfærdighed, der råder hos disse kriminaloger, må man ikke sky et indblik i deres etiske forestillingskres. Ti at retsfilosoffer må bygge på en eller anden etik vilde det være en fornærmelse ikke at gå ud fra. Vi har ovenfor set, at visse uddrag af bibelen uden videre er citerede som etiske argumenter i de juridiske tankerækker; det er i alle tilfælde en slags etisk standpunkt, selv om det er et uvidenskabeligt. Men man må supplere det med følgende udtalelse af en af de *samme* forfattere*): »Strafferetten er blevet stående ved uklare og ubeviste dogmer, ved moralsk lyrik om skyld og brøde, lidelse og soning i stedet for fast og bestemt at bygge på erfaringernes og kendsgerningernes prosa. Sådanne begreber som »god« og »ond« betegner jo nemlig aldeles ikke kendsgerninger . . . men den talendes dom om visse foreliggende kendsgerninger, en dom, som måske er ganske urigtig, og som enhver anden *med samme ret* ganske kan underkende . . . det er urigtigt at betegne forbrydelserne over en bank som slette handlinger.«

Medens man altså i nogle tilfælde angriber gengældelseslæren fra et »sædeligt« standpunkt, der nærmere beset er et særligt religiøst standpunkt, erklæres her ganske ugenert, at alle moralske begreber er lyrik: begreber som skyld og brøde er ligeså subjektive som vurderingerne godt og ondt.

Det kan desværre ikke nægtes, at denne moralskepsis tildels kan påberåbe sig endnu herskende moralfilosofiers autoritet. Velfærdsteorien f. eks. opfattes endog af sine egne talsmænd som et uvidenskabeligt postulat, og enhver anden teori, siger de, er videnskabeligt set lige så god eller lige så dårlig. Men så burde dog i det mindste de retsfilosoffer, der slutter sig hertil, drage konsekvensen af denne lære; hvad mening er der i at opdrage forbryderne til at blive »bedre mennesker«, at moralisere for dem etc., når al moral er subjektiv lyrik? Man burde da indskrænke sig til at gøre dem til *lovlydige* mennesker. Og tilføjelsen, »at forbrydelserne ikke over en bank kan betegnes som slette handlinger«, er ulogisk,

*) Aug. Goll: Forbrydelse og straf. Kbhvn. 1905.

når ingen med sikkerhed ved, hvad en slet handling er. Man burde ud fra disse forudsætninger åbent indrømme, at forbrydelsen slet ikke har noget med det uetiske at gøre; man burde åbent vedkende sig den konsekvens, at et tyveri, ja selv et modermord ikke med sikkerhed kan bedømmes etisk; at enhver tale om skyld her er moralsk lyrik.

Vi har ovenfor set prøver på den prosa, der i strafferetsplejen er udset til at afløse moralens lyriske begreber skyld og soning; vi har stiftet bekendtskab med en sjælden udsøgt samling af løse og uvederhæftige skøn, bestemte til at tolkes og anvendes på den mest vilkårlige, subjektive måde. At offentligheden skulde føle sig betrygget ved denne forandring, hvorved forbrydelsen bliver et begreb, som kan fortolkes efter behag af magtens tilfældige indehavere, i stedet for at bestemmes efter etiske retsprincipper, må stærkt betvivles.

Den, der taler nedsættende om de etiske begreber, skyld og brøde, som uklare og ubeviste dogmer, kan man henvise til at betragte en ganske almindelig nytårsregning. Når A. af B. låner 100 kr., som han skal betale til nytår, er det så lyrik eller et subjektivt lune at tale om A's skyld? Er den ikke snarere et objektivt faktum, man næsten kan tage og føle på, og hvis størrelse er ganske givet. Eller når A. frastjæler B. 100 kr., er A's skyld da mindre øjensynlig? Og er det vanskeligt at forstå, at *ethvert* snyderi eller *ethvert* overgreb på samme måde lader sig kvantitativt udtrykke som en skyld, den og den har pådraget sig overfor den og den; at enhver etisk sætning lader sig udtrykke med aritmetisk bestemthed (angivelse af fortegn og mængdeforhold)? Dette skulde dog synes noget af det mest prosaiske i verden — altfor prosaisk, mener endda nogle. Men det udgør etikkens indhold, hverken mere eller mindre, og mere indviklet behøver begrebet skyld ikke at være. Hvad der er godt eller ondt, er vanskeligt at afgøre, det kan kun bestemmes individuelt, men derfor må en videnskabelig etik også lade det ligge. Etikken handler kun om det objektive gensidighedsvilkår for muligheden af samliv mellem mennesker; selv om der behøves en statsmagt til eventuelt ved tvang at

regulere disse forhold, indeholder denne indrømmelse ingen beføjelse til hverken overfor forbryderen eller den krænkede part at gå en streg udover hvad en streng regulering medfører.

Hvis den dømmende myndighed skal forsvares retsfilosofisk, må det være som håndhæver af den etiske ret; al tale om forbrydelser, der ikke skulde være uretfærdige (og altså slette) handlinger, er fra et retsfilosofisk stade meningsløst.

Straffen har derfor det direkte formål at udligne det objektivt forrykkede ligevægtsforhold, der er opstået imellem to parter som følge af en retsstridig handling.*) Og man må give Liepmann ret i, at enhver opfattelse af straffen, der bygger på et principielt andet grundlag, direkte strider såvel imod forbrydelsens psykologiske som imod dens objektive grundsætninger.

Det kan derfor ikke nytte at lægge skjul på det faktum, at straffen fra een side set må være et onde. Enhver retfærdig straf må gå ud på at tvinge forbryderen til en positiv værdipræstation. Man har spurgt: skal da straffen føje et nyt onde til forbrydelsens? Nej, ikke i den forstand, at den forøger det onde i verden; den skal tværtimod, selv om den ikke kan gøre det skete usket, søge så vidt mulig at neutralisere en ond handling; men midlet hertil må nødvendigvis være af den natur, at det direkte kommer til at gå ud over forbryderen, og at dette bliver ham bevidst. Vi har ovenfor omtalt, at selv om gengældelsen i denne forstand, som en tvangsrestitution, ikke kan undgå at føles som et onde, vil man ikke derfor kunne slå den i hartkorn med hævn eller principiel lyst til at skade. Enhver hævn er gengældelse, men ikke enhver gengældelse er hævn.**) Dette kan endnu tydeligt erkendes i den private retshåndhævelse, hvor man har en kreditor og debitor; ligeledes i bødestraffene. Det er »frihedsstraffen«, som

*) Hvilket ikke udelukker, at den også har fjernere beregnelige virkninger.

**) Ligeså urigtigt vilde det imidlertid være at fraskrive hævnen ethvert formål —, selv om det er fordunklet af lidenskaben — og at opstille et *modsætningsforhold* mellem hævn og straf. Således er forholdet ikke.

ganske har forplumret dette forhold, så at forestillingen om kreditor og debitor her ganske er trådt i baggrunden. Men det må påny kræves, at ingen straf berøver forbryderen lejlighed til at afbetale skyld, ti det er i virkeligheden at støde ham ud af retssamfundet og sætte ham i klasse med umyndige og sindssyge, overfor hvilke samfundets reaktion efter et overgreb foregår efter helt andre principper.

Retfærdigheden kræver, at der allerede i dommen gives et billede af forbrydelsens udstrækning og dybde; den bør have en objektiv målestok at gå efter, som har samme gyldighed for alle retshabile. En retfærdig dom udleverer ikke mennesker til at straffes efter over- eller underordnede embedsmænds subjektive opfattelse af forbrydernes individuelle ejendommeligheder. Derfor er i grunden alle ubestemte og alle absolut bestemte straffe lige utilladelige, de første er uforenelige med en objektiv målestok og med princippet om alles lighed for loven, de sidste tager ikke hensyn til omfanget af den eller den bestemte krænkelse.

Bentzon har med rette gjort opmærksom på, at den gængse overseen af hvad en forbryder har *fortjent*, vil svække »det som er straffens afgørende hovedhensyn: generalpræventionen.«*) Også det vidt drevne benådningssystem og de betingede straffedomme overfor myndige medfører fare for, at vi mister de uhyre værdier for samfundets sikkerhed, som ligger i, at forbrydelse uvægerlig følges af straf — hvis den da opdages. Straffen skal *karakterisere* de handlinger, den reagerer imod, siger han. Det, der for alvor interesserer os, er slet ikke, om en grov forbryder ved at komme i tugthuset vil kunne blive et bedre menneske, men om han får den — hårde — straf, han har fortjent efter sin færd.**) Han mener, at det vigtigste ved straffen er dens virkning på os andre.

---

*) Dansk Kriminalistforenings forhandlinger.

**) Det tør vel formodes, at denne tanke også kunde opstå hos selve forbryderen; at der hos ham kan vågne en trang til at få lov til at gøre sin uret god igen. Skulde det da være retsordenens opgave at tilsløre og modvirke denne trang ved sine foranstaltninger?

Man karakteriserer ikke forholdene skarpt nok overfor den brede almenhed, når man fører interessen bort fra forbrydelsen og over på forbryderen. Hvad derimod almenheden kan og skal forstå er de faste typer: *den art* handlinger skal stemples med *det mål* af straf og vanære.

Disse betragtninger burde alle de, der erklærer gengældelsesteorien for formålsløs, lægge sig på sinde. Der gives jo jurister, som påstår, at den kun går ud på at lade forbryderne lide for lidelsens skyld. Vi ser, at ovennævnte forfatter i det mindste er klar over dens rækkevidde udadtil.

Problemet om gengældelsens formål er gammelt og har affødt utallige diskussioner. Man har påstået, at enten straffer man *fordi*.. (quia) eller for at ikke.. (ne). Men disse ensidigheder beror på en mangelfuld iagttagelse af de årsagsforbindelser, der her gør sig gældende. Når man besvarer et slag med et genslag eller en fornærmelse med en bøde, sker dette naturligvis som en reaktion mod det der *er* sket (quia peccatum), men det er kortsynet at blive stående ved denne forklaring. Naturligvis virker mine indgreb tillige *ne*. Det er netop denne virkning *udadtil*, Bentzon sigter til med generalpræventionen, og som forekommer ham for svag ved den gængse »humane bedringsmetode«. Men gengældsteorien, rigtigt opfattet, regner ikke blot hermed men også med den virkning, der går under navn af specialprævention, ja meget sikrere end nogensomhelst anden straffeteori.

Selv opdragere af fag regner med den faktor at lade gerningsmanden føle de naturlige konsekvenser af sine handlinger; berømte pædagogiske forfattere (som Spencer) har endog erklæret dette for den eneste rigtige pædagogik. Altså selv ud fra en pædagogisk straffeteori — hvis berettigelse vi iøvrigt her ikke anerkender overfor voksne mennesker — burde man kunne se betydningen (for vedkommendes karakter) af, at *gerningen får lov til at konstatere sit væsen*. Vil man for enhver pris gøre forbryderen til et socialt individ, da kan man aldrig vælge et ufejlbarligere middel hertil end at stille ham

ansigt til ansigt med den reaktion, et overgreb naturnødvendigt må fremkalde ude i samfundslivet; man kommer næppe nogen vegne, hvis man bortforfusker den og skjuler den under en mængde humane pseudo-blide foranstaltninger. Er et individ således indrettet, at han forsømmer at drage lære af livet, fordi han har været så heldig gang på gang at snyde sig sig fra de naturlige konsekvenser, skulde det netop være straffens opgave at repræsentere denne naturlige, ubønhørlige nemesis; ikke en hævngerrig nemesis, endnu mindre en uberegnelig nemesis med fløjelspoter — men en lidenskabsløs nemesis, der nøje vejer hvad den eller den behandling netop *har fortjent* d. v. s. hvori den sociale reaktion vilde have bestået, om den havde ramt ham, uhindret af al fremmed indgriben. Og anden beføjelse har statsmagten ikke til at hindre selvtægt end netop den at ramme retfærdigere og mere objektivt og sikkert end den enkelte oftest formår.

Derfor er hele det modsætningsforhold, man har opstillet mellem en gengældelses- og en formålsstraf, kunstigt og falsk. Formålet er at sikre trygge samlivskår, men *kun gennem retfærdige midler*, der ikke er ligeså store overgreb, som dem, man vil tillivs. Naturligvis har gengældsteorien ligesåvel i strafferetten som i etikken et formål. At opstille en uforsonlig modsætning, vilde kun være berettiget overfor en absolut etik som Kants.

Enhver straf må derfor munde ud i en værdierstatning — om det sker ved simpel bøde eller gennem et middel som tvangsarbejde, afhænger af de nærmere forhold. Vederlaget er en privatretlig form, hedder det sig nok, men i virkeligheden kan der ikke opstilles nogen skarp grænse mellem privatretlige forseelser og forbrydelser.

Der er imod denne tanke blevet indvendt, at hvis straffen virkelig var en ydelse, som forbryderen var forpligtet til at præstere, måtte det i og for sig være en ligegyldig sag, om forbryderen led straffen i statens fængsler, eller om han selv privat pålagde sig en ganske lignende tvang; ja det sidstnævnte måtte jo egentlig være det mest fuldkomne. Efter at erfarne kriminalister selv for alvor har begyndt at optage

denne ide om frivillige arbejdsydelser som en form for straf, kan denne konsekvens ikke længer betragtes som en indvending.

At alle forsøg på at trække en skarp *grænse mellem privatretlige forseelser og forbrydelser* er strandede, indrømmes af så godt som alle. Torp erklærer udtrykkelig, at der ikke gives nogen fast grænse, men at den veksler efter tidernes behov, og at de strafbare ting er så indbyrdes forskellige, at man forgæves søger efter et indre væsensfællesskab; hverken en henvisning til det krænkede retsgodes værdi, handlingens samfundsskadelighed, farlighed eller etiske forkastelighed (se f. eks. politiforseelser) vil gøre fyldest. Hans egen anskuelse går ud på, at der må straf til, hvor det af retshåndhævelseshensyn er nødvendigt, og hvor ulemperne ikke overstiger fordelene, ellers ikke. Hvor det fornødne værn for retsgoderne kan nås gennem den afværgende eller oprettende retshåndhævelse, er straffen ikke nødvendig; skadeserstatningspligten er ofte nok både til at skaffe den forurettede fyldestgørelse og til i almindelighed at holde tilbøjeligheden til retskrænkelser indenfor rimelige grænser. Er straf ikke nødvendig, bør den ikke anvendes, skønt dette er en *skønssag*. En umiddelbart anvendelig materiel bestemmelse af begrebet forbrydelse lader sig derfor ikke opstille hverken efter sagens natur eller efter den positive ret. »Forbrydelse er den tilregnelige retskrænkelse, som det efter den i samfundet herskende opfattelse er nødvendigt og forsvarligt at straffe.«[12]

Men når dette er tilfældet, at civilret og forbrydelse ikke lader sig begrebsmæssig adskille, taler det dog også imod den opfattelse, at der nødvendigvis må eksistere to væsensforskellige arter af reaktion fra statens side, der intetsomhelst har til fælles, nemlig erstatning — og straf i en bestemt snevrere betydning.*)

Hvad een tid finder det hensigtsmæssigt at reagere på med oprettende retshåndhævelse, kan en anden tid finde det nød-

*) En hel anden distinktion er den, der består mellem forseelser, det offentlige overhovedet må gribe ind overfor, og sådanne, der ganske må overlades til privat afgørelse. Derom senere.

vendigt at »straffe«. Herpå haves mange eksempler. Og den krænkede? Har han blot at finde sig passivt i hvad man foroven skønner hensigtsmæssigt eller nødvendigt? Man må stille det spørgsmål: når man finder det retfærdigt på hint tidspunkt at tage hensyn til den forurettedes fyldestgørelse, hvorledes kan man da på et senere tidspunkt retmæssig forsvare at behandle den selvsamme krænkelse med en reaktion, hvis væsentligste kendemærke er, at den »ikke tjener private interesser«, — blot fordi samfundsforholdene i mellemtiden er blevet ændrede?

At det er umuligt at opstille uforenelige modsætningsforhold på dette område, viser sig også ved at betragte den *processuelle* side. Der skelnes i dansk ret mellem forbrydelser, hvis påtale er 1) ubetinget offentlig, 2) betinget offentlig og 3) privat. Den almindelige regel er, at forfølgningen sker ved den offentlige magts organer; imidlertid gives der nogle forbrydelser, hvis paatale alene tilkommer den private, der umiddelbart er forurettet; endelig en mellemklasse, hvis forfølgelse vel er offentlig, men betinget af en forudgående begæring af den forurettede. (Eftergivelse af straffen fra den privates side, hvis begæring betinger den offentlige forfølgning, medfører ophør af strafskyld. — Dette er en ret for den krænkede.)

Hvad er nu forskellen på de private og de ubetinget offentlige forbrydelser? *Ørsted* indrømmer, at den fare for »alles sikkerhed«, der for ham er straffens grund, også er tilstede ved de private forseelser, den er det kun i *mindre grad;* dels regner man med, at den private ikke vil udeblive med sin påtale, og dermed må alles sikkerhed her lade sig nøje. Altså en gradsforskel og et praktisk hensyn, ingen kvalitative forskelle. *Goos* udtaler endog, at ved de private forbrydelser behandles straffen som faldende indenfor den private retsfære *på lignende måde som erstatningen;* den påtalende har bl. a. udstrakt rådighed over straffen. *Oprindelig var alle retstrætter civil proces.* Men efterat senere lovgivning har udviklet en særegen kriminalproces for de straffesager, der forfølges af justits- og politiøvrighederne, er de private straffe-

sager blevet tilbage. Når Goos deraf slutter, at »forsåvidt de private forbrydelser tildels kommer ind under andre regler, der ikke stemmer med *straffens væsen*, er dette altså en ved den historiske udvikling fremkommen anomali, som det må være en procesreform forbeholdt at rette,« vil vi heller uddrage følgende slutning: forsåvidt visse bestemte forbrydelser, der ikke kvalitativt kan karakteriseres som en særlig art, ved den historiske udvikling og på grund af visse teorier, har fjernet sig fra restitutionsideen, som er kærnen i al retmæssig reaktion på en forseelse — må det være en procesreform forbeholdt at rette dette.[13]

---

9. KRITIK AF DEN BESTÅENDE STRAFFERETSPRAKSIS (FORTSAT):

B. DEN KRÆNKEDE. C. DEN TREDJE PART, MÆGLEREN.

Fra forbryderen og hans stilling indenfor et retsorganiseret samfund vender vi os til den anden part, ham hvem forbrydelsen er gået udover. At der altid vil findes en sådan anden part, skulde synes en ret selvfølgelig ting; ikke desmindre går hele den moderne straffeteori ud på såvidt mulig at skjule dette faktum, borteliminere den krænkede og hans interesser og skyde imaginære abstrakte samfundsinteresser frem foran de krænkede privatinteresser.

Denne tendens er af forholdsvis ny dato. I de perioder af retsudviklingen, da parterne selv indbyrdes afgjorde sagerne, skulde de krænkede nok selv sørge for ikke at blive glemte. Men fra det øjeblik statsmagten har vokset sig stærk nok til at stikke en tredjemand ind mellem de to, først som mægler, derefter forlenet med en stedse stigende magt til at *afgøre* sagerne, foregår en ændring, som ganske snigende omdanner hele retsbevidstheden og lægger grunden til den opfattelse, der nu er den rådende, at enhver forseelse først og fremmest må bedømmes som en krænkelse af den lydighed, man skylder statsmagten. Mæglingen bliver til magtsprog,

istedetfor forligsprøver træder afgørelser, domme. Istedetfor erstatninger, fastsatte ved overenskomst, træder bøder og straffe. Man kommer til et stadium, hvor det, som *Kolderup-Rosenvinge* siger, er vanskeligt at bestemme, om bøderne til den forurettede er at anse som erstatning eller straf. Bøder, der erlægges *foruden* erstatningen, danner dog en overgang til det, man senere udelukkende vil anse for straf.

Og nu sætter statsmagten ustanselig og i stigende grad den forurettede ud af spillet; den tilvender sig selv en del af kompensationen, forbyder selvhævn, tvinger den fornærmede til at nøjes med de bøder, lov og vedtægt fastsætter, lyser fred over visse steder, hvor privat hævn ikke må anvendes og tager eksekutionen ud af privatmandens hænder. De forholdsregler, der tages overfor forbryderen, får stadig mindre interesse for den krænkede; om man sætter ham i kongens jærn, eller, som i nutiden, ved alle midler prøver på at gøre ham til et »bedre menneske« med en anden livsanskuelse — deraf bliver den forurettede ikke federe.[14]

Det princip, som ved denne udvikling er skubbet til side, men som atter må gøres gældende, kan udtrykkes således: *intet straffesystem, som ikke garanterer, at den krænkede i videst mulige omfang af forbryderen får værdierstatning for den tilføjede krænkelse, kan gøre fordring på at være i overensstemmelse med retfærdighedens krav.*

Der er ved næsten ethvert overgreb altid en eller flere, det *særlig* er gået ud over; hvem det er, og hvor stor krænkelkelsens omfang er, bliver det statsmagtens (domstolens) sag at udrede. Det er en frase at påstå, at det altid er statsmagten, der er den krænkede. Statsmagten som sådan er ukrænkelig, ti den har ingen egne interesser at forsvare. Der gives ganske vist forseelser, der interesserer hele nationen (tyveri af statskassen; statshemmeligheder, militære planer, der røbes, o. lign.), men selv disse er ikke specielt krænkelser af den organiserede statsmagt, ti denne er kun hvad den er ifølge fuldmagt; den er kun en *repræsentation*, der varetager de kollektive interesser. Og repræsentanter tør ikke prætendere, at det er dem, der i særlig grad rammes, når det

drejer sig om disse interesser; hvad der privat kan ramme dem, har ikke noget hermed at gøre.

Naturligvis er enhver strafbar forseelse et brud på lydighed overfor de love, statsmagten opretholder, men at behandle dem *først og fremmest* som lydighedsbrud er at vende op og ned på sagerne. I et privat hjem er enhver slet opførsel af de umyndige først og fremmest et lydighedsbrud; f. eks. hvis et barn stjæler sukker i sin moders spisekammer. Men i det offentlige liv er det anderledes; hvis der stjæles et fad sukker fra en handlende, må retsordenen først og fremmest tænke på denne — det er dertil den er kaldet — førend den overfor forbryderen sætter sig i fornærmet positur eller spekulerer på hvad der skal gøres ved *ham*. Under børneopdragelsen er det indskærpelsen af lydighed, der er et foreløbigt middel til at fremhjælpe etisk handle- og tænkesæt; i det offentlige liv må man håbe på, at fremtvingelsen af etisk restitution kan blive et middel til lovlydighed. Og der gives næppe andre virksomme midler her — i al fald ingen andre retmæssige midler.

Har den, overfor hvem en *uagtsom* krænkelse sker, den samme ret til erstatning som den, overfor hvem en forsætlig krænkelse sker? I almindelighed må man hævde, at nogen skarp grænse er det umuligt for domstolene at drage. Og tager man uagtsomhed i den betydning, der ovenfor er anført, nemlig som undladen af at benytte den viden, der kan forudsættes hos et selvstændigt myndigt medlem af det sociale fællesskab, svinder forskellen ind til ingen ting, bliver i al fald kun en nuance, der får psykologisk men ikke etisk eller retsfilosofisk interesse. Begge er i lige grad tilregnelige; og at instituere en høj forsætstraf og en lav uagtsomhedsstraf er irrationelt. Ti hvorledes definere begrebet forsæt, så at det får nogen retsfilosofisk betydning? Forsætlig *(dolus)* er handlingen, når den er villet *som retsstridig* (J. Lassen); men dette er en domstol ganske inkompetent til at afgøre, og den krænkede kan jo ikke fordre mere end sin fulde ret. Naturligvis må man bestræbe sig for at få *hele* hans objektive tab klarlagt: ved ærekrænkelser og lignende delvis immateri-

elle tab er det f. eks. tænkeligt, at en forsætlighed, der med flid *lægger sig for dagen,* kan kræve en højere restitution, end hvor uagtsomheden var åbenbar, men da er der faktisk også mere at restituere, ti krænkelsens omfang er just derved kendelig forøget. Dette strider altså ikke mod den almindelige regel.

Dolus eventualis foreligger, når det indtrufne ikke har været handlingens *umiddelbare* mål, men et ledsagelsesfænomen. Noget særligt problem foreligger ikke her for etikken, ti det er ligegyldigt, om dette ledsagelsesfænomen har været udtrykkelig ønsket eller ej; spørgsmålet er kun, om det måtte kunne forudses.

Tidligere medførte også *casus* erstatningskrav (d. v. s. det hændelige; handlinger, som foretoges i tilgivelig vildfarelse om deres egenskab som retsbrud). Nu er dette med rette bortfaldet, ti kun hvor der er skyld, kan erstatningsansvar være retmæssigt. Jeg har kun ansvar for de følger af min handling, der er normalt beregnelige, eller som jeg i følge mit specielle kald (der medfører særlige forpligtelser overfor dem, der benytter mig) normalt skal kunne beregne. Hvis et skib forliser under en storm, har rederen skylden, ifald det er en gammel Plimsoller, han har sendt ud; skyldes det udelukkende en ordre om forandret rute, der har ført det ind i en orkanzone, er det casus, og medfører ikke vederlag fra hans side.

Ret til selv at skaffe sig restitution er efter dansk lov nu kun levnet den krænkede ved nødværge, d. v. s. afværgelse af et retsstridigt, overhængende eller begyndt angreb på person, ære eller gods; og det kan endda være tvivl underkastet, hvorvidt man kan kalde det i slige tilfælde tilladelige forsvar for en virkelig restitutionsret.

»Dog skal det kun til forsvar for liv, helbred eller velfærd være tilladt at anvende sådanne forsvarsmidler, ved hvilke angriberens liv udsættes for øjensynlig fare«, hedder det i loven. Dette er senere ændret således: »Dog skal det kun til forsvar for liv, helbred og velfærd eller *mod overfald, hvor betydelig skade på person med rimelighed kan befrygtes,*

være tilladeligt« etc. Denne udvidelse af nødværgeretten går absolut i den rigtige retning. Afgørelsen af nødværgets berettigelse bør henvises til hvad en upartisk dommer skønner om overfaldets karakter og bør ikke bero på hvad den overfaldne selv har skønnet. Finder en upartisk dommer, at der ingen rimelig grund var til frygt, er nødværgehandlingen ikke lovlig.*) Og det er korrekt, når loven ikke bestemt kræver, at det angrebne gode skal være uerstatteligt.

Hvorlangt har man lov til at gå i forsvaret? Naturligvis bør man ikke skyde spurve med kanoner, men altfor snevre grænser for den angrebnes forsvarsmidler vilde det være urigtigt at drage. *Ihering* har vistnok truffet det rette mål, når han hævder, at det altid er berettiget at anvende ethvert forsvarsvåben, der i det givne moment er nødvendigt til at afværge angrebet.

Spørgsmålet er, om nødværgeretten ikke burde udstrækkes fra afværgelse af pludselige uforudsete angreb til en fyldestgørende restitutionsret også på visse andre områder. Der gives angreb på individernes private liv og ære, så nærgående og tillige så maskerede (en stor del af pressen lever væsentligt af sligt), at det er så godt som umuligt at skaffe sig oprejsning »ad rettens vej«, ialtfald som forholdene for tiden er. Fornærmelsernes art og mængde, måden at variere dem på, vokser så stærkt, at lovgivningen vanskelig kan følge med, selv om den måske vilde. Konsekvensen af de *nugældende* strafferegler, som kun tager et ganske minimalt hensyn til den overfaldnes fyldestgørelse, turde være, at befolkningen mere og mere henvises til selvtægt. Selvtægten er overalt den ventil, den folkelige retsbevidsthed tyr til, når juristernes ensidige teorier i for høj grad afviger fra den naturlige rets begreber. Og overalt hvor lovgivningen

*) Disse betragtninger, som landstingets udvalg anstillede, er ganske rigtige. Derimod er alm. straffelovs § 40 uklar, når den bestemmer, at en overskridelse af tilladt nødværge afgøres efter den skræk og bestyrtelse, der faktisk har grebet den overfaldne. Her er vi atter inde på det rent subjektive; og der er tydeligt nok en divergens mellem denne ældre bestemmelse og landstingets kommentar til ændringen.

fører defensiven mangelfuldt, burde selvtægten retsbeskyttes, forsåvidt som den udfylder det hul i den etiske retspraksis, lovgivningen har ladet uænset.

Nødværgeretten må også indbefatte retten til at gøre indgreb i andres ejendom for at afværge truende angreb på sit eget, f. eks. skyde en bidsk hund, nedtrampe en mark for at redde sig ved flugt*). En *nødret* bør også gives, d. v. s. ret til at gøre indgreb i et retsgode, når det i faretilstande viser sig nødvendigt for bevarelsen af et andet retsgode (f. eks. nedtrampe en have for at redde et barn ud af et brændende hus). Det er en selvfølge, at man dog i slige tilfælde bliver erstatningspligtig. At lade en interesseafvejning finde sted, med eventuelt frikendelse, hvis den ene interesse er den langt overlegne, vilde stride mod princippet om ækvivalent kompensation.

Et helt andet spørgsmål er, om man i *nødstilstande*, hvor man ikke trues af nogen, og hvor det heller ikke drejer sig om at frelse andres interesse, har ret til at begå overgreb på fremmed ejendom. Det gamle spørgsmål, om man må stjæle af sult. Den etiske løsning er ikke vanskelig; den, hvem noget frastjæles, behøver ingen skyld at have i, at vedkommende sulter; han har derfor ikke fortabt sin ret til restitution, og tyven er utvivlsomt erstatningspligtig. Om han bør straffes, afhænger af de begreber, man har om straf; opfattes straffen som en moralsk forbedring, vil den dog næppe blive synderlig virksom; der er ingen sandsynlighed for, at han bliver så forbedret, at han næste gang foretrækker at sulte ihjel fremfor at stjæle. Er straf derimod erstatning under en eller anden form, er der intet uretmæssigt i at anvende den; nogen positiv rettighed giver sulten ikke, medmindre vedkommende har nogen bestemt at gøre ansvarlig og gøre grundede krav gældende overfor.

---

*) Hvis ejeren i et tilfælde som det sidste er uansvarlig, bliver man naturligvis ikke fri for erstatningsansvar.

Efter at det nu er undersøgt hvorledes de to parters, forbryderens og den krænkedes, gensidige rettigheder og forpligtelser efter et retsbrud bør opfattes, kan vi fatte os i korthed med hensyn til den tredie part, *mægleren*. Man kan vistnok fastslå, at retshistorien næppe nogensinde vil vende tilbage til det udviklingstrin, hvor mægleren udelukkende kunde tilkaldes som rådgivende, og hvor hans mægling enten kunde antages eller forkastes efter parternes forgodtbefindende. At retshåndhævelsen optræder med tvingende magt er en simpel konsekvens af ønsket om, at ingen enkelt borger skal formå at sætte en ensidig subjektiv retsopfattelse igennem, ti det vilde være ensbetydende med magtens triumf og evig ufred. Gives der overhovedet noget, der interesserer alle, må det være at sætte en objektiv retshåndhævelse i højsædet og forlene den med fredsstiftende magt. Men på den anden side; indrømmer man, at mæglingen nødvendigvis må være tvungen i alle de tilfælde, hvor det ellers ikke vilde være muligt at skaffe garanti for, at den enkeltes rettigheder respekteres under fredelige sociale former, og indrømmer man, at de mæglende organer, retsinstitutionerne, må forsynes med de fornødne magtmidler til at føre deres afgørelser ud i livet, fremgår det af den ovenfor fremstillede udvikling, at de strengt må holde sig indenfor den givne opgaves ramme, d. v. s. ikke sagligt gå ud over hvad der ligger i begrebet mægling; *altså en bilæggelse af en ved en retskrænkelse opstået interessestrid mellem to parter; og som går ud på at afveje den skete forrykkelse objektivt og fremtvinge, at forbryderen erlægger det skyldige vederlag til den krænkede.*

---

10. VEDERLAGSPRINCIPPETS PRAKTISKE UDFØRELSE. HOVEDLINJERNE I FREMTIDENS BEHANDLING AF FORBRYDEREN.

Men selv om man var nok så overbevist om den ubetingede teoretiske rigtighed af, at al retmæssig straf bør bestå i tvun-

gen restitution og ikke i andet, kunde der være mange betænkeligheder ved at fremsætte selv det løseste udkast til en *praktisk* udformning af tanken. Når alligevel et skridt i denne retning voves, er det udelukkende, fordi der allerede findes en række kriminalistiske erfaringer af forskellig art at bygge på. Som det følgende vil vise, er i de nyeste reformbestræbelser på kriminologiens felt praksis gået forud for teori. Der har vist sig glædelige varsler om, at man i praksis vil begynde at bryde med fortiden — så gør det jo mindre, at man først bagefter indser, at man må foretage en svingning i sin teoretisk begrundelse, og at man foreløbig, så godt man kan, søger at motivere reformerne ud fra de gængse pædagogiske teorier.

Motivet til omslaget synes at være en almindelig og stigende misfornøjelse med de gængse straffemetoders *virkning;* man er kommet til erkendelse af, at de gennemgående har spillet fallit.

Hvad først de *kortere frihedsstraffe* angår, da indrømmes det fra næsten alle sider, at de har udspillet deres rolle. Torp erklærer dem for ganske unyttige; de hverken forbedrer, afskrækker eller uskadeliggør. Da vand- og brødstraffen udgør halvdelen af alle straffe, og fængselsstraffen i det hele $^2/_3$ af alle straffe, er der fare for, at staten ved alle disse små straffe ligefrem vænner samfundslegemet til at tåle straffen. Et uhyggeligt højt %-tal får recidiv næsten øjeblikkelig efter straffens udståelse, og for hver ny straf bliver recidiv-% større*).

*) Efter Goll: l. c. En mærkelig konsekvens af disse yderst slette resultater er dog følgende råd af forf.: »Løb ikke til politiet, såsnart den mindste ulempe møder jer!« — Rigtigt, hvis vi i slige tilfælde måtte hjælpe of selv; i det øjeblik vi ikke må det, og samfundet vil være enerådende, er det dets sag at finde *virksom* hjælp. — Også professor *Johan Thyrén* udtaler i »Principerna för en strafflagsreform«, at den kortvarige frihedsstraf aldrig udøver nogen som helst forbedrende indvirkning, og hvad værre er, heller ikke kan udøve nogen nævneværdig afskrækkende virkning på gennemsnitsforbryderen. Hvad den af anlæg ikke udpræget samfundsfarlige samt økonomisk og socialt forkomne angår, virker frihedsstraffen, selv den korte, let således, at hans ambition derigennem svækkes.

Med disse usle resultater af den hidtil gængse straffepraksis for øje er man nået til *tanken om tvangsarbejde;* man begynder at forstå, at det legalt betyder et stort fremskridt, at fængselsstraffen bliver forbundet med arbejdspligt; og man har endelig indset, at den ret til fuldkomment driveri, som loven hidtil har tilstået fangerne, sikkert ikke har været til gavn for straffens helbredende evner. På møder i dansk kriminalistforening har man gentagne gange fremhævet det heldige i, at de små fængselsstraffe efterhånden *går over til* tvangsarbejdsstraffe. Og medens fængsel tidligere ikke var forbundet med tvangsarbejde, er nu efter 1905 fængsel på almindelig fangekost forbundet dermed.[15]

Men heller ikke *de lange fængselsstraffe* har udelte beundrere, hverken cellestraffene eller fællesskabsstraffene. De første dadles, fordi de virker mentalt ødelæggende, er meget dyre og ganske uskikkede til at gøre forbryderen social og arbejdssom; de fjerner ham fra livets normale forhold i stedet for at tilpasse ham dertil. Fællesskabsstraffene gør ved ophobningen af slette elementer, ved det dårlige selskab, snarere forbryderen værre end bedre.

Også for disse straffes vedkommende er man blevet betænkt på i højere grad end før at udnytte fangernes arbejdskraft; — i *samfundets* tjeneste siger man ganske vist! Man gør forsøg med al slags håndværk og i den nyeste tid med at lade fangerne arbejde ude, i fri luft, i statsarbejdskolonier, med landbrug, beplantning, mosekultur og hedeopdyrkning.*) Som bevis på hvilke værdier der under sådanne forhold kan skabes skal nævnes, at i England er i de sidste 40 år samtlige nyopførte fængselsbygninger byggede af fanger.[16] Som motiv til disse reformer gælder stadig pædagogiske hensyn; hvad de såkaldte uforbederlige forbrydere angår, recidivisterne, professionalisterne eller hvad man nu kalder dem, kan dette motiv ganske vist ikke bruges; her er øjemedet åbenbart det at lade dem producere så store værdier som mu-

*) Alt arbejdsudbytte tilfalder staten, medens fangerne får visse præmier, der opspares til løsladelsen.

lig for at holde staten nogenlunde skadesløs for bekostningen af deres underhold.

Men det er dog særlig *bødestraffene,* der har tvunget opmærksomheden i retning af tvangsarbejdet. Man har indset, at de i de allerfleste tilfælde kun er en forklædt, kort frihedsstraf, da det faktisk kun er et mindretal, som kan eller vil betale bøden; resten afsoner den, d. v. s. udstår den som frihedsstraf i stedet for at betale. Udenfor rene bagatelsager anvendes bødestraffen derfor forholdsvis sjældent hos os. Ved straffeloven af 1866 ophævedes al adgang til at inddrive bøder; når de ikke betales, finder uden videre afsoning sted; hjemmel til afdrag findes ikke. Da nu bøden i mange tilfælde er uopnåelig, er det en udvej, der frembyder sig af sig selv, at fremskaffe den ved tvangsarbejde, om muligt under frie forhold og at beslaglægge en del af arbejdslønnen. Hvis den, der ikke kunde betale bøden, og som heller ikke frivillig af sin arbejdsfortjeneste vilde afdrage på den, måtte aftjene den ved tvangsarbejde, vilde, som Goll siger, enhver opfordring til at bevare afsoningen bortfalde, eftersom selv en dårlig og doven arbejder i frihed med lethed vil tjene mere til bødens betaling end ved det arbejde, tvangsanstalten kan skaffe, og som altid vil være meget dårligt betalt.

At lade kravet falde, hvor bøden ikke kan opnås, er en falliterklæring.

Boden eller *Bøden,* d. v. s. værdierstatningen for den tilføjede krænkelse, må, hvad enten den opnås direkte eller gennem tvangsarbejde, i virkeligheden anses for den normale og ideelle form for retmæssig restitution, også indenfor straffelovens område. Men før man kan fastslå den som det centrale i en statsmagts retmæssige reaktion på forbrydelsen, og før man kan dømme om den udstrækning, hvori det er muligt at bruge den, må man gøre sig dens sande natur bekendt.

Der er en opfattelse, man straks må tillivs, skønt den vistnok deles af så godt som alle, der beskæftiger sig med spørgsmålet, nemlig kravet om, at *bødens størrelse skal rette*

sig efter den skyldiges økonomiske ydeævne. Kun derved bliver den *følelig,* siger man, og føleligheden skal for den samme forseelse være den samme; tager man ikke dette hensyn, kommer det for de forskellige til at betyde ganske forskellige summer af arbejdskraft og afsavn. Denne synsmåde kunde tage sig ud som et tilbagefald af hævngerrighed, der dårligt harmoniserede med den sædvanlige afsky for gengæld; men således er sagen næppe at forstå; det er snarere et udslag af omhu for straffens pædagogiske virkning, der atter her gør sig gældende. Vi har her igen en af de misvisende individualiseringer, vi ovenfor har belyst; der må atter gøres opmærksom på, at hensyn nr. 1 er den objektive handling og dens virkning på den krænkedes interesser. Og man vil da indse, at en retmæssig erstatning ikke er noget, der kan veksle med fornærmerens kvaliteter; for den krænkede er det ganske ligegyldigt, om erstatningen kommer af en stor eller en lille kasse, når den blot er tilstrækkelig. Man har kaldt dette et privilegium for den rige, men man kunde med ganske samme ret kalde det et privilegium for den rige, at han ikke kommer til at betale mere end den fattige for det samme kvantum gas eller petroleum. Den fattige kunde jo meget passende spørge sig selv i forvejen, om han nu også har *råd* til at løbe den risiko, hans overgreb vil medføre. Mod tvangsarbejde har man forøvrigt fremført en lignende indvending; man har sagt, at den kundskabsrige eller dygtige lettere og hurtigere vilde kunne skaffe kompensationen tilveje; denne indvending er næsten endnu grellere. Ti staten skal vel ikke præmiere mangel på dygtighed.*)

Hvor talen er om materiel skade, tyverier og lign., der ikke tilsigter nogen krænkelse med særlig personlig bråd, turde der i al fald ingen tvivl være om, at individualisering med hensyn til personlige kvaliteter er ganske uberettiget. Ved krænkelser af mere personlig art, legemlige overfald,

*) At bruge den progressive skala her går ikke an under nogensomhelst form. Derfor kan heller ikke forslaget om at ansætte bøden til så og så mange dagsindtægter i stedet for de absolute summer forsvares.

ærefornærmelser o. lign., hvor den fornærmede får et utvivlsomt vidnesbyrd om et mod ham rettet fjendtligt eller hånligt sindelag, kunde det måske synes mere tvivlsomt, om det, at en rigmand slænger en ham ligegyldig sum hen for fødderne af den krænkede, er en oprejsning, der for ham vilde være af samme vægt, som hvis en fattig mand først måtte slide sig til dette beløb med sine hænders arbejde.

Til belysning af dette spørgsmål bliver det nødvendigt endnu en gang at standse ved *begrebet oprejsning og beslægtede begreber.*

Al oprejsning er i sin grund sjælelig. Men ligesom tab og krænkelser, der også alle inderst inde er sjælelige, kan forvoldes ved de forskelligste midler, således er også de midler, der hidfører den sjælelige heling eller oprejsning, varierende. I krigerske tider, hvor slægter eller stammer fører indbyrdes fejde, kan oprejsning for et tab af en eller flere krigere ske ved, at modstanderen svækkes i tilsvarende grad; det er ligesom i skakspil: mister jeg en bonde, er det oprejsning, hvis modparten også mister en; bønderne er enere, der omtrent kan vurderes lige højt. Denne art oprejsning, anvendt i retsplejen, er den såkaldte *fysiske eller materielle talio,* — den *identiske kompensation* kunde man også kalde den — som kræver øje for øje og tand for tand. Den viser sig dog at have iøjnefaldende mangler; ved et stort antal forbrydelser er den udelukket, f. eks. ved ægteskabsbrud, overhovedet ved utugtsforbrydelser (omend man hos *Chibehas* forsøger at gennemføre den således, at man straffer en gift voldtægtsmand ved at gengælde det dobbelt overfor *hans* kone); endvidere ved tyveri (ti ofte findes intet at tage), ved falskneri, højforræderi, majestætsfornærmelser. Det er vanskeligt at øve gengælden således, at nøjagtigt den samme læsion bibringes; endvidere vilde virkningen dog blive meget forskellig, da de forskellige lemmer etc. langtfra har den samme værdi for de forskellige mennesker; desuden gør ventetiden smerten større etc.[17]

Under krigstilstanden fungerer ordningen fra skakspillet fortræffeligt; den gensidige ligevægt for enhver pris kommer

ikke i strid med nogen anden interesse. En anden sag, såsnart en centralmagt har dannet sig, og den materielle talio i form af blodhævnen udfolder sig *indenfor* det område, der beherskes af centralmagten; ti da bliver denne måde at kompensere på for kostbar; centralmagten vil søge at hindre en retsafgørelse, der medfører, at borgerne fortærer hinanden i indbyrdes kamp; og deri er den et udtryk for fællesinteressen, som kræver indbyrdes fred og styrke udadtil. Stillingen udadtil gør, at enhver ener bliver for dyrebar. Derved fuldbyrdes overgangen til en anden type for oprejsning, nemlig *den økonomiske værdierstatning*. Denne konvertering lettes ved den stigende sans for materiel fordel, som det merkantile og industrielle opsving medfører. Endvidere ved den stigende individualisme indenfor det voksende samfunds ramme: idet fejderne ophører at føres slægtvis, vil et drab i den ene familie ikke længere føles som et tab, der kan mildnes ved, at en helt uvedkommende person i en anden familie lider samme skæbne. Overhovedet ophører man med at regne individ = individ; dette var kun muligt på et trin, hvor man væsentlig vurderede mængden af fysisk styrke, af kampdygtige på hver side.*)

Overgangen fra talio til pengebøder fandt hos Romerne sted på et tidligt stadium. Ihering antager, at det skyldtes, at ejendommen i det gamle Rom på en vis måde var personens kød og blod. På det første trin er ordningen subsidiær, talio kan kun indtræde, *ni cum eo pacit;* dette viser princippernes beslægtethed.

I værdierstatningen har retsfuldbyrdelsen fundet et middel, der tillader en finere gradering end talio, og som har faste, konstante objektive enere til udgangspunkt. I den civile retspleje er den forlængst trængt igennem; kun på et enkelt vanskeligt gebet, den ikke-materielle overlast, er den dog endnu ikke konsekvent gennemført. En særlig vanske-

*) I nutidens industrielle samfund eksisterer der ikke samlede fejder, kun solitære mord. Tidligere omvendt. Nu er drabet af en morder ingen positiv fordel for nogen, og slet ingen *tilsvarende.*

lighed volder den såkaldte affektionsværdi; hvorledes skal den kunne bedømmes og erstattes? Hvis den enkelte, hvem et tab rammer, skal være ganske enebestemmende med hensyn til denne værdiansættelse, kommer man ud i ret umulige forhold. Den udenforstående, vejende myndighed kan i intet tilfælde gå udover hvad der objektivt foreligger. Det må indrømmes, at det ofte vil være en umådelig vanskelig sag at bedømme hvad tab et menneske har lidt udover den alm. handelsværdi af det mistede, men fordi et princip er vanskeligt at føre ud i praksis, betyder det ikke, at man skal opgive ethvert forsøg derpå. Også affektionsværdien må vurderes ud fra hvad der objektivt kan gøre den sandsynlig, aldrig ud fra en ensidig forsikring alene*). At der gives værdier, som slet ikke kan anslås i penge, er også sikkert nok; men at penge mildner ethvert tab er ligeså sikkert, og retsordenen råder nu engang ikke over andre midler, der på retmæssig vis kan hidføre en tilnærmelse til en restitution. Ti ingen kan gøre krav på, at retsordenen for hans skyld skal vende tilbage til primitive restitutionsformer, hvor subjektiv følelse og vilkårlig, uforholdsmæssig gengæld er overvejende. Tredje mand (domstolen) har kun det objektive at regne med. En anden sag, hvor den fornærmede tillige fortrøster sig til at være dommer. Hvis efter en ærefornærmelse den krænkede ikke finder lindring i den tanke, at domstolen vil tilstå ham et vederlag i penge og derfor foretrækker selv at skaffe sig anden oprejsning, kan dette være forståeligt nok ud fra hans følelser, men det berettiger ham ikke til at stille det krav til domstolene, at de skal skaffe ham netop den specifike oprejsning, han ønsker, og i dette bestemte mål; ti en sådan afgørelse vilde domstolene mangle enhver forudsætning for at træffe.**)

---

*) Ved udfindelsen af affektionsværdien af et arvestykke f. eks. (altså bortset fra alm. handelspris, antikvitetsværdi etc.), kunde man måske til udgangspunkt tage *hvad vedkommende* selv — såvidt man af objektive kendetegn kan slutte sig til det — *kunde formodes at ville give for tingen,* hvis han var i stand til at generhverve den. Så var man ikke helt ude i subjektiv vilkårlighed.

**) Domstolene er kun i stand til at tilvejebringe en individuel vurdering af den *materielle* skade, et menneske har lidt ved en

Vi vender derefter tilbage til det spørgsmål, som foranledigede denne undersøgelse, hvorvidt den, der har lidt en ærekrænkelse, vil nyde den samme oprejsning, hvis en rigmand dømmes til at betale ham en bøde eller en fattig ved dommen nødes til at trælle den samme sum sammen til ham. Vi mener, at det plus af hoveren, der kan opnås i det sidste tilfælde, ikke er noget, den fornærmede kan fordre af domstolen som en ret; dertil er denne art oprejsning af altfor subjektiv art. Derimod behøvede ingen at frygte for at stå hjælpeløs overfor enhver art raffineret hån; ti erstatningen bør naturligvis omfatte alle *manifeste* krænkelser; enhver biomstændighed kommer med, såfremt den blot er konstateret.

Der er imidlertid en række forseelser, som kræver særlig overvejelse, nemlig alle *voldshandlinger* og forbrydelser, der bringer sindene i uro i vide krese; så at sige *opskræmmer hele samfundet.* Foruden de umiddelbart ramte, som altså har krav på restitution efter de nu nævnte regler, findes der i disse tilfælde alle de mange, hvis sjælero er blevet forstyrret.*) At vederlægge denne almindelige opskræmthed materielt er en umulig tanke. Men selv om man forsøgte at til-

ærekrænkelse. En sagfører vil materielt lide mere ved at blive kaldt en bedrager end en husmand. Derimod kan domstolene ikke påtage sig at udfinde de forskellige menneskers sjælelige lidelser ved et smædeord (bortset fra dem, der forårsages af det materielle tab). Hvad denne virkning angår, må ærekrænkelserne vurderes generisk. Derved kan det naturligvis let ske, at den enkelte kan komme til at føle sig forurettet og fristes til selvtægt, idet han finder den objektive erstatning altfor ringe i forhold til den lidelse, han subjektivt føler. Men enhver borger, der har forståelse af retsordenens natur og virkemidler, vil dog med lethed resignere, i erkendelse af domstolenes afmagt til på dette punkt at fyldestgøre ethvert subjektivt ønske, og føle sig beroliget ved, at de dog i det mindste har fremtvunget en afgørelse, der yder den forurettede et plus, en afgørelse *i retning af* det retfærdige.

*) Vil konsekvensen heraf være, at man må straffe en forbrydelse, der tilfældigvis er blevet bekendt i vide krese, hårdere end en lignende, der er forblevet skjult? Nej, hvad det kommer an på, er handlingens alm. skræmmende karakter. Hvis retshåndhæverne er alene om at tage imod stødet, og hvis de holder det skete skjult, har de som samfundets repræsentanter ret til på dettes vegne at kræve den samme erstatning, som hvis forbrydelsen var åbenlys.

vejebringe materielle midler i rigeligt mål, var det dog ikke fyldestgørende, *ti uro og angst er sjælelige lidelser, der kræver tilfredsstillelse af særlig art.* Vi nødes altså til at indrømme, at der gives tilfælde, hvor den materielle værdierstatning ikke slår til, og hvor det kan være retmæssigt, at staten overfor urostifteren griber til midler af særlig art, midler, der har den tilsigtede virkning på de særlige sjælelige lidelser, der er forvoldt — *ti til genoprettelsen af den sjælelige ligevægt fører alle retsordenens virkemidler tilbage.* Frygten kræver jo i reglen en øjeblikkelig sikring overfor faren, og en tvangssikring af forbryderen bliver under disse forhold et berettiget skridt.

Spørgsmålet er altså: hvor langt er den rene vederlagsstraf anvendelig? — I året 1900 vedtoges det i dansk kriminalistforening at nedsætte en komité til undersøgelse af, hvorvidt aftjening af idømte bødebeløb *ved frivilligt arbejde for det offentlige* lader sig *praktisk* gennemføre. Denne undersøgelse, der utvivlsomt vil indlede en ny og lysere æra i strafferettens historie, hvis sagen omfattes med den rette forståelse, gav det resultat, at man i den nævnte forening trods adskillige betænkeligheder anbefalede sagens forsøgsvise begyndelse. Det anbefaledes i resolutionen, at i de tilfælde, hvor bøderne ikke betaltes, skulde der indføres *tvangsarbejde eller fængsel med arbejdstvang;* men for dem, man ikke indespærrede, foresloges det, »at der såvidt mulig gives den dømte lejlighed til at aftjene bøden ved arbejde for det offentlige«. *I al fald skulde der gives dem lejlighed til at arbejde i det fri, før man fængslede dem.*

Den enquête, som blev foretaget i vore kommuner om denne sag, viste, at det var en sjældenhed, at bøderne ikke betaltes. »Kun løst pak får ofte store bøder, som det er håbløst at vente indløst — her vil en reform være tilpas«. Nogle steder foreslås det at indrette særlige afdelinger i tvangsarbejdsanstalterne for bødeafsonere; andre mener ikke at kunne skaffe arbejde (i de større byer haves nemlig fast mandskab til alt det arbejde, der ikke overlades til entreprenører). 68 kommuner har svaret, at arbejde nok kan skaf-

fes; det skal være usammensat arbejde: skærveslagning, jord- og vejarbejde, skovarbejde, grøfterensning, brændehugning, snekastning, plantagearbejde, vedligeholdelsesarbejde, tørveskær, mosekultur, nedbrydningsarbejde. Forsømmes arbejdet i det fri, skulde vedkommende tilsiges til tvangsarbejde.[18]

Det glædelige ved disse undersøgelser er den udsigt, de åbner til at få fængselsdørene slået op. Det erkendes, at frihedsberøvelsen egentlig kun har subsidiær betydning som middel til at fremtvinge aftjeningen — »*kan denne realiseres uden frihedsberøvelse, så meget desto bedre,* forsøget bør hellere gøres for ofte end for sjældent«. (Goll). Enkelte vil der vel altid findes, som ikke kan arbejde ude på egen hånd, men kun under opsigt. Mulig vilde der også kunne gøres brug af pålidelige folks løfte om at garantere for vedkommende.

Nogen vanskelighed volder det, som omtalt, at skaffe arbejde. Er det det offentliges sag at skaffe sådant arbejde, og skal det være tvungent, kommunalt arbejde, kan det blive så godt som umuligt. Men bedre end denne ordning, som man har i Tyskland, Schweitz og Italien, var det at forsøge frivillige arbejdsydelser; hver kunde da søge arbejde hvor han vilde og på sit eget felt. Sådant arbejde »adskiller sig ikke på noget enkelt punkt fra almindeligt frit arbejde, har kun den ejendommelighed, at lønnen derfor ikke går i arbejdernes lomme, men afskrives på bøden udover hvad arbejderen må have betalt for at opretholde livet« (Goll). Naturligvis vil under disse forhold arbejde lettere kunne findes, og det vil være mere produktivt.[19]

Om vedkommende selv indbetaler sin arbejdsfortjeneste til det offentlige eller arbejdsherren direkte indbetaler den, eller det offentlige beslaglægger den, er forsåvidt ret ligegyldigt. Det er et utvivlsomt fremskridt, at man har begyndt at indse, at bødesummens ækvivalent er aftjening ved arbejde — i modsætning til afsoningen, »der forudsætter en umulig parallel mellem frihedens og pengenes værdi«. (Goll).[20]

Dersom en teoretiker pludselig stod op og erklærede:

Jeg tror, at der er bygget fængsler nok i dette land, vi trænger ikke til flere; tværtimod kan vi lukke de fleste af dem, vi har. Vi skal blot, når folk har forbrudt sig, i stedet for at indespærre dem i ørkesløs ensomhed eller i fordærveligt selskab med de mest degraverede mennesker, *lade dem arbejde*, såvidt mulig under frie forhold, ude i livet sammen med andre mennesker, så at de i stedet for at blive mere og mere fremmede for livets kår kan bevare deres sociale egenskaber og få dem styrkede — så vilde vel folk med rette trække på skuldrene og erklære sligt for utopisk sværmeri. Nu, da det er praktiske fængselsmænd, der selv har indhøstet de erfaringer, vi har omtalt, kan det vel ikke uden videre afvises som fantastisk, når man tænker sig den tvungne værdipræstation gjort til hovedhjørnestenen i fremtidens behandling af forbryderne.

Hvad er det nemlig erfaringen har lært os: at de korte frihedsstraffe har udspillet deres rolle, at de lange frihedsstraffe har deres højst betænkelige sider, at bødestraffen i den nuværende form er en forklædt frihedsstraf. Endvidere at straffefanger er i stand til at producere anselige værdier i de forskelligste arbejdsgrene, at en stor del af dem er i stand til at arbejde i det fri, uden eller så godt som uden kontrol, endelig at det har vist sig heldigt, at den enkelte ved anstrengt flid selv kan forkorte sin straffetid.

Imidlertid kan man ikke blive stående herved. Retsbevidstheden forlanger et skridt til. Det er ikke nok, at man har indset, at forbryderen er i stand til at præstere værdier; hvis retfærdigheden skal ske fyldest i strafferettens praksis, må der sørges for, *at disse værdier tilfalder den, de tilkommer, nemlig den krænkede.* Og forbryderen skal vide, at hans præstation netop er til fordel for den, hvem hans overgreb er gået udover, og at den svarer til omfanget af det tilføjede tab.[21]

I disse to tankers sammenknytning — kravet om, at forbryderen skal afkræves en værdipræstation, der svarer til hans overgreb, og at han skal yde den til rette vedkommende — ligger spirerne til en fremtidig retmæssig *normalbehand-*

ling af forbryderne, hvori hovedlinjerne utvivlsomt må blive disse: hvis ikke erstatning tilbydes frivillig ved et forlig mellem parterne, — enten i rede materielle værdier eller i resultater af arbejdsydelser under de friest mulige former, — skal subsidiært tvungen erstatning finde sted i form af bøder, der kan indrives, eller ved tvangsarbejde under skiftende forhold, fra den mildeste kontrol til den stærkeste (eventuelt i tvangsarbejdsanstalter eller fængsler), alt eftersom nødvendigheden byder det. Enkelthederne i dette system kan naturligvis kun praksis udvikle.

Det må udtrykkelig betones, at denne fremgangsmåde ikke i første række tager sigte på forbryderens karakterudvikling; dens hovedøjemed er at skifte ret mellem de pågældende parter. Men derfor vilde det ligefuldt være urimeligt at lukke øjnene for disse forholdsreglers sandsynlige sidevirkninger; og man vil da snart se, at man vanskelig vil kunne finde et middel, der har større betingelser for at påvirke karakteren i social retning. Ti det, der sker, er at forbryderen netop stilles overfor de sociale konsekvenser i deres renhed; har han hidtil forstået at slippe udenom dem, så hjælper straffemyndighederne ham nu til at føle dem fuldt ud. Han får indprentet — ikke med formaninger eller prædiken, sålidt som med barbariske midler — men med livets eget indtrængende sprog hvad vilkårene er for at leve i samfundet; og hvad det koster, nøjagtig hvad det koster, at bryde med samlivets evige love. Han bliver ikke som ved den passive lediggang i fængslerne mere og mere antisocial i karakter og evner, og udygtiggjort til at leve under frie forhold, men han holdes i stadig kontakt med den store levende sociale organisme, og kan få sin karakter rettet i samkvemmet med rettænkende og flittige medborgere i stedet for at blive end mere depraveret i selskab med lutter forbrydere. Enhver er tilbøjelig til at akklimatiseres; meget afhænger af, i hvad omgivelser man anbringer et menneske, og der er ingen fare for, at samfundet i sin helhed ikke skulde besidde sundhed nok til at få bugt med forbryderens tendenser uden selv at tage skade.

Og hvilken anden garanti gives der til syvende og sidst for et socialt sindelag end villigheden til at opfylde de sociale betingelser? Er det ikke et langt pålideligere vidnesbyrd om en karakterforandring end den ruelse, de tegn på religøse omvendelser o. lign., som fængslerne har så travlt med at konstatere?

Fortrinet ved denne fremgangsmåde er ikke, som man har ment, at det er en meget *følelig* straf — om end kravet om at arbejde af mange sikkert vil føles som den blodigste uret; fortrinet er simpelthen, at forbryderen får samfundets *naturlige modstand imod retsbruddet* at føle på ubønhørlig måde.

Endvidere må man betragte det som et stort fortrin, at der stadig appelleres til hans frivillighed, så at han til en vis grad selv er herre over, hvor hurtigt han vil tjene sig fri, og at han ved ethvert skridt mærker, at smøleri straffer sig selv.

Efter de hidtil indhøstede erfaringer kan det ventes, at systemet vil blive forholdsvis billigt for det offentlige, en faktor, man også bør nævne, selv om dette hensyn naturligvis ikke er afgørende.

Når den ovenfor skizzerede behandling af forbryderne betragtedes som en *normalmetode*, ligger jo allerede i denne betegnelse, at der gives tilfælde, hvor man mere eller mindre må afvige fra den (i udførelsen, ikke i princippet). At *gentagelsestilfælde* straffes hårdere, er således ikke et brud med princippet; den materielle værdierstatning af den stjålne ting vil ganske vist være den samme, selv om et lignende tyveri er øvet flere gange forud, men krænkelsen af tryghedsfølelsen vokser i geometrisk progression for hver gentagelse, og dette er tilstrækkeligt til at retfærdiggøre betydeligt skærpede straffe ved recidiver. Stadig er det det, der *er* sket, som må afgive målestokken for den retmæssige straf, ikke hvad man kan befrygte i fremtiden. Ved *forsøget* kan dommen kun tage hensyn til hvad der er manifest; træffes en person i færd med at tilberede en bombe, har man kun at bygge sit bevis på hvad der faktisk er iværksat, ikke på

hvad man *antager*, at der er tilsigtet. Også her idømmes straf efter vederlagsprincippet; ganske vist er der muligvis ingen materiel overlast at erstatte, men der er voldt angst og utryghed, des større, jo større fortræd der tilsigtedes.*) Imidlertid vil altså efter vederlagsprincippet forsøg og fuldbyrdelse *ikke* dømmes ens, således som det jo konsekvent må ske efter »sindelagsteorierne«. Var forsøget rettet mod en bestemt person, har denne særlig krav på erstatning; var større dele af samfundet truede, har disse berettigede krav at stille. Men hvilke? I enkelte tilfælde kunde det måske være forsvarligt at lade en pengeerstatning tilflyde samfundets fælleskasse; men vilde dette i alle tilfælde tilfredsstille den almene tryghedsfølelse?

Vi er hermed inde på kategorien *almenfarlige forbrydere* og deres behandling. Det tør overensstemmende med hele vor tankegang anbefales, i stedet for at anstille de gængse betragtninger over almenfarlige forbrydere, farlige eller endog uforbederlige recidivister, udelukkende at tale om forbrydelserne; om handlingerne, ikke om personerne. Et spørgsmål er det, om en domstol nogensinde har ret til at dømme: uforbederlig recidivist; strengt taget har den kun med et eller flere recidiver at gøre. Ingen bliver retløs, selv om han har gjort sig skyldig i nok så mange forbrydelser; om han er uforbederlig eller ej, kan erfaringen ikke sige, selv om man tager nok så mange degenerationstegn til hjælp; erfaringen kan kun gå baglæns; men fra hvad der er sket, kan den aldrig sikkert slutte sig til hvad der vil ske, når det drejer sig om et menneskes sjæleliv; og selv om den kunde, er det jo ikke sindelaget, der er dommens genstand.

Det samme gælder kategorien farlig forbryder; dette er en psykologisk kategori, der angår mellemrummene mellem forbrydelserne, men som i grunden ikke vedkommer dom-

*) Og her kan man ikke nøjes med at tage hensyn til, om det farlige anslag tilfældigvis blev alm. bekendt eller ej, og om det faktisk spredte angst vidt og bredt eller blot *vilde have* gjort det; de dømmende myndigheder, som stopper anslaget og dets offentliggørelse, repræsenterer samfundets følelser og har ret til på samfundets vegne at kræve den samme soning som dette.

meren; den vil aldrig give ham ret til at tilmåle straffen ganske arbitrært. Det er ikke for mellemrummene at han skal straffes. Udfra vederlagsteorien vil man derfor aldrig komme til lange indespærringer for indgroede småfejl.

Hvad vi har at gøre med er visse *forbrydelser*, som er af den natur, at *den almindelige sikkerhedsfølelse bliver krænket*. Disse kræver uden tvivl en særlig omtale. Der gives voldshandlinger og lignende overgreb af en så opskræmmende natur — selv om det er første gang, at de øves —, at man må spørge, om befolkningen i sin helhed kan føle sig tilfredsstillet ved de forholdsregler, der er omtalt i det foregående. Vi kan her henvise til udviklingen pag. 119, hvor det vistes, at den uro og angst, der opstår i samfundet som følge af en voldshandling, kræver lægemidler af specifik art. Den af forbryderen vakte frygt kræver og retfærdiggør derfor det middel, der ene er i stand til at standse den, en øjeblikkelig tvangssikring af forbryderen. Dette er ikke et brud på princippet; princippet *bunder i sjælelig restitution*, og der må dertil anvendes de midler, der alene er i stand til at hidføre den.

Der vil altså blive en vis klasse forbrydelser tilbage, som det er nødvendigt at straffe med indespærring. Også disse domfældte må sysselsættes med produktivt arbejde,*) ti også de har værdier at erstatte, blandt andet hvad deres forplejning og ophold i fængslet koster det offentlige. Sikringen bør ikke være arbitrær, men skal tilmåles efter forbrydelsens foruroligende karakter. Det ledende princip er stadig, at forbryderen selv arbejder sig ud af sin skyld (*udelukkende* forebyggende og sikrende forholdsregler anerkender vi kun overfor abnorme forbrydere).

En forbryders skyld kan vokse til en sådan størrelse, at han øjensynlig aldrig vil kunne arbejde sig ud af den, at

*) Om arten af dette arbejde indenfor fængslerne er meningerne delte. I Danmark anses regie-systemet for uhensigtsmæssigt, medens entreprenørsystemet er bedre; dette kan kun gennemføres af private personer, som selv er interesserede i at få det mest mulige ud af arbejdet. Erfaringer fra andre lande taler for regiesystemet.

m. a. ord *livsvarigt tvangsarbejde* vil være den retmæssige følge. For at afkortelse skulde kunne finde sted, måtte der indtræde benådning; herfor måtte imidlertid den direkte krænkedes samtykke være forudsætningen, men *desuden* — hvis forbrydelsen havde foruroliget almenheden — offentlighedens samtykke, hvilket mulig vilde kunne meddeles af en folkevalgt jury.

Hvad *dødsstraffen* angår, er det udtalt, at bestræbelserne for dennes afskaffelse er i strid med gengældsprincippet. Men dette viser kun, hvor lidt man kan eller vil forstå det centrale i dette princip; jeg tror ikke, at der nutildags er flere laurbær at vinde ved også i dette spørgsmål at fremdrage jus talionis, hævnprincippet, der forlanger øje for øje, liv for liv etc.

Gengældsprincippet kræver restitution, ganske vist; men som pag. 118 vist kan ingen gøre krav på, at retsordenen for hans skyld skal vende tilbage til primitive restitutions*former*, hvor subjektive følelser danner det eneste vurderingsgrundlag og hvor vilkårlig, uforholdsmæssig gengæld må blive reglen. Det er jo kun ganske *tilsyneladende*, at talio-princippet fyldestgør den retmæssighedens fordring, der går ud på lige for lige, ti liv er aldrig = liv, og øje aldrig = øje. En domstol, der har at beregne tabets udstrækning og veje de restituerende forholdsregler, vil jo aldrig kunne fastslå hvad subjektiv ulykke drabet af A. forvoldte i forhold til den materielle og navnlig den sjælelige tort det vilde medføre at henrette A.s morder, ti her er jo også andre end den krænkede at tage hensyn til. Hvad den enkelte har specielt krav på er, at domstolene skal garantere ham en værdierstatning*), sålangt denne rækker. Den ved voldshandlingen forårsagede almindelige utryghed tilfredsstilles tilstrækkeligt ved sikring af forbryderen; enhver *nødvendig* foranstaltning til at skaffe sindene ro er retfærdig, men ikke hvad der går ud

*) At den skal tilfredsstille hans *subjektive* hævnfølelse ved specifike, uberegnelige midler, har han intet krav på; den udenforstående neutrale retshåndhævende magt kan og bør kun benytte de mest mulig objektive værdimålinger.

derover; at forsvare dødsstraffen som et statens nødværge er derfor ganske falsk.

Man vil indvende: men er da ikke sammenligningen med personlig overlast og materielle værdier lige så vanskelig og uigennemførlig som talio-beregningen og gives der ikke tab, som overhovedet ikke kan erstattes med penge? Lige så vanskelig er den ikke, ti vi kender i al fald hvad der ligger i den ene vægtskål. Iøvrigt bør man ikke lægge skjul på vanskelighederne. Ti de kan ikke løses ved at vende tilbage til middelalderens faste stereotype priskuranter, der fastslog så og så meget for tabet af en hånd osv.; der må individualiseres med hensyn til hvert enkelt tilfælde (f. eks. en venstre hånd er værdifuldere for en violinspiller end for en kontorist). Mere end en tilnærmelse kan lige så lidt nås her som ellers i den konkrete verden.

Heller ikke skal det benægtes, at der gives tab, som slet ikke kan erstattes med penge; der gives tab, som overhovedet ikke kan erstattes. Men konsekvensen heraf er dog ikke, at økonomiske værdier er helt magtesløse; det må anses for givet, at for enhver, i enhver situation har de *nogen* betydning, og det vilde derfor være urimeligt, om staten ikke på den krænkedes vegne afkrævede forbryderen den dækning, det dog er muligt at opnå.

Derfor er det i fuld overensstemmelse med gengældsprincippet — rettelig forstået — at dødsstraffen afløses af et — indtil livsvarigt — tvangsarbejde, hvis udbytte tilfalder den ramte familie. Objektivt kan det ikke bevises, at dette skulde være en mindre fuldkommen restitution end dødsstraffen. Man kan ikke påstå, at disse værdier er *helt inkommensurable;* og domstolene må nødvendigvis gå ud fra et begreb om normale eller almene goder, tilgængelige for alle; rent individuelle følelser kan den ikke operere med.

Et institut, som i nyere tid har trængt sig stærkt i forgrunden, er den *betingede straffuldbyrdelse.* Strider denne ikke imod gengældsideen? Jo, hvis den anvendes udenfor

sit rette forum, som er de *umyndiges forseelser*. Disse hører hjemme under et senere afsnit; det vil der blive påvist, at de forholdsregler, der bør tages i anledning af umyndiges forseelser, ikke principielt kan henregnes under straf, men må betragtes som pædagogiske foranstaltninger. Og da gengældelsen ikke er noget *pædagogisk* hovedprincip, kan betinget benådning uden modsigelse finde sin berettigede plads der. Hvad derimod voksne fuldmyndige mennesker angår, vilde en arbitrær anvendelse af den stå i skarp modstrid med gengældelsesprincippet, og alene af den grund være utilstedelig, at det jo ikke er statsmagten, der har beføjelse til at tilgive en krænkelse; det har alene den direkte krænkede. En benådning — af hvad art den end er — er en gave, men statsmagten kan ikke forære bort hvad der tilhører andre.*) Kun hvis den direkte krænkede indvilligede deri, og andres berettigede interesser ikke led derunder**), vilde dens anvendelse overfor myndige mennesker være forsvarlig. Statsmagten kan sagtens flotte sig med benådninger, det koster den intet — tværtimod!

---

*) Allermindst kan den *sætte det i scene* således som det skildres af S. Grundtvig i »Den kriminelle retspleje i opløsning«: En person ved navn C.... fik gennem formående protektion Albertis tilladelse til at besøge fangerne i alle landets fængsler. Efter kort tids forløb blev det ham, der udpegede de fanger, som skulde nyde godt af benådningen. Efter at han var avanceret til forretningsfører ved »Fængselshjælpen«, blev denne takket være ministerens protektion et søgt benådningsagentur i stor stil, hvortil de tiltaltes defensorer, arrestanter, straffanger og disses slægtninge henvendte sig, og som regel med held. 1908 blev han afskediget, efterat bestyrelsen var blevet overbevist om hans uskikkethed.

At lade private velgørenhedsselskaber få en slig indflydelse på retsplejen, vilde under alle forhold være utilbørligt — selv om de ikke havde den afgjorte tilbøjelighed til at falde i hænderne på levebrødsmænd, som det atter og atter viser sig at være tilfældet.

**) F. eks. hvis der var flere forurettede, eller den alm. sikkerhedsfølelse led noget skår. (I England er den betingede løsladelse udelukket hos sådanne, der for tredje gang dømmes til tugthus).

11. RETSFORFØLGNING m. m.

Udfra hvad der ovenfor er bestemt som statsmagtens opgaver kan der vel ingen tvivl være om dens *ret* til at skride ind med tvangsmidler overfor det individ, der begår en lovovertrædelse. Men er det dens *pligt* selv at skride ind i alle tilfælde?

I modsætning til den tyske straffeprocesordning, som står på *legalitetsprincippets* standpunkt, idet der foreskrives, at anklagemyndigheden er forpligtet til at skride ind mod alle strafbare handlinger, såfremt der foreligger tilstrækkelige faktiske anledninger, står både den danske og norske straffeproces på *opportunitetsstandpunktet*, der kun absolut fordrer offentligt initiativ, når en offentlig interesse kræver det.

Denne frihed for den offentlige anklagemyndighed til at afgøre forbrydelsers påtale vilde være betænkelig, hvis der ikke i ethvert tilfælde åbnedes den private krænkede adgang til eventuelt selv at rejse tiltale. Når nemlig anklagemyndigheden nægter at påtale, idet den ikke anser handlingen for strafbar eller for tilstrækkelig bevist, eller den er forsømmelig eller misbruger sin ret til at tage opportunitetshensyn, vilde den privates interesse i virkeligheden være prisgivet, hvis han ikke selv skulde være berettiget til at bringe sagen for retten.[22] I den østrigske straffeprocesordning er dette princip klarest gennemført, idet der her gøres bestemt brud på den offentlige anklagemagts eneret; når den offentlige anklager erklærer ikke at ville rejse tiltale, hjemles der »subsidiær privatklage«, således at den private forurettede nu på egen hånd kan forfølge sagen. Og denne ordning er sikkert den for retssikkerheden mest betryggende.

For de sager, der forfølges af den offentlige retslige myndighed, har der i tidernes løb udviklet sig en særegen proces, kriminalprocessen. Tidligere var det ikke således; da fandtes der kun een, borgerlig retspleje. Man begynder blandt jurister at erkende, at dette skarpe skel, der i nutiden er så iøjnefaldende, tildels er kunstigt. »Nu er det vel sandt«, udtaler H. Munch-Petersen, »at modsætningen mellem disse

to forgreninger af retsplejen ikke er så skarp som den efterhånden har udviklet sig f. eks. i vort gældende processystem, hvorefter civilprocessen er erklæret for parternes rent private sag og alene kriminalprocessen betragtes som egentlig samfundssag. Det kan selvfølgelig heller ikke i civile sager være samfundet ganske ligegyldigt, om retfærdigheden i dem sker fyldest, eller ikke, og omvendt er jo i straffesager gennem den anklagedes person privatinteressen på det allerstærkeste repræsenteret. Nutidens reformbestræbelser går derfor netop til en vis grad ud på igen at nærme de to sider af processen til hinanden, atter at „bøje det adskilte sammen"«.

Forskel er og bliver der naturligvis på det *omfang*, i hvilket samfundsinteressen er engageret, og tager man de ekstreme tilfælde, vil man naturligvis få forseelser af ganske forskellig karakter, der kan berettige statsmagten til ret forskelligartede forholdsregler. At karakterisere dem, der skulde kræve en særlig kriminalproces forud pr. definition, har vist sig vanskeligt. Når man f. eks. bestemmer dem som sådanne, der krænker den offentlige retsorden, eller som truer »alles sikkerhed«, må det indrømmes, at alt dette også findes ved de »private forbrydelser«, kun stoler man på, at her er den private så interesseret, at han aldrig vil udeblive med sin påtale, og at alles sikkerhed kan lade sig nøje med denne beregning. Det er næppe muligt at nå mere end en relativ bestemmelse: der gives forseelser, der i ganske *overvejende* grad må ses under hensynet til den almindelige tryghed og retssikkerhed*), medens der gives andre, som *væsentlig* truer enkelte bestemte personers retsgoder. Og det er netop disse første tilfælde, imod hvilke det må anses for den offentlige anklagemyndigheds ubetingede *pligt* at skride ind, og — hvis den undlader det — i al fald stå rede til at gøre det på begrundede krav derom fra privatpersoners side. Ti den offentlige anklagemyndighed repræsenterer fællesinteressen, og det er just denne, som i disse sidste tilfælde

*) Derunder sådanne, som vækker offentlig forargelse eller går ud på beskadigelse af almeneje.

kræver aktiv indgriben fra statens side, medens den ved de mere private forbrydelser kan slå sig til ro med, at retssikkerheden opretholdes ved den private forfølgning.

Hvad procesmåden angår, er det akkusatoriske princips fortrin fremfor det inkvisitoriske væsentlig, at dommeren ikke selv er part i sagen, ikke er personlig interesseret i udfaldet; anklage og forsvar er såvidt muligt ligeligt afbalancerede, og dommeren er uden ansvar for selve undersøgelsens behørighed.

Det er indlysende, at den offentlige anklager må være udrustet med statens magtmidler til at oplyse sagen; men anvendelsen bør indskrænkes af hensynet til andre berettigede interesser. Den foreløbige sikring af den mistænktes person er en forholdsregel, som ingen retsorden principielt kan give afkald på; men her må forsvarlige kauteler til. For det første bør slige skridt, fængsling eller beslaglæggelser ikke kunne ske uden rettens sanktion. Det er et spørgsmål, om politiet bør have ret til at *anholde* nogen *på egen hånd,* undtagen han er grebet på fersk gerning.[23]

Hvad *varetægtsarresten* angår, er betingelsen for dens anvendelse efter »Lov om rettens pleje 1909«, at der foreligger mistanke for en grovere forbrydelse, *samt* at der er *særlig* grund til at frygte for, at han enten vil unddrage sig ansvaret eller udeblive fra domsforhandlingen eller gentage eller fortsætte sin forbryderiske virksomhed; eller endelig at han »vil bestræbe sig for at modvirke undersøgelsen ved at fjerne gerningens spor eller påvirke medsigtede eller vidner til at afgive urigtig forklaring eller på anden lignende måde.«*)

Som Munch-Petersen fremhæver, er udtrykket mistanke ikke betryggende nok; det bør ingen løs mistanke være; der skal, som i den norske jurylov, være »skellig grund« til mistanke. Endvidere burde varetægten overhovedet kun anvendes (som i Norge) ved de mest graverende forbrydelser, og

*) Denne anledning til den såkaldte kollusionsarrest er sikkert uberettiget; man måtte her i al fald nøjes med hvad der i så henseende virkelig *var* konstateret.

andre sikkerhedsforanstaltninger som sikkerhedsstillelse, bevogtning i hjemmet, tilhold om ikke uden dommerens tilladelse at forlade sit opholdssted, pålæg om til bestemte tider at fremstille sig for politiet etc. burde i videst muligt mål erstatte varetægtsarresten. I England tages i stort omfang kaution (bail) som tilstrækkelig garanti.

Ligesom retten skal sanktionere varetægtsarresten, hvis den begæres af anklagemyndighederne, skal den overhovedet føre tilsyn med, at den ikke misbruges eller uden grund forlænges. Og en enkeltdommers arrestdekret ud over en vis frist bør stadfæstes af et dommerkollegium. Overhovedet må varetægtsarrestens længde havde en bestemt, rimelig grænse.

Om varetægtsarresten hedder det i det nugældende arrestreglement af 1896, »at arrestanten i varetægtsarresten ikke skal udsættes for et større onde end det, der er en nødvendig følge af hans friheds indskrænkning og hans persons bevogtning, indtil hans skæbne ved dom er afgjort.« Når dette hidtil har lydt som den blodigste ironi, og vor varetægtsarrest i dommernes hænder så ofte er blevet åndelig og legemlig tortur, må det altså være personerne, ikke loven, der er skyld deri.

Her må ske et langt større brud med fortiden end man endnu synes at tilstræbe. Alene ordet er fornærmeligt. Et menneske, der ikke er dømt af nogen domstol, kan ikke arresteres, han skal ikke i fængsel. Han kan anbringes i et sikringshjem, *hvor han i videst mulig grad kan leve under de samme forhold som i sit eget hjem.* Mad, seng, hygge, bekvemmeligheder, lekture, tobak, sol, friluft bør nogenlunde svare til hvad et civiliseret menneske har til sin rådighed*). Og han bør ikke isoleres mere end højst nødvendigt fra slægt og venner; og slet ikke fra sin defensor.[24]

At statsmagten spontant giver fuldt vederlag for enhver frihedsindskrænkning, der er uforskyldt, turde være et selvfølgeligt krav.

En af de vigtigste garantier imod overgreb turde dog

*) Overstiger hans krav en rimelig grænse, kan han betale derfor.

være, at der øjeblikkelig og *ubetinget i alle tilfælde* beskikkes en defensor for den sigtede; selv om det bliver bekosteligt at gennemføre det også for mindre sagers vedkommende, bør dette ingen rolle spille. Det bør ske uden bekostning for den sigtede*). Hvorledes udgifterne efter domfældelsen bliver at fordele er en anden sag. Efter den norske jurylov skal offentlig forsvarer beskikkes i alle egentlige kriminelle sager; her står den danske retsreform tilbage. Defensoratet bør overdrages (ligesom anklagervirksomheden) til faste embedsmænd, da det er en sag, der i høj grad berører fællesinteressen.

At der ikke må anvendes nogen tvang overfor den sigtede for at få ham til at udtale sig, er vel nu en alment anerkendt sandhed. Når dette undertiden hos juridiske forfattere får den form, at den sigtede heller ikke har nogensomhelst *pligt* til at forklare sig mod sig selv, er dette dog en begrebsforvirring, som sammenlagt med tidligere anførte eksempler giver en mærkelig forestilling om retsfilosofien som videnskab. Der ironiseres over »Moralens hellige love, der formentlig skal gøre det til pligt for forbryderen at bekende sin synd og underkaste sig den forskyldte straf**) . . . . den hele betragtning står i sammenhæng med den gamle (og *derfor* dårlige?) opfattelse af straffen som moralsk gengældelse, men er for enhver real (smlgn. »moderne«, »nutiden«s etc., note [22]) straffebetragtning uden alt værd.«

Det gælder om at være på det rene med forudsætningerne; om de forfattere, der argumenterer således, overhovedet antager, at der eksisterer pligter eller ej. Antager man det, må den mest elementære pligt vel være at gøre en uret god igen; og er ikke det første, nødtørftigste skridt hertil at erkende den og tilstå den? Jeg ser ikke, at man kan nægte dette uden overhovedet at eliminere alle etiske begreber. Heller ikke at gengældslæren specielt har noget hermed at

---

*) Og det er urimeligt, at den velstående, som ifølge retsreformen selv kan engagere og betale en forsvarer lige fra begyndelsen af, her skal have et fortrin.

**) H. Munch-Petersen: l. c.

gøre. Mon ikke ligeså meget de såkaldte bedringsteorier? Kan man tænke sig at forbedre folk ved at lægge vejen udenom deres skylderkendelse? — Man kan sympatisere med mange foranstaltninger til bedste for den sigtedes komfort, men skaffe ham af med muligt samvittighedsnag, turde dog ikke være statsmagtens opgave.

Er han skyldig i etisk forstand, er det selvfølgelig hans pligt at erkende det, selv om han ikke med rette kan tvinges dertil. Er han det ikke, skylder han selvfølgelig ikke at give oplysninger. I så fald har han ingen ret til at vildlede, men positive oplysninger er det ikke hans skyldighed at afgive. Fremtvungen tilståelse er ret værdiløs, og at bygge på den er uberettiget; derimod kan en fri tilståelse ikke uden videre forkastes som bevis, om end ikke altid som absolut og enegyldigt.

Det ser mærkeligt ud, at M-P. endog forsvarer, at den tiltalte positivt lyver. »Selv om han i et sådant tilfælde (tiltalt for en forbrydelse, der vil medføre livsstraf) positivt måtte lyve, synes der her at være god anvendelse for begrebet nødløgn.« Nej, det er ingen god anvendelse! En berettiget nødløgn er ikke en sådan, hvorved man simpelthen klarer sig, når man er i nød, i snever vending; men en usandhed, der nødvendiggøres af andre *mere berettigede* hensyn. Men om noget sådant er her ikke tale, ti ingen har ret til at sætte hensynet til eget velfærd og liv højere end de interesser, han har krænket.

Derfor er man i de nyere reformbestræbelser kommet for skade at være *for* hensynsfuld imod den sigtede, i fald det kun ærbødigst skal henstilles til ham, om han vil udtale sig om eventuel skyld eller ej; man kunde sikkert uden at gå ham for nær, minde ham om, at hvis han er skyldig, er det hans moralske pligt at tilstå det, og gøre ham opmærksom, at det er det første skridt til soning.

Helt er det at vende sagen på hovedet, når man nu synes at ville anerkede en ligefrem *ret til at tie* for den eventuelt skyldige og samtidig nægte udenforstående denne ret, ja når man endog tilsigter et så grovt overgreb som at forlange

»*vidnepligten*« udvidet. Ti denne »pligt« er allerede i sin nuværende form yderst problematisk.

Efter dansk lov er enhver forpligtet til, når han dertil indstævnes, at møde personlig og afgive vidneforklaring samt når det forlanges, at sværge. Dertil kan man tvinges ved bøder. Afgiver man falsk forklaring, bliver man straffet.

Hele dette forhold er ganske uberettiget. Et individs viden er hans særeje, som han kan forføje over ganske efter behag. Ønsker man et indblik i denne viden, må man anmode ham derom, henstille til ham, om han vil udtale sig eller ej. Tvinge har ingen ret til, heller ikke statsmagten. Ingen, der ikke selv har været aktiv deltager, har nogensomhelst skyldighed til at medvirke ved en forbrydelses opklaring; det er min ret at gøre det, ikke min pligt. Og statsmagten begår overgreb, ifald den udøver mindste tvang eller pres. Når nu efter den nye retsreform tvangsmidlerne endog er blevet skærpede, så at modvillige vidner vil kunne afhentes med magt eller foreløbig holdes i forvaring, for at man kan sikre sig deres vidnesbyrd, er dette en række grove overgreb overfor sagesløse folk, der ikke en gang er sigtede for nogensomhelst medvirkning; og de står i grel og meningsløs modsætning til den nævnte »humane« holdning overfor den sigtede selv, der dog i al fald *forudsættes* at være den direkte ansvarlige og skyldige.

Man har efter loven undtaget visse personer fra vidnepligten. En præst må ikke åbenbare hvad der er ham betroet i hemmeligt skriftemål, medmindre der er tale om at forhindre »forræderi eller ulykke«; de ved fødselsstiftelsen ansatte må ikke vidne om de fødende kvinder; en sagfører må ikke åbenbare hvad der er betroet ham af den, som i en retssag har benyttet hans hjælp etc.

Motivet, der ligger til grund for at undtage disse individer fra vidnepligten er utvivlsomt, at de har andre ældre forpligtelser, som staten i henhold til deres særlige stilling må garantere. I det staten autoriserer deres stillinger, må den nødvendigvis samtidig være garant overfor de mennesker, der i tillid til denne særstilling betror sig til dem. Staten må

derfor ikke blot tilstå disse priviligerede personer en *tavshedsret*, man må kræve en *tavshedspligt*. Og denne tavshedspligt bør konsekvent udvides til alle analoge tilfælde, f. eks. til lægestanden.[25]

Bortset fra denne pligt, som staten har ret til at pålægge, kan der selvfølgelig også ofte for den enkelte privatmand eksistere ikke blot en ret men en pligt til at tie, ti et løfte er ikke mindrende bindende, fordi dets overholdelse ikke er garanteret. Den enkelte, hvem noget er betroet under tavshedsløfte, enten det er udtrykkeligt afgivet eller stiltiende, kan have den pligt at tie, selv om han ikke har professionelle grunde dertil. Og derfor er staten nødsaget til at respektere hans ret til tavshed fuldtud, idet den jo ikke er kompetent til at undersøge hans motiver dertil. Ingen må positivt hjælpe en forbryder afvejen, ingen må vildlede retsmyndighederne, men til at assistere ved en forbrydelses opklaring som vidne eller angiver har den enkelte ingen positiv pligt; vil det offentlige, hvis sag dette er, benytte vidners hjælp, må det ske ved henstilling til dem; og enhver ulempe og tidsspilde ved vidneførslen bør fuldtud erstattes — af statskassen, ikke af parterne.

Om *domstolenes sammensætning* skal vi fatte os kort. Striden om lægmandsdeltagelsen i retslivet, enten i form af jury eller som meddomsmænd, kan næppe løses definitivt ved forhåndsargumenter, såvidt det drejer sig om at afgøre hvilken ordning der skulde være mest betryggende for retfærdige domme. Spørgsmålet er da også nærmest at opfatte som et politisk principspørgsmål, og dets løsning i nutiden som en konsekvens af den demokratiske strømning. Man vil dog vanskelig kunne nægte, at det *kan* være en *garanti mere*, at den, der anklages for en alvorlig forbrydelse, kun kan fældes, når det er lykkedes at overbevise ikke blot dommerne men også en samling jævne *upartiske* mænd om hans skyld; og når det tillige bestemmes, at lægmændenes »skyldig« ikke *alene* kan fælde ham, således at han skulde gå glip af den garanti, der ligger i fagdommerens retskyndighed.

Det er blevet sagt, at lægmænd med deres friske sunde

hjerner, der ikke var ødelagte af spidsfindige fortolkninger, skulde repræsentere en vis tendens til at have jus naturale for øje, medens juristernes hele opdragelse *naturligt* vil føre dem til at blive ret ensidige talsmænd for jus stricte; og dette kan vel være sandt. Imidlertid vil en altfor blind tillid hertil let føre til at sætte *folkelige opfattelser af det rette i lovens sted;* dommene kunde gribe for meget over i det legistative, og denne overskriden af en domstols kompetence kunde blive farlig. En større garanti end »folkelige« udlæggelser af loven, ja den eneste reelle garanti, der efter mit skøn eksisterer for retfærdige domme, er en klarere affattelse af lovene, en gennemført codifikation, hvorved man stræbte efter simpelhed og klarhed. Kun således kan man sikre sig imod at specialisterne bliver en stat i staten. Dertil kommer, som det ikke mindst vigtige, bestræbelser fra lovgivningens side for at fjerne alle de talløse overflødige og skadelige lovbestemmelser, hvormed det offentlige liv er bebyrdet, og hvorved lægmanden hindres i at opnå den oversigt over retsforholdene, der i talrige tilfælde vilde kunne tillade ham selv at håndhæve sin ret.

I følge retsreformen skal valget af nævningerne væsentlig foretages af kommunalbestyrelserne. Dette er i fuld konsekvens med hele vort demokratiske styre; men hvorledes man derigennem har tænkt sig at opnå en større garanti for folkets deltagelse end ved at overlade folkedommernes kaldelse til regeringsmagten, er en sand gåde. Vor forfatning siges at hvile på selvstyre, men i virkeligheden hviler den jo på partistyre. Hvem der skal være regering, bestemmes af en majoritet i de politiske klubber; men hvem bestemmer da hvem der skal opstilles som borgerrepræsentanter? Mon ikke samme majoritet i de samme klubber?*) Dem kommer man ikke udenom. Om mulighederne for at sprænge disse partiram-

*) »Die Erfahrungen von Amerika sind in dieser Hinsicht vielfach belehrend. Nur zu leicht wird der Parteigeist auf die Wahlen zu Geschworenen einen Einflusz üben.« Mittermaier: Das Volksgericht. Berlin 1866.

mer for derved at nå et styre, der med større berettigelse kunde kaldes et selvstyre, skal tales i et senere kapitel.

Under de nuværende politiske forhold må det nærmest betragtes som en fordel, at nævningerne ikke kommer til at beskæftige sig med andet end visse kriminelle sager, ti her spiller det vel en mindre rolle, om de bliver valgte efter rene politiske hensyn — og dette undgås sikkert ikke.

Man har anført, at jurydomstolen skulde have den statsretlige betydning at garantere, at magten virkelig var i folkets hånd; ti før folket foruden at råde over lovgivningen også kom til at råde over lovenes fortolkning og anvendelse, kunde det ikke siges, at denne magt virkelig var ubeskåret. F. eks. ved politiske forbrydelser eller ved afgørelsen af, hvad der må anses for politiske forbrydelser eller blot lovlige oppositionsbestræbelser, har man ment heri at se en modvægt imod regeringsmagten, der gennem de dommere, den ansætter og forfremmer, altfor let vilde komme til at dømme i sine egne sager.

Denne garanti må dog betragtes som yderst svag, og jo mere konsekvent demokratisk forfatningen er, des svagere må den nødvendigvis blive, ti enten man vælger nævningerne fra neden eller fra oven, vil det væsentlig blive de samme mennesker; i begge tilfælde vil det være partiførerne, der står bagved det hele, og nævningerne vil blive et nøjagtigt udtryk for partiernes relative styrke.*)

Har man domstolenes *sagkundskab* for øje, må det synes utvivlsomt, at tilkaldelsen af særligt sagkyndige fagmænd (f. eks. handelsmænd og lign.) som meddomsmænd eller bisiddere ved retterne må tilføre disse et værdifuldere element end folkevalgte nævninger uden særlige kvalifikationer.

---

*) Stuart Mill siger herom i »Om den repræsentative regering«: »Jeg har forøvrigt bragt i erfaring, at i de stater (i Nordamerika), som har gjort dommerværdigheden afhængig af valg, er det i virkeligheden ikke folket, som foretager dette valg, men derimod partiførerne, da ikke én vælger falder på at give sin stemme til en anden end hans partis kandidat. Som følge deraf vil de personer, som opnår valg, i gennemsnit være de samme, som ellers vilde være blevet udnævnte af præsidenten eller justitsministeren.«

Spørgsmålet om *procesomkostningerne* kan ikke forbigås i en etisk undersøgelse af retsinstitutionernes virksomhed. Sålænge »nationen regeres efter en forvirret, selv ved sproget uforståelig lovbog«, sålænge er juridisk hjælp nødvendig for alle, der bliver indviklede i en retssag. — Men hvem skal betale den?

I flere lande har man let adgang til fri proces og undertiden tillige til at få en sagfører beskikket af det offentlige. Herhjemme er det besværligere.*) Her må ydes gebyrer for ethvert processuelt skridt. Dog stiller retsreformen i udsigt, at der vil kunne bevilges de fattige fri proces, når der er rimelig grund til at føre den. Ved fri proces forstås fritagelse for betaling af retsafgifter, for udgifter til stævningsmænd, brevporto, avisbekendtgørelser, rejseudgifter, dagpenge og anden betaling til vidner, syns- eller skønsmænd, eksekution og til sagfører; desuden gratis udskrifter m. m. Justitsministeriet antager et passende antal sagførere dertil. Derimod har fri proces ingen indflydelse på forpligtelsen til at erstatte modparten sagens omkostninger, lige så lidt som på dennes forpligtelse til at udrede sagens omkostninger, som om fri proces ikke var meddelt.

Men der vil i almindelighed kun være adgang til bistand i rene procesforhold. Ved de umiddelbare fogedforretninger, arve- og skiftesager er der ingen eller dog vanskelig adgang til gratis sagførerbistand og fritagelse for retsafgifter**). Endnu mindre adgang til affattelse af kontrakter etc.

Gratis retshjælp har i en årrække været ydet, ad filantropisk vej, gennem en forening, til ubemidlede. Den yder gratis råd og vejledning, optræder som de rådsøgendes sagfører, men overtager ikke afholdelsen af de retsudgifter

---

*) Fri proces tilstås *nu*, når ansøgeren har rimelig grund til at føre proces, har vist sig villig til forlig, er uformuende eller embedsmand, der procederer i embedssager. Den »beneficerede part« får da fri sagfører (det dyreste ved sagernes førelse).

**) I Kbhvn. har der dog allerede i en del år eksisteret en afdeling af skifteretten (assistancekontoret), hvor små boer bliver gratis behandlede.

o. lign., som de retslige skridt, der må foretages, medfører. Men hvis de ikke kan skaffe fri proces, må de rådgivende jurister ofte tilråde at opgive et retskrav, og dette vil i længden svække tilliden til retsinstitutionerne. Som forholdene nu er, må f. eks. en tjenestepige betale 12—15 kr. for at få en uretmæssig tilbageholdt skudsmålsbog tilbage.

Man må nu spørge: skal det betragtes som en filantropisk opgave at hjælpe folk til deres ret? Er det en tilfredslende ordning, at kun ubemidlede har udsigt til at opnå retshjælp uden udgift, af en privat forenings hånd, som en nådessag? Kan ikke *alle* borgere gøre krav på vederlagsfri retshjælp?

Hvis man indrømmer, at retsbeskyttelsen hører til statens opgaver, og at den er den vigtigste af de få virkelige fællesopgaver, der findes, må man til gengæld sætte alt ind på at gøre den effektiv. Men en effektiv retsbeskyttelse har man ikke i en stat, der blot sørger for at skaffe de værste forbrydere afvejen, det har man kun, når man uden udgift har adgang til at skaffe sig ret og oprejsning også på alle civile områder.

Istedetfor filantropisk gratis retshjælp til ubemidlede bør kravet til en retsstat lyde på: *gratis retshjælp til alle.*

Men i hvilken udstrækning og hvorledes? Først og fremmest bør det offentlige yde gratis assistance ved alle umiddelbare fogedforretninger, arve- og skiftesager, klager til myndighederne o. lign.

Hvad processager angår, er forholdet noget mere kompliceret. Man betragtede tidligere procesomkostningernes erstatning som en art straf, men *Weber**) har med rette henført spørgsmålet til grundsætningerne om skadeserstatning. Den, som ved en andens ubeføjede vægring nødes til at indanke sin ret for domstolene, såvelsom den, der ved en sag, som anlægges imod ham, nødsages til med penges anvendelse at forsvare sig imod en ubeføjet fordring, lider jo tab derved og bliver, når de får udgifterne godtgjorte, alene sat

*) Se »Archiv for Retsvidenskab« V. 1828: Om Procesomkostninger, af A. S. Ørsted.

tilbage i den stand, hvori de vilde have været, hvis de uhindrede havde nydt deres ret. At søge statens hjælp til hævdelse af en rettighed, der forholdes mig, bør ikke koste mig noget. Den eneste billige ordning synes at være den, at alle uden undtagelse har adgang til at føre fri proces — dog under et vist ansvar overfor statskassen. Denne udreder de med processen nødvendigt forbundne omkostninger; men viser det sig, at den sagsøgte har fremtvunget processen som følge af en åbenbar retskrænkelse, der måtte være ham fuldt bevidst, påhviler det ham at refundere statskassen dens udlæg. Var det derimod ligeså umiskendeligt, at processen var uberettiget påført, bliver det sagvolderens sag at erstatte statskassen dens udgift.

I de ikke få tilfælde, hvor sagen er så tvivlsom, at normale myndige mennesker med almindelig retssans ikke forud kunde afgøre resultatet (afgørelsen af, hvilke disse tilfælde er, må blive en jurydomstols sag), bør processen være fri for begge parters vedkommende, uden refundering til statskassen.

Den gratis sagførerbistand ordnes vistnok på den mest betryggende måde ved, at man ganske overlader valget af sagførere til publikum selv, istedetfor at henvise dem til direkte eller indirekte statsansatte sagførere.

Den nuværende tilstand, at civile krænkelser må tåles, forsåvidt man ikke har penge nok til at skaffe sig sin ret, betyder en højst ufuldkommen retsbeskyttelse. En meget almindelig indvending imod tanken om almindelig gratis retshjælp er, at folk vilde misbruge den og ulejlige retten med al slags bagateller; vejer man denne ulempe, som muligvis for en del kunde modvirkes, med den, at lade alle ubemidlede passivt finde sig i de civile krænkelser, der tilføjes dem, vil den etiske afgørelse ikke være vanskelig. Og det må heller ikke glemmes, at en mængde af de civile forbrydelser, som nu begås, udtrykkelig sker i ly af de nuværende vanskeligheder ved at få sin gode ret. Utvivlsomt vilde en stor del bortfalde, ifald man kunde gå ud fra, at de ufejlbarligt vilde søges redresserede.

12. ENKELTE CIVILRETLIGE PROBLEMER.

Som ovenfor bemærket kan det ikke være opgaven at gennemgå hele lovgivningsområdet systematisk, og navnlig vil civilretten kunne nøjes med en endnu mere fragmentarisk etisk belysning end kriminalretten.

Fra personrettens område skal vi fremdrage spørgsmålet om de såkaldte *æresfornærmelser*. Dette problem kan ikke løses til bunds, medmindre det ses under synsvinklen: individets retmæssige immaterielle ejendom.

Til et menneskes retmæssige særeje hører ikke blot de materielle goder, han ved sit arbejde har erhvervet sig, men også hans gode navn og rygte, ifald det da er erhvervet på ærlig vis, ved hans egen fortjeneste, og ikke hviler på bedrag eller fejltagelse. Det er derfor klart, at en lovgivning, der ikke ligesåvel værner disse goder som de mere materielle, kun tarveligt fyldestgør retfærdighedens fordringer. (Forøvrigt er grænsen noget flydende, da et godt navn og rygte også har materiel værdi).

Man skelner i almindelighed mellem forhånelser og sigtelser, og begge må betragtes som krænkelser af et individs gode omdømme. Kun angående erstatningen af sigtelserne kan der være nogen tvivl: at usandfærdige krænkende sigtelser i tiltale som i omtale fortjener at straffes, er alle enige i; derimod er det den almindelige mening, at sigtelser, der bevises, fritager vedkommende for erstatning; og sikkert må det betragtes som en berettiget reaktion imod mange af privatlivets forseelser at give ophavsmanden et ugunstigt omdømme. Dette kan statsmagten ikke have til opgave at hindre. Det kan ikke med rette siges at være uetisk at give sine medmennesker faktiske oplysninger om den ilde medfart, man, måske uden at være i stand til at værge sig, har lidt af en eller anden; vel at mærke når man ikke på utilbørlig måde generaliserer (f. eks. »N. N. betaler aldrig hvad han skylder« i stedet for det korrektere: »N. N. betalte ikke sit lån i rette tid«), eller er særlig krænkende i *formen*. At give en større *offentlighed* en sådan meddelelse (f. eks. gen-

nem pressen) vilde dog langt overskride grænsen for en retmæssig reaktion overfor en privat forseelse. Ligeledes burde en skyld, der allerede *var* sonet, en forseelse, der *var* straffet, overhovedet aldrig komme på tale. Af disse forskellige grunde er det et rigtigt standpunkt, man indtager i England, ikke at gøre sandhedsbeviset til *absolut* diskulperende. Heller ikke at nedsætte en persons habilitet offentligt skulde være tilladeligt, medmindre denne mangel på habilitet er til skade for det offentlige liv, eller vedkommende selv, f. eks. som kunstner, appellerer til offentlighedens dom. Dog burde enhver selv i disse tilfælde kunne betrygges mod en kritik, der ikke var strengt saglig begrundet.

Et særligt interessant kapitel udgør *presseforseelserne,* ved den offentlighed og udbredelse, disse krænkelser får. Her er et punkt, hvor retsbeskyttelsen er så minimal, at den krænkede retsbevidsthed gang på gang har måttet skaffe sig luft ved selvtægt. Fordringen til en virksom retsbeskyttelse på dette område må gå ud på, at alle injurier uden undtagelse straffes, og at alle sigtelser (ligegyldigt om de er sande eller ej), der ikke angår folk i embedsvirksomhed, d. v. s. folk, som skylder offentligheden regnskab for de omtalte forhold, ligeledes straffes. Men ikke nok hermed: da alle private forhold, familieforhold, hjem etc. er et menneskes særeje, hvorfra han har fuldkommen ret til om fornødent med magt at holde enhver påtrængende person ude, bør disse forhold overhovedet ikke, uden at vedkommendes sanktion udtrykkelig foreligger*), kunne gøres til genstand for *nogensomhelst omtale,* selv ikke den velvilligste. Ti derved krænkes en ret, og ingen har krav på at få disse ting at vide. Ingen kan forud vide, *hvor* ubehageligt disse meddelelser kan virke på vedkommende, og hvilken fortræd, også rent materielt, de kan anrette. Som eks. på en ret uskyldig notits: Et blad meddeler, at idag er sagfører N. N. rejst til det sydlige udland; følgen heraf kan være, at sagføreren går

*) Det er ikke nok, som man har ment, at betragte alene de meddelelser, vedkommende ikke kan *antages at ønske* offentliggjorte, som hans privateje.

glip af en stor arvesag, da man altså mener det unyttigt at henvende sig til ham foreløbig. Har vedkommende ikke den mest soleklare ret til *fuld* erstatning i et sådant tilfælde? At hævde retten på dette felt vil mulig være et hårdt slag for en mængde nysgerrige avislæsere, der dårlig kan undvære denne moderne form for gadespejl, ligeledes for de mange, der føler sig smigret ved ligegyldig hvilken omtale, og som ikke er altfor fintfølende; — men spørgsmålet er her, *hvilken ret man kan påberåbe sig.*

Skal disse betragtninger da være en maskeret, reaktionær opfordring til at indskrænke trykkefriheden? Ikke i fjerneste måde. At indføre prohibitive foranstaltninger overfor pressen vilde aldrig kunne forsvares fra et retsstandpunkt; ingen kritik skal på forhånd afskæres. Men til gengæld må enhver publicist tage det *fulde* ansvar af de følger, hans offentliggørelse bevirker. På dette punkt lader lovene adskilligt tilbage at ønske.

Først og fremmest burde bladene have *publikationspligt*, d. v. s. enhver angrebet, omtalt eller kriticeret person burde have ret til berigtigelse eller forsvar i det samme blad. Ti bladet tilhører ganske vist aktionærerne, men dets omtale af personlige forhold kan medføre krænkelser af vedkommendes retssfære, og der må derfor åbnes en udvej til adækvat oprejsning; ingen anden end den omtalte person kan vide, hvorvidt et sådant modindlæg er nødvendigt, selv om det blot har formen af en supplerende oplysning. Derfor bør ethvert angreb, enhver kritik medføre ret for den omtalte til at forlange et indlæg af samme størrelse, trykt med samme typer, indført på samme plads i bladet og helst samme dag som angrebet fremkommer*). Herfra bør dog undtages strengt saglig kritik af produktioner, der udtrykkelig appellerer til offentlighedens dom; at en sådan dom fremkommer, er da ikke et overgreb. Men såsnart den er personlig holdt eller indeholder åbenbare forvanskninger eller misforståelser af

*) Forslag om presseforhold, der bl. a. tager sigte herpå, er indbragte i den svenske rigsdags 2det kammer af borgmester Carl Lindhagen.

fakta, må det være den omtaltes ret at tage til genmæle. Afgørelsen af, hvilke disse tilfælde er og hvilke ikke, måtte muligvis henvises til en jury med literær sagkyndig bistand.

Men dernæst burde der være adgang til at søge *fuld restitution* for pressens overgreb. Skal pressefriheden vedblive at bestå uantastet, må skadesløsholdelsen til gengæld være effektiv. Bekendtgørelse om sagsanlæg bør for det første kunne ske i pågældende blad og på ligeså iøjnefaldende måde som det påankede indlæg. Dernæst gælder det om at komme til klar forståelse af, at ikke-økonomisk skade kræver ligeså fuld erstatning som økonomisk. Denne indsigt begynder at vågne hos juristerne (smlgn. Naturlig ret, pag. 76—79). F. eks. har ved et møde i dansk kriminalistisk forening Bülow udtalt: »At den sjælelige lidelse, som fremkaldes ved en injurie, virkelig kan ødelægge et menneskes arbejdsevne, vil ikke bestrides, og penge kan tjene som ækvivalent, ikke blot som ren erstatning, hvilket jo også anerkendes i princippet for uforskyldt varetægtsarrest.«

Offentlig undersøgelse og påtale bør finde sted på begæring af den forurettede, og staten bør tage retsforfølgningen i sin hånd, uden at den forurettede skal have udgifter dermed.

For at ramme de virkelig skyldige er det nødvendigt at bruge reglerne om strafansvar og meddelagtighed fuldt ud. Udgiveren og redaktøren skal drages til ansvar, forfatteren ligeså; ingen skal kunne dække sig bag den andens ryg. Strømandsvæsnet må modarbejdes, d. v. s. den trafik, at en, der er »uskyldig« i bladets indhold, påtager sig eneansvaret. Og alle skyldige bør broderligt dele omkostningerne resp. strafarbejdet.

Kun ved foranstaltninger som de nævnte kan selvtægt indskrænkes. Efter de nugældende regler, hvor loven ikke sikrer tilbørlig satisfaktion, kan det ikke hindres og heller ikke dadles, at folk skaffer sig oprejsning overfor injurianter med de midler, der alene står til rådighed, selv om de må gribe til korporlig afstraffelse. Derimod kan vi ikke anse *duellen* som en heldig satisfaktionsform, i hvert tilfælde kan vi ikke misbillige, om nogen vægrer sig ved at duellere; ti

ingen skylder nogen anden person oprejsning netop i den form, vedkommende finder for godt at forlange den. Da der udtrykkelig appelleres til modpartens indvilligelse, må hans mening om fornærmelsens art og om restitutionsmåden dog også have lov at gøre sig gældende. Man kan altså have god etisk grund til at undslå sig. Overhovedet løber satisfaktionen ved duel altid fare for at få den komiske form, at det bliver fornærmeren, der slår den fornærmede ned.

Af væsentlig anden art end disse krænkelser, der går ud over visse bestemte personer, er en anden gruppe, der kan komme til at gå ud over alle og enhver, og som man ikke på forhånd kan værge sig imod; alle disse uappetitligheder og obskøniteter, der henslænges på alfar vej, det være sig i form af billeder, teater- varietéforestillinger eller som skildringer i bøger og blade. Det utilladelige ved disse ting beror på umuligheden af at unddrage sig dem.

Behøves der noget forsvar for retten til at værge sig imod de åndelige sygdomsspirer og alle de uappetitlige fænomener, der *gennem sjælelivet* truer vor sundhed og vort velbefindende? Vi værger os ved lovens hjælp imod utålelig støj, ulidelig stank og imod forrådnelses- og sygdomsbakterier, og vi skulde vedblive at være uvidende om, at der gives mindst ligeså mange *sjælelige* angrebspunkter for undergravelsen af vor organisme! Nej, kan man finde sig i personlige indskrænkninger, pålagte af et sundhedsråd, for at hindre udbredelsen af epidemisk sygdom, byder logikken, at man ligesåvel finder sig i et åndeligt sundhedsråd, der får til opgave at drage grænsen for, *hvorlangt* man kan gå i sin iver for at forpeste den åndelige atmosfære.

Hvad der her antydes, er slet og ret spørgsmålet om, hvorvidt man skal anerkende begreber som åndelig overlast, åndelige sygdomsspirer eller ej. Der gives æstetikere, som tror at kunne affærdige sagen med et skuldertræk, blot fordi den støtter sig på moralske ræsonnementer. De går nemlig ud fra — og de kan i al fald tidligere have haft nogen grund dertil — at moral er noget, hvorom enhver kan have sin egen mening. Men så let bliver spillet ikke for eftertiden, mo-

ral er ved at blive mere end et salontema. Her må et bestemt svar på, om man overhovedet anerkender, at der gives overgreb. Og hvis man vil nægte parallellen mellem fysiske og åndelige overgreb, må man først gøre det af med psykologien.

Eller er det vilkårligheden, man gyser tilbage for? Men rummer ikke enhver sanitær lov mulighed for talrige indskrænkninger af ret vilkårlig art; skal vi derfor afskaffe dem? — Eller er det diagnosens usikkerhed? Det skal ingenlunde nægtes, at afgørelsen af hvad der væsentlig er af en sådan beskaffenhed, at det må forulempe ethvert sundt menneskes følelsesliv — og hvad der på den anden side må betragtes som sund, omend overmåde fri kunstnerisk frembringelse, hører til de vanskeligste, der gives. Men afgørelsen *må* træffes; heller et enkelt fejlgreb end at erklære sig komplet magtesløs overfor enhver åndelig fortrædigelse og forråelse! Forebyggende censur er ikke midlet; enhver har ret til at ytre sig frit — under ansvar. Løsningen må være en jury med kunstnerisk bistand, med den opgave at drage i alfald de værste, mest utvivlsomme forulempere af den offentlige anstændighed til ansvar.

På overgangen mellem indre og ydre retsbeskyttelse og tilhørende begge står *sundhedstilsynet*. Det er intet overgreb fra statens side, om den pålægger visse nødvendige indskrænkninger for at beskytte borgerne mod smitteførende personer eller genstande. Karantæneforanstaltninger og indenrigske forholdsregler imod smitsomme sygdomme er almenheden derfor interesseret i at staten tager i sin egen hånd og selv udfører ved hjælp af sagkyndige. Hvad der ligger i den enkelte borgers interesse at påse, er, at ulempen ved forholdsreglerne ikke overstiger den ulempe, der skulde bekæmpes, og at de indskrænkninger, der i byggelove og sundhedsvedtægter pålægges, virkelig lader sig sanitært begrunde. For at nævne et eks.: det vilde ikke være berettiget at *fremtvinge* en desinfektion, der ødelægger folks inventar og klæder, ved en sygdom som skarlagensfeber på så løs en kundskab om smittekildens beskaffenhed og foranstaltningens nytte, som der her foreligger. — Det må overhovedet ikke glemmes,

hverken af lægerne eller af andre, at synspunktet for statens indgriben overalt er *beskyttelse imod overgreb.**) her specielt imod sådanne angreb på sundheden, som truer os fra andres personer eller ejendele; det er uheldigt, når et medicinsk selskab har formuleret statens opgave som den at tage forholdsregler for at beskytte undersåtternes helbred *i det hele taget;* den enkelte må i det hele taget varetage sin egen sundhed, ellers vilde man konsekvent havne i statsbestemmelser om, hvormeget og hvad man skulde spise, hvorlænge man skulde være i luften osv. Det eneste, der kan være statens sag, er at afværge de farer, der fra den ene truer den anden, altså *væsentlig* opsigten med de smitsomme sygdomme.

Det kan altså være en berettiget forholdsregel at behandle en del smitsomme sygdomme vederlagsfrit på hospital, i al fald dem, der kræver isolation. Om dette også skal strække sig til de mere kroniske sygdomme, hvis smitteintensitet er langt ringere, f. eks. Tuberkulosen, er mere tvivlsomt. Der er dog næppe tvivl om, at den moderne lovgivning på dette område mere har ladet sig lede af tanken om human hjælp til de enkelte, der angribes, end af hensyn til smitten. Som alt sagt: alle de forholdsregler, den almindelige smittefare *nødvendiggør,* er det berettiget at staten iværksætter og støtter, men hvad der går herudover, tør den ikke påtage sig. Den egentlige sygdomsbehandling vilde således næppe tilfalde retsstaten; derimod kunde den f. eks. nok påtage sig en opgave som den at fjerne sunde børn fra tuberkuløse hjem og sørge for deres anbringelse og pleje andetsteds, og lign.

Staten og forretningslivet. — Statsmagtens hovedopgave er at værne ejendomsretten i alle dens former. Men ejendomsretten til arbejdsskabte ting har to kilder, en oprindelig erhvervelse ved ækvivalent arbejdspræstation og en afledet

*) Under dette synspunkt kan adskillige politivedtægter ses, f. eks. visse forholdsregler imod støj eller ilde lugt; medens andre, f. eks. færdselsreglerne er udslag af det offentliges berettigede funktion: at sikre samfærdselsvilkårene. Men altfor let glemmes disse almindelige synspunkter, og embedsmandsvilkårlighed får for stort et spillerum; således som i de fleste danske byer, hvor folks frie færden på gaderne er underkastet altfor mange tåbelige indskrænkninger.

erhvervelse ved ombytning med ting, der er retmæssig særejendom. Hvis ejendomsretten fuldtud skal respekteres i et land, kræves derfor ikke blot, at staten ophæver alle legale hindringer for arbejdslønnens ækvivalente udveksling, men også at omsætningslivet holdes uhindret af alle bindende og hæmmende regeringsforanstaltninger. Næringslivets frihed, handelens frihed er derfor ganske klare og simple konsekvenser af ejendomsretten. Enhver indskrænkning i den frie og lige adgang til erhverv, enhver beskatning af udenlandske eller indenlandske produkter er ligeså mange direkte attentater på retmæssig individuel ejendom. Man kan forsøge hvilket forsvar man vil, hensynet til det almene vel, til den eller den næringsgrens opblomstren, det nationale erhverv, ja selv (som ved beværterspørgsmålet) appellere til faderlige omsorgsfølelser for borgernes (eller rettere »undersåtternes«) legemlige og åndelige sundhed — intet af disse hensyn kan bortforklare det nøgne faktum, at det er borgernes private ejendom, man forgriber sig på; der foreligger end ikke skygge af etisk kollision i disse tilfælde.*)

Der er væsentlig fire måder, på hvilke en statsmagt kan misforstå sine opgaver overfor omsætningslivet, enten ved at ville fiksere priserne for bestemte varer ved magtsprog eller ved at subventionere, fremhjælpe visse virksomheder eller ved at opkaste kunstige dæmninger for den frie omsætning; endelig ved selv aktivt at ville drive forretningsvirksomhed. Alle disse foranstaltninger er mere eller mindre maskerede angreb på den private ejendomsret. En fiksering af priser vil ikke kunne undgå at medføre, at enkelte må finde sig i et upassende ækvivalent for deres produkter, ti staten er inkompetent til at finde en vares rette pris; der gives ingen anden værdimåler end selve det frie marked; en mand må have ret til at oppebære det ækvivalent, man af egen fri vilje

*) Derfor bør man have et vågent øje med tendensen i nyere alkohol- og helligdagslovgivning, der under humane påskud går ud på grove retskrænkelser, idet den i stor målestok indskrænker køb og salg, arbejdskørsel på visse dage, barberstuers og fabrikkers virksomhed, offentlige møder og forlystelser m. m. (Dog ikke drift af mejerier — ti hvem er lovgiverne?)

vil give ham. Og når prisen på hans vare ikke er påvirket af nogen monopolfordel, vil den absolut frie konkurrence ikke let tillade nogen ublu fordel; den vil medføre, at enhver omsætning bliver ombytning af arbejdsmængder; enhver kan få produkter i forhold til sit *eget* arbejdes nytte, og penge vil intet repræsentere uden arbejde.

Erfaringen har da også vist, at alle forsøg på udefra med magt at ville beregne køberes og sælgeres interesse er strandede, ja har ført til katastrofer. Forsøg på at fiksere brødpriserne under en hungersnød i Milano førte blot til, at bønderne holdt deres korn tilbage; forholdsreglen skærpede hungersnøden istedet for at bekæmpe den. En ganske lignende skæbne har alle forsøg på at forbyde eller fiksere rente haft. Denne metode synes derfor nu ganske obsolet.*)

Derimod spiller subvention og hæmning endnu en altfor stor rolle. Men medens hæmningerne, både de indenlandske og de udenlandske (forbrugsafgifter, told o. lign.), i store krese af befolkningen allerede bedømmes som det, de er, indgreb i ejendomsretten, idet retten til fri omsætning er en del af denne, er man tilbøjelig til at stille sig velvilligere overfor subventionerne. Og det lyder jo også meget kønnere, at staten *fremhjælper* en eller anden virksomhed, end at den optræder *hæmmende;* men der skal en ualmindelig kortsynethed til ikke at kunne indse, at det i begge tilfælde er nøjagtig det samme, der sker, kun med skiftende front. Den, der *hæmmer* folks forbrug af frugt ved at lægge told derpå, *fremhjælper* en gevinst for gartneren, der ikke står i naturligt forhold til hans arbejde; det sker ved en prisforfalskning, ti prisen er kunstigt bragt op over hvad man vilde behøve at give for den slags varer, hvis markedet var frit. Og den, der *fremhjælper* indenlandsk lokomotivfabrikation ved direkte eller indirekte at betale lokomotiver for dyrt, *hæmmer* folk i at rejse så billigt som det ellers kunde lade sig gøre.

*) Kendsgerninger som disse tjener kun yderligere til at belyse hvor klodsede alle sådanne statsforanstaltninger må blive, som sigter til fremme af det almene vel eller det nyttige; mennesket er nu engang ikke klogere end de sociale love.

Derfor er subventionerne nøjagtig lige så ondartede og uretmæssige som hæmningerne, idet der kun kan hjælpes ved at tage fra andre; det er dette, det gælder om at forstå, og derfor bør subventionerne i det offentlige omdømme behandles nøjagtig under den samme synsvinkel som hæmningerne og ikke betragtes med blidere følelser.

Folk, der er principielle modstandere af toldbeskyttelse og indirekte skatter overhovedet, kan derfor logisk set ikke godt være tilhængere af en politik, som går ud på, at statskassens midler, d. v. s. de midler, alle borgere har lige andel i, benyttes til at hjælpe enkelte begrænsede virksomheder; ti en sådan hjælp kan altid kun blive ganske partisk og dens revers er: forurettelse og overgreb overfor andre.

Kaster man et blik på finansloven, vil man finde den bugnende fuld af subventioner. Næsten ikke på et eneste område har vore politikere den tiltro til de nationale virksomheders sundhed, at de tør lade dem stå på egne ben; de skal så godt som alle, en efter en, lægges i vat og opflaskes med kunstig ernæring. Hvis man gjorde det tankeeksperiment (forøvrigt ganske umuligt), at denne støtte kunde fordeles retfærdigt, vilde resultatet højst blive det ganske forrykte: først at samle penge ind fra alle landets borgere og derefter fordele dem igen til større og mindre forretningskrese, så at de vandrede tilbage til de samme lommer, hvorfra de kom. Men dette skulde ikke synes at være en politik for væsner begavede med fornuft; ti den hviler på den ganske forrykte antagelse, at der skulde kunne komme mere ud af kassen end der kommer ind.

Nej, man må vistnok opgive håbet om at finde hæderlige motiver, hvis man vil gøre sagen begribelig. Den hviler ganske simpelt på den bestående partipolitik. Under de nuværende partiforhold er det de talrigst repræsenterede klasser af befolkningen, der ad denne vej håber at kunne få et *forspring i at tilrane sig særfordele.* Efterhånden kommer de andre partigrupper og de dele af befolkningen, de repræsenterer, med; snart kommer man styrtende fra alle sider for at kræve ind; og resultatet bliver et kapløb om at storme

statskassen, og at de, der kun er svagt repræsenterede, bliver genstand for denne plyndring. Og således er man havnet i den nuværende korrupte tilstand, hvor det anses for den højeste statskunst at være mest højrøstet i sine krav til separate formål, og hvor erfarne ansvarlige politikere for at dække den deraf følgende déroute driver en lånepolitik så fantastisk letsindig, at en privatmand, der disponerede således, forlængst var bleven gjort umyndig.

Højst betegnende var en diskussion nylig i rigsdagen om dette forhold, nu da tallene omsider råbte til himlen og partiegoismen endelig var løbet ud i sin yderste konsekvens, den rent personlige korruption. Ingen havde skylden; man stod og beskyldte hinanden gensidig for ødselhed. De radikale påstod, at det var de moderate forgængere, der havde tømt kassen. De moderate fandt, at de radikale havde været de allerværste til at kræve ind, og finansministeren, der havde det sørgelige hverv at blotte skaden i hele dens omfang, bemærkede hertil, at det var en ganske naturlig opgave for repræsentanterne at kræve så meget som mulig ind for deres specielle formål. (!) Det var altså al den lære, vi skulde drage af vort politiske systems fallit! Hvis man endnu ikke er nået længere i politisk moral, end at en repræsentant i første række har de lokale krav eller sine standsinteresser eller flertallet af sine vælgeres egoistiske ønsker at tage hensyn til, kan vi ganske spare os at nedsætte kommissioner til at foreslå besparelser på budgettet. Resultatet må nødvendigvis blive netop så pauvert som denne kommissions er blevet.

Nej, der skal andre principper i højsædet og en ganske anderledes radikal udvaskning af finansloven til, hvis man virkelig vil, at landets budget skal opfylde de mest elementære krav til en almindelig sund forretningsførelse, og hvis man ikke ønsker, at vore efterkommere skal drukne i gæld som følge af foranstaltninger, der væsentlig kommer denne slægt til gode. Men hvor finder man det mod og den faste hånd, som her tør gøre rent bord, og som vover at præsen-

tere vælgerne en finanslov, der ikke længere er en malkeko og understøttelseskasse?

Til landbrugsskoler og højskoler bevilges årlig over ½ million kroner; til »havedyrkningens fremme«, »biavlens fremme«, »fjerkræavlens fremme«, »kaninavlens fremme«, til landbrugsprodukters im- og eksport, mergelbaner, præmier ved dyrskuer flere hundrede tusind kr.; til husdyravl og husdyrbrug over 300,000 kr.; til landbohøjskoler, fiskeriets fremme endnu større beløb; — ialt betydeligt over 3 mill. kroner til formål, der ikke repræsenterer nogen fællesinteresse, men blot kan betragtes som gaver af fællesfonden til enkelte stænder.

Industri, håndværk og handel støttes med langt over ½ mill. kroner årlig foruden al den indirekte støtte, de får gennem tolden. Søfarten støttes med ⅛ mill. kr. Der er meget få af disse bevillinger, som ikke kan stemples som uforsvarlig anvendelse af borgernes fællesejendom, og som derfor ikke burde stryges.[36]

Også på de ekstraordinære budgetter findes store summer af denne art, f. eks. 1907—08: 370,000 kr. til subvention af to dampskibsforbindelser mellem Danmark og England; afholdelse af smørudstillinger 40,000 kr., et skoleskib 50,000. Udvidet dampskibsforbindelse Kalundborg—Aarhus, ja til vandrekursus, husholdningskursus, tilskæring og kjolesyning og lignende urimeligheder.

Også i den almindelige lovgivning må omsætningens frihed fuldtud respekteres. Ja, staten bør betragtes som den store garant og regulator af denne omsætningsfrihed — men intet derudover. Under dette synspunkt må de moderne problemer om trusters og aktieselskabers forhold til staten ses.

Når man i de forenede stater, for at modvirke trusterne som en stat i staten, er gået den vej at forbyde overenskomster om priser eller at forbyde visse sammenslutninger med det formål at dræbe konkurrenter; når man endvidere ved direkte forbud har ment at kunne modvirke illoyal konkurrence eller undersalg i den hensigt at ruinere konkurrenter o. s. v., er dette åbenbart en ganske forfejlet metode, som

både griber uberettiget ind i omsætningsfriheden og er ganske unyttig. Her vil man utvivlsomt skuffes og kun opnå at se et nyt eksempel på, hvor lidt en kortsynet, »velmenende« lovgivning, der går efter følelser i stedet for efter etiske og sociale love vil formå at udrette. De forskellige forsøg på at hæmme og fiksere udefra har så langt fra bragt priserne på livsfornødenhederne ned, at de tværtimod i de sidste 10 år er stegne med 30—40 pct.

Det er den stikmodsatte vej, man skal gå. *I stedet for at nære mistillid til den frie konkurrence skal man nære endnu større tillid til den;* man skulde engang, for første gang i verdenshistorien, prøve på at lade den udfolde sig aldeles frit. Men så længe monopolerne til naturgoderne består, så længe eksisterer frikonkurrencen ikke, og derfor har den endnu aldrig fået lov at vise sine virkninger. Det er monopolgevinsten, der bevirker, at varerne må overbetales, og som altså forrykker den eneste naturlige konkurrence, som burde findes, konkurrencen mellem de i produkterne nedlagte arbejdsydelser.

Trusterne har kunnet indføre en mængde arbejdsbesparelser. Men er disse kommet konsumenterne til gode? Ingenlunde. Hvis monopolerne (til jord, transportmidler etc.) derimod ikke eksisterede, vilde konkurrencen snart tvinge trusterne til at yde konsumenterne fordelene.

Det er ikke sammenslutningerne i og for sig, man bør frygte; ikke dette at administrationen forenkles, arbejde spares etc., ti derved berøves ingen noget ham tilhørende; det er de uhyre sammendragninger af monopolfordele, der er faren.

Vi skal ikke med socialdemokraterne ønske, at denne magt må koncentrere sig mere og mere, for at staten med et ryk kan komme til at overtage det hele, ti vi har ingensomhelst garanti for, at en herskende majoritet vilde misbruge den frygtelige økonomiske magt, den derved fik i hænde, i mindre grad end trusternes nuværende ledere gør. At flytte magt fra et mindretal til et flertal er i og for sig intet retsfremskridt; det er enda på forhånd givet, at *muligheden* for komplet undertrykkelse vilde blive langt større end nu,

hvis både al økonomisk og al politisk magt samledes i eet brændpunkt. Vi har aldeles ingen garanti for individuel frihed eller individuelle rettigheder hos en retning, der ikke engang teoretisk respekterer disse begreber, ja end ikke har bestræbt sig for at formulere dem.

Overhovedet kan retsstaten, hvor det ikke drejer sig om nødvendige monopoler, hverken helt eller delvis optræde som arbejdsherre. *Delvis* kan den ikke gøre det, fordi den da optræder som konkurrent overfor sine egne borgere, og fordi dens konkurrence nødvendigvis, på grund af alle de ressourcer, der står til dens rådighed, må blive ubillig. Hvis statsmagten *helt* overtog alle virksomheder, vilde denne konkurrence naturligvis bortfalde, men statsmagten vilde da være ude af stand til at afgøre den retfærdige løn, d. v. s. den, der svarer til produktets kvantitet og kvalitet. Denne kan ikke fikseres ved et magtsprog fra oven, den bestemmes udelukkende ved tilbud og efterspørgsel på det frie marked — vel at mærke det fuldstændig frie marked; ikke det, vi har nu. Men når dette er elimineret, er målestokken, den eneste objektivt gyldige der findes, forsvundet med det samme.[27]

Nej, fremgangsmåden mod trusterne må være *at tage grunden væk under fødderne på dem*, i ordets bogstaveligste forstand. Hvad bliver der tilbage af petroleumstrusternes, ståltrusternes uhyre og fordærvelige magt, i det øjeblik lovene gør deres pligt og håndhæver alles lige ret til de miner, de naturgoder, som de har usurperet. Også toldbeskyttelsen har haft sin betydning for trusterne ved at modvirke tilsvarende udenlandske produkters konkurrence, men dog kun underordnet; i al fald er den nu så underordnet, at Rockefeller nylig har erklæret, at på det nuværende trin kan man for ham godt fjerne beskyttelsestolden; ejendomsprivilegiet er beskyttelse nok.

Trusterne kan altså ikke betragtes som kulminationen af en normal industriel udvikling, som man blot skal lade løbe linien ud; tværtimod er deres årsag, den lovbeskyttede monopolisme, den væsentligste hindring for en normal industriel udfoldelse gennem dens udelukkelse af konkurrencen.

Og har man set, at ondet alene bunder i tåbelige menneskelige foranstaltninger, uretfærdige love, ved man også midlet derimod. Konkurrence har ingen naturlig tendens til at ophæve sig selv; dette vil kun kunne ske, når menneskene skyder til ved hjælp af monopoler.

Hvad *aktieselskaber* i almindelighed angår, må lovgivningen, uanfægtet af al øjeblikkelig lidenskab som følge af den moderne svindel på dette område, holde sig indenfor de samme principper.

Hvad en aktielovgivning særlig må tage sigte på er, at alle forhold både ved stiftelsen af selskabet og ved senere transaktioner lægges åbent frem, og at forretningens hele art og omfang klart angives. Aktietegneren må først og fremmest have lejlighed til at afgøre, om et selskab med de og de forudsætninger overhovedet skal dannes eller ej. Kontraktrettigheden må sikres, og overlistelser fra forretningskyndiges side i videst muligt mål undgås. Under de nuværende forhold har publikum ingen adgang til at øve kritik overfor de lovende prospektus, og usoliditet trives i ly af den enkeltes begrænsede ansvar. En aktielov må derfor sikre kreditorerne, at aktiekapitalen virkelig er tilstede. Under de nuværende forhold er der ingen sådan sikkerhed; selskabet kan startes, selv om kun en ringe del af aktiekapitalen er tegnet og måske intet indbetalt; end ikke de senere indbetalinger er fyldestgørende garanterede. Der kan være givet gründerne en ublu profit, uden at dette ses. Selskaberne overkapitaliseres fra begyndelsen af ved salærer; skal f. eks. flere fabrikker slås sammen, beregner hver især sig hyppigt formeget.

Et overgreb vilde det være, om lovgivningen lod sig friste til at fiksere slige honorarer; den har kun at fremtvinge, at alt regnskabsvæsen bliver så gennemsigtigt, at mennesker med almindeligt sundt omdømme ikke forledes til at engagere sig under urigtige forudsætninger.

Det er umuligt at opregne alle de måder, på hvilke drevne forretningsfolk forstår at maskere den virkelige status, og det er næppe tænkeligt, at en aktielovgivning, der vil respektere omsætnings- og kontraktfriheden, vil kunne ram-

me dem alle; men noget kan dog sikkert opnås alene ved en mere kontrollerbar regnskabsførelse. Man må kræve, at kreditor sikres imod hemmelige dispositioner; der må f. eks. finde passende nedskrivninger sted, *forventet* fortjeneste må ikke kunne opføres. Aktiekapitalen må være effektiv, aktionærerne skal gøre deres indskud. Opkøb af egne aktier (f. eks. efter tab eller forat fiksere nye emissioner) er svindel, ti ethvert sådant opkøb betyder tilsvarende formindskelse af aktiekapital; en smuk balance opstilles, kurslisten viser opgang på den gode side af pari; men alle børsfolk ved, at det og det foretagende, som skal udvides, ligger inde med så og så mange millioner af vedkommende papir og selv køber ind, ti kursen skal holdes.*) Det er slige kunstkurser, en aktielovgivning skulde modvirke.

Til en gennemført retsbeskyttelse hører også at forsvare *ejendomsretten til åndelige produkter*. Den, der har malet et maleri eller formet et skulpturarbejde, må utvivlsomt have ejendomsretten til disse selvskabte produkter ubeskåret, deri indbefattet retten til at omsætte dem (overdrage ejendomsretten til andre). En særlig vanskelighed opstår, når det nyskabte produkt ikke er et individuelt unicum, men kan reproduceres og mangfoldiggøres såvel af kunstneren selv som af andre, uden at værdien af reproduktionerne er væsentlig forskellig fra det først frembragte produkt (bøger f. eks.). Her kan ejendomsretten til produktet åbenbart kun tilsikres dets skaber, ved at kopierings- eller reproduktionsretten sikres ham; ti hver eneste kopi indeholder noget af det åndelige arbejde, som skabte produktets værdi, og den, der uden at give vederlag derfor kunde udbrede og sælge kopier og reproduktioner, vilde tilegne sig kompensation for åndelige værdier, en anden havde frembragt; det vil næppe være muligt at garantere, at kompensationen for slige åndelige arbejder kommer i de rette hænder uden ved at tilstå ophavsmanden eneret til reproduktionerne, en rettighed, han naturligvis må have frihed til at overdrage.[28]

---

*) C. Torp: »Hvad kan en aktielov nytte?«

Man har herimod gjort gældende, at når et åndeligt produkt har levet en vis tid og har vundet stor udbredelse, bliver det på en vis måde hele nationens ejendom, således at det vil være umuligt at opretholde særeje og eneret. Men det er ikke sagt, at en åndelig værdi, fordi den er blevet en del af et menneskes bevidsthedsindhold, derfor bliver hans ejendom, som han kan forføje med efter forgodtbefindende. En hemmelighed f. eks., der betros mig under tavshedsløfte, er en del af mit bevidsthedsindhold, men jeg har ikke derfor lov til at behandle den som ejendom, altså gøre med den hvad jeg vil; den er snarere som et lån, hvortil der knytter sig bestemte betingelser. På samme måde kan jeg optage en bogs indhold i mig, uden at dette derfor bliver min ejendom, så at jeg f. eks. skulde have lov til at plagiere den og give den ud for et værk af mig eller reproducere den og lave forretning med den. Selv om almene sandheder, der forkyndes i skrift eller tale, må betragtes som fælleseje, kan dette ikke uden videre overføres til individuelle udformninger som kunstværker o. lign.

Heller ikke på dette område er der nogen anden retmæssig ordning end den fuldstændig frie kontrakt. Bestemmelsen om, at forfatterretten f. eks. skal ophøre 50 år eller lign. efter forfatterens død, er indskrænkninger heri, ti de hindrer en forfatter i at slutte en overenskomst med sin forlægger ganske efter sit hoved. Der er adskillige arbejder, hvorom en forfatter må kunne skønne, at der netop i de første 50 år kun vil sælges et *forholdsvis* ringe antal. Skal hans kontrakt nu begrænses af en bestemt tidsfrist, går han åbenbart glip af sit retmæssige udbytte; måske kan det trøste ham, at det heller ikke kommer nogen anden enkeltmand til gode — men retfærdigt er det ikke. Og selv om fuld kontraktfrihed nu og da vilde kunne føre til en uforholdsmæssig profit for enkelte forlæggere — ubillig vilde den i al fald ikke være, da risikoen vilde være gensidig; det vilde derfor næppe i det lange løb skade forfatteren, at forlæggerne en enkelt gang fik fordelen lidt rigelig på deres side. Man bør her som ellers have tillid til, at den frie kontraktret bliver forstandig udnyttet af

begge parter. Hvis en eller anden forfatter skulde have særlig interesse af, at forlagsretten blev frigivet efter et vist åremål (f. eks. af ideelle grunde), vilde den fri kontraktret jo også tillade denne ordning.

Hvad tekniske *opfindelser* angår, er forholdet noget anderledes. Ti disse er ikke i den grad som kunstneriske produktioner individuelt bestemte, og chancen for, at opfindelsen kan gøres pany, uden kendskab til den oprindelige, er uendeligt større. At gøre patentretten ubegrænset vilde derfor sikkert være et ligeså stort misgreb, som hvis man ved nægtelse af eneret vilde umuliggøre en opfinder at høste nogetsomhelst udbytte af sin åndelige virksomhed. Der gives derfor næppe nogen anden retmæssig ordning end den, de fleste patentlove har valgt, at navigere midt imellem disse to hensyn og meddele retten til patent for et vist, ret begrænset, åremål.*)

En stat, der vil sætte alt ind på at beskytte retmæssig ejendom, må nødvendigvis skænke skyldnerforholdene stor opmærksomhed. Den vil ikke kunne nøjes med den slaphed, der nu udvises overfor *gældsforhold* og den ringe beskyttelse, der ydes kreditorer. Formelt hedder det nok, at en skyldner ad rettens vej kan tvinges til at opfylde sin forpligtelse, men reelt svigter apparatet i altfor mange tilfælde. De forholdsregler, der kan tages, munder ud i at begære skyldnerens bo taget under konkursbehandling eller — hvis han i følge dom eller forlig skylder at udføre en bestemt handling — at forlange ham hensat i gældsfængsel. Men begge disse udveje er for kreditor til meget liden både, ifald debitors bo intet af værdi indeholder. Sundere forhold vilde det være, om kreditor efter forgæves at have prøvet andre udveje, blev sat i stand til at få debitor dømt til at afbetale

*) Når den danske patentlov fra adgang til patent udelukker »opfindelser af lægemidler, nærings- eller nydelsesmidler og af fremgangsmåder ved tilvirkning af næringsmidler«, går lovgivningsmagten her som sædvanlig utilitariske veje i stedet for rettens veje. Samme oprindelse har tydelig nok den bestemmelse i § 8, der går ud på, at *når almenvellet kræver det*, kan det ved lov bestemmes, at en patenteret opfindelse uden patenthaverens samtykke skal kunne bruges af staten, eller at patentet skal bortfalde, således at opfindelsen bliver til alm. brug, i begge tilfælde imod erstatning.

gælden af sin arbejdsløn (under det offentliges kontrol), eller — om fornødent — ved tvangsarbejde. En virksom retsbeskyttelse her vilde bidrage til at modvirke den slaphed, der for tiden hersker i den moralske opfattelse af gældsforpligtelser, hvorefter folk, der aldrig skænker deres kreditorer en tanke, eller som lader andre om at betale deres gæld, næsten regnes for hæderlige mænd, og hvor en nem lille konkurs betragtes som fuldstændig absolution, således at de dagen efter er i stand til med største frejdighed endog at vise sig som tillidsmænd i det offentlige liv, ja spille forargede moralister på andre områder.[29]

---

13. FINANSFORVALTNINGEN.

Til den indre retsordning må henregnes *finansforvaltningen,* d. v. s. opkrævningen af fællesejendommen og fordelingen af den til de principielt fastslåede fællesopgaver efter den nærmere anordning, lovgivningsmagten har vedtaget. Det er derfor her stedet til at overveje, hvilke afgifter der er at opkræve foruden jordskylden. Hvis der nødvendigvis i et samfund må eksistere lovbeskyttede monopoler, er det klart, at den årlige rente af disse monopolers værdi tilhører staten og må inddrages af denne. Hvilke de virksomheder er, der nødvendigvis må monopoliseres, kan ikke på forhånd afgøres. Så meget er umiddelbart indlysende, at visse virksomheder ikke kan overlades til fri konkurrence; overlod man til konkurrenter efter behag at underminere en by med gas- og vandledninger, vilde det i høj grad stride imod fællesinteressen. Her og i lignende tilfælde kan kun een plan råde, og spørgsmålet bliver da, om det offentlige selv skal overtage og drive disse virksomheder, eller om den skal overdrage denne ret til private imod fuld betaling for værdien af denne rettighed. Begge dele lader sig etisk forsvare. Nationalbankens virksomhed f. eks. er et monopol, hvorfor banken årlig må betale 750,000 kr. til staten, *der yderligere har ret til over-*

skuddet, når dette overstiger 6 pct. af aktiekapitalen. Telefonvirksomheden er et monopol; og om dette og det forrige gælder det, at de ligesåvel kunde tænkes direkte overtagne af det offentlige. Men der gives også unødvendige og uretmæssige monopoler, f. eks. lotteriet; unødvendigt, fordi fri konkurrence på dette område ikke vilde stride imod fællesinteressen; uretmæssigt, fordi staten ingen ret har til at beskære de spillendes chancer.

Ved spørgsmålet om eneret kommer man dog i første række til at tænke på *samfærdselsmidlerne*, specielt jærnbanerne.

Der er blandt tilhængerne af tanken om, at staten bør have alle monopolfordele refunderet endnu nogen uenighed om, hvorvidt det offentlige selv skal overtage og drive jærnbanerne, eller om det skal nøjes med at give koncessioner og blot tage betalingen derfor og stille sine betingelser. H. George synes ikke fremmed for den første løsning; andre mener, at det er mere overensstemmende med hans principale tankegang, om staten overlod driften til private og nøjedes med kontrolret og udbytteret, hvorved den kom i besiddelse af monopolets passive del, der vel også er den vigtigste.

Hvilken af disse to løsninger der er at foretrække, kan næppe etisk afgøres; det bliver vistnok nærmest et hensigtsmæssighedsspørgsmål.

Hvis man går ud fra, at jærnbanerne anlægges og drives af det offentlige, vil der straks melde sig et vanskeligt spørgsmål: hvilke jærnbaner skal anlægges; efter hvilken plan skal jærnbanenættets udvidelse foregå?

Hvis formålet med jærnbanernes drift var at bringe det mest mulige ud af dem, var spørgsmålet forholdsvis enkelt; så kunde man tage de samme hensyn som i enhver privat drift; man anlagde da de rentable linier og lod de andre ligge. Men det kan åbenbart ikke være nogen fornuftig opgave for staten at sætte forretninger i gang for at tjene på dem; et sådant overskud vilde være rent fingeret set fra borgernes standpunkt og vilde aldrig kunne fordeles retfærdigt. Nej, hvis staten selv skal drive jærnbaner, må formålet ude-

lukkende være 1) at anlægge og drive linierne efter den plan, der bedst tilfredsstiller den almene samfærdsel og 2) at regulere taksterne på en sådan måde, at den ene statsborger ikke kom til at nyde fordele på den andens bekostning; og altså bryde med det princip at frembringe forretningsmæssig gevinst.

Af disse to er det sidstnævnte det ledende princip og kan under ingen omstændigheder fraviges. Takstproblemet har jo beskæftiget politikere og fagmænd levende, så længe der har eksisteret jærnbaner. Der gives 3 forskellige hovedprincipper for dets løsning*): a) Overskudsprincippet (banerne gøres til indtægtskilde for det offentlige, altså skattekilde ligesom gas etc.). b) Gebyrsprincippet (banernes indtægt dækker netop det offentliges udgift ved driften). c) Underskudsprincippet (det offentlige får ikke gennem taksten dækning for sine jærnbaneudgifter).

Af disse tre frembyder kun gebyrsprincippet en retmæssig løsning. Idet der tilstræbes, at udgifterne ved anlæg, vedligeholdelse, drift o. s. v. lige akkurat kommer ind igen, får statskassen hverken udgift eller indtægt ved jærnbanerne, og den enkeltes takst vil være et passende vederlag for den positive arbejdspræstation, der er leveret (forudsat at taksten tillige er således indrettet, at den netop står i forhold til jærnbanens arbejde og dette forhold ikke forvanskes ved en vidtdreven zonetarif el. lign.). Hvis banerne dreves med overskud, vilde staten lægge penge op, men det vilde blot blive en indirekte skat på forbrugerne (som nu ved gasforsyningen); de individer, der var tvungne til at benytte den meget, vilde komme til at yde uforholdsmæssig meget til statens fælleskasse, og de andre vilde ganske ufortjent lukrere derved. Dreves den med underskud, vilde det være en ubillig favorisering af enkelte individer eller professioner på andres bekostning; alle måtte betale dertil, men kun en del drog fordel deraf og i meget forskellig målestok.

Man har herimod gjort gældende, at hvor det drejer sig

*) Jvnf. »Jærnbanerne og Samfundet« af S. Berthelsen. Nationaløkon. Tidsskrift 1906.

om forretningsrejser, vil al transportudgift til syvende og sidst bæres af varen; det vil føre til forhøjelse af vareprisen; hele den egentlige fragtudgift vil påvirke prisen ganske som finanstolden, hvorfor publikum skulde være bedst tjent med afgiftsfrihed. Hertil må dog bemærkes, at den prisforhøjelse, en vare får gennem en transportafgift, ikke er nogen artificiel, men en ganske naturlig forhøjelse, svarende til et plus i værdi og svarende til det arbejde, der foruden selve fabrikationen er udført for at gøre den tjenlig for forbrugerne. Denne forhøjelse må også kompenseres, og sker det ikke, vil det kun sige, at nogle mennesker får deres varer billigere end rimeligt, på andres bekostning; ti forbruget af de varer, der forsendes med jærnbanen, er individuelt ganske forskelligt. Sammenlignes med finanstolden kan transportudgiften ikke, ti tolden er et vilkårligt kunstigt tillæg, der ikke skyldes nogen arbejdspræstation. At fritage fornøjelsesrejsende for afgift vilde nærmest kun være ønskeligt for dem, der benytter sig deraf i nogen større målestok.

Den forhøjelse af grundværdien, der finder sted som følge af, at staten enten anlægger en bane eller giver private koncession på at anlægge de og de bestemte baner, bør alle have del i, ti ellers vilde disse forholdsregler fra statens side betyde favoriseringer af enkelte personer eller egne. Men at alle har lige andel i disse værdier vil sige, at de kun kan benyttes til formål, alle på forhånd er lige interesserede i. Nu vil netop alle være lige interesserede i, at staten har overopsynet med en jærnbanedrift, der bedst mulig tilfredsstiller hensynet til den almindelige nationale og internationale samfærdsel; at jærnbanenettet er så vidt forgrenet og rationelt organiseret, at driften er så bekvem, som det er muligt, når den skal kunne betale sig. Men de vil ikke være interesserede i, at fællesformuen anvendes til at skaffe en afgiftsfri transport, ti denne vil udnyttes i altfor ulige grad af de forskellige mennesker.

Skal det offentlige aktivt drive jærnbanevæsnet, er det nødvendigt at gøre dette princip, at driften lige akkurat skal betale sig, til det ledende. De andre hensyn, som også

dikteres af fællesinteressen, jærnbanenettets udvidelse til forholdsvis folketomme, ufrugtbare egne, materiellets gode beskaffenhed, hensynet til publikums komfort, til at taksterne ikke bliver så høje, at man derved modarbejder et af formålene: den størst mulige benyttelse, må indordnes derunder. Iøvrigt vil det være vanskeligt nok at balancere på passende måde mellem de sidstnævnte hensyn, der jo delvis strider mod hverandre. Det er klart, at hvis der stilles krav om f. eks. at udvide nettet i det uendelige, må taksterne — stadig med gebyrsprincippet til forudsætning — forhøjes betydeligt.

Men der er meget, som taler imod, at staten aktivt skal påtage sig denne opgave. Det vilde lidet stemme med et statsprincip, der iøvrigt går ud på den størst mulige simplificering af statens opgaver at bebyrde dens administration med tusinder af funktionærer og en mængde kontorer og tekniske indretninger. Den, der ikke betragter det som en naturlig opgave for staten at drive aktivt landbrug, handel eller industri, vil finde det konsekvent, om anlæg og drift af trafikmidlerne overlodes til private ved en koncession, der bl. a. gav ekspropriationsret, men som sikrede fælleskassen den særfordel, der måtte opstå som følge af denne eneret og samtidig ydede ligeså virksom garanti for alt hvad den fælles interesse dikterer (d. v. s. bedst mulig almen samfærdsel), som hvis det offentlige selv overtog driften.

Hvad monopolværdien angår, måtte man teoretisk stille den fordring, at den i sin helhed inddroges af staten. Hvorvidt man kunde gå i praksis, d. v. s. hvormeget staten kunde fordre for monopolet, uden at støde den private kapital tilbage, kan ikke forud vides; men ved et arrangement analogt med Nationalbankens monopol vilde man kunde sikre sig, at

*) Det københavnske sporvejsselskabs kontrakt med Københavns kommune af 1898 var derimod lidet rationel. Den gik ud på, at selskabet årlig til kommunen skulde betale et beløb, der beregnedes efter bruttokørselsindtægten pr. togkilometer; som minimum 5 pct. af denne. Hvis Kommunen i tide havde sikret sig hele monopolværdien, vilde man måske have undgået overtagelsen og den dermed følgende uheldige udvikling af funktionarismen.

staten ikke kom til at forære noget af betydning til enkelte private uden passende vederlag*). Det må tilføjes, at offentligheden i og for sig ikke kan have nogen fordel af at monopolafgiften bliver særlig høj; den bærende ide i overenskomsterne bør være, at driften svarer til det offentliges tarv og at ydelserne er et passende ækvivalent for taksterne.

At det ikke ligger i statens interesse à tout prix at fremtvinge en høj monopolafgift, turde være ret indlysende, ti den kunde tilvejebringes af det private selskab på utilbørlig bekostning af materiellets godhed eller ved ublu forhøjelse af taksterne. Derfor bør staten i første række lægge vægten på hvad der kan skabe den mest mulig fuldkomne samfærdsel: at anlæggene indordner sig en rationel fællesplan, at materiel og drift er forsvarlige og bekvemme, taksterne rimelige*).

Ved dette arrangement får det private initiativ desuden mere plads til at røre sig, og der vil være større garanti for, at en jærnbane virkelig vil komme til en egn, når der er virkelig trang. Ti det må være det rette princip at lade trangen melde sig spontant; at »ophjælpe« en egn ved jærnbaner er sikkert et ligeså forkasteligt politisk princip som at ophjælpe hvilket som helst andet ved offentlige gaver.

Hvilken af de to fremgangsmåder man end vælger, offentlig eller privat jærnbanedrift — og såvidt jeg skønner *kan* begge realiseres uden nogen forurettelse — i begge tilfælde har man, hvis ovennævnte principper antages, den fordel at komme forholdsvis let over det spørgsmål, der nu volder så mange kvaler: hvormeget den begunstigede egn burde bidrage til anlægget. Ti forudsættes almindelig jordskyld, bliver ingen egn reelt begunstiget ved anlæg af nogensomhelst art; den må jo nemlig straks igen aflevere særfordelen.

En ret udbredt forestilling er, at samfundsgoderne i størst mulig udstrækning bør stilles gratis til enhvers tjeneste. Men

*) Derimod kan staten intet have med en regulering af arbejdslønnen at gøre; denne måtte rette sig efter konjunkturerne i det frie marked.

man agter ikke tilstrækkelig på, om det, man kalder samfundsgoder, også fortjener navn af *fællesgoder* i den pag. 67 nævnte betydning. Fri jærnbane vilde være et stort gode, siger man, ligeså fri postforsendelse, fri gas og fri elektricitet o. s. v. Ja — for nogle utvivlsomt; men det vilde ikke kunne gennemføres, uden at den ene i stor udstrækning kom til at dække den andens individuelle forbrug.

Til de egentlige fællesopgaver må først og fremmest henregnes den store opgave, vi nu har behandlet til ende, *retsvæsenet* og hvad dertil hører (sanitære foranstaltninger, derunder vandforsyning, kloakafløb m. m.). Endvidere et område, vi i dette skrift ikke kan gå synderlig langt ind på, sikring af den almene *samfærdsel* og tilvejebringelse af samfærdselsbetingelser (derunder offentlig belysning, brolægning, snekastning, anlæg af visse havne, fyrtårne o. s. v.)*).

Dertil kommer så *forsvar af retsområdet udadtil* (forsvarsvæsen o. lign., hvorunder også kan henføres beskyttelse af kysterne, klitplantager, regulering af vandløb o. desl.). Endelig *forsorgen for de umyndige.*

Derimod kan f. eks. fri jærnbane, kogegas, telefon, telegraf og fri postforsendelse *ikke* henregnes under denne kategori. Ti selve deres funktion kræver positivt arbejde og positive udgifter, som vil komme de forskellige til gode i ganske forskellig grad, alt eftersom de forbruger af dem. Ifølge disse virksomheders natur må de gå over til at blive monopoler før eller senere, men stat eller kommune må helst indskrænke deres indgriben til at inddrage monopolværdien. Når det offentlige endvidere påser, at de kommer til at fungere så socialt-fuldkomment som muligt, og at det, de yder, er fuld valuta for taksterne, må borgerne finde sig i at yde kompensation i forhold til benyttelsen.

De, der kræver afgiftsfri jærnbane m. m., har ligestillet disse ting med landevejene og henvist til, at man jo ikke kræver afgifter til vejenes anlæg og vedligeholdelse gennem

*) Samfundsmagtens ekspropriationsret til formål som disse er jo blot et andet udtryk for, at de privates ret til jorden er en brugsret, der på visse vilkår er de enkelte overladt af samfundet.

bompenge af de passerende. Men det er i virkeligheden ikke analoge forhold, ti man må erindre, at jærnbanen ikke blot leverer skinnerne, men både køretøj og, hvad mere er, præsterer positivt udlæg af arbejdskraft og mekanisk energi ved hjælp af kostbart brændsel, således at stærkt forbrug fra eet individs side kun vil kunne ske på altfor stor bekostning af andre individers midler.

Hvis denne sondring mellem hvad der er behageligt for et flertal og hvad der på forhånd kan anses for en ligelig interesse for alle, ikke gøres så eftertrykkeligt som muligt, vil der ingen ende være på de »goder«, man kunde finde det hensigtsmæssigt at belemre statskassen med. Fri kogegas eller telefon i hvert et hus! Ja vist lyder det besnærende; det vilde utvivlsomt være store behageligheder, måske endog for de fleste mennesker — kun ikke for dem, der kun bruger minimale mængder kogegas og så at sige aldrig en telefon.

Men naturligvis bør det indrømmes, at grænsen in concreto kan være vanskelig nok at drage. At den *må* sættes etsteds indenfor livsgodernes store område, derom er dog selv de videstgående utilitarer og de ødsleste politikere enige. Skal ikke alt bero på personlige luner og sympatier eller på mere eller mindre nødvendige indrømmelser til vælgernes partiegoisme eller kortsynethed; skal statsopgavernes mængde ikke lavineagtigt svulme op, kan delingslinien vist næppe drages efter noget andet princip end det, jeg ovenfor har antydet.

Efter dette princip bliver landeveje og gader fællesanliggender og offentlige opgaver, ti da mennesket er et mobilt og tillige et socialt væsen, kan man på forhånd forudsætte nogen trang til samfærdsel hos *alle*. Private forbud imod færdsel og afspærringer af trafikruter vilde stride imod fællesinteresserne, derfor må staten i første række gøre brug af sin førsteret til jorden ved at sikre sig de pågældende strækninger; og da anlæg af hovedveje og gader kun udgør den nødtørftigste betingelse for samfærdslen, vil det også være forsvarligt, at den overtager denne opgave. Den nærmere fremgangsmåde, planen, efter hvilken vejnettet skal kompletteres og

lign., må afgøres efter tekniske beregninger af de nye vejes betydning for den *almindelige* trafik, og ikke efter lokale hensyn.

I Danmark inddeles de offentlige veje i landeveje og biveje. Hvilke der er landeveje og hvilke biveje, bestemmes af indenrigsministeriet (efter at amtsrådets mening er hørt). For de første sørger amtsrådet, for de sidste sognerådene. Denne fordeling, såvelsom den historiske ordning af over- og underordnede kommuner overhovedet, er der næppe nogen grund til at rokke ved. Hovedsagen er at fastholde, at der gives vejanlæg, som væsentlig tjener det almene samkvem og andre, der ganske væsentlig er lokale, og at det er muligt, selv om det i enkelthederne kan være vanskeligt nok, teknisk at bedømme et vejanlægs større eller mindre betydning for samfærdslen i sin helhed.

III. AFSNIT.

BESKYTTELSE AF RETSOMRÅDET UDADTIL.

14. FOLKERETLIGE OVERVEJELSER. FOLKETS KONTROL MED SIT UDENRIGSSTYRE.

Den næste hovedopgave for retsstaten er varetagelsen af de *internationale* interesser, og den ydre retsbeskyttelse overhovedet.

Kun indenfor sit eget landområde kan den suveræne stats regering uhindret realisere sine ideer om en retfærdig retspleje og en retfærdig ejendomsfordeling. Ved grænsen stanser dens kompentence. Selv om den principielt må indtage det standpunkt, at hele jordens overflade tilhører alle de mennesker, der beboer den, at England f. eks. ikke i særlig grad tilhører Englænderne eller Danmark Danskerne osv., har den ingen midler til at skaffe sig denne opfattelse respekteret og må derfor indskrænke sig til at regne med det område, den i følge den faktiske magtfordeling råder over og søge den størst mulige tilnærmelse til en retsordning realiseret dér. Den opfylder dermed sin opgave i rettens tjeneste sålangt det er menneskeligt muligt; og den vilde kun da svigte den, ifald den nægtede sin medvirkning til en international retsorden, der tilsigtede en universel retmæssig ejendomsfordeling, når det engang i fremtiden kom til at ligge for.

Indtil da må dens bestræbelser udadtil væsentlig gå ud på at bidrage til at udvide retsområdet på bekostning af magtområdet overalt, hvor der opstår internationale tvistigheder. Det sker ved at hjælpe med til at hæve folkeretten op fra dens nuværende primitive tilstand til mere udstrakt

og ubetinget gyldighed. Den er endnu i svøbet og frembyder på sit nuværende stadium en interessant analogi med det udviklingstrin i den nationale rets historie, da der endnu ikke havde dannet sig en stærk centralstyrelse med tvingende magt. »En ejendommelighed for folkeretten«, siger *Matzen*)*, »i modsætning til den indenfor de enkelte stater gældende ret, er dens ufuldkommenhed begrundet i, at den formelle rets grundsætning ikke er virkeliggjort indenfor den som følge af, at der ikke findes nogen de enkelte stater overordnet retsanordnende og retshåndhævende myndighed, men både retsdannelsen og retshåndhævelsen skyldes de enkelte staters egne handlinger.«

Svarende til de primitive udviklingstrin i rettens historie indenfor den enkelte stat hviler folkeretten i væsentlig grad på sædvaneret og separate overenskomster; disse overholdes ikke, fordi der findes nogen organiseret centralmagt til at fremtvinge det, men fordi der er ved at danne sig en antydning af en international offentlig mening, og visse grupperinger af stormagter svagt lader skimte konturerne af en sådan centralmagt. Endnu er dog krigen det sidste argument — eventuelt med efterfølgende blodhævn — ligesom på hint stadium i den nationale rets historie; og ved overgreb kan som dér tredjemand i reglen kun *mægle; dømme, træffe* afgørelser kan han ikke.

På dette stadium har den enkelte retsstat den opgave at holde *sine* overenskomster ubrødeligt; endvidere at medvirke til, at de internationale retslige organer, der er ved at danne sig, kan konsolideres, således at de bliver i stand til at tage flere og flere opgaver op til retslig behandling og vinde myndighed til at sætte sine kendelser igennem. Ikke mindst kan det ske ved at erklære sig villig til at lade sine egne folkeretlige stridigheder i videst muligt mål afgøre af den permanente domstol. Men ved siden heraf er det enhver regerings pligt ikke at glemme, at den internationale retstilstand endnu kun er et fromt ønske, samt at netop de vig-

*) H. Matzen: Forelæsninger over den positive folkeret. Kbhvn. 1900.

tigste stater endnu kun i ganske ringe grad har ladet deres handlefrihed binde af internationale forpligtelser eller myndigheder. Helt og holdent at bygge landets eksistens på disse fremtidsmuligheder tør derfor en ansvarsfuld regering ikke; og deraf udspringer en anden lige så nødvendig opgave: at opretholde en vis magtstilling.

For at sikre sig, at disse opgaver, der begge i lige høj grad repræsenterer befolkningens fælles interesse, varetages tilbørligt, skulde folket ofre mere opmærksomhed på sit udenrigsstyre end det almindeligt sker. Det nytter lidet, at borgerne kan råde over deres skæbne i alle indre anliggender, når de samtidig savner enhver kontrol over de mennesker, der styrer folkets skæbne udadtil. Det første skridt må være at gå bort fra det mystiske hemmelighedskræmmeri, der klæber ved diplomatiet, og som en vis overtro på dets nødvendighed stadig opretholder. Udenrigsstyret må ikke være en stat i staten; det er nødvendigt at sikre sig, at diplomatiet ikke skjuler sine handlinger; det må stå folkets repræsentanter til regnskab for ethvert vigtigt internationalt skridt; ellers risikeres det, at det bliver redskab for separate interesser, f. eks. for en klike finansmænd eller for en egenrådig regering, der vil afværge indre vanskeligheder ved aggressive skridt udadtil. En diplomat hvisker lidt om Englands holdning, en anden om Ruslands ønsker, — uansvarligt, fordi ingen forlanger slige oplysninger kontrollerede; men rygter oparbejdes, som kan give en regering påskud til forøgede rustninger.

De fleste landes forfatninger udtaler, at statsoverhovedet skal underrette parlamenterne om de traktater og forhandlinger, der føres med fremmede stater, og at de kun er definitive, når parlamenterne har vedtaget dem. Men i virkeligheden ser man, at de allervigtigste internationale traktater, alliancetraktater f. eks. kan hemmeligholdes i lange årrækker; som f. eks. den fransk-russiske traktat, der efterfulgtes af de mange milliardlån til Rusland. Altså afgørelser, der kan blive skæbnesvangre for hele nationens eksistens og true verdensfreden på det alvorligste, træffes ganske ugenert over

vedkommende nationers hoveder og hemmeligholdes endog lang tid efter, for at fremme nogle finansmænds interesser. At statsoverhovedet kun kan erklære krig efter kamrenes samtykke, er kun en overmåde svag garanti, ti erfaringen har godtgjort, at formel krigserklæring ikke længere er nødvendig. Hvor afmægtigt de regerende endnu i nutiden formår at optræde, og hvor nær til krigens rand de kan føre et »demokratisk« folk, der lever i den illusion, at det selv styrer sine sager, er Delcassé-affæren i juni 1905 et forhåbentlig ikke helt glemt eksempel på.[30]

Er der da ikke fare ved at udlevere disse hemmeligheder? Kan det ikke være stridende imod landets interesser at prisgive vigtige aftaler, og vil andre ikke benytte sig deraf? Det kan ikke nægtes, at adskillige anslag på forhånd vil være dødsdømte, hvis alle og enhver har adgang til at kontrollere dem, men det må man finde sig i; hellere må nationen afskære de mest lyssky af dem end gøre sig selv umyndig. En nation, der vil styre sig selv, kan ikke lægge de allervigtigste afgørelser i hænderne på nogle få mandariner, der har privilegium på at gå omkring med hemmelighedsfulde miner. Alene hemmelighedsfuldheden er nok til at give dem en indflydelse, som måske slet ikke tilkommer dem; hvor meget der stikker under, og om der i det hele taget stikker noget under, er der ingen, der véd.

Desuden er det nødvendigt at få diplomatiet frem i lyset, hvis man tænker på at bevare interessen for det nationale forsvar. Det nationale forsvar opretholdes for at beskytte fællesinteresserne, den nationale kultur og retsorganisation udadtil, *men også kun for disse formåls skyld.* Det kan ikke overlades til nogle hemmelighedskræmmere i udenrigsministeriet at afgøre på vore vegne, hvilke vore interesser er og hvad de kræver.

Eksempler på disse misbrug mangler ikke i vor egen politik. En forhenværende konsejlspræsident udtalte $^{10}/_{1}$ 1908 på et møde, »at der var stillet erfaringsmæssige krav til os ligesom til Belgien, Schweitz etc. Selvfølgelig kan jeg ikke udtale mig om samtaler, jeg og andre ansvarlige mænd har

haft med repræsentanter for stormagterne, men det vil den ærede forespørger jo heller ikke forlange.« Nej, men det kan forlanges, at de ansvarlige ledere, når de i det hele taget fremkommer med udtalelser, der skal virke som argumenter, ikke taler forblommet og ikke nøjes med at antyde. Private konversationer har befolkningen selvfølgelig ingen ret til at blande sig i; men da var det også taktfuldest af vedkommende at behandle dem som fuldkommen private og end ikke hentyde til dem. »Hvis I vidste, hvad *vi véd*....!« hele dette argument skulde ud af diskussionen i et frit land. Derimod har vælgerne ret til at kende ethvert krav, der på officiel, ansvarlig måde stilles fra udlandet.[31]

---

15. ER BESKYTTELSE UDADTIL EN FÆLLESOPGAVE?

At regeringens internationale opgave i første række må gå ud på at styrke bestræbelserne for mellemfolkelige retstilstande betyder som sagt ikke, at den skal lukke øjnene for, at de endnu for en stor del kun er fremtidsidealer. Ingen stat véd hvad øjeblik dens forhandlinger med andre stater bliver afløste af pressioner og trusler; også denne eventualitet må kunne mødes, ti ellers mister forhandlingerne den baggrund, der gør dem til forhandlinger. Reelle forhandlinger kan kun føres under to forudsætninger, enten at de forhandlende er lige stærke og uafhængige, eller at de har en centralmagt i ryggen, der sikrer dem retsargumenternes overvægt, altså på forhånd fjerner magtmomentets overlegenhed. Der kan ikke noksom advares imod de optimister, der tror, at den sidstnævnte betingelse allerede nu er tilstede, og som af de spæde spirer til en vordende international freds- og retsorganisation, der til dato findes, tager anledning til at tro, at muligheden for fredsbrud herefter må være så godt som udelukket. Sålænge rustningerne vokser og vokser — og at dette fremdeles sker, er en statistisk kendsgerning, der slet ikke tillader diskussion — sålænge er faren for fredsbrud ikke aftagende. En regering, der på det nuværende stadium af

fredsbevægelsen afvæbnede, vilde snarere gå efter egne forhåbningers lygtemænd end efter reale overvejelser af folkets sande interesse; og det vilde være ensbetydende med på forhånd at lade alle retfærdige internationale krav i stikken.

De såkaldte fredsvenner kan inddeles i to kategorier: de, der væsentlig virker ved sentimentale talemåder og appel til feminine følelser, og de, der mere nøgternt forsker efter årsager og virkninger. De første vil gerne indbilde os, at krig, selv forsvarskrig, overhovedet er umoralsk. I følge hvilken moral? Visselig ikke retsmoralen, ti denne indeholder intetsomhelst om, at det skulde være den enkeltes eller nationens pligt passivt at bøje sig for uretmæssig vold. Går man sagen på klingen, viser det sig at være Tolstoj'sk kristendom, der her uden videre ophøjes til almengyldig moralsk lærdom. Og man lægger mærke til det højst aparte fænomen, at de befolkningskrese, der blindest sluger disse pietistiske kvækeranskuelser om passivt-ydmygt at bøje sig for uretten, netop er de samme, som ellers går langt udenom slige religiøse retninger, og som, når det drejer sig om social kamp mellem medborgere, slet ikke er så fredeligt stemte. Det er ikke ualmindeligt, at »fremskridtsmænd«, som på ethvert punkt brovter med, at deres ideer og kun deres hviler på »videnskabelige teorier«, tager til takke med »moralske« brokker af religiøst udspring, hvis de tilfældigvis passer som led i argumentationen.

Forøvrigt behøvede afvæbningens talsmænd ikke at gå så langt ned i deres agitation; den mødes nemlig af mange nutidstendenser, der på forhånd gør den virksom. En vis hang til blødagtighed og passivt velvære, ulyst til personlige og materielle ofre for ideelle formål, der rækker ud over øjeblikket, mangel på rent personligt mod, alt dette vil vel findes til alle tider og i alle lande, men det tør nok påstås, at den rent sybaritiske livsanskuelse næppe nogensinde har talt så mange bevidste tilhængere som blandt den nuværende generation af danske. Der er som det synes décadencefænomener nok at bygge på for en afvæbningsagitation, uden at den be-

høver at låne sine argumenter fra livsanskuelser og religioner, den iøvrigt foragter.[32]

En virkelig almengyldig moral, en sund retsmoral leverer ingensomhelst støtte for disse tendenser. Tværtimod, »kampen for retten« er et begreb, som den ikke blot vil sanktionere mand og mand imellem, men også samfund og samfund imellem. Også her er det berettiget at forsvare sig med adækvate midler, når »den jordbund, hvor den sociale retfærdigheds frøkorn spirer, angribes.«[33]

Af en helt anden karakter end den fredsbevægelse, der væsentlig appellerer til svagheden, og som sætter »freden for enhver pris« over rettens sejr og derfor virker direkte karakterødelæggende, er den, der realistisk undersøger krigens årsagsforhold med det formål lidt efter lidt at fjerne årsagerne. Disse bestræbelser kan ikke prises højt nok. At krigens hovedårsag er visse bestemte økonomiske retsforhold, har næppe nogen forfatter klarere belyst end *Johan Hansson.**) Studerer man en strømning som imperialismen, vil man finde, at dennes økonomiske rod er i de socialt organiserede industrielle og finansielle interessers stræben efter på det almenes bekostning at udvikle private markeder for deres overskud af varer og kapital. Dette er de fleste socialøkonomer i nutiden enige om. Det er jagten efter nye landstrækninger, kolonier, naturkilder og markeder, det gælder. Med rette siger *Kropotkin:* »Lad os være ærlige! Mæglingsdomstole, formindskning af de stående hære, afvæbning — alt dette er smukke ideer, som savner al bærekraft.« Hvori bunder da denne ekspansionsfeber, denne imperialistiske tendens? I de skrigende sociale misforhold i landenes indre, siger Johan Hansson: »Vi finder, at den manchesterliberale ladgå-lovgivning i forening med de fænomenale tekniske fremskridt konsekvent har arbejdet på at afstedkomme en skrigende økonomisk ulighed. Vi iagttager, hvorledes man har gennemført en jordlovgivning, hvorigennem store dele af landbefolkningen har tabt alt fodfæste og er forvandlede til ejendoms-

*) Johan Hansson: Krigen och pengarnes världskamp. Stockholm 1908.

løse proletarer; vi ser hvorledes det offentlige overalt på den mest sløsagtige måde har skilt sig af med sine naturgoder — forat give plads for inden- og udenlandsk eksploitering; vi ser hvorledes man i alle lande har ophævet de hensigtsmæssigste af alle skatter, grundskatterne, udelukkende til bedste for den internationale kapitalmagt og i stedet for grundskatterne har indført indirekte beskatning, toldskatter, særlig på den mindre bemidlede befolknings fornødenheder.... samtidig med at folkets købeevne ved disse forskellige former af udsugning er holdt nede på et yderst lavt nivå har den bestandig fremadskridende maskinteknik øget den civiliserede verdens produktionsevne i overordentlig grad. Følgen er ganske naturligt også blevet denne skrigende modsætning i kulturstaterne: på den ene side en stor overproduktion, særlig på industriprodukter, på den anden side en gabende underkonsumption.« Hertil kommer toldlovene, der blot yderligere tilspidser situationen. Den private monopolisering af landets jord og naturkilder er i forvejen en tilstrækkelig grundvold for en kolossal udplyndring af folkets store masse, men toldbeskyttelsen har gjort forholdene endnu værre. Det er jo en kendsgerning hævet over enhver spekulation, at toldlove idelig har været internationale fredsforstyrrere. Det er da åbenbart, at bortfalder disse internationale hæmninger, og tages erstatningen ikke af indkomsten men af grundværdien, vil man derved fremkalde hvad Johan Hansson kalder en *indre kolonisation*, man vil åbne jorden for de små brugere og derved tilvejebringe den særlig i store industristater så vældigt forstyrrede ligevægt mellem jordbrug og industri, så at kapløbet om kolonier udenfor riget vil indstilles. Der vilde dannes en stamme af en praktisk set skattefri småbrugsbefolkning, som vilde være i stand til at optage industriens overskud af varer.

Men dette forhold er af vore sværmeriske fredsvenner vendt på hovedet. De plejer at ræsonnere således: tænk hvor mange millioner der årlig kunde spares på de militære budgetter — tænk hvilken mængde sociale reformer man vilde kunne opnå for de penge! Nej sagen må ses omvendt: når

de økonomiske forhold er reformerede gennem en socialt-retfærdig lovgivning, da først kan det nytte at tænke på at spare på militærbudgetterne.[34]

Foruden de argumenter, der ovenfor er anført til forsvar for en *absolut* fredspolitik (freden for enhver pris), er der endnu et, som man mener at have særlig ret til at påberåbe sig i et lille land, nemlig: hvad kan det nytte! Meningen med dette slagord var jo tydeligvis: ingenting kan nytte; alle mulige militære planer og foranstaltninger i et lille land er lige håbløse, ligegyldigt hvad de tager sigte på og består af.

Førend man tager stilling hertil, må man dog klare sig spørgsmålet: hvad *skal* det nytte? Er det ikke tænkeligt, at der gives ganske begrænsede opgaver, som selv en lille stat vilde have noget håb om at løse. For ikke at ræsonnere for abstrakt vil vi her tænke på Danmark.

Formålet kan her ikke være at indrette sig på at modstå en overlagt direkte angrebskrig fra en stormagts side; dette vilde kræve et militært apparat, som vilde kvæle alt andet liv i landet og dog være ganske omsonst. Intet er gavnligere end med et rask snit at amputere alle slige ganske håbløse kimærer så grundigt bort, at de aldrig dukker op mere; de af befolkningen, der endnu nærer fantastiske forhåbninger af denne art, og som selv personlig vilde være rede til at ofre alt og forsvare sig til sidste mand, må erindre, at det ikke kan være en regerings opgave at tilfredsstille individuelle karakterejendommeligheder; en regering må kun sætte sig formål, der har rod i virkelighedens rige; og den har kun lov at ty til midler og foranstaltninger, der har reel udsigt til at gavne folkets eksistens positivt. Fortvivlelsens mod bør ikke komme til udtryk gennem regeringsforanstaltninger.

Der kan altså kun være tale om foranstaltninger til værn imod nogenlunde jævnbyrdige staters angreb eller til brug under sådanne situationer, hvor stormagter under indbyrdes krige finder sig opfordrede til overrumplinger med en forholdsvis ringe brøkdel af deres stridsmagt.

Under krigen mellem andre stater vil en streng *neutral holdning* være normen, hvorefter et mindre lands militær-

væsen skal indrettes. Der råder endnu — på det primitive standpunkt, folkeretten befinder sig — nogen uenighed om, hvilke krav neutraliteten medfører; men det lader sig ikke nægte, at omridsene af disse krav år for år bliver tydeligere, og at navnlig konventionen i Haag 1907 har bragt så megen klarhed, at man begynder at kunne formulere den neutrale stats militære opgave nogenlunde bestemt.

Nævnte konvention omtaler blandt andet endel ting, som den neutrale magt *ikke må finde sig i* (ne doit tolérer). F. eks., at de krigsførende opretter radiotelegrafer o. lign., på dens territorium eller at de benytter de neutrales militære anlæg. Et krigsførende orlogsskib må ikke opholde sig mere end 24 timer i neutral havn, og der må ikke samtidig opholde sig mere end 3 krigsførende orlogsskibe i neutral havn eller på neutralt sted etc. De kan ikke indtage mere brændsel end fornødent til rejsen til nærmeste havn i hjemlandet. Det faktum, at en neutral stat *endog med magt* tilbageviser krænkelser af dens neutralitet, kan ikke betragtes som en fjendtlig handling.

Nogenlunde enighed er der om, hvad den neutrale stat har ret til at gøre.[35] *Hvorlangt dens forpligtelser strækker sig,* er et langt mere svævende punkt. Art. 25 lyder på, at »en neutral magt er i forhold til de midler, hvorover den råder, pligtig til at udøve den fornødne opsigt for at forhindre enhver krænkelse af de foregående bestemmelser i sine havne eller på sine rede og sit søterritorium.« Men det brændende punkt og det, der skaber utryghed for de mindre stater, er just, om der kan stilles bestemte krav til de midler, hvorover den råder. Her har man ikke positive bestemmelser, kun personlige indtryk af forhandlingerne at holde sig til. I *Vedels* rapport fra kongressen hedder det herom: »Den almindelige mening gik ud på, at den neutrale stat skal gøre hvad der under hensyn til dens styrke og hjælpemidler med rimelighed kan forlanges af den forat håndhæve konventionen på sit territorium.«

Da konventionen lader dette vigtige spørgsmål stå åbent, kan det næppe være forsvarligt, om den neutrale stat går

ned til det yderste minimum af modstandskraft, stolende på, at den har lov til at fortolke konventionen så *bekvemt* som mulig*) d. v. s. tage sig neutralitetens rettigheder til indtægt fuldtud, men opfatte forpligtelserne som noget, det gælder at liste udenom på billigst mulig måde. Den vil da let komme til at bøde ikke blot for »de af den selv begåede men også for de den tilføjede retskrænkelser.«[36] Det vil meget vel kunne forsvares, at regeringen i et land, der væsentlig baserer sit militære apparat på neutralitetens bevarelse i tillid til den voksende mellemfolkelige retsbevidsthed, til gengæld ofrer så meget derpå, at det med hensyn til de forpligtelser, dets neutrale stilling kan antages at medføre, absolut er på den sikre side. Det modsatte vilde være utroskab netop overfor de fredsinstitutioner, retsstaten i første række skulde støtte; det er jo disse institutioner, der har skabt reglerne, og de respektive lande har forpligtet sig med deres underskrift. Overholdes disse regler loyalt, vil det kun kunne tjene til at styrke respekten for vedkommende nation, som en nation, der er trofast imod sine internationale forpligtelser og vil ofre noget derpå**). Om det for et lille lands regering vil være en berettiget opgave at udvirke en anerkendelse som *neutraliseret* stat i lighed med Schweitz og Belgien, hvor en stedseværende neutralitet er tilsikret af stormagterne, kan man næppe abstrakt dømme om. Da forpligtelsen til at værne denne neutralitet af neutraliserede lande som de nævnte snarest føles som mere vidtgående end de stater, der indretter sig på fri neutralitet, opfatter deres forpligtelser, synes fordelen meget tvivlsom; og stillingen er vel snarere disse lande påtvunget end eftertragtet af dem. Desuden får de garanterende magter indblandingsret, og vedkommende stat syn-

*) Dr. P. Munchs teori (Det ny årh. 1909) går ud på, at der ingen forpligtelser er til ved våben at modsætte sig et forsætligt angreb, foretaget efter den pågældende regerings ordre, altså regulær krig. Men noget bevis herfor indeholder traktaten ikke.

**) Et memento, som er blevet noget overset, er at et forslag om, at en neutral stat ikke var forpligtet til at tage forholdsregler til at værne sin neutralitet, før den fra en af de krigsførende magter var adviseret om krigens begyndelse, blev *forkastet* på kongressen i Haag.

ker ned til at blive en halvsuveræn stat. Men ingen stat bør uden ganske tvingende årsager på forhånd fraskrive sig f. eks. retten til at indgå alliance; der lod sig tænke en situation i Europa, hvor det kunde blive en livssag for de vestlige stater at slutte sig sammen for at modstå despotismens fremtrængen fra øst. På forhånd at fraskrive sig retten til at deltage i en slig fælles kamp for kultur og retsidealer vilde ganske stride imod fællesinteressen.

Hvad angrebskrige angår, tør man vel gå ud fra, at de europæisk-amerikanske nationer i nutiden viser stigende tilbøjelighed til at respektere integriteten af hinandens territorier.*) Gensidige erobringer vil sikkert blive sjældnere og sjældnere; denne tendens er ikke til at tage fejl af; derfor er berettigelsen af slige angrebskrige allerede nu for akademisk et problem, til at vi behøver at dvæle længere derved. Krigsårsagerne ligger i Asien og Afrika, og interesse knytter sig derfor særlig til de halv- eller uciviliserede folkeslag der. Selv de mest yderliggående imperialister og jingoister har deres tanker der, når de vedblivende agiterer for rustningernes forøgelse.

Og spørgsmålet er da: har uciviliserede eller halvciviliserede nationer ingen ejendomsret til deres land, som fortjener at respekteres? Det tør vel siges, at også på dette område er der foregået en ændring i den moralske opfattelse; så at de enkelte røster, der endnu høres, ikke mindre i England end i Tyskland, og som går ud på, at mindre civiliserede nationer egentlig må betragte det som en velgerning at få en fremmed overlegen (engelsk resp. tysk) civilisation på-

*) Ganske vist er Panslavismen og Pangermanismen bevægelser, der går på tværs af de bestående politiske grænseskel, men de indeholder i deres væsen ingen krænkelse af princippet om *nationernes* ret til deres jord. Der er dog udvækster af dem, om hvilke dette ikke gælder. F. eks. det meget omtalte og indflydelsesrige Alldeutscher Verband. Dets organ »Heimdall« skriver: »Om forresten rigstyskere vil finde mere bifald i Svejts, Luxemborg osv. end i Danmark, vil vi drage i tvivl. Og dog må også disse lande i fremtiden tilbagevindes for Altyskland. Vi må afgjort gøre os fortrolige med den tanke, at mange løsrevne led af det mellemeuropæiske germanerdømme muligvis engang må føres tilbage til forbundet med tvang..... Af den fredelige vej lover vi os ikke altfor meget for oprettelsen af et altysk rige.«

tvunget, disse røster, der altså praktiserer utilitariske anskuelser på det internationale område, nu mere og mere forstummer.

Det gamle kolonialsystem gik kortelig ud på at røve et stykke land og pine så meget pekuniært udbytte af det som muligt. »Hine gamle søhaner«, siger Lord Seeley, »var i virkeligheden ikke stort andet end sørøvere, og for England er krigen (i dronning Elisabeths tid) helt igennem en erhvervskrig, en vej til rigdom, den bedste forretning, den mest udbyttebringende pengeanvendelse, tiden havde at byde på.« Kolonien betragtes simpelthen som en statsejendom, moderlandet skal have pekuniær fordel af. Erobringen af et land blev i almindelighed efterfulgt af en bogstavelig udbytning. Undertiden blev erobrerne ligefrem jorddrotter over det erobrede land eller dele deraf, eller også udsugedes det ved skatter til erobreren.

Som modsætning hertil fremhæver Lord Seeley med berettiget stolthed Englændernes kolonialstyre i Indien. Der opkræves naturligvis skatter i Indien som der opkræves skatter i England; men de penge, der ydes af Indien, anvendes til den indiske regering, og der udskrives ikke skatter ud over hvad der i dette øjemed anses for nødvendigt. Desuden respekteres den indiske nations ejendomsret til sin jord lige så fuldt som i England. Og de fleste Englændere bestrider ikke principielt Indiernes ret til fuldstændigt selvstyre, i det øjeblik de faktisk viste sig i stand til at overtage det.

Det må dog fremhæves, at der er visse uciviliserede former for selvstyre, som berettiger til indgriben. Intet samfund i verden har (hvad China tidligere og Thibet fremdeles søger at gennemføre) ret til komplet afspærring fra indvandring, fra handel, fra enkeltmands kolonisation; ti jorden er *i sidste instans* ikke en enkelt nations, den er internationalt fælleseje. At hver nations ret til at administrere ejendomsforholdene indenfor sit gebet foreløbig respekteres, medfører ikke ret til at hindre den fri omsætning og ejendomserhvervelse tværsover grænserne. (Også toldspørgsmålet vil man en skøn dag se i denne belysning; allerede nu føles altfor stor eksklu-

sivitet her som retskrænkende). Endvidere kan en stat være berettiget til at forlange af en anden stat, at de deri indvandrede borgere garanteres mod altfor grove krænkelser af deres ejendomsret. (Oprindelsen til Boererkrigen i Sydafrika).

Medens spørgsmålet om erobringer og afståelser af landstrækninger i Europa som sagt næppe i fremtiden vil komme til at dominere udenrigspolitiken, er der et andet spørgsmål, som stadig foruroliger politikerne: hvorvidt skal frasprængte dele af folket i sådanne landsdele, som *er* fraskilte, og deres modernationer akviescere med den bestående tilstand?

Jeg ser godt, at dette spørgsmål vanskelig kan løses principielt, og at de historiske forhold spiller ind ved hvert enkelt tilfælde. Men det vilde dog være en svaghed at opgive ethvert moralsk synspunkt her, og en endnu større at se roligt på, hvorledes man netop her slår om sig med den mest overfladiske godtkøbsmoral.

Det drejer sig om spørgsmålet: hvorvidt der eksisterer en selvbestemmelsesret for nationer eller dele af nationer, eller — fra modsat side betragtet —, om løsrivelsesbestræbelser kan være berettigede.

Man kunde mene, at ved en krigs afslutning får erobringer eller afståelser en moralsk berettigelse derigennem, at de ordnes ved traktatmæssige overenskomster mellem de to pågældende lande. Men intet folk har lov til at benytte en grænsebefolknings velfærd og livsinteresser som *middel* til at stifte fred.*) (Endnu utilbørligere er det at afstå landsdele med deres befolkninger for vindings skyld, sælge dem o. lign.). Det kan derfor ikke forlanges, at selve den fraskilte befolkning i disse tilfælde skal godkende denne ordning og slå sig til tåls dermed. Endnu mere elementær end retten til at tilhøre sin egen nation, noget, der fremgår ganske direkte af de etiske ejendomsprincipper, er dog retten til, under fremmedherredømme, at have sin ytringsfrihed, sit sprog**), sine

*) Bortset fra, at løfter, der aflægges i en tvangssituation, må anses som uforbindende. (Smlgn. »Naturlig ret«, pag. 66.)

**) Joh. Tiedje: Die Zustände in Nord-Schleswig: »Nun ist zunächst auf das bestimmteste gegenüber aller fälschlich liberal

fredelige nationale vaner etc. lige så uantastede som den herskende nation; og dog synes det, som om endnu kun engelsktalende folk er nået til så høj en etisk kultur at respektere denne form for personlig ukrænkelighed.[37]

Skal alle menneskers ret til hele jordens overflade nogensinde realiseres, er vejen dertil ikke den, at de enkelte nationer gensidig røver stumper af lande med deres befolkninger fra hinanden; vejen må blive gennem frivillige sammensmeltninger. Heller ikke idelige frasprængninger og isoleringer vilde føre til målet. Vi har ovenfor hævdet, at selvbestemmelsesretten må medføre, at man ikke kan handle vilkårligt med en folkestamme, efter behag overføre den fra et statskompleks til et andet. Der gives ingen højere retshensyn, som dækker over disse indgreb i individernes autonomi. Men dette er ikke det samme som at hævde, at selvbestemmelsesretten hjemler en hvilkensomhelst del af en nation retten til at løsrive sig forat danne en miniaturstat. Ganske vist har de enkelte individer ret til at løsrive sig, ja såmange der har lyst; men jorden har de ikke lov til at tage med sig, ti den tilhører hele folkesamfundet.[38]

Vi vender tilbage til begrundelsen af et efter forholdene afpasset militært beredskab.

Retsstaten kunde som sagt intet bedre ønske end at indgå som led i et internationalt retssystem med et centralorgan, der havde reel autoritet til at afgøre alle internationale tvistigheder, og den må utrættelig medvirke til en endegyldig løsning af denne sag.

Men sålænge en sådan organisation mangler, vil en ædruelig, realistisk opfattelse af hvad der er i folkets interesse gøre det til en nødvendig fællesopgave at beskytte samfundet og dets retsorden udadtil med de midler, der til enhver tid er adækvate. Med åndelige våben, retsargumen-

---

genannten Sentimentalität festzuhalten, dass es keineswegs für den Staat aus seinem Wesen als Pflicht sich ergibt, die Muttersmache eines Stanmes durch die Schule zu erhalten.« Måske, hvis der forlangtes positiv medvirkning; men her forlanges kun frihed til selv at drive slige skoler, (under alle øvrige fornødne garantier). Imidlertid er også det forbudt.

ter, hvor sådanne modtages; med magtmidler, hvis alene det respekteres. Og studiet af de imperialistiske expansive tendenser i nutidens verdenspolitik tillader ikke en nøgtern betragtning kun at bygge på de første.*)

At forsvaret for den retmæssige ejendomsordning — hvad enten det er et ydre eller et indre forsvar — er en fællesopgave, fremgår af en simpel analyse af hvad der ligger i dette begreb (smlgn. pag. 67). Om derfor en opgave som denne skal optages på finansloven eller ej bør ikke være genstand for parlamentarisk debat eller afstemning, ti den rette løsning heraf afhænger ikke af meninger eller majoritetsbeslutninger; den udledes teoretisk af retsprincipperne. Statsmagten vil et forsvar, hvis den overhovedet vil opnå størst mulig sikkerhed for, at enhver skal have og beholde sit —, ti der er ydre ransmænd som der er indre —, og hvis den vil, at fællesejendommen skal få retmæssig anvendelse, d. v. s. til opgaver, alle på forhånd er lige interesserede i.

Endvidere er det af almen interesse, at regeringen så koncist som mulig udformer sine ideer om, hvilke militære opgaver der påkræves af de almindelige politiske forhold og er gennemførlige under hensyn til landets hele stilling. Det vilde f. eks. ganske stride imod fællesinteressen, hvis en styrelse voterede, at en uforholdsmæssig stor del af fællesindtægterne anvendtes til realisationen af vage og subjektive sangvinske drømme, som ingen rod havde i virkeligheden.

Hvilken rolle tilkommer der sagkundskaben under alt

*) Under overskriften »Ny orientering« skriver Dr. Sigurd Ibsen i »Politiken« i Marts 1911: »Vi kan ikke lade uvidende om, ytrede markien af Lansdowne nylig i overhuset, at de store nationer med årene giver efter for alt stærkere behov for udvidelse.« Hvor ringe vægt en mindre stat bør lægge på traktatmæssige garantier, det kunde man for nogle uger siden læse sig til i den evropæiske presses betragtninger over Vliessingens planlagte befæstning og om dennes betydning i tilfælde af en krig mellem Tyskland på den ene og Frankrig og England på den anden side. Betegnende nok blev det gennemgående fremholdt som en ganske naturlig ting, at i så fald kunde ingen af de krigsførende magter bygge på den forudsætning, at den anden part vilde ænse Belgiens dog af samtlige stormagter garanterede neutralitet. Det er så sandt som det er sagt, at kommer to eller flere garantimagter i indbyrdes kamp, vil agtelsen for papirbestemmelser veje lidet i sammenligning med strategiske nødvendigheder.«

dette? Den samme som under andre forhold. Det er ikke sagkundskabens hverv at angive hvilke almindelige opgaver landets og befolkningens interesser i første række kræver, og hvad de i store træk skal gå ud på. Det må afgøres udfra rent politiske overvejelser. Om et lands militærvæsen skal være indrettet med angrebskrige for øje eller til forsvar, eller mulig blot til værn mod visse eventualiteter under fri eller garanteret neutralitet — dette har sagkundskaben ingen kompetence til at afgøre; det bestemmes af landets myndige borgere. Og på basis af denne afgørelse stilles der så sagkundskaben *en ganske bestemt opgave* at løse: at udarbejde en plan, der strengt holder sig til det forelagte ønske, med hensyntagen til de økonomiske midler, man mener at kunne disponere over.

Denne plan indgår i det budget, regeringen forelægger repræsentanterne. Vi forudsætter for retsstatens vedkommende, at de midler, hvorover der kan disponeres, fællesejendommen, er en given sum = jordskyldens størrelse. Hvad repræsentanterne får at votere over er da hverken budgettets absolutte størrelse, ejheller hvilken art af opgaver der kan optages derpå*), men alene den relative anordning af udgiftsposterne; og det bliver deres sag at træffe valget imellem den af regeringen foreslåede anordning eller andre, der foreslås. Med hensyn til tekniken for disse forhandlinger og retsstatens organisation i det hele henvises til V. afsnit.

Har statsmagten truffet disse afgørelser, må det overlades til sagkundskaben at have overvejende indflydelse på udarbejdelsen af forsvarsplanens detaljer. Og det synes mig, at er sagkundskaben stillet på denne plads, bør enhver tvivl om dens beføjelse forstumme. De »sagkyndiges uenighed« er slået op til et argument, hvormed man fejlagtig tror at kunne affeje selve begrebet sagkundskab. Man vil dog ikke kunne

*) At også den art spørgsmål (f. eks., om der overhovedet skal et ydre forsvar til), *kan* sættes under diskussion, ser jeg godt; magten til at gøre det findes jo altid, men jeg skønner ikke rettere, end at det vilde være et lige så samfundsopløsende værk, som hvis man vilde sætte det under parlamentarisk debat, om der overhovedet skulde findes en indre retspleje eller ej.

benægte, at der på en mængde områder findes teknisk kyndige, hvis hjælp ikke kan undværes. Selv om nogle af dem kan være nok så uenige om en mængde detajlspørgsmål — man vilde dog betænke sig på at bygge hospitaler eller anlægge kloaksystemer uden deres hjælp. For en del beror uenigheden netop på, at man har stillet sagkundskaben forkerte spørgsmål og ladet den udtale sig om emner, der er rent politiske. Er først de almindelige formål opstillede, vil man ligesålidt på det militære som på andre områder kunne undvære deres hjælp. Såmeget er sikkert: den styrelse, der ikke tog hensyn til sagkundskaben på de punkter, hvor det er dennes kald at udtale sig, vilde handle uansvarligt overfor de fælles interesser. (Afgørelsen af hvem der er sagkyndig må altid overlades til fagmændenes egen kreds).

Hvad detajludførelsen angår bør sagkundskaben som sagt have den overvejende indflydelse. Om den eller den by skal have en garnison eller fæstning, — i disse afgørelser er det ikke repræsentanternes sag at blande sig. Gør de det ligefuldt, bør man have dem mistænkt for at røgte lokale interesser i stedet for landets.

Fordeler man ordningen og ansvaret på denne måde, kommer man lettere over spørgsmål, der ellers vil føre til endeløse stridigheder, og som også erfaringsmæssig truer med at spærre vejen for alt andet politisk arbejde i de parlamentariske lande; og man undgår lettere at gøre sådanne sager til partisager, der dels er rent almene, dels rent tekniske. Det må være indlysende, at var f. eks. forhandlingerne om dansk forsvarsordning fra første færd ført efter denne plan, vilde man snarere have nået en ordning, enhver uden bitterhed kunde have bøjet sig for, fordi enhver på sit område havde medvirket dertil; og hvis man af hensyn til fortiden havde haft svært ved at tage upartisk stilling til et bestemt detajlspørgsmål som f. eks. Københavns befæstning, vilde ansvaret for netop den eller den bestemte stilling til et sådant spørgsmål aldrig med rette kunne lægges over på nogen enkelt af folkets repræsentanter, ti de havde kun stillet

sagkundskaben den opgave, indenfor et bestemt afgrænset formål og indenfor en bestemt økonomisk ramme at få den bedst mulige tekniske løsning — hvordan den så end kom til at se ud i enkelthederne. Og det er indlysende, at Københavns befæstning ligesom enhver anden enkelthed må indordne sig hvad man tænker at udrette med forsvaret.

---

16. „VÆRNEPLIGT" m. m.

Endnu een ting vedrørende disse forhold er der, som må afgøres principielt, nemlig hvilke krav en statsmagt kan stille til individernes personlige ydelse i forsvarsøjemed. Med andre ord problemet om *værnepligten*.

Allerede navnet virker udæskende på en etisk forfatter. Ti pligt er noget, man har forpligtet sig til; men om noget sådant er her jo ikke tale. Det er staten, der uden borgernes sanktion simpelthen pålægger dem, eller rettere nogle af dem, denne tvangsbyrde. Er den berettiget dertil?

De virksomheder, vi hidtil har nævnt som statens rette opgaver, har deres økonomiske og etiske basis i fællesejendommen; og synspunktet for dennes anvendelse måtte være den fælles og lige forhåndsinteresse i disse virksomheders opretholdelse. En af disse fællesopgaver var det nationale forsvar; men dette lader sig ikke iværksætte med penge og mekaniske hjælpemidler alene — der må desuden personlig ydelse til. Er staten da berettiget til uden videre at lægge denne personlige byrde over på den dertil skikkede del af befolkningen? Nej, staten har ingen som helst ret til overhovedet at kræve nogen positiv ydelse af sine borgere, hverken økonomisk eller personlig. Hvor skulde den få en sådan ret fra? Borgerne lægger fællesejendommen, der ikke er en ydelse af noget, der tilhører dem, men et vederlag for tilståede fordele, i statsmagtens hænder, for at denne kan anvende den til formål, der er i alles interesse. Da det nationale forsvar hører til disse, kan borgerne forlange, at fællesejendommen også anvendes hertil, bl. a. til at lønne det dertil for-

nødne mandskab. At kræve noget herudover af de enkelte har statsmagten aldeles ingen ret til; alt hvad der yderligere kunde ønskes, måtte ske ad frivillighedens vej, hvad enten det drejede sig om økonomiske eller personlige ofre (smlgn. pag. 58). Alle personlige skatter, alle personlige byrder, pålagte ved tvang fra oven, vil være lige betænkelige overgreb på det individuelle frihedsområde, da man ikke tør forudsætte, at alle på forhånd vil være lige interesserede deri. Derfor må den personlige værnepligt principielt forkastes, selv om man iøvrigt søgte at realisere den så retfærdigt som muligt.

En relativt retfærdig ordning vilde sige en virkelig *almindelig* værnepligt, hvorved alle myndige[39] personer uden undtagelse udskreves. Man kan vel påstå, at den nuværende ordning i Danmark, hvorefter antallet af værnepligtige er fikseret, og hvor der kun udskrives en brøkdel af de tjenestedygtige, er den uretfærdigste af alle tænkelige ordninger; ordet *almindelig* værnepligt er her ganske misvisende.

På værnepligtens uretfærdighed har man enkelte steder søgt at bøde ved indførelse af en værneskat, og det må indrømmes, at det gør forholdet noget mindre utåleligt. Men de *former* for værneskat, man har i forskellige lande, er ikke synderlig tilfredsstillende.[40] Den ansættes på må og få, og efter progressiv skala. Retfærdigere vilde det være, om de, der ikke udskreves til militærtjeneste, til statskassen udredede et ækvivalent for det arbejde, der fordres af den værnepligtige; altså en skat, der svarede til hvad dette arbejde kunde anslås til i penge. Denne skat kunde fordeles over en længere årrække.*)

Dog kan også dette kun blive meget tarvelige surrogater for retfærdigheden; den eneste uangribelige ordning er, at staten i kraft af sit grundprincip, at udrede alle nødvendige fællesudgifter, gør værnetjenesten til en frivillig

*) Antages det f. eks., at staten fordrede for 500 kr. militært arbejde, vilde værneskatten fordelt på 25 år blive 20 kr. årlig. Denne beregning forudsætter, at staten ikke udbetaler den udskrevne nogetsomhelst positivt i tjenestetiden for selve den forlangte værnetjeneste, men derimod erstatter ham ethvert tab, afbrydelsen af hans forretning forvolder ham.

ydelse, hvorfor staten udreder et passende ækvivalent, således som forholdet væsentlig er i England.[41] Når hertil sluttede sig lignende frivillige institutioner som i England, milits og andre frivillige korps, vilde der for en ikke meget større bekostning opnås en lige så effektiv styrke som ved den almindelige værnepligt. Og selv om bekostningen for statskassen blev større, nationaløkonomisk vilde der i al fald intet tab blive.

Indvendingerne imod denne ordning er som sædvanlig gået udenom retfærdighedsideen og har drejet sig om andre ting. Man har sagt, at det vilde svække folkets nationale sans og interesse, ifald det blev gjort til et pengespørgsmål at forsvare sit land. Imidlertid gives der vel næppe noget land, hvor man ikke lønner de værnepligtige; at man gør det på en uforsvarlig karrig måde, røber ikke nogen særlig høj idealitet. Hvad pligtfølelsen og dygtigheden angår, er det vist almindelig anerkendt, at de hvervede tropper i ingen henseende står tilbage. Hvorfor skulde dette ikke være sin løn værd?

Hvis man mener ikke at kunne undvære appellen til frivillighed og til nationens offervillighed, hvad personlige ydelser i fædrelandets tjeneste angår, vilde det altid være muligt — som delvis i England — at helt frivillige korps supplerede den faste kærne af hvervede tropper. Men man indvikler sig i modsigelse, når man så stærkt slår på det uegennyttige, frivillige initiativ, på betydningen af at føle en national ærespligt — og dog intetsteds vover at bygge en militærordning på fuldstændig frivillighed, men nødes til at ty til tvangen (som man forsøger at maskere med det forskruede navn værne*pligt*). Kan man ikke *købe* interessen for det nationale forsvar — *fremtvinge* den er man endnu mindre i stand til.

Af andre internationale problemer skal kun to ganske kort berøres; det ene er spørgsmålet om *indfødsret*. Som hovedprincip for denne sag kan fastslås, at ingen stat har ret til at nægte indvandrere almindelige borgerrettigheder, forsåvidt de opfylder de almindelige sociale betingelser, d. v. s.

er i besiddelse af den sociale modenhed og de kundskaber, der kan kræves af en fuldmyndig borger. Et land har altså den etiske skyldighed at modtage borgere fra stater, der stiller mindst lige så store krav til de myndiges kvalifikationer som nævnte land selv, men er derimod ikke forpligtet til at acceptere barbariske staters individer, som savner alle sociale forudsætninger, og som vilde medføre en fare for retsstaten, hvis de betingelsesløst inkorporeredes.

Det andet spørgsmål gælder *udlevering af forbrydere*. De fleste lande er enige i ikke at udlevere politiske forbrydere; afgørelsen af, om en forbrydelse er af politisk natur, tilkommer den stat, af hvem udleveringen begæres. I almindelighed er dog snigmord og attentat undtaget herfra, dog har England endnu aldrig forpligtet sig til at gøre denne undtagelse. De øvrige magter anerkender følgende sætning (Oxford 1881): »Aucun cas d'assassinat ou d'empoissonnement ni de tentation complicité ou préparation d'un pareil crime ne pourra être désormais réputé délit politique.« Måske er det netop rigtigt, som England gør, at lade spørgsmålet være åbent, for dermed at give tilkende, at politiske voldshandlinger *kan* være berettigede, og for ikke at afskære sig muligheden af at protegere ophavsmændene til sådanne. (Sæt f. eks., at Charlotte Corday havde søgt tilflugt i England).

IV. AFSNIT.

FORSORGEN FOR DE UMYNDIGE.

17. DE UMYNDIGES STILLING INDENFOR DEN ETISKE RETSORDEN.

Børnene indtager indenfor den etiske retsordning en ejendommelig stilling. Hvad er de egentlig? Som selvstændige subjekter indenfor retsordenen kan man ikke opfatte dem, ti det kan kun myndige personer være. (Som myndige betragter jeg her dem, der opfylder visse vedtagne gennemsnitsbetingelser for social modenhed). Er de da ejendoms*objekter?* Ejes børnene af deres forældre eller af staten? Nej, åbenbart ikke, ti hverken forældre eller stat kan godtgøre nogen ejendomsret til dem, hvis man henholder sig til de i kap. 5 opstillede etiske betingelser for ejendomsret*). I visse stater, f. eks. Sparta, har staten dog hævdet en ubetinget ejendomsret over børnene, så at de under opdragelsen betragtedes som blotte og bare midler for de voksnes formål; andre steder har forældrene tiltaget sig fuld ejendomsret over dem og ment sig berettigede til at sætte dem ud og dræbe dem efter forgodtbefindende.

Det er ovenfor fremhævet, at ejendomsretten til naturgoderne og til de arbejdsskabte ting begrundes på forskellig måde. Hvad de første angår, munder den etiske ret ud i

*) Kun naturgoder og producerede brugsgenstande er ejendomsobjekter; men børnene kan ikke henregnes til nogen af disse kategorier. Endmindre er de dele af subjektet (smlgn. kap. 5); den fysiologiske videnskab lærer, at de er sideskud af en permanent stamme.

fællesrådighed, da nogle af dem slet ikke lader sig dele og ingen af dem lader sig dele lige, og da man ikke har nogen beføjelse til at nægte noget nyt tiltrædende medlem af samfundet lige medejendomsret.

Også de umyndige har etisk ret til andel i fællesgoderne, ti til disse kan ligesålidt den ene generation begrunde nogen særret, som det ene menneske kan gøre det overfor nogen af sine samtidige. Det vilde derfor være overgreb, om de nulevende mennesker vilde spærre adgangen til jorden for de kommende. Børnene indtager da den ejendommelige særstilling, at de må anerkendes som retmæssige parthavere i et vist fællesskabsområde — uden dog at være retssubjekter, d. v. s. uden at have evne eller ret til selvstændig at råde over dette eje. Kan man da besidde retslig tilstået og tilsikret ejendom uden at være retssubjekt? Ja, retsfilosofferne antager dette, og etikken kan slutte sig til denne opfattelse. *Retsevnen* begynder normalt ved fødslen, ja der kan endog ved viljeserklæringer skabes retsbeskyttelse for vordende mennesker; enhver, der har retsevne, kan være ejer, fordringshaver og skyldner. Noget andet er, at ikke alle har *handleevne*, retshabilitet, d. v. s. evne til ved egne handlinger at stifte eller ophæve retsforhold; retsevnen er i modsætning hertil kun den passive evne til at *være* retssubjekt. De umyndige har retsevne, men ikke retshabilitet; de kan ikke selv ordne ejendomsforholdene, ikke selv rejse fordringer; det er de myndige, der på deres vegne må påtale krænkelser af disse rettigheder, hvad enten det er de private, forældrene, der har noget at påtale overfor staten, eller omvendt staten, der har noget at påtale overfor forældrene.

En medejendomsret af denne art er det altså man ifølge naturlig ret må tilkende de umyndige; den udstrækker sig til samtlige individer af arten homo sapiens; at de sociale evner hos de umyndige ikke — eller endnu ikke — er fuldt udfoldede, berettiger slægtens myndige medlemmer til at overtage ejendomsordningen på deres vegne, men ikke til at udelukke dem fra ejendomsretten.[42]

Hvad og hvormeget ejer da de umyndige, og hvorledes

skal denne ejendom forvaltes af en statsstyrelse, der også i denne sag vil varetage samtlige borgeres interesser?

Dette ligeså interessante som vanskelige spørgsmål har endnu næppe fået nogen tilfredsstillende løsning. En af de få teorier, jeg har fundet derom*), går ud på følgende: Da børnene ved deres fødsel, ja endog forud for denne, ved formodningen om deres komme, med naturgiven nødvendighed skaber stigende grundværdi, så er børnenes ret til denne værdi dermed givet. Ethvert barn har altså ret til at erholde sig tilsikret sin part af den jordværdi, som det selv har skabt og ved sin tilværelse daglig forøger, og ingen anden har ret til at tage den værdi fra det. Hvert eneste barn fødes derfor som fideikommisbesidder, som medejer af den største og rigeste fond i verden, den samfundsskabte jordværdi. Dets andel deri (der her opgøres til ca. 1500 kr. i Danmark) er fuldt tilstrækkelig til at sikre det en sorgfri tilværelse, sålænge det er barn, og vi behøver derfor ikke at ty til den kunstige »børnehjælp«, som der laves så meget af.

Jeg har et og andet at indvende mod disse betragtninger, selv om de i det store og hele tager det rigtige sigte, at hævde en *ret* for de umyndige. Først angående den teoretiske begrundelse. Jeg tror ikke, at børnenes i og for sig uomtvistelige medejendomsret kan begrundes ved henvisning til værdier, de har skabt. »Skabning« eller produktion af værdier berettiger til særeje; men retten til andel i fælleseje har en anden begrundelse.

Forklaringen kan jo ikke være den, at børnene ved deres fødsel og blotte eksistens har forøget de tilstedeværende reelle værdier. Vægten må lægges på at vise, at befolkningsforøgelsen er hovedgrunden til, at særfordelen ved at besidde jord og dermed dens pris stiger, og at derfor den afgift, som rettelig bør udredes til den fælles kasse, bliver højere.

Lad os tage et simpelt eksempel for at belyse hvad der sker, idet et nyt barn kommer til verden. Lad os forudsætte et samfund på 9 medlemmer, hvoraf de 5 har udstykket den

*) Fremsat i tidsskriftet »RET«, Januar 1909, af S. Berthelsen.

frugtbare ø, hvorpå de bor, imellem sig, således at enhver af dem dyrker sin egen lod, medens de 4 andre har anden beskæftigelse. Stiger nu antallet til 10, er der ikke derigennem skabt nogen ny værdi, men fællesformuen F (den inddragne jordafgift) kan antages at være blevet større derved, at den større efterspørgsel efter den beslaglagte jord har sat prisen op, fordi der nu udelukkes en relativt større del af befolkningen derfra ($^5/_{10}$ istedetfor $^4/_9$). I følge naturlige retsprincipper (smlgn. pag. 53) kan det fastslås, at da der var 9 indbyggere, havde enhver af disse ret til $^1/_9$ af fællesformuen F, medens enhver af dem nu har ret til $^1/_{10}$ af F_1, (den nye værdi). Men hvad vi her må gøre opmærksom på er, at selv om $F_1 > F$, er det ikke denne stigning, der konstituerer den tiendes ret til sin andel; denne er ganske uafhængig af fællesformuens svingninger og hvad der forårsager dem (de *kan* nemlig også skyldes andre årsager end befolkningstilvæksten).

Den antagelse, at befolkningsforøgelse i al almindelighed skaffer bedre *levevilkår*, kan næppe a priori bevises. Vistnok er Malthus' lærdomme med rette lagte ad acta; men ligeså uvidenskabeligt er det at gå til den modsatte yderlighed og påstå, at overalt, under alle forhold er befolkningsforøgelse en fordel for et samfund. Det gælder vel her og der, utvivlsomt de allerfleste steder*); men ligeså vist er det, at i tætfolkede lande på forholdsvis primitive kulturstadier som China og Japan gælder det ikke. Men det er heller ikke nødvendigt at gøre børnenes ejendomsret afhængig af hvor og hvorvidt det gælder; man må overhovedet vogte sig for at gøre retsspørgsmålet afhængigt af begrænsede biologiske hensyn og nationaløkonomiske beregninger. Lad os overveje konsekvenserne. I fald vi bygger de rettigheder, vi tilstår børnene til at leve, opdrages, undervises etc., på den materielle værdiforøgelse, de skaber for samfundet; hvorledes skulde

*) I forholdsvis svagt befolkede lande vil en befolkningstilvækst, der muliggør arbejdets deling, associationer osv. sikkert kunne bevirke, at arbejdsudbyttet for den enkelte hæves; men der er grænser, udover hvilke dette ikke ubetinget kan ske.

man da stille sig, hvis man en skøn dag opdagede, at fra nu af (f. eks. i Danmark fra 1950) måtte regnestykket gøres om, fordi der pludselig var indtrådt en værdiforringelse? Blev det ikke temmelig uhyggelige konsekvenser?

Endvidere tror jeg ikke, at man a priori kan beregne *hvormeget* der skal anvendes udtrykkelig til de umyndige; f. eks. ræsonnere således, at da børnene fra deres fødsel har lige andel med de voksne i grundværdiafgiften, står netop denne andel til disposition for de særlige børneformål. Vi mener snarere, at forholdet må ses således: børnene er fra deres fødsel retmæssige ejere af lige så store andele i fællesejendommen som de myndige; da deres umyndige tilstand gør dem uskikkede til at være retssubjekter, forvalter de myndige denne deres andel *på deres vegne og i deres interesse*. Renten af alles fællesejendom, både de umyndiges og de myndiges, samles i et stort fond, hvoraf udgifterne til samtlige fællesopgaver skal udredes. Men da alle retsstatens fællesopgaver er uløseligt forbundne; da de har den samme forhåndsinteresse for enhver, myndig eller umyndig, og da det ikke *på forhånd* kan afgøres, hvormeget hver af dem kræver, kan det ikke lade sig gøre at udsondre den rentesum, der fremkommer af de umyndiges andel, for sig og reservere netop denne sum udelukkende til specielle formål for umyndige. Det er desuden klart, at dette vilde være ganske uretfærdigt; ti de umyndige vilde jo ikke undgå *desuden* at nyde godt af alt det, der ofredes på de øvrige fællesopgaver: forsvarsvæsen, retspleje, sanitære foranstaltninger o. lign. Da det altså ikke blot er de udgifter, som må anvendes til særlige formål for umyndige, der kommer disse til gode, men ligesåvel alle de andre, er den eneste retfærdige ordning den, at også renten af deres andel går med ind i fællesfondet — forudsat, at der tages tilbørligt hensyn til *hvis* ejendom det er, som er indgået deri d. v. s. at man i lige grad har de myndiges og de umyndiges medejendomsret for øje.

Nogen bestemt *sum* eller blot et bestemt forholdsmæssigt beløb, som særligt skulde anvendes til de umyndige, kan altså ikke på forhånd fikseres. I lighed med de øvrige hoved-

opgaver, statens penge retmæssig kan anvendes til, må også denne ses i belysning af hvad fællesinteressen kræver. Ligesålidt som de myndige borgere kunde forlange, at statens midler anvendtes til fuldstændigt underhold af hver enkelt eller til individuelle fornødenheder, men alene til et vist grundlag for at leve, visse hovedbetingelser derfor, og til sikring af hvad de enkelte retmæssig erhverver sig, således kan det heller ikke kræves, at staten helt og holdent skal sørge for børnenes materielle underhold, for hver enkelt barns individuelle og faglige udvikling eller for den fulde tilfredsstillelse af enhver individuel lyst eller trang i barnealderen. Ligesom de myndiges ejendomsret sikres ved de øvrige hovedformål, statskassen støtter, så at de er i stand til trygt at forvalte både deres særeje og fællesejet, således tilsigter *dette* hovedformål at garantere de umyndige sådanne livsvilkår, at de *engang bliver skikkede til som myndige retssubjekter selvstændig at overtage og forvalte deres andel i fællesgoderne og optræde som selvstændige aktive led af den sociale organisme*, så at de ved myndighedsalderens indtrædelse kan anses som *socialt kvalificerede væsner*. Da børnene har andel i fællesindtægterne, har de krav på, at disse ikke udelukkende kommer de voksnes liv til gode, men at de også tjener deres særlige livsvilkår. De voksnes tarv er betrygget derigennem, at retsinstitutionerne ikke tillader overgreb eller bedragerier i erhvervslivet; og dermed ydes en sikring, som de voksne enkeltvis — skønt selvstændige retssubjekter — ikke vilde kunne overkomme. Dette tilsiger altså fællesinteressen for de voksnes vedkommende. For børnene, som ikke er handledygtige led af den sociale organisme, er denne retssikring ikke nok; fandtes der ingen andre foranstaltninger til bedste for dem, vilde deres ejendomsret være ganske illusorisk og prisgiven; de har åbenbart krav på at sikres mere effektivt gennem forholdsregler, der er ædækvate for deres udviklingstrin. Den almindelige retsbeskyttelse vilde jo hverken sikre dem de mest elementære materielle livsbetingelser eller de åndelige betingelser for en gang at blive selvstændige sociale enere.

Selv om man imidlertid opfatter omsorgen for de umyndige som en fællesopgave i lighed med de øvrige fællesopgaver, kan det blive vanskelig nok i alle detaljer at vise, hvilken og hvor stor en del af forsorgen der rettelig bør overtages af det offentlige, og hvad der på visse vilkår må overlades til de private hjem. Men nogen anden delingslinie end den, der angives af hensynet til *samtlige* parthaveres interesse er det næppe muligt at drage*). Ser man f. eks. sagen fra de barnløse individers standpunkt, kan disse umulig føle sig brøstholdne over, at en del af fællesejet specielt kommer børnene til gode, ti de må erkende, at i modsat fald vilde børnenes uomtvistelige ejendomsret blive et abstrakt begreb og væsentlig illusorisk. Ejendomsret har de; og selv om man ikke anerkender dem som selvstændige retssubjekter, kan man dog ikke forvalte *deres* ejendom udelukkende i *egen* interesse. Endelig turde det være i *alles* interesse, at de vordende selvstændige borgere ikke udvikler sig til sociale undermålere eller endog til antisociale parasitter. Derimod vilde de barnløse have fuld ret til at protestere imod, at man anvendte en del af fællesejet til helt og holdent at bestride *samtlige* omkostninger ved et barns underhold og opdragelse; dets specielle faglige uddannelse og færdighed f. eks. er ikke forhold, der vedrører fællesinteressen, og hertil rækker heller ikke hvad der af den disponible fællesejendom retmæssig kan kræves.[43]

På den anden side vilde en familie med mange børn blive forurettet, i fald dens relativt store andel i fællesejendommen ikke gav sig udslag i *nogen* direkte støtte til de umyn-

*) Et forslag om statens bidrag til barneforsorg, jeg har hørt fremsætte privat, lyder således: da barnet skaber øget grundværdi, og da moderen, der forsørger barnet, således gør sig fortjent af samfundet, tilkommer der hende fra statens side en *moderløn* svarende til hvad hun forsømmer af arbejde for sig selv. Jeg kan herom henvise til ovenst. kritik af barnets formentlige rolle for værdistigningen; barnets ret er ikke afhængig deraf, men ubetinget og hjemler det en vis direkte fordel, der bør *tilfalde hjemmet* (som barnets værge) og væsentlig bestå i hjælp til kundskabsmeddelelsen. Den øvrige forsorg påhviler hjemmet (og da særlig moderen) som dettes rette arbejdsfelt. Kompensation herfor er et familieanliggende og henhører under privatetikken.

diges opdragelse; ti almindelig retsbeskyttelse og militært forsvarsapparat er som sagt ikke garanti nok for, at barnet overhovedet kommer til at nyde sin retmæssige ejendom. Udelukkende at anvende fællesmidlerne til disse opgaver vilde være at forråde barnets udnyttelse af sin ejendomsret.

I de tilfælde, hvor de private hjem selv er rede til helt og holdent at tage sig af børnene, kan staten indskrænke sig til at våge over, at et vist minimum af livsgoder, som er nødvendige for dets sociale udvikling, virkelig bliver dem til del. (Retten til forsvarlig ernæring (kvindemælk), pleje og social opdragelse.) Staten må overhovedet så vidt mulig garantere barnets ret til at *vokse op i et hjem;* ti kår, der stod væsentlig under dyrets, kunde ikke anses som en forsvarlig underbygning af en social opdragelse. Og medens det ikke vilde være en tilladelig anvendelse af fællesmidlerne at benytte dem til komplet underhold af børnene, bør staten tilbyde alle, der ønsker det, et sådant mål af kundskabsmeddelelse, som den vordende sociale borger nødvendigvis behøver. Den materielle forsorg og den individuelle opdragelse, kulturmeddelelse og faglige uddannelse hører naturmæssigt hjemmet til (som naturlig revers af den forældremagt, staten overlader forældrene). Ti forsorgen må deles, og jeg ser ingen anden naturlig delingslinie.

De tilfælde, hvor barnet står uden forældre, der kan eller vil yde det en forsvarlig forsorg, kræver særlig omtale. Her må staten træde til med yderligere positiv hjælp; ti barnets ejendomsret går fremfor alt og vil altid i sidste instans kunne påkalde statens værn.

Af den betragtning, at børnene ligesålidt er samfundets ejendom som forældrenes, fremgår følgende: hverken stat eller forældre tør betragte børnene som ting eller som retløse midler for opgaver, der alene ligger de voksne på hjerte. Børnene har en selvstændig ret, som det er begges sag at respektere, og staten er som øverste garant for al retshåndhævelse også den, der i dette tilfælde våger over forholdet.

Til de forældre, der selv ønsker at tage sig af deres børn, overdrager staten en *forældremagt* over børnene, på det vil-

kår, at de fuldt ud værner børnenes ret til de ovennævnte livsgoder, som de har ubetinget krav på. I dette tilfælde bliver statens direkte rolle kun at våge over, at dette sker fyldest. Forældremagten hviler altså ikke på nogen ejendomsret, ti staten forbeholder sig påtaleret og indgribelsesret, hvor børnenes ret tilsidesættes.*) Det er en *værgeret*, staten tilstår forældrene indenfor den begrænsning, de ovennævnte hensyn kræver. Denne myndighed over børnene må staten nødvendigvis tilstå forældrene, for at disse kan opfylde *deres* forpligtelser mod børnene d. v. s. sikre dem den part af deres rettigheder, de skylder dem. Staten har derimod ingen ret til — uden de nævnte grunde — at forlange denne forældremagt direkte overdraget til sig eller til at berøve forældre deres børn, i fald forældrene fuldt ud opfylder deres forpligtelser. Ti hvorvel forældrene ikke har ejendomsret over børnene, så har staten det ligesålidt; og det vilde være overgreb fra statens side at overrive naturlige bånd og krænke private familiefølelser.**) Det er dette hensyn, der i denne sag betinger statens og forældrenes gensidige forhold og afgrænser deres retmæssige indgriben. Staten kan ikke uden at krænke berettigede følelser — når barnets ret da ikke kompromitteres — gå udenfor den rolle at være kontrol og eventuelt tilbyde en vis begrænset hjælp til undervisningen.

At forældre har forpligtelse såvel overfor barn som overfor stat, turde være indlysende, idet ingen forældre har krav på, at samfundet skal yde *alt* til et barns opfostring, og da det er statens sag at værne barnets ret overfor forældrene. Selv om forældremagten derfor skulde misbruges, eller man frivillig gav afkald på den, og børnene anbragtes under statens fulde forsorg, vilde det ikke være uberettiget, om staten fordrede vederlag af forældrene.

Det må stadig fastholdes, at det faste punkt i denne kæde af gensidige rettigheder og forpligtelser er *barnets ret* til

---

*) F. eks. ved misbrug af deres evne til erhvervsmæssigt arbejde.

**) Om krænkelse af åndelig ejendomsret smlgn. »Naturlig ret« pag. 76—80.

visse livsgoder; dets ret til liv, ernæring, hjem, opdragelse og et vist mål af undervisning går fremfor alt; fordelingen af opgaverne mellem forældre og samfund er af sekundær betydning.

---

18. FORÆLDREMAGT – FORÆLDREPLIGT. UMYNDIGHEDSBEGREBET.

Skal forældrene kunne udøve forældremagten effektivt, må barnet være umyndigt i alle personlige forhold; den unge kan ikke selv binde sig ved retshandler, sålidt som forældrene ved deres dispositioner kan antaste børnenes rette ejendom.*) En umyndigs retshandler er ugyldige, selv om medkontrahenten havde al føje til at antage ham for myndig.[44]

Om gaver til umyndige synes der blandt retsfilosoffer at råde nogen uenighed. At børn kan modtage gaver, indrømmes af de fleste, og dette er i overensstemmelse med vor grundopfattelse, hvorefter børn skulde være i stand til at besidde ejendom; men det fremgik også af denne, at der ikke dertil knytter sig fri dispositionsret. Hermed stemmer reglerne i arveretten overens, hvorefter (ifølge Deuntzers fremstilling) »testator næppe kan fastsætte, at midlerne skal overlades den umyndige til fri rådighed.« Det modsatte vilde være skår i forældreretten. Den, der har forældremagten, må utvivlsomt have ret til at hindre vilkårlige dispositioner fra barnets side; alene opdragelseshensyn nødvendiggør dette; gaven må derfor nødvendigvis gå ind under det almindelige værgemål.

Efter dansk ret er det tvivlsomt, om andet end arvet gods går ind under værgebestyrelse eller kurator. Om også selverhvervet gods falder ind under pupilbestyrelsen, er mindre sikkert. Man må imidlertid give *Bentzon* ret i den betragtning, at da umyndighed væsentlig hviler på formodet forretningsudygtighed, og gods er lige vanskeligt at forvalte, hvor-

---

*) V. Bentzon: Den danske personret, Kbhvn. 1904.
Umyndiges kontrakter er efter dansk lov ikke blot uforbindende, men det er forbudt at opfylde dem. (Jul. Lassen: Håndbog i obligationsrettens alm. del. 1908).

ledes det end er erhvervet, kunde det synes, at al formue måtte høre ind under pupilbestyrelsen.

At dette er den logiske konsekvens, kan næppe bestrides; det fremgår ganske direkte af værgerettens begreb, at forældre, værge eller kurator i al fald må indvillige, hvis den umyndige skal anvende værdier — selv om det er selverhvervede arbejdsvederlag — efter eget tykke, ti værgen er den, der i følge statsmagtens bemyndigelse udøver handleevnen for en anden.

Heri ligger dog ikke, at værgen skulde have frihed til at råde over alle disse værdier efter *sit* forgodtbefindende. Selv om barnets dispositionsfrihed over arv og gaver, der udtrykkelig tilfalder ham, er ophævet under umyndighedsperioden, kan barnets ejendomsret til disse goder, en ret, der hviler på de forudsætninger, hvorunder de er barnet tilfaldne, ikke i og for sig antastes. Om ejendomsretten her forbliver hvilende og ubeskåret, beror på forudsætningerne. Hvis det f. eks. ikke er udtrykkelig fremhævet, kan arv ikke røres. En anden sag er det med de umyndiges selverhvervede gods; det er værgens ejendom; ti sålænge forsørgelsespligten varer, må den unges ret til frugterne af selverhverv være suspenderet; disse to ting er uløseligt forbundne; rådigheden over det selverhvervede må ganske underordne sig forældrenes pædagogiske planer.

Hvorledes forholder det sig med ansvaret for de umyndiges forbryderiske og skadelige handlinger? Ifølge *Lassen* må børn mellem 10—15 år, der kan straffes efter den almindelige borgerlige straffelov for uagtsomme forbrydelser, også erstatte den ved disse forvoldte skade. (Efter lov af $^1/_4$ 1905 forekommer dette dog kun med hensyn til børn over 14 år.) *Deuntzer*)* udtaler, at overfor den tredjemand, der har lidt skade ved børnenes retsstridige handlinger, må forældrene være ansvarlige, når de har tilsidesat deres tilsynspligt, men i modsat fald må den skadelidte holde sig alene til barnet selv og dets nuværende eller tilkommende formue, forsåvidt

*) Den danske familieret Kbhvn. 1899.

overhovedet erstatningsret mod det haves (efter 1—24—9); det vil altså sige, at umyndige, hvad erstatningsansvar angår, i *almindelighed* er samme regler undergivne som myndige.

Disse bestemmelser er næppe i logisk samklang med den umyndiges hele stilling. Sålænge forsorgen gælder, må forældrene være dem, der udadtil har det fulde retlige ansvar, og det vilde være uberettiget at søge erstatning i en formue, der for den umyndige foreløbig er en død skat, og som han ikke har det mindste at sige over. De forudsætninger, hvorunder den er ham tildelt, indeholder det servitut, at den ikke må røres; og idet forældrene har påtaget sig forsorgen, har de dermed det fulde ansvar for barnets handlinger, og for at disse ikke kommer dets hvilende ejendomsret til skade. Manglen på fri dispositionsret over formuen involverer, at denne garanteres urørlig.*)

Overhovedet er, som vi skal se, en umyndig ikke istand til at begå nogen forbrydelse; han kan kun forse sig i pædagogisk forstand og er derfor stillet ganske udenfor kategorien straf og erstatning. Skulde hans opførsel blive så vanskelig, at forældrene øjensynlig ikke ser sig i stand til at hindre grove krænkelser imod tredjemand, må den udvej stå dem åben at søge *det offentliges hjælp* til at få sig ansvaret fralagt tillige med forældremyndigheden enten helt eller delvis; forældrene må, når der foreligger tilstrækkeligt bevis for at grove retskrænkelser *er* begåede eller tilsigtede, kunne forlange barnet anbragt under statens værgemål. At også staten på sin side er berettiget til at tage initiativ hertil, skal senere omtales.

Hvad enten andre private påtager sig værgemålet, eller staten helt eller delvis (f. eks. ved tilsynsværger) gør det, følger deraf, at med forældremyndighedens overflytning også ansvaret i tilsvarende grad går over fra de oprindelige til de nye værger.

---

*) At forældre deri skulde kunne søge vederlag for deres underholdspligt er selvfølgelig en urimelig tanke. Underholdspligt er uløseligt og betingelsesløst forbundet med forældremagt.

Spørgsmålet er nu *hvad man skal forstå ved myndighed*. Myndig burde kun den være, der er socialt fuldmoden. Men da det vilde medføre for stor vilkårlighed at lade afgørelsen heraf bero på individuelle undersøgelser, må det af praktiske hensyn omskrives derhen, at *myndig bør kun den være, som har opnået den alder, hvori det ifølge videnskabelige undersøgelser har vist sig, at mennesker af den og den race, under de og de naturbetingelser, gennemsnitlig opnår fuldmodenhed*. Herfra danner kun den umyndighed, som beror på lægevidenskabeligt diagnosticerede patologiske tilstande eller defekter en undtagelse. Og man kan derfor skelne imellem *fysiologisk og patologisk umyndige*, hvilke to kategorier kræver særskilt omtale.

At være socialt moden er at besidde evne til selvstændigt at påtage sig og opfylde sociale forpligtelser fuldt udviklet. Der kræves et vis fond af intelligens og erfaring for at undlade at påtage sig mere end der er udsigt til at opfylde; og der kræves et vis fond af moralsk sans (retfærdighedssans) for at *ville* opfylde en forpligtelse, når det gælder. Alene det at afholde sig fra nærliggende fristelser til at gøre indgreb i næstens ejendom kræver et vist mål af kundskab til og interesse for, hvad der med rette tilhører en selv og andre. Endvidere kræves det af den socialt modne, at han er i stand til at hævde sin økonomiske selvstændighed, ti til myndighed hører jo først og fremmest, at forældremyndighed og forældreansvar kan bortfalde.

Det må nu være indlysende, at netop de evner, som sætter et menneske i stand til økonomisk at klare sig selv og til selvstændig at indgå moralske forpligtelser i det private liv, må være de samme som dem, der berettiger ham til aktiv deltagelse i statslivet; ti politik er jo ikke andet (eller burde ikke være andet) end kunsten at praktisere retsmoralen i det offentlige livs anliggender, og der er principielt ingen forskel på retfærdighed i det private og det offentlige liv. Det nuværende forhold, hvor samfundet uden videre beskatter mindreårige uden i ringeste måde at appellere til

deres mening om, hvad disse penge skal bruges til, er ganske uretfærdig.

Endnu eet væsentligt grænseskel er der imellem de myndige og de umyndige: kun myndige mennesker kan straffes; aldrig umyndige. Jeg véd, at denne påstand går imod alle gængse strafferetsregler; men ikke desmindre må man tage dette standpunkt, hvis man ikke vil nøjes med et ganske ulogisk myndighedsbegreb. De danske retsregler frembyder i denne henseende et syndigt virvar: mindreårige over 14 år kan straffes for alle uagtsomme forbrydelser*) og må erstatte den ved disse forvoldte skade. Ved 18 års alderen ophører forældremagten, de unge har da lov til at forlade hjemmet. De er nu vel ikke umyndige, men heller ikke fuldmyndige; fra det 18.—25. år befinder de sig i en ejendommelig mellemtilstand, hvor de hverken er fugl eller fisk. Før det 18de år har barnet været umyndigt både i personlige og i formueretlige forhold. Men nu fra det 18de—25de år er de vel myndige i deres personlige forhold, men kan ikke slutte formueretlige kontrakter; i disse forhold står de som »mindreårige« under kurator. Først med det 25de år opnås fuldmyndighed. (End ikke med denne alder opnås de politiske rettigheder; og for ægteskabs indgåelse gælder atter helt andre tal).

Med rette betegner Bentzon denne »mindreårighed« som en uholdbar mellemtilstand, og medens dette skrives, er der allerede indledet et arbejde for at komme bort derfra og ansætte fuldmyndighedsalderen til 21 år, således som man har det i adskillige andre civiliserede lande.

Dette er anerkendelsesværdigt, men man må langt videre, før der kommer logisk konsekvens i alle herhen hørende forhold. Det må fastslås, at hvis man kan angive en gennemsnitsalder, hvori mennesker under de givne naturbetingelser plejer at opnå evnen til at udgøre selvstændige led af den

*) For mindre ting straffes nu ikke længere de mellem 14—15 år. Endvidere kan justitsministeren for børn mellem 14—18 år bestemme, at påtale bortfalder ved mindre forseelser på betingelse af betryggende anbringelse.

sociale organisme, bør denne selvstændighed (myndighed) udstrækkes til *alle de forhold,* hvor netop de samme og ikke videregående evner udfordres.

Kan denne grænse, hvad erfaringen taler for, hos den angelsaksiske race gennemsnitlig sættes til 21 års alderen, må man hos disse nationer udvide forholdet til også at gælde for strafferettens vedkommende. Den, der ikke er moden til at indgå forpligtelser med bindende kraft, er heller ikke moden til at være forbryder (altså til at straffes). Venter man ikke at træffe såmegen moralsk sans eller erfaring hos en yngling, at han kan overse konsekvenserne af et løfte eller af en overenskomst, har man heller ikke ret til at vente, at han skal være i stand til at afholde sig fra retsstridige overgreb. Det er nøjagtigt de samme evner det drejer sig om — enten har man dem, eller man har dem ikke. Hvad om kriminalisterne — i stedet for at omdanne straffen for voksne mennesker (som man *iøvrigt* indrømmer al den selvstændighed, fuldmyndighed medfører) til »human« pædagogisk forsorg, der gør dem til retløse redskaber for vilkårlighed, — anvendte deres overskud af humanitet på *rette* sted, nemlig til *fuldstændig at stryge begrebet straf for alle umyndige personers vedkommende!* Også den pædagogiske interesse vilde være rigtigere anbragt, om den helt og holdent koncentrerede sig om det problem, hvorledes de *umyndige* lovovertrædere skulde behandles. Straffe umyndige — denne sætning skurrer i øret på den, der har den mindste logiske sans. Det gælder om at indse, at den, der ikke er moden til at underskrive en kontrakt, ikke kan anses som moden til at respektere ejendomsretten i al almindelighed; det er respekten for ejendomsretten, der er den fælles til grund liggende følelse. At det ikke skulde være praktikabelt at indtage dette standpunkt betvivler jeg; moderne straffepraktikere har allerede vovet sig så langt ud i »human«behandling af fuldvoksne, at man næppe nu vil kunne påstå, at det skulde være nødvendigt at behandle umyndige på en måde, der i særlig grad skulde smage af straf. Med mindre man skulde kunne påvise, at det er gan-

ske forskellige evner, det drejer sig om, kan man fremdeles hævde, at myndighed bør omfatte såvel *retshabilitet*, d. v. s. evnen og retten til selvstændig at forpligte sig i retshandler og til at unddrage sig værgemål (deri indbefattet evnen til at være forbryder og retten til at underkaste sig alm. kriminel behandling) — som *politisk habilitet*, d. v. s. evnen til at være aktiv statsborger (besidde stemmeret og valgbarhed). Dertil kommer som en ret selvfølgelig ting evnen til at indgå ægteskab; den, der er myndig, må kunne gøre krav på statens medvirkning til de ægteskabelige overenskomster. Det er jo stadig de samme forudsætninger, der kommer i betragtning: økonomisk selvstændighed og evne til at overse rækkevidden af en overenskomst (foruden fysisk modenhed, som gennemsnitlig vil være opnået i denne alder).*)

Det er ikke af trang til systematisering, at myndighedsalderen her foreslås som et fælles grænseskel for tilsyneladende forskelligartede sociale livstrin; jeg mener at have påvist, at det kunstige just er at opretholde forskellige aldersgrænser for ensartede kvalifikationer.[45]

Til oversigt tjener følgende skema:

Ved 21 års alderen = *myndighedsalderen indtræder*	*retshabilitet*	
	valgret	*politisk habilitet*
	valgbarhed	*politisk habilitet*
	strafbarhed	
	minimumsalder for	*statssanktioneret ægteskab*
		militærtjeneste

19. DEN MATERIELLE FORSORG.

For at få en oversigt over, hvori samfundets andel i de umyndiges forsorg består, vil det være rettest at betragte den fysiske og den åndelige del af forsorgen hver for sig.

*) I lande med alm. »værnepligt« vil 21-års alderen også være den laveste, hvori staten kan kræve den unge indkaldt; før dette tidspunkt vil det kollidere både med forældreretten og barnets ret til ikke at udbyttes. Hvor man har hvervede tropper, må staten *afslå* at benytte umyndiges tilbud eller tilbud på deres vegne.

At det materielle underhold og den legemlige kultur er forældrenes sag, begrundes som ovenfor nævnt i, at børnenes andel i fællesejendommen ikke er så stor, at den strækker til at løse også denne opgave; og da forældrene er interesserede i at få forældre*magten* tilstået og garanteret af staten, kan denne til gengæld fordre, at de fuldt ud opfylder deres forældre*pligt*, som består i at yde Børnene den del af de nødvendige livsgoder, som statens midler ikke rækker til at yde dem. Denne fordeling må siges at være den, der på en gang tjener den fælles interesse og garanterer børnene den fulde udnyttelse af deres ejendomsret bedst. Men stort mere end at fastslå dette (retten til materiel forsorg etc.) som en ret, børnene har, og i *påkrævede* tilfælde med magt at hævde denne ret kan statsmagten næppe gøre uden at overskride det private område i altfor betænkelig grad; blot det at føre effektiv kontrol med, at forældrene i så henseende gør deres pligt, har sine store vanskeligheder, hvis det ikke skal blive til nærgående indblanding.

Hvor tidlig kan en sådan omsorg for børnenes materielle vel begynde? Nogle mener, at den endog kan begynde før fødslen. Man tænker her især på visse erhvervs skadelige indflydelse på den kvinde, der skal blive moder. Da i England kvinderne arbejdede ved fabrikationen af blyhvidt, anstillede man en undersøgelse af 77 kvinder fra en sådan fabrik, og det viste sig, at i det tidsrum, undersøgelsen stod på, blev der født 21 dødfødte børn og 90 aborter; desuden var 40 spæde børn døde i krampe, fremkaldt ved blyforgiftning. I Schlesien, hvor unge piger anvendes ved glasindustri, ødelægges deres benbygning i den grad deraf, at de senere hen får de vanskeligste fødsler, ja ligefrem bliver obstetriske mærkværdigheder.*)

Ud fra slige og en mængde lignende kendsgerninger vil det ikke være ubeføjet, om statsmagten i visse tilfælde gri-

*) Citeret efter Ellen Key: »Barnets århundrede«. 1902. I et foredrag af Dr. med. H. P. P. Ørum 1909 hedder det: »Strengt arbejde fremkalder let en for tidlig fødsel, der nedsætter levedygtigheden meget betydeligt, men selv ved fødsel til normal tid kan man påvise en tydelig forskel på barnets vægt hos den arbejdende og ikke ar-

ber ind. At den er fuldt berettiget til at gøre det overfor den umyndige kvinde, derom kan der for os ingen tvivl være; med hensyn til den umyndige står staten som garant for, at han eller hun ikke misbruges i øjemed, der udelukkende er de voksnes. Og indgreb i forældreretten er det ikke, ti denne begrænses stadig af hvad hensynet til barnets egen udvikling kræver.

Såsnart det derimod drejer sig om den voksne, fuldmyndige kvinde (udover 21 års alderen), bliver indgreb fra statsmagtens side mere problematiske. Dels er de ikke længer så presserende, når kvinden har passeret udviklingsalderen, dels ligger det i selve myndighedsbegrebet, at nu må hun selv tage ansvaret. — Vi må dog indtage det standpunkt, at forsåvidt det kan anses for uomstødelig videnskabeligt godtgjort, at en vis handlemåde fra kvindens (selv den myndiges) side medfører fare af en eller anden art *for efterkommerne*, vil statsmagten altid have ret til at gribe ind til disses værn. Klager over indgreb som disse i »individernes frie bestemmelsesret« vil man let kunne afsløre som de hule fraser de er, når man betænker, at der her kun er tale om at *afgrænse* rettigheder; hvad man tager fra den ene part, vinder den anden; det gælder kun om at finde den rette grænse; og individernes frie selvbestemmelsesret skal ikke have lov til at strække sig så langt, at den breder sig udover barnets retmæssige ejendomssfære. Det er nemlig ikke kvindebeskyttelse, staten tilsigter, men børnebeskyttelse; hvis det kun

---

bejdende kvinde. Vanskeligheder ved fødsel på grund af en forkert fosterstilling fremkommer ligeledes hyppigere hos de arbejdende end hos de ikke-arbejdende kvinder, og disse forhold medfører også farer for moder og barn.... af giftstoffer, der erfaringsmæssig virker på svangerskabet, kan nævnes bly, kvægsølv, anilin osv., der meget let fremkalder en for tidlig fødsel og indvirker skadelig på fosteret. For blys vedkommende forefaldt der i 60 pct. tilfælde aborter, dødfødsler eller for tidlige fødsler, medens der af levendefødte døde 40 pct. inden 1ste leveårs afslutning. Man har en dødelighed på 65 pct. for de arbejderskers børn, der er beskæftigede med kvægsølvbelægninger på spejle.«

Det vilde ikke være urimeligt rentud at forbyde alle kvinder at deltage i virksomheder af denne art, da disse gifte kan virke skadeligt på et tidspunkt, hvor svangerskabet er vanskeligt at konstatere.

drejede sig om myndige kvinders interesser, uanset efterkommerne, vilde staten ikke være beføjet til at »beskytte«.

Et særdeles velbegrundet indgreb hjemles ved den danske fabriklov af 1901, idet det påbydes, at ingen kvindelig arbejder i tidsrummet omkring fødslen må beskæftiges ved visse virksomheder. At kompensere tabet i arbejdsfortjeneste kan dog ikke være statens sag, blot fordi den påtaler en ret, og det sker da heller ikke i andre lande.

Er staten berettiget til i visse tilfælde at forbyde ægteskaber for at forebygge dårligt afkom? Denne tanke har ofte været oppe, men arvelighedslovene er næppe endnu tilstrækkeligt klarlagte, til at man her kan gribe rigoristisk ind. Måske vilde det kunne forsvares, om staten nægtede sin sanktion til legitime forbindelser mellem to epileptikere, sindssyge, tuberkuløse og lign.; men dermed hindredes i al fald ikke illegitime forbindelser, og at straffe i slige tilfælde vilde være betænkeligt.

Den periode af barnets liv, hvor en statskontrol vilde være mest effektiv, er det 1ste leveår; ti børnemortaliteten, specielt i denne periode, er stadig altfor stor. Og den kan i det store og hele føres tilbage til en eneste faktor: hjemmenes mangel på ansvarsfølelse. Når moderfølelsen i nutiden ikke er stærk nok til at holde hustruen knyttet til hjemmet og til selv personlig at pleje og ernære sit barn, må staten des ivrigere forsvare dettes ret. Barnets ret til sin moders bryst bør ikke forblive en frase eller et fromt ønske; det er i virkeligheden en elementær etisk ret.*) At påbyde ved lov, at ethvert barn i al fald det første halve år skal ernæres med kvindemælk, vilde derfor på ingen måde være noget uberettiget overgreb. Formodentlig vil man herimod anføre de vanskelige sociale forhold etc.; men for det første hviler samtlige i dette skrift fremsatte forslag på tanken om en samfundstilstand, hvor egne hjem ikke længere skulde være de fås privilegium, men hvor den allerførste forudsætning

*) Finkelstein, Lehrbuch der Saüglingskrankheiten: 70—80 % af alle dødsfald i den spæde alder kan trygt skrives på de mødres regning, der unddrager deres børn bryst.

for et hjem, jorden, stod åben for alle. Desuden er staten berettiget til at forlange, at de, der agter at stifte familie, dog skænker de allernærmeste konsekvenser en smule opmærksomhed. Og de mest primitive af disse er dog dem, som selv dyrene respekterer. Kan en kvinde forudse, at hun som gift vedblivende har udsigt til at skulle løsrives fra sit hjem, er det hendes pligt ikke at stifte familie.

Men iøvrigt må vel under barnets opvækst staten indskrænke sig til at være den magt, til hvem der i graverende tilfælde kan appelleres, når det drejer sig om mangler i børnenes fysiske forsorg.[46] I denne henseende må børneloven af 1905 betegnes som et fremskridt af betydning. Den finder anvendelse på »børn under 15 år, som af forældre eller andre opdragere mishandles, eller som hos disse lider sådan nød, at deres sundhed eller normale legemlige udvikling derved udsættes for alvorlig fare.« Værgerådet kan derefter, når det skønner, at der er anledning til at skride ind, tildele advarsler, beskikke tilsynsværger (for pigebørn og børn under 7 år i reglen en kvinde), henvende sig til kommunalbestyrelsen, ifald slette økonomiske forhold er årsagen, anbringe børnene udenfor hjemmet, enten hos familier eller i børnehjem;[47] forældremyndigheden kan eventuelt overdrages til andre. Enhver embedsmand *skal* gøre anmeldelse, hvis noget graverende kommer til hans kundskab; iøvrigt står det enhver frit for at gøre sådanne anmeldelser. Endelig er det med rette bestemt, at grov vanrøgt af børn kan straffes på værgerådets begæring.

Med hensyn til *de udenfor ægteskab fødte børn* gælder det at indskærpe vort standpunkt, at barnet — ligegyldigt under hvad forhold det er født — har en primær ret, som ikke først behøver at afledes af legitime ægteskabsforhold. Dette har endnu ingen lovgivning villet anerkende, end ikke den seneste. Barnets retsstilling overfor faderen er endnu ikke garanteret, det er stadig moderen, til hvem barnet familieretlig er knyttet, hun har pligten at forsørge og opdrage; barnet bærer hendes navn og har arveret efter hende som hun efter det. Selv om moderen efterhånden har fået

videregående krav overfor faderen betryggede, afhjælper dette ingenlunde de nævnte mangler; et barn har bl. a. ubetinget ret til at kende sin fader.

At moderen under normale forhold har ret til at beholde barnet, er naturmæssig rigtigt; men det er også retfærdigt, at faderen kan få lejlighed til at kontrollere og overvåge barnets pleje og opdragelse og eventuelt gennem en værge*) påse, at de penge, der ydes, får deres rette anvendelse. Dør moderen, eller mener værgerådet, at hun behandler det uforsvarligt, må det kunne overgives til faderen i egnede tilfælde. Hvis faderen undlader at betale sit bidrag, burde dette kunne fremtvinges ved tvangsarbejde (ikke som nu ved fængsel på alm. fangekost, ti hvem har glæde af det?)

Man har været bange for, at det uægte barn, derigennem at samfundet garanterer det underholdningsbidraget, skulde blive favoriseret fremfor de ægte børn. Denne ængstelse er ubegrundet; fordelene er i så høj grad på det ægte barns side, at man sikkert ikke ved disse nødtørftige foranstaltninger forrykker balancen.**) Mere end sin ret får det uægte fødte barn jo ikke, ja knap nok det; for at få denne fuldt ud, skulde staten garantere ikke blot hvad der er det mest nødvendige til livets ophold, men hvad der er det fuldt forsvarlige for at sikre gode plejeforhold, og denne garanti skulde udstrækkes til det 21 år.

Når man har ment, at ordningen af de af sundhedskommissionen *kontrollerede plejehjem* skulde være tilstrækkelig betryggende, tager man fejl. Endnu er dødeligheden her skandaløs; 1903—07 var den 21,1 pct. i det første leveår (bl. de ægtefødte ca. 10 pct.). En del kunde afhjælpes, hvis kontrollen blev mere effektiv, hyppigere og mere sagkyndig (gennem pædiatrisk uddannede læger i forening med kvinde-

*) Mulig burde der ligesom i Tyskland beskikkes en værge for de børn, der er hos moderen (moderen kunde fakultativt være værge), til at føre tilsyn med plejen og påtale barnets ret overfor dets fader. Bidraget, der skal være forsvarligt (efter de gode plejehjems pris), burde udbetales til værgen.

**) I 1908 døde af uægte børn i første leveår 21 pct., af ægte børn 13 pct.

lige værger); disse kontrolførende måtte have myndighed til at træffe alle for barnets pleje fornødne dispositioner og til at bytte plejehjem, hvis forholdene påbød det.

---

20. DEN ÅNDELIGE FORSORG.

Samfundets fællesinteresse går ikke blot ud på, at den umyndige skal leve og leve under betryggende materielle kår, men kræver også, at han i åndelig henseende undergives sådanne vilkår, at han ved myndighedsalderens indtrædelse kan betragtes som fuldtud *socialt kvalificeret.*

Dette medfører en vis kundskabsmeddelelse og oplæring. Hvad der her interesserer os er at afgøre *hvad og hvormeget* deraf det er statens pligt at tildele barnet. Det gælder da om at se bort fra skoleundervisningen som den er; ti ingen af de gængse undervisningsplaner er udarbejdet med hint mål for øje. I almindelighed angiver man undervisningen som rettet mod det mål at gøre den unge perfektibel til at glide ind i et eller andet erhverv, eller man udtrykker dens formål således, at den skal højne og udvikle den unges individuelle åndelige kultur.

Hvad der kræves for at blive socialt fuldmoden og kvalificeret — dette er imidlertid en ganske anden opgave, og det er alene den, *staten* har den skyldighed at sørge for. Hvilken grad af speciel færdighed den eller den kan opnå i et fag, eller hvilken grad af individuel kultur han kan opnå, dette er ikke noget, som ligger samtlige borgere på hjerte, det indgår ligesom den individuelle fysiske omsorg under hjemmets opgaver og udgør en del af de forældrepligter, der modsvarer forældrerettighederne. Derimod er alle i lige grad interesserede i, at der ikke opvokser en asocial slægt; en slægt, som ved indtrædelsen i myndighedsperioden mangler de nødvendigste forudsætninger for selvstændigt at kunne overtage styrelsen af deres egne og landets affærer, ti dette vilde udsætte selve retsordenen for den allerstørste fare. Og da det som

ovenfor vist vilde være et overgreb overfor de barnløse, hvis fællesformuen anvendtes til at dække samtlige udgifter ved et barns underhold og uddannelse, er det åbenbart billigt og naturligt, at forældrene, som vederlag for den fordel, staten garanterer dem, at kunne lede deres børns liv i den udstrækning, forældremagten tillader det, yder dem den del af den fysiske og åndelige forsorg, som væsentlig kun *kan* ske i hjemmet, nemlig alt hvad der angår dem som individuelle væsner; således at det bliver hjemmet, der især kommer til at præge deres personlige kultur*) samt bestemme over og lede deres personlige faglige uddannelse. Og ligeså naturligt og billigt er det, at staten — da det på samme måde må erkendes, at den er skyldig at yde *nogen* direkte støtte til de barnerige familier på grund af den relativt store andel af fællesfondet, sådanne familier ejer — yder hvad *den* er skikket til at yde: barnets *sociale* undervisning og opdragelse. Vi vil altså nu forsøge at angive hovedtrækkene i en sådan undervisning. (Hvis det var en speciel pædagogisk opgave, skulde jeg vel vogte mig for at give mit besyv; men spørgsmålet er et etisk: hvorlangt statens pligt strækker sig, og hvorlangt den private forældrepligt.)

For i social henseende at stå på egne ben er det nødvendigt at kunne skrive, regne og læse (derunder falder evnen til at udtrykke sig klart mundtligt eller skriftligt). Ellers er man ude af stand til at forstå kontrakter og overenskomster, afgive skriftlige erklæringer eller deltage i de simpleste handelsomsætninger. Undervisning i logik betragtes, selv i vore nuværende skoler med de mange fag, som unødvendig; men resultaterne af skolernes virksomhed taler i al fald ikke derfor. Besiddelse af en vis mængde logik vilde på mere end et punkt kunne hæve det offentlige livs niveau, den vilde kunne forandre politisk agitation til politisk-social oplysning; måske vilde den kunne tvinge et sundt politisk livs værste fjende, den nuværende dagspresses løse uvederhæftige argumenta-

*) Man kan ikke hjælpe sig med den frase, at den kultur, hjemmene kan give, ofte er tarvelig nok. Ti anden kultur end hjemmets findes der engang ikke.

tion til at antage en noget ændret, mere saglig holdning. Dertil kommer en række fag, som må betragtes som nødvendige for den vordende selvstændige statsborger, nemlig samfundslære (bestående af naturlig retslære (etik), indsigt i samfundets politiske organisation og dets retsregler) samt privat og social økonomi. Endelig nogen kundskab om hygiejne.

Alle andre fag, fremmede sprog, geografi, historie, naturfag, gymnastik, tegning, musik, lege etc. må betragtes som henhørende under den rent individuelle kultur og derfor som hjemmenes opgave. Det samme gælder al faglig og teknisk uddannelse.

Indskrænkes den obligatoriske undervisning til hine fag, vil den antagelig ikke beslaglægge mere end et par timer daglig. Der kunde tænkes to forsvarlige ordninger af denne elementærundervisning: enten opretter det offentlige selv så mange skoler, at det kan tilbyde undervisningen i disse fag gratis til alle, der måtte ønske det, medens det samtidig tillades, at de forældre, der foretrækker privat undervisning, opretter privatskoler (dog under statskontrol)*), — *eller* staten betaler for hvert barn den sum, der er nødvendig for den obligatoriske undervisning, men alle skoler drives privat under statens kontrol.

Den tid, der bliver tilovers fra elementærundervisningen, kan forældrene benytte efter deres bedste skøn, alt efter børnenes fremtidsmuligheder og deres egne kår: supplere skolegangen med videregående undervisning i privatskole; praktisk, teknisk, kunstnerisk uddannelse o. lign. Staten vil heller ikke have ret til fuldstændig at nægte dårligt stillede forældre at benytte deres børns hjælp til livets ophold (kun at disse krav til børnene ikke strækker sig ud over hvad hensynet til deres forsvarlige udvikling til socialt dygtige borgere kræver; denne grænse må lovgivningen — ved fabrikslove o. desl. — samt værgerådene stedse hævde.)

Alt hvad staten kan forlange er, at børnene indenfor en

*) I dette tilfælde måtte det offentlige yde forældrene et bidrag for hvert barn, svarende til hvad den obligatoriske undervisning i de offentlige skoler kostede pr. barn.

vis aldersgrænse opnår et vist minimum af kundskaber; den vilde aldrig have ret til at forlange selv at *overtage* denne undervisning eller til at forlange, at den skulde ske på den eller den bestemte måde. Stuart Mill foreslår statskontrollen ordnet på følgende måde: viser det sig i en vis alder, at barnet ikke har de fornødne elementærkundskaber, skulde faderen, medmindre han har en tilstrækkelig undskyldning, betale en moderat bøde, som han om nødvendigt kunde afsone med arbejde, og barnet skulde sættes i skole på hans bekostning. For at hindre staten i ved hjælp af denne ordning at udøve en utilbørlig indflydelse på meningerne, skulde de kundskaber, der forlangtes ved overhøringerne, kun omfatte kendsgerninger og positive videnskaber. Der vilde ikke være noget i vejen for, at børnene, *hvis forældrene ønskede det,* kunde blive underviste i religion i de samme skoler, i hvilke de undervistes i andre ting.

Hvad forældre ønsker at meddele børnene udover den obligatoriske elementærundervisning, må de selv være herrer over. Staten har ret til at gribe ind, når barnet notorisk er under vanrøgt i fysisk eller moralsk henseende; men den har ingensomhelst ret til at blande sig i arten af den individuelle kultur, et hjem ønsker at præge sine beboere med, enten det sker direkte eller gennem en privat skole. *Opdragelsen* er væsentlig hjemmets sag, og ingen opdragelse kan ske uden gennem en personlig livsanskuelse*). At gennemtrumfe en bestemt livsopfattelse, religiøs eller materialistisk, eller på den anden side at forbyde f. eks. religiøs undervisning vilde fra statens side være lige store overgreb; den offentlige

*) »Jeg nærer en dyb tvivl om at det er rigtigt at sætte individualitetens udvikling som skolens højeste mål. Det kan jo ikke nytte at sætte skolen denne opgave, den kan simpelthen ikke magte den. Individualitetens udvikling må virkelig blive individets *egen* sag og mål og ingen andres. Skolens stof er det fælles og almene, det som alle må vide eller kunne eller som *alle* har godt af at vide — skolen er og bliver repræsentant for det almene, normen, reglen, ordenen, samfundsfordringen, pligtarbejdet. Men individualitet udvikles kun i *frihed;* først når skoledrengen er fri, når skoleporten lukker sig efter ham, begynder hans i egentlig forstand individuelle liv.« (Dr. phil. N. Bang i »Vor ungdom«. Oktober 1910.)

kontrol har intet med den personlige kultur eller med individuelle åndsretninger at gøre, medmindre det objektivt kunde vises, at de virkede positivt umoralsk.

Angående disse forhold hersker der endnu bestandig ganske forvirrede anskuelser. Det er særlig den religiøse undervisning, der har voldt bryderier. Enkelte vil have, at statsskolerne skal have ret til at præge barnet med en vis fastslået åndsretning, andre, at staten skal have ret til i stort omfang at forbyde både skolen og private visse åndelige påvirkninger. Det er vanskeligt at afgøre, hvilken af disse to meninger, der er mest tåbelig og frihedsfjendsk.

Den tanke, at statsskolen skulde have ret til at påtvinge børnene en bestemt religiøs opfattelse, kan vel kun opstå i lande med væsentlig ensartet trosbekendelse, således som Danmark, Sverrig etc. Nogen objektiv grund — bortset fra majoritetens »ret« — til at trumfe den statsautoriserede tro igennem overfor forældres private livsanskuelse gives der jo ikke. Når pædagoger alligevel kan hævde statsmagtens berettigelse til denne propaganda i skolerne, kan det kun være ud fra de gængse forestillinger om, at overfor statsmagten eksisterer der overhovedet ingen etisk ret, eller at velvillig omsorg for næstens åndelige og materielle vel går forud for retsspørgsmålet. Man kan også høre den mening fremsat, at da de statsansatte pædagoger har det hverv at opdrage børnene, og da ingen opdragelse kan ske, uden at den hviler på en bestemt livsanskuelse, må de have et vist spillerum med hensyn til det omfang, hvori de lader denne præge deres undervisning. Men dette beror på en uhyre misforståelse og selvovervurdering. Pædagogerne er aldeles ikke af staten engagerede til at opdrage børnene eller burde da ikke være det; de er til for, som Stuart Mill siger, at meddele dem positive kundskaber; opdragelsen foregår og kan væsentlig kun foregå i hjemmet. Selv om man med en vis ret kan sige, at forældreforholdet ikke er nok til at gøre folk til pædagogiske talenter, så er seminarieuddannelsen (trods

undervisning i »pædagogik«) det dog endnu mindre*), og skolestuen hverken er eller kan nogensinde blive noget skikket sted til opdragelse, selv ikke for pædagogiske genier.

Hjemmet er og bliver det eneste sted, hvor der dog er mulighed for nogen personlig kultur, og i dette fine intime netværk er skolen uberettiget og forøvrigt også inhabil til at gribe ind. Statens højere, kontrollerende magt er ikke at opfatte som en magt, der skal sætte vilkårlige skranker for forældrenes opdrager-ret; griber den ind, påhviler der den en bestemt bevisbyrde for berettigelsen dertil. Selvfølgelig er det et ligeså stort overgreb, om der i statsskolerne indsmugles partipolitiske anskuelser o. lign., skikkede til propaganda for det i øjeblikket knæsatte politiske system. Den politiske agitation, der f. eks. drives i de franske såkaldte lærebøger i moral, er næppe mindre ondartet end den religiøse propaganda, den har afløst. Istedetfor guddommens omnipotens er det nu statens omnipotens, der dyrkes, og fremstillingen er mindst lige så dogmatisk og autoritativ som tidligere.

Den anden anskuelse, vi omtalte, er så meget farligere, som den har talsmænd, der iøvrigt har ry for frihedskærlighed. Således siger f. eks. Georg Brandes: »Hvis et samfund er nået så vidt i kultur, at skolens ledende mænd sætter sig kulturfremskridtet til opgave, så kommer det derved nødvendigvis til at give beslutninger lovkraft, der går ud på at frelse den opvoksende slægts hjerner og hjerter fra kirkelig bearbejdelse og påvirkning i skolen.« Dette vil jo sige forbud mod al religiøs undervisning i skolerne. Men vilde det forslå? Hjemmene måtte da tages med, ti hvad principiel forskel er der på indblanding i den private opdragelse i en privatskole eller i hjemmet? Skulde indgrebet *nytte det*

*) Man har indvendt, at det, man i konfessionsløse skoler tilsigter, ikke så meget er åndsfrihed for børnene som for forældrene, men skolen er børnenes, og hensynet til dem går forud for alt. Javel, men opdragelsens ret er forældrenes, og den kan ikke tilsidesættes for andres lyst til at påtvinge børnene nok så velmente særmeninger og påvirkninger; skønner forældrene, at disse vil gribe forstyrrende ind i det kulturarbejde, der gøres i hjemmet, har de ret til at nedlægge indsigelse.

allermindste, måtte det suppleres med en kontrol over hvad forældrene taler til deres børn om i dagligstuen.

Ser man rækkevidden af en sådan anskuelse? I kulturfremskridtets navn skal alt være tilladt. Er man da så vis på hvad der er kulturfremskridt, og har »man« med sine yndlingsmeninger herom en ret over børnenes individuelle sjæleliv, der skulde værre større end forældrenes? Nej, har man sikret sig, at der ikke i børnenes opdragelse indgår elementer, som objektivt kan godtgøres at være fysisk eller moralsk ødelæggende, har iøvrigt ingen, end ikke staten, mindste beføjelse til indblanding; — det modsatte vilde være krænkelse såvel af forældrenes som af børnenes åndelige eje; og hertil må delagtiggørelse i hjemmets kultur og indlevelse i slægtstraditionen ubetinget henregnes.

---

21. DE UMYNDIGES FORSEELSER. DE PATOLOGISK-UMYNDIGE.

Behandlingen af de umyndiges forseelser hører ikke ind under retsplejen. Ti som ovenfor omtalt er de umyndige ude af stand til at begå forbrydelser. De kan forse sig og underkastes pædagogisk tugt og speciel forsorg, men de kan ikke straffes. I stedet for »som tidsånden kræver« at gøre al straf til pædagogisk eksperimenteren, og i stedet for at bibeholde strafferetlige synspunkter overfor de halvt eller helt unge, skulde man indtage det konsekvente standpunkt overhovedet ikke at bringe begrebet straf til anvendelse på de umyndige.

Her er det rette forum for alle de pædagogiske foranstaltninger, kriminaloger i nyere tider har forsøgt sig med i alle fremskredne lande, men hvis rette område man ikke har respekteret. Her burde de komme til fuld bevidst anvendelse; og for at markere det burde selve ordet straf udgå i denne forbindelse og afløses af ord som forsorg, tvangsopdragelse eller lignende. For at borttage ethvert skær af »straf« burde

der til at pådømme disse sager oprettes særlige børnedomstole*), som var uafhængige af de almindelige restinstitutioner. Hos os måtte slige domstole kunne fremgå af de bestående værgerådsinstitutioner.

Indenfor denne ramme kunde — i al fald hvad sagen, ikke hvad navnet angår — den betingede straffuldbyrdelse uden betænkelighed finde plads, ti det synspunkt, man ved umyndiges forseelser stadig må have for øje, er det rent pædagogiske.

Om de anstalter, staten må oprette for sådanne vanartede børn, som værgerådene nødes til at fjerne fra deres hjem, skal tage mønster efter de amerikanske »reformatories«, tør jeg ikke udtale mig om. At der her er *noget* at lære, turde i al fald være utvivlsomt. Det ledende princip, som der ikke må afviges fra, er opdragelsen, og længere end til myndighedsalderen (21 år?) har ingen, end ikke staten, lov til at udstrække noget opdragelsesværk. Ved denne alder må ethvert menneske, der ikke er patologisk-umyndig, anses for skikket til at leve sit liv ude mellem mennesker. Forser han sig da, har han krav på at blive straffet.

I de amerikanske reformatories undervises der i: 1) the principles of law, generally as a rule of conduct, and specifically in its relations to crime, 2) civil government (its necessity and utility), 3) political economy, especially in its bearing upon the labour question and the means by which property is legitimately accumulated. 4) Practical ethies, or the mutual rights and obligations of men living in the social state.[48] Derimod findes ingen tvungen religionsundervisning.

Formålet i de amerikanske reformatories angives som »at undervise og at øve fangen på en sådan måde, at han ved løsladelsen er i stand til at modstå fristelsen og tilbøjelig til at

*) I New York har man siden 1902 specielle *juvenile courts*. I arresten, hvor børnene er de første 3—4 dage, består opsynet kun af kvinder. Ofte ender sagerne med, at forældrene idømmes bøder; barnet får lov til at blive i hjemmet under fængselsvæsnets beskyttelse og får en tilsynsværge. Dette fører så til komplet frigivelse eller opdragelsesanstalt. »Dommerne« er specialister i børnesager.

føre et retskaffent bravt (upright worthy) liv. At det er muligt at virke opdragende på unge mennesker langt udover det 15—16 år, betegnes som en ofte stadfæstet kendsgerning (Report of Prison Commission Massachusetts). Skønt Reformatory school acts i England 1893 udtaler, at straf for ungdommens vedkommende *kan* erstattes med tvangsopdragelse, er Amerikanerne de første, der fuldtud erkender, at ungdomsforseelser ikke *skal* retlig straffes. I nogle stater regnes »ungdom« helt op til 30 år, ellers i reglen til 21—25 års alderen.*)

Af dem, der udlades af anstalten på betingelse, kræves 1) månedlig beretning om deres vandel og erhverv, 2) beretning fra deres arbejdsgiver. En god foranstaltning er det fremdeles ved den betingede løsladelse at give den unge en tilsynsværge (supervision), der i lighed med de engelske probation officers har den opgave at vise ham til rette, advare ham og vinde hans venskab, og om fornødent hjælpe ham til at finde en passende beskæftigelse. Efter 6 måneders forløb finder eventuelt fuldstændig frigivelse sted.

Ligesom de mindreårigt-umyndige således må også de *patologisk-umyndige* d. v. s. de sindssyge og de åndssvage af de højere grader, o. lign., anerkendes som retmæssige medejere af fællesejendommen, uden at man kan betragte dem som retshabile d. v. s. som skikkede til selvstændigt at handle i retsforhold, altså til selv at gøre sig berettigede eller forpligtede eller til ved forbryderske handlinger at nedkalde retsordenens normale reaktion, straffen over sig.

De har altså krav på, at staten overtager kontrollen med

*) »Elmira reformatory« optager personer mellem 16—30 år, som ikke tidligere har været straffede med fængsel. 92½ pct. af dem havde slette hjem, 82 pct. manglede enhver faglig uddannelse. Opgaven er [1]) at skaffe betingelser for at vedkommende *kan* leve i samfundet uden lovbrud, [2]) at han *vil* leve samfundets liv, [3]) og at det ikke trods evner og vilje gøres ham vanskeligt at genindtræde. Han skal lære et håndværk, dog opfattes også denne opgave pædagogisk, fabriksmæssig arbejdsdeling undgås; der er 26 forskellige håndværksskoler. Det beror på elevens flid, hvorlænge han skal blive der. Gennemsnitstiden er 21 måneder.

deres forsorg og i al fald en del af omkostningerne derved. Formålet med denne forsorg er ikke det samme som ved de mindreårige; dér var formålet *pædagogisk* og tog sigte på at lede en normal udvikling i en bestemt retning, så at individet ved slutningen af modningsperioden stod som et fuldtud socialt-kvalificeret og retshabilt led af samfundet. Forsorgen for de patologisk-umyndige retter sig efter grundlaget for disse individers tilstand og tilsigter ved *lægevidenskabelig* pleje at hidføre helbredelse, hvor det er muligt, og iøvrigt så gode livsvilkår, som deres tilstand tillader disse individer at opnå.

Grunden til at de patologisk-umyndige ikke straffes er ikke, som man har ment, at det vilde være formålsløst, ti der er ingen tvivl om, at mange sindssyge kan påvirkes af straf i den ønskede retning. Grunden er ikke at søge i straffens effekt, men i *handlingens* natur; om de almindelige betingelser for at handle findes eller ej. Vi straffer hverken i tilfælde af umodenhed eller ved visse lægevidenskabeligt konstaterede lidelser og defekter, fordi disse tilstande i lige grad medfører inhabilitet til at dømme, beslutte og handle i det sociale liv, eller med andre ord gør individet socialt uansvarligt.

Hvem, der skal anbringes på den ene og hvem på den anden side af den sociale ansvarlighed, derom kan der sikkert tvistes meget. Men om eet kan der ikke tvistes, at afgørelsen må træffes efter lægevidenskabelige synspunkter; der må stilles en positiv diagnose af sygdom eller defekt; og det må være psykatrisk sagkyndige, der bl. a. sætter grænsen mellem den udtalte åndssvaghed, der ikke er handledygtig, og den lettere åndssvaghed, hvis bærere egner sig til at færdes ude i livet og derfor også må tage det sociale livs normale konsekvenser. De, der stadig klager over, at der ingen bestemt grænse er mellem syg og sund, må trøste sig med den grænse, der er mellem sagkyndig og ikke-sagkyndig. Derimod kan »normalitetsbegreber« ikke bruges til kriterum, ti de individuelle psykologiske differenser er så stærkt svingende, at en

psykisk norm overhovedet ikke lader sig fastsætte.*) Et brugbart normalitetsbegreb vilde man kun kunne få negativt ved påpegning af bestemte *patologiske* karaktertræk, men da falder distinktionen sammen med den ovenfor angivne.

Hvad erstatningskrav angår, mener Jul. Lassen, at man fra de afsindiges fritagelse for strafansvar ikke kan slutte, at de også er fritagne for erstatningsansvar, ti det er ikke givet, at der kræves de samme psykologiske forudsætninger for erstatningsansvar som for strafansvar. Erstatningsreglernes hovedformål er at give den krænkede oprejsning, derfor kan man ikke gå ud fra, at utilregnelige personer er erstatningsfri.

Denne indvending må ganske bortfalde, ifald man som det sker i dette skrift opfatter *al* straf hovedsagelig som erstatning, og søger dens formål i at give den krænkede oprejsning. Men iøvrigt er dette ikke hovedsagen; det afgørende er ikke straffens formål, men den handlendes psykopatiske beskaffenhed. Den, der af patologiske årsager ikke har omdømme nok til at undgå kriminelle overgreb, kan heller ikke forudsættes at kunne handle med omdømme i civilretlige sager. Det er væsentlig de samme evner, det drejer sig om, og desuden er den psykriatiske videnskab forlængst kommet ud over den antagelse, at sygdom og defekt rammer nogle enkelte specielle åndelige evner og ikke andre.

Det må derfor fastholdes, at den, der ikke kan straffes, heller ikke er erstatningsskyldig. Ansvaret påhviler de forældre eller værger, der har påtaget sig forsorgen. Disse kan til gengæld kræve, at staten overtager denne forsorg, hvis den bliver for vanskelig. Hvor ingen værger findes, er dog den sindssyges formue urørlig.

At det, som Lassen mener, skulde være naturligt, at den afsindige selv må bære risikoen for hele den handlefrihed,

---

*) Desuden løber man fare for at komme ind på forholdsloven: Er f. eks. den skinsyge i normal forfatning? Og hvis ikke, skal han derfor straffes mindre? Er den, der er langt fra »gennemsnitstilstanden«, mindre strafskyldig? Man har været inde på dette skråplan, idet man virkelig har foreslået strafnedsættelse ved ophidsede sindstilstande, stærk frygt, grove fornærmelser (!) osv.

som han tager sig selv eller som tilstås ham, kan ikke indrømmes. Ti han mangler jo netop psykologisk set handlefrihed. Det må være værgens sag at tage denne risiko, hvad enten værgen er en privat person eller det offentlige.

I dansk praksis har der ikke dannet sig nogen fast regel om, hvorvidt de afsindige er erstatningspligtige eller ej. I Norge og de fleste andre lande er de ubetinget ansvarsfrie.

Tilstås der sagkyndigheden denne myndighed til at være eneafgørende med hensyn til, om en forbryder er patologisk-umyndig eller ej, og kræver man yderligere, at en sådan diagnose *skal* stilles forud for *enhver* dom (ikke som nu rent fakultativt efter en dommers indskydelse), må man netop i denne sagkundskabens interesse indskærpe, at den ikke søger at strække sin kompetence ud over dette bestemte område.

Når spørgsmålet lyder på, hvem der af patologiske årsager har en *så* defekt eller destrueret hjernevirksomhed, at han ikke kan antages at besidde det minimum af åndsevner, som kræves for at præstere hvad der i almindelige sociale forhold fordres af *handleevne* (inclus. omtanke, beslutnings- eller viljedygtighed) — og hvem ikke, så bør de psykiatrisk sagkyndige ikke forveksle denne opgave med en anden, som vel har medicinsk men ikke forensisk interesse: at opspore og konstatere *ethvert sygeligt* nervøst symptom eller blot sygdomsanlæg, for på basis heraf at kræve uansvarlighed i retslig henseende.

Det er almindelig bekendt, hvor stærkt udtrykkene »degeneration«, »forbrydermenneske« og lignende er blevet misbrugte i denne retning. Der har dog også i senere tid hævet sig advarende røster derimod. Således udtaler *Geill**): Degeneration er et slagord, fysiske degenerationstegn har vi alle.. vi bør kun tale om *psykisk abnorme forbrydere*. Og *Pontoppidan* siger rentud: »Hvor vi ikke fortrøster os til at påtrykke den pågældende etiketten »sindssyg«, der kunne vi heller ikke støtte den absolutte fordring, at der skal gås frem efter de for sygdom og syge gældende humanitære princip-

*) D. kriminalistforenings årsmøde 1900.

per.« Meningen hermed er tydeligt at advare imod at gøre enhver *neurologisk* afvigelse fra normen til påskud for fritagelse for retligt ansvar. Og om forbrydermennesket gælder det, at nogen særlig slags degeneration slet ikke findes for hans vedkommende (endnu mindre er nogen antropologisk atavisme påvist; han er en ganske almindelig degenereret.) Men fordi et menneske fødes med farlige karaktertilbøjeligheder, impulsivitet, stærke drifter etc., mener man sig dog ikke beføjet til at nægte ham adgang til socialt liv, man umyndiggør ham ikke derfor. Konsekvens: så kan man heller ikke gøre ham uansvarlig. Man må fastholde fordringen om en positiv diagnose af sindssygdom[49] eller åndssvaghed af en vis grad i gerningsøjeblikket. De allerfleste uforbederlige vaneforbrydere frembyder ikke andre iøjnefaldende psykiske symptomer end netop deres tilbøjelighed til forbrydelse.

Den tvivl, der i »Naturlig ret« rejstes om berettigelsen til at unddrage kategorien »moral insanity« fra straf, er ikke blevet afkræftet ved senere tiders studium af dette spørgsmål. *Wimmer* har for det første påvist, at en forbavsende mængde (30 pct.) af de på opdragelsesanstalter behandlede vanartede børn er åndssvage; disse burde anbringes på særlige opdragelsesanstalter og gøres til genstand for medicinsk-pædagogisk behandling.*) Dernæst hævder han, at en ganske isoleret moralsk udartning (d. v. s. uden komplicerende intellektuel åndssvaghed) — om den i det hele taget eksisterer — sikkert er en meget sjælden ting. Ligesom de fleste sagkyndige på dette specielle gebet mener han, at det her drejer sig om et mere eller mindre, så at det væsentlig er af praktiske grunde, at man i nogle tilfælde udelukkende taler om den moralske defekt.

Og man kan tilføje: finder man virkelig et uforbederligt moralsk depraveret individ uden intelligenssvækkelse, vil det være meget vanskeligt at udelukke andre momenter. F. eks.

*) Aug. Wimmer: »Degenererede børn«. 1909. Foreslår yderligere, at der blandt skolelægerne findes nogle med børnepsykiatriske kundskaber, og at værgerådsbørnene er under psykiatrisk observation. De forbryderiske asociale børn bør anbringes i særanstalter med psykiatrisk overledelse. Der skulde i disse anstalter tilstræbes en sjælelig ortopædi og *ikke blot drives en »matter of fact«-undervisning.*

vil man finde, at det ofte er født af degenererede forældre, der har givet det en dårlig opdragelse. Eller det har været udsat for psykisk smitte i fængsler og opdragelsesanstalter.*)

Og selv om det usandsynlige skete, at det lykkedes at konstatere en medfødt isoleret defekt (mangel på sociale følelser) med iøvrigt uskadt intelligens, vilde dette kun sige, at et motiv mellem andre til legal handlemåde var bortfaldet. Når omtanken iøvrigt fungerede normalt, vilde et sådant individ ikke savne andre motiver (f. eks. egoistiske) til at holde sig indenfor lovens grænser; han vilde ikke kunne stemples som udygtig til at *beregne* sine handlingers sociale konsekvenser. For at en lovmæssig handling kan komme i stand er det ikke nødvendigt at forudsætte mere end evne til at læse og opfatte lovparagrafferne intellektuelt og forestille sig konsekvenserne af lovbruddet; der kræves ikke nødvendigt nogen indre sanktion; ligesom der for at handle moralsk ikke nødvendigt udfordres andet, end at man ser årsagssammenhængen mellem de moralske principper og deres virkninger i samfundslivet. Denne ydre moralitet kan altså hvile på rent intellektuel skelnen, og kan opnås på basis af den reneste egoisme; det skal derfor holde hårdt at bevise, at et individ, der overhovedet kan ræsonnere, hvad ydre moralitet angår skulde være absolut inkorrigibel. *Har* han ikke logisk sans nok til at se denne sammenhæng mellem lovlydighed og straf, ja da er han idiot eller imbecil og hører altså hen under en helt anden rubrik.

Hele moral insanity-læren synes at være konstrueret, fordi man ikke kan finde sig i det faktum, at der gives slette naturer i tilværelsen. Man apologiserer naturen, mener man, når man taler om syge hjerner i stedet for slette karakterer. Men det er til syvende og sidst én uholdbar eufemisme.

---

*) Professor J. C. W. Thyrén udtaler i »Straffrättens allmänna grunder« (Lund 1907): »At påstå, at dette individ, *fordi* han udvikler sig til en forhærdet tyv, nødvendigvis må være i nogen grad sindsforstyrret, er en ren urimelighed; snarere vilde det hos ham vise abnormitet i denne henseende, hvis han under de givne forhold (dårligt hjem etc.) *ikke* udviklede sig til tyv — såvist som det er det normale for det menneskelige sjæleliv, især det begyndende, at modtage indtryk af omgivelserne, når det drejer sig om motivernes værdsættelse.«

V. AFSNIT.

STATSMAGTENS RETMÆSSIGE ORGANISATION.

22. HVORLANGT RÆKKER ET FLERTALS RET?

Vi har ovenfor gentagende påvist, at til afgørelse af hvad der er retfærdigt er et flertals mening ikke nogen ufejlbar vej. Det var netop liberalismens uhyre fejlsyn, at den i blind tillid til flertallets »ret« udleverede alle individuelle forhold på nåde og unåde til en almægtig demokratisk statsmagt, der ikke behøvede at respektere nogensomhelst grænse for sin indgriben, men med den største frejdighed nedbrød skrankerne for personlige rettigheder så godt som nogen despotisk tyran.

Liberalismen forsømte at spørge: hvad kan en majoritet, og hvad kan den ikke? Hvor langt rækker dens kompetence? Den glemte at analysere det lille ord *ret* og kunde derfor ikke indse, at flertallet *ikke* med stemmesedler kan fastslå hvad der med etisk ret er individets ukrænkelige ejendomsområde og hvad ikke — det kan kun een magt i verden gøre, nemlig den etiske videnskab; alt hvad flertallet kan gøre er at bøje sig for de etiske principper eller at modsætte sig dem med magt. Men i alle tilfælde må man forlange, at de rette udtryk bruges; at magtafgørelse ikke forveksles med retsafgørelse. Vi i det tyvende århundredes begyndelse har endnu tilbage at lære, at en majoritet — selv den velvilligste af alle majoriteter — som ikke bøjer sig for principper, er det farligste af alle tyrannier.

Har man set dette, at hvad det fremfor alt i moderne statsliv kommer an på, er at hævde visse principmæssig

fastslåede grænser, indenfor hvilke en hvilkensomhelst styrelse, det være sig en suveræn eller en demokratisk majoritet, må holde sig, hvis individets etiske retsområde ikke skal trues, bliver det næste spørgsmål: *Hvorledes skal da dette begrænsede område styres?* Skal der kræves *enstemmig* beslutning om alt, hvad der indenfor den principmæssig givne ramme skal foretages? Skal det være *nogle fås* vilje, der er afgørende (fordi de enten er rigere eller klogere end de andre)? Eller skal der lyttes til alle og enhver, som vil give råd, og handles efter et flertals beslutning? Stort flere muligheder end disse 3 hovedgrupper med deres forskellige varianter gives der vel ikke.

Vi vil først undersøge mulighed nr. 2, at lægge afgørelsen i et mindretals hånd. Dette vilde berøve alle de øvrige den indflydelse, der med rette tilkommer dem i *et virkeligt fællesanliggende;* hvor det drejer sig om et sådant, kan der ingen grund anføres til forsvar for, at den ene skulde veje mere end den anden. Man forsøger undertiden at imødegå denne betragtning ved at henvise til aktieselskaber o. lign.; men det er let at se, at sammenligningen halter. I et aktieselskab er interessen i reglen kvantitativt forskellig fordelt; parthaverne har gjort deres forskellig store indskud, derfor er det også retfærdigt, at de vejer forskelligt i vægtskålen, enhver i forhold til det antal enere, han gennem sin indsats repræsenterer. I retsstaten derimod — således som vi her tænker os denne — vil alle bidrage i forhold til den fordel de har af staten, d. v. s. den ene yder positivt ikke mere end den anden; den enes andel i fælleskassen er nøjagtigt så stor som den andens, og de offentlige anliggender er fællesanliggender, hvori alle på forhånd er lige interesserede; — men derfor er det heller ikke muligt at anføre en eneste retfærdig grund til, at den enes stemme skulde veje mere end den andens ved de afgørelser, der træffes indenfor den af fællesopgaverne afstukne ramme.

I et aktieselskab er det forståeligt, at enkelte parthavere kan stå sig ved at træde ind med forholdsvis små andele og til gengæld finde sig i at få et relativt ringe udbytte og en

tilsvarende indflydelse. I staten er det anderledes — vel at mærke den stat, der er grundet på fællesopgaver, ikke på privatinteresser —; der kan ingen nøjes med en mindre brøkdel af fællesgoderne end naboen. Måske kunde man for at tydeliggøre dette skelne mellem *fællesgoder* og *andelsgoder*. Ved de første vilde jeg forstå sådanne, som i deres helhed i lige grad er tilgængelige for alle dem, som til enhver tid ønsker at gøre brug af dem eller må gøre brug af dem; sådanne, som ikke kan parteres og fordeles i småstykker, men som må virke med deres samlede vægt (ofte latent eller potentielt) for overhovedet at virke. Andelsgoder er derimod sådanne, som lader sig udstykke og fordele til de enkelte i ulige store mængder, og hvis nyttevirkning ikke er afhængig af det heles sammenhæng.

Nu er det indlysende, at i en retsstat vil det udelukkende være goder af den førstnævnte art, staten har at forvalte. Ti kun til dem er det retfærdigt at anvende fællesformuen. Hvad de mere materielle værdier angår, vil statens rolle være regulerende (med hensyn til ejendomsfordelingen), derimod ikke producerende; dens naturlige virksomhed vil ikke være selv at drive forretning, ejheller at samle værdier sammen blot for atter at fordele dem. Antager vi, at en af statens væsentligste opgaver er at forvalte retsplejen, er det klart, at her kan ingen nøjes med en brøkdel; retsbeskyttelsen kan kun virke som en samlet magt, en samlet organisation — selv om det kun var et enkelt individ, hvis sikkerhed det i øjeblikket gjaldt — eller den virker slet ikke. Er 1000 politibetjente en passende styrke til at opretholde sikkerheden i en by, kunde det ikke nytte at udstykke dette korps i små uafhængige partikler og fordele dem på indbyggerne, således at der f. eks. blev 1 til 50; ja selv om hver mand fik 3 politibetjente til privat brug, vilde den beskyttelse, disse kunde yde ham, dog være yderst mangelfuld, hvis disse 3 politibetjentes virksomhed ikke var et led i en samlet organisation.

Da fællesgoderne er af den beskaffenhed, at det ene individ umuligt på forhånd kan antages at få noget fortrin fremfor den anden i benyttelsen af dem, vilde det være ubilligt,

om den ene ydede mere til dem end den anden, og den nødvendige etiske følgeslutning heraf er, at den enes stemme ikke vejer mere end den andens ved de afgørelser, der skal træffes. I et aktieselskab udgøres de afgørende enere ikke af personer men af materielle værdiindskud af en vis kvantitet (ejerne repræsenterer kun disse); hensigten er her ikke at blive delagtig i et fællesgode, men at nyde et vist kvantum af et deleligt gode i forhold til det indskudte; at afgørelserne træffes efter de i fællesskabet engagerede interessers vægt er i forretningsvæsnet ganske naturligt og retmæssigt.

Men i staten, hvor den enes adgang til fællesgoderne umuligt kan være kvantitativt mere eller mindre end den andens, og hvor alle, da de har lige part i fællesejendommen, forudsættes at bidrage ens til dens opretholdelse, er der ikke en eneste gyldig etisk grund til, at den enes stemme skulde have mere vægt end den andens.

(Heraf fremgår da indirekte, at de to andre afgørelsesmåder ikke lader sig etisk forsvare; hverken fordringen om enstemmighed, ti hvis blot en enkelt stemme skulde have magt til at udtale et veto til alle beslutninger, vilde denne stemme få en aldeles utilbørlig indflydelse; og heller ikke de kvalifikationer, man har forsvaret et mindretals overvejende indflydelse med (større skatter, mere intelligens og lign.), kommer i betragtning overfor *den etiske kvalifikation* til at udgøre en fuldvægtig ener, som enhver myndig borger har indenfor det fællesskabsområde, vi ovenfor har forudsat.)

Her er det, at majoriteter har deres rette plads. Ingen majoritet har ubegrænset råderet over individernes personlige anliggender; ingen majoritet kan i kraft af sin majoritet afgøre hvad der er retmæssigt personligt område eller ej. Men er dette spørgsmål en gang for alle principielt afgjort, og det nu kun drejer sig om de virkelige fællesopgavers rette forvaltning, kan der ingen etisk berettigede indvendinger gøres imod flertalsstyre; ja det bliver indenfor denne ramme den eneste afgørelsesmåde, imod hvilken der ikke kan rejses etiske indvendinger.

---

23. TEKNISKE VALGSPØRGSMAAL.

Det næste spørgsmål er af *teknisk* art: hvorledes frembringer man det mest nøjagtige udtryk for flertallets vilje ved enhver afgørelse?

At lade almindelig folkeafstemning foregå, hver gang en bestemmelse skulde tages, vilde være praktisk umuligt i nutidens stater; nationen vilde da være fuldt optaget af at stemme i offentlige sager. Selv de nationer, som ikke helt har villet opgive den direkte folkeafstemning, har måttet indskrænke sig til kun at lade den træde i kraft ved særlig vigtige afgørelser og under specielle betingelser. I Schweitz finder referendum kun sted, når 30,000 vælgere kræver det, hviklet gennemsnitlig ikke sker mere end i $^1/_{10}$ pct. af tilfældene.[50] Heller ikke disse stater har altså kunnet komme udenom repræsentationssystemet som det normale; men næsten alle er enige om, at det har store skyggesider. Spørgsmålet er, om disse er uløseligt knyttede til systemet, eller om de væsentlig skyldes de teknisk ufuldkomne udformninger, det hidtil har fået.

En af de største ulemper er, at vælgerne ikke stemmer om enkelte foreliggende spørgsmål men om enkelte personer, der kun grovt kan skizzere deres stilling til enkelte hovedpunkter og måske slet ikke får lejlighed til at tage standpunkt til sager, der uventet kan dukke op imellem to valg. Hvis man forudsætter vælgere, der interesserer sig for sager mere end for personer, og det er vel ikke de dårligste vælgere, vil det let hænde, at en vælger slutter sig til A's afgørelse af denne sag men til B's af hin; men at give dette standpunkt vægt på stemmesedlen lader sig ikke gøre; der kan kun vælges mellem A og B og måske C, hvoraf ingen har vælgernes fulde tilslutning. Altså kan under de nuværende forhold i de fleste demokratiske stater 1) vælgeren aldeles ikke få sine individuelle anskuelser repræsenteret; 2) og selv om han tilfældig skulde få en kandidat ind, der delte de fleste af hans anskuelser, har han ingen kontrol over hans stilling til de nyopdukkende sager eller til dem, han ikke har fundet det

værd eller betimeligt forud at tage stilling til. 3) Men dertil kommer, at ikke en gang repræsentantens forhold til de sager, han har taget bestemt stilling til på valgmøderne, er under vælgerbefolkningens umiddelbare kontrol. Selv om man ser bort fra de tilfælde, hvor kandidaten for at holde alle bagdøre åbne udtaler sig så uldent, at man ikke let vil kunne anklage ham for tillidsbrud bagefter, viser erfaringen, at selv klart vedkendte standpunkter, rene uforbeholdne løfter til vælgerne kan svigtes, uden at vælgerbefolkningen har nogen lejlighed til at skride ind og hindre det eller erstatte rigsdagsmanden med en anden, der mere fortjener dens tillid, før valgperioden er omme.

Den tre- eller femårige periode, hvori rigsdagsmanden slippes løs, indeholder med andre ord stor fare for, at den valgte ikke længer føler sig som *repræsentant* for sine vælgeres viljestilkendegivelser, hvilket er hans naturlige funktion, men som et stykke suveræn, »et klogt hoved«, der tillader sig at agere på egen hånd, og som søger at affinde sig med løfterne på valgdagen så vilkårligt og jesuitisk som mulig. Mærkeligt er det, at den danske grundlov, i stedet for at lægge kapsun på denne misforståede selvstændighedstrang, direkte opmuntrer den. »Rigsdagsmændene er ene bundne ved deres overbevisning og ikke ved nogen forskrift af deres vælgere,« hedder det (§ 56). Det er naturligvis ikke grundlovens mening med disse ord at give rigsdagsmændene en moralsk lektion, ti selv om den ønskede det, stod det ikke i dens magt at fritage den mand, der bryder et tilsagn (»fordi han er kommen til en anden overbevisning« eller fordi »forholdene har forandret sig«), for moralsk skyld. Den person, der af disse eller lignende grunde løber fra sine løfter til vælgerne, bliver ikke mindre uhæderlig, fordi grundloven garanterer ham, at han af den grund ikke kommer i tugthuset. Det er kun dette sidste — at forholdet ikke er kriminelt — grundloven vil fremhæve; men det er ret ejendommeligt, at den netop så stærkt understreger det og ikke tværtimod såvidt mulig søger at garantere, at vælgernes forskrifter og repræsentanternes løfter til dem nøje overholdes.

At gøre valgperioderne kortere er naturligvis et nærliggende middel. Et andet er det, man i Amerika kender under navn af *recall*, og som består i at give vælgerne ret til at hjemkalde en folkevalgt repræsentant — uden at behøve at anklage ham for retten — hvis han har skuffet vælgernes tillid.[51] (Også i Schweitz har denne institution været anvendt i mange år.) I Los Angelos, som var den første by, der optog recall, er foreskrevet, at det skal kræves i en af motiver ledsaget ansøgning, som må være underskrevet af 25 pct. af vælgerne. Valget må ikke ske tidligere end 30 dage og ikke senere end 40 dage efter indgivelsen af ansøgningen; og embedsmanden, mod hvem the recall anvendes, *skal* påny opstilles som kandidat, medmindre han frivillig frafalder det.

Ingen af de hidtil kendte repræsentationssystemer giver vælgeren nogen garanti for, at hans stemme falder med den vægt, som han, den fuldgyldige og ligeberettigede ener i fællesskabet, kan gøre krav på, når det drejer sig om afgørelsen af hvad fællesinteresserne fordrer. Og dette uagtet en mængde af de skarpsindigste hoveder i verden har forsøgt at udspekulere tekniske metoder med det formål at gøre repræsentationen til så nøjagtigt et billede af vælgerbefolkningen som mulig. Allerede Sieyès skal have tilbragt det meste af sit liv med at konstruere valgmetoder.

Den plumpeste, mest ufuldkomne metode er den, der benyttes i Danmark ved folketingsvalg, og som går ud på simpelthen at vælge den af de opstillede kandidater, der opnår de fleste stemmer i valgkresen. Resultatet er meget ofte, at en kandidat vælges med et stort flertal imod sig; endvidere vil det let ske, at det politiske parti, der er i mindretal i landet, næsten slet ikke bliver repræsenteret. Og den udjævning af resultaterne, som man gør regning på, når man forsvarer kresinddelingen, kan særdeles set slå fejl, så at flertallet får langt flere repræsentanter, end det efter sin relative styrke har krav på.[52]

Dette, at en kandidat vælges imod en majoritets vilje, kan afværges ved bundet omvalg; til denne valgform, hvorved der efter en subsidiær votering kan opnås absolut flertal, er *A. S.*

Ørsted ophavsmand (afhandling »Om stemmeflerhedens udfindelse ved domstolene«.) Derimod formår omvalget naturligvis intet i retning af at give enhver vælger landet over frihed til at søge ud over valgkresens horisont og give sin stemme til hvem han ønsker. Heller ikke formår det at hindre, at partiernes relative styrke henholdsvis i hele landet og i rigsdagen bliver forrykket. Som forsøg på at bøde disse mangler fremstår forholdstalmetoderne, hvoraf man har flere forskellige. De berømteste af disse er *Andræs* og *d'Hondts*, hvoraf den første som den mest frisindede tog sigte på den individuelle bevægelsesfrihed, medens den sidste kun er anlagt på at skaffe de faste, bestående partier en forholdsmæssig repræsentation.

Efter *Andræ's* ordning*) foregår valget på den måde, at vælgeren på sin stemmeseddel opskriver navnene på de kandidater, han ønsker valgte, nøjagtig i den rækkefølge, i hvilken han giver dem fortrinnet. Efterat stemmesedlerne er talte, deles denne sum med det tal repræsentanter, der skal vælges i vedkommende kres; den således fremkomne kvotient angiver tallet på de stemmer, som den enkelte kandidat skal have for at blive valgt. Derefter optages stemmesedlerne en for en af urnen i tilfældig orden, og det første navn på hver optegnes. Såsnart en kandidat har fuld kvotient, er han valgt, og hans navn udstryges derefter på de følgende sedler, således at nu det første ikke udstregne navn gælder. På denne måde fortsættes, indtil alle stemmesedler er udtrukne eller alle valg afgjorte.

For de vælgere, der ikke kan opnå det fornødne tal til deres kandidat, er denne valgmåde dog ingen hjælp, idet alle repræsentanter må vælges med fuldt stemmetal.

Ved de kommunale valg i Danmark benyttes et andet system, den *d'Hondt*'ske listemetode. Der kan kun stemmes på i forvejen opstillede kandidatlister. Når optællingen af stemmesedler er foretaget, tildeles der hver liste kandidater i forhold til listens stemmetal, således at den nummerorden, hvori

*) Foreslået af den danske minister Andræ i 1854. Nærmere omtalt i et mindeskrift af *Poul Andræ* 1905.

kandidaterne er opstillede på listen, er bestemmende for, hvilke kandidater der skal tages fra hver liste.[53]

Denne metode er vel omtrent den uheldigste, man kunde finde. Vælgerne er bundne til enten at tage listen en bloc eller til at undlade at stemme. Valget bliver derved ikke et udtryk for vælgernes individuelle vilje, men udelukkende for de større politiske partiorganisationers vilje (eller rettere den toneangivende klike eller bestyrelse indenfor disse). Ordningen af rækkefølgen på listerne, hvoraf alle chancer for valg afhænger, ligger ganske i partibestyrelsens hånd, og lidet opbyggelige er de intriger og den indbyrdes jalousi, der her udfolder sig bag koulisserne. Alt sammen noget, den »menige« vælgerbefolkning står komplet udenfor.

Denne valgmåde, der væsentlig kun tillader stereotype partipolitikere at komme ind, er man allerede enkelte steder kommet bort fra igen, og for at sikre den enkelte vælgers frihed både i valget af kandidater og i fastsættelsen af rækkefølgen og dog beholde afstemning efter lister har man udfundet et blandet system, de fri eller »blakkede« lister, hvorefter der vel kun må stemmes på de kandidater, som er optagne på forud indgivne og tilbørligt støttede lister, men den enkelte vælger har både ret til at fordele sine stemmer på kandidater fra flere lister og samle alle stemmerne på en enkelt kandidat. Som man let vil se, er dette et forsøg på at imødekomme individualismen, men langtfra konsekvent nok.

Heller ikke general Madsens »forholdstalsvalg i enmandskrese«*) giver små minoriteter nogen indflydelse. Det går ud på at bevare de nuværende enkeltmandskrese. Vælgerne stemmer ligesom nu på en enkelt kandidat hver i sin kres. Men samtidig stemmer de på det parti, som de tilhører eller ønsker at støtte. Det kan ske ved, at der på hver stemmeseddel trykkes både kandidatens navn og partiernes betegnelser. Vælgerne sætter da eet kryds ved den kandidat, de ønsker valgt, og eet kryds ved det parti, de støtter. Hver valgkandidat må otte dage før valget opgive til hvilket parti

*) V. H. O. Madsen, generalmajor: Forholdstalsvalg i enmandskrese. Trydes Forlag.

han hører eller nærmest slutter sig. Ved optællingen af stemmerne får man altså dels at vide, hvor mange stemmer hver kandidat har fået i hver kres, dels hvor mange stemmer der er tilfaldet hvert parti i hele landet*). Det udregnes nu ved forholdstalsmetoden, hvor mange folketingsmænd der tilkommer hvert parti efter dettes samlede vælgertal, og man fordeler derefter mandaterne ved først at tildele det mindste parti hvad der tilkommer det. Det sker ved først at tage den af partiets kandidater, der står bedst i sin kres, d. v. s. har det procentvis højeste stemmetal af de i kresen opstillede og erklære ham valgt, derpå den næste osv., indtil partiet har fået såmange det skulde have. Derpå kommer turen til det næste parti osv., idet man dog overspringer de krese, der allerede er repræsenterede. Som man ser, får hver valgkres en folketingsmand af sine egne og partierne samtidig såmange, der tilkommer dem; men det vil kunne ske, at en kres bliver repræsenteret af en anden end den, der har de fleste stemmer i kresen.

Et svagt punkt ved dette forslag er, at en minoritet, der er mindre end det samlede stemmetal divideret med mandaternes antal ikke kan blive repræsenteret, og at der stemmes på stereotype partier, ja at disse direkte autoriseres og fremhæves, medens individuelle anskuelser, der går påtværs af partierne og *kun* kan betegnes ved en bestemt persons navn, får en mindre chance.

Det kan betragtes som en matematisk kendsgerning, at forholdstalsvalget noget bedre end majoritetsvalget giver de respektive politiske *partier* den dem tilkommende styrke i repræsentationen. Vel at mærke partierne — ingenlunde enkeltmand, som står udenfor partierne; han er i virkeligheden sat helt ud af spillet. Det skal ikke her drøftes, om det ikke er de bedste, mest selvstændigt og sagligt tænkende borgere, som herved elimineres; vi skal blot holde os til, at

*) Forslaget indeholder bestemmelser om hvad der skal regnes for »partier«. Enhver, der har været medlem af rigsdagen, kan anmelde et politisk parti. Også andre vælgere kan gøre anmeldelse om et sådant, når den er forsynet med 50 underskrifter.

de har en ret så god som alle andres, til at blive repræsenterede. Og når forholdstalsvalgets forkæmpere praler af at beskytte minoritetens ret, er det kun sandhed med modifikation; det er langtfra enhver minoritet, de beskytter, ti de sætter en ganske vilkårlig grænse mellem »de mere betydende« minoriteter af en vis størrelse, som der skal tages hensyn til, og de mindre betydende, som uden videre må finde sig i at blive negligerede. Ikke uden føje spørger derfor *Viktor Rydberg: hvor* stor skal minoriteten være for at den skal anses for at have »minoritetens ret«? I »*Varia II*« udtaler denne forfatter: »Hvis overhovedet en sådan ret eksisterer, hvad der ikke kan betvivles, kan den umulig være bundet til et bestemt tal eller have sin tilværelse ovenover en bestemt grænselinie, således at hvis minoriteten sank ned under denne grænselinie, vilde den være retsløs. Dette vilde være urimeligt og principløst. Da fandtes der jo ingen minoritetsret som minoritet. Den største tænkelige minoritet er den, som blot er majoriteten en eneste stemme underlegen. Den mindst mulige minoritet er den, som er indskrænket til et eneste individ, hvis meninger i sin helhed eller i enkelte spørgsmål er så ejendommelige, at ingen anden deler dem. Hvis der overhovedet kan tales om en minoritetens ret, hvilket efter min mening er fuldt beføjet, må denne ret principielt være den samme for den størst mulige og for den mindst mulige minoritet. Ellers vilde vi få en ret af en så besynderlig art, at den enten pludselig og ubegribeligt begyndte med et vist tal eller også tiltog i analogi med den aritmetiske række 1, 2, 3, 4 etc. Den ret, som tilkommer den størst mulige minoritet i et samfund, kan således ikke være større end den ret, som tilkommer hvert enkelt individ, hvis mening enten er så dybt begrundet og ejendommeligt formet eller så urimelig og tåbelig, at ingen anden er i stand til at godkende denne. Hvori består da denne ret? I retten til uden forkætring eller andre moralske eller politiske hindringer at gøre sig hørt, i retten til at virke for sin overbevisning og om muligt sprede den såvidt, at den engang kan få majoritet. Så langt det derfor er menneskeligt muligt

bør for den sags skyld endog selve valgmåden til politiske kamre være en sådan, at den betrygger denne ret.«

Viktor Rydberg nåede ikke længere end til at stille problemet: *hvor finder vi en valgmåde, der giver selv den mindste minoritet, selv den enkelte person, der står ene med sin særmening, den vægt i repræsentationen, den bør have?*

Løsningen er kommet i skikkelse af en valgmetode, der 1905 blev beskrevet i »Dansk Tidsskrift« af sin ophavsmand overretssagfører Johan Pedersen, og som her i korthed skal udredes, da den ved sin principrigtighed og geniale simpelhed utvivlsomt har fremtiden for sig.

Forfatterens fremstilling indeholder en kritik af forholdstalsvalget. Navnet forholdstalsvalg kommer, siger han, af at forholdet mellem den hele vælgermasse og antallet af repræsentanter angiver det antal vælgere, der skal til, for at de ved dette slags valg kan få deres egen repræsentant. Alle de anskuelser, der i hele landet ikke tæller så mange tilhængere, som dette forhold angiver, vil altså være uden repræsentation. Forholdstalsvalg kan derfor lige så lidt som flertalsvalg løse spørgsmålet om *alle* standpunkters repræsentation og *alle* minoriteters ret. »Kravet er og må være, at enhver anskuelse, som har tilhængere, være sig få eller mange, har krav på at blive repræsenteret og gøre sig gældende, men er den ikke i stand til at slå igennem, må den naturligvis ikke kunne sejre. Enhver anskuelse bør have forholdsvis repræsentation, men dette nås ikke ved forholdstalsvalg.«

Det kan derimod nås ved, at *hvert stemmeberettiget medlem kun stemmer på een repræsentant, og at hver repræsentants stemme i den lovgivende forsamling vejer med netop det antal stemmer, hvormed han er valgt.* Enhver anskuelse vil da i forsamlingen ved sammenlægningen af samtlige repræsentanters stemmer, som slutter sig til den, have netop den vægt, som den i forhold til andre anskuelser har krav på, og ingen anskuelse, selv ikke den, som kun tæller en eneste tilhænger, vil være udelukket fra at blive hørt.

Det vil ses, at dette valgsystem går tilbage til den oprindeligste form for virkeligt folkestyre, mulighed for enhver myndig borgers direkte deltagelse i statens anliggender. Da denne direkte deltagelse dog i nutidens uhyre stater ikke kan gennemføres i den primitive skikkelse, den havde i oldtidens små kommuner, angiver systemet en anden løsning, ved en repræsentationsform, som tillader den mindst mulige minoritet, ja selv hver enkelt stemme, at gøre sig gældende med den vægt, der netop tilkommer den. En valgret kan overhovedet ikke erstatte retten til personlig deltagelse i det aktive statsliv.

Valgkresgrænserne vil efter dette system kunne fjernes, og hele landet udgøre een valgkres, så at de stemmeberettigede bliver i stand til at udse den bedste, de kender, i landet, til deres repræsentant; det vil som nu kunne foregå overalt i landet på den samme dag og hemmeligt. I tilfælde af, at personer, man stemte på, var forhindrede i at møde, skulde disse stemmer dog ikke være bortkastede, ti de nævnte personer skulde da være berettigede til at overføre stemmerne på een eller anden meningsfælle, der kunde møde. Dette vilde dog sikkert snart kun ske ganske undtagelsesvis. Valgperioderne skulde efter forslaget kun vare et år.

Hvis man indrømmer, at det er et retfærdigt princip, at indenfor den ramme, fællesanliggenderne danner, bør hver eneste stemme gøre sig gældende med den samme vægt som enhver anden, kan man næppe betvivle, at det her fremsatte system yder større garanti imod vilkårlighed fra drevne partiindpiskeres side, imod selvstændige, men enkeltstående anskuelsers tilsidesættelse, og imod stemmespild end noget andet; nærer man tvivl om den valgtes pålidelighed, kan man ved næste valg — allerede om 1 år — unddrage ham sin stemme og overføre den til en anden. Men nu? Er en person valgt med stor majoritet, kan hundrede, ja måske tusinde i valgkresen føle sig brøstholdne over hans optræden og fratage ham deres stemmer, uden at det i mindste måde rokker ved hans indflydelse i rigsdagen ved voteringerne.

Nogen etisk indvending imod dette valgforslag har man

derfor heller ikke kunnet fremføre. Derimod har det mødt indvendinger af praktisk art. Man har frygtet for, at forsamlingen vil blive altfor stor. Herimod taler dog, at repræsentationen naturligvis vil være forbundet med udgifter; og da disse efter forslaget kun burde dækkes forholdsvist (med et vist beløb pr. stemme), vil repræsentanter med få stemmer næppe møde, med mindre de er særlig stærkt interesserede i at få en speciel anskuelse gjort gældende. Dertil kommer, at der intet vilde kunne indvendes imod, at den ene repræsentant overførte sine stemmer til en anden repræsentant, som delte hans anskuelser og måske endnu bedre kunde forfægte disse, der jo ikke derved tabte deres vægt i forsamlingen. Skulde det endda vise sig, at forsamlingen blev fysisk umulig på grund af sin størrelse, kunde der fastsættes en maksimalgrænse for dens størrelse, f. eks. 600 medlemmer. Havde da nr. 600 f. eks. 250 stemmer, måtte alle de, som havde et mindre stemmetal, overføre deres stemmer på en hvilkensomhelst af de øvrige, der havde over dette stemmetal*). Men dette må kun betragtes som en nødhjælp; såvidt mulig bør der holdes på, at selv de mindste stemmeejere får lejlighed til umiddelbar deltagelse.

Fremdeles har man spurgt, om det ikke vilde være farligt at lægge så stor en magt i enkelte personers hænder, som det efter denne valgmetode bliver muligt. Ti det kunde jo f. eks. tænkes, at en person fik over halvdelen af stemmerne. Farligt? Er det farligere end de nuværende forhold, hvor dog en langt mere vidtrækkende og uafrystelig magt lægges i den store partileders hånd? Mon den væsentligste forskel ikke er, at den store partifører under de nuværende forhold sidder inde med denne magt uden direkte mandat fra et flertal af de stemmeberettigedes side, medens det her omtalte system ikke giver en repræsentant en tøddel mere indflydelse, end den, der direkte og udtrykkelig er ham betroet

*) Smlgn. Johan Hansson: Värklig självstyrelse. Gøteborg 1906. Eller: Cand. mag. Tormod Jørgensen: Fri valgret til landstinget. Aarhus 1910.

af selve vælgerbefolkningen? Skulde det ske, at en fremragende mand samler største delen af disse stemmer, kan det dog kun være, fordi folket på den mest utvetydige måde selv har ordnet det således. Er der heri noget udemokratisk eller uberettiget? Eller finder man det rigtigt og muligt ved et valgsystem at *hindre* de mest fremragende mænd i at gøre sig mest gældende? Så måtte man jo konsekvent indespærre dem og rent fysisk hindre dem i at vække tiltro og begejstring.[54]

Uden tvivl er der adskillige, som er tilbøjelige til at betragte valgtekniske forslag som det ovennævnte som gold teoretisk spekulation. Der er da anledning til at minde om, at lignende spekulationer tidligere har skaffet netop danske mænd universel anerkendelse. For det første *A. S. Ørsted*, der 1819 offentliggjorde den ovenfor omtalte afhandling »Om stemmeflerhedens udfindelse ved domstolene«, hvori han fremsatte kravet om absolut majoritet (omvalg), en fremstilling, der synes at have været forbilledet for den tyske valgordning, hvori bestemmelsen om absolut majoritet først blev optaget. Dernæst politikeren og matematikeren *Andræ*, der i 1854 for første gang foreslog et nøjagtigt forholdstalsvalgsystem. Stuart Mill skriver herom*): »I den danske forfatning (ikke den danske grundlov, men fællesforfatningen for det danske monarki) blev mindretallenes ligelige repræsentation gennemført efter en plan, der falder så nøje sammen med *Hare's*, at der herved føjes endnu et eksempel til de mange andre på, hvorledes de tanker, der løser vanskeligheder, som skyldes den menneskelige ånds eller samfundets almindelige tilstand, uden meddelelse viser sig for flere overlegne ånder på een gang.«

Hvis der en gang skal skrives historie om det repræsentative systems tekniske udvikling, vil Danmark altså ikke undgå at få en fremskudt plads. Det er derfor ikke blot en retfærdighedssag, men en patriotisk sag for alle danske at skænke nye forslag af denne art fornøden opmærksomhed;

*) »Om den repræsentative regering«.

hvis Johan Pedersens forslag virkelig, som alt tyder på, indeholder en fuldkommengørelse af det repræsentative systems valgteknik, skulde det land, hvori det er opstået, ikke gærne være det sidste til at gøre brug deraf.

For at rekapitulere grundtrækkene: metoden har sin hovedbetydning deri, at den forener selvstyrets princip, alles lige ret til direkte selvstændig deltagelse i statslivet, med de fordele i retning af koncentration, en repræsentation frembyder. »*Fri Valgret*« har man med rette kaldt systemet, i modsætning til den nuværende bundne valgret, hvor man ikke kan stemme på hvem man vil. »*Individuel proportionalisme*« har man også kaldt det i modsætning til den gængse proportionelle valgmetode, der rettest bør kaldes partiproportionalisme, fordi den kun giver udtryk for forholdet imellem de stereotype politiske partier.

Hvilke kvalifikationer fordres til stemmeret og valgbarhed?

I overensstemmelse med det foregående anerkender vi kun een eneste kvalifikation, den indtrådte *myndighed*. Det er en tilstand, som i følge selve sagens natur nødvendigvis må medføre politisk habilitet; og politisk habilitet lader sig ikke skille ad i to kvaliteter, en der særlig skulde betinge stemmeretten og en anden, der skulde betinge valgbarheden; det er de samme egenskaber, der kræves i begge tilfælde, og det samme ansvar. Som undtagne fra stemmeret betragter vi altså kun dem, der er umyndige enten på grund af mindreårighed eller af patologiske årsager.

Valgretsalderen er i England, Frankrig, Grækenland, Italien, Nord- og Sydamerika, Sverige 21 år (= myndighedsalderen); i Schweitz og Ungarn kun 20 år, i Nederlandene 23 år, i Tyskland 24 år, i Belgien, Norge, Spanien og Japan 25 år. I Danmark er alderen ved de politiske valg sat til 30 år (altså med udelukkelse af 5 årgange af dem, der iøvrigt regnes for myndige); ved de kommunale valg til 25 år.

Disse tal dømmer sig selv som ganske vilkårlige. De kan ikke tænkes at være resultat af fysiologiske eller psykologiske overvejelser angående vedkommende nations modenhed. Det

naturligste er at sætte valgretsalderen = myndighedsalderen, således som en stor del af de mest civiliserede nationer allerede har gjort. Om 21 års alderen for Danmark netop vilde være den rette grænse, kan man naturligvis ikke a priori fastslå; man kan dog vistnok gå ud fra, at Skandinaver, i al fald Sydskandinaver, ikke udvikles langsommere end Englændere.

For kvindernes vedkommende kan der næppe tænkes nogen rationel grund til at anbringe aldersgrænsen anderledes end for mændenes.

Spørgsmålet om kvindernes ret til deltagelse i det offentlige liv i det hele taget kan man vistnok betragte som uddebatteret. Man kan rolig forbigå alle disse overvejelser om kvindernes specielle evner eller mangel på evner, alle disse spekulationer over, hvorvidt deres notoriske mangel på politisk sans og interesse er medfødt fysiologisk eller et kunstprodukt; alle disse undersøgelser om deres intellektuelle standpunkt, størrelsen og vægten af deres hjerne sammenlignet med mandens. Hvor interessant det end kan være at få disse ting oplyst, vedkommer det nemlig slet ikke det, det her drejer sig om, deres ret. Selv om den kendsgerning fastslås nok så mange gange, at kvindens intellektuelle gennemsnitsniveau står endel lavere end mandens, er der dog altid en god portion, hvis niveau er højere end gennemsnitsmandens; og man mener sig jo ikke beføjet til ved en eksamen at udelukke alle de hærskarer af dumme mandfolk, der strømmer til valgstederne.*) Det er jo aldeles vilkårligt, når der tales om en almenmenneskelig ret, at sætte mandens gennemsnitsniveau som det normgivende. Grænsen mellem de virkelig åndssvage kvinder, som må betragtes som umyndige, og de kvinder, der må anses for myndige, må naturligvis drages efter de samme kriterier og udfra de samme absolutte (ikke relative) fordringer som for mændenes vedkommende. Skulde

*) At tale om »kvindens fysiologiske svagsind« (Møbius) kan der netop kun være mening i, når man vilkårlig opfatter mandens fysiologi som norm for hele menneskeslægten. Men iøvrigt er udtrykket nærmest at opfatte som en vits, hvis logik er beslægtet med den sætning, man ikke sjælden støder på: »De fleste mennesker er jo mere eller mindre abnorme!«

det da vise sig, at en sådan sondring vilde medføre, at forholdsvis flere kvinder kom under denne grænse og af den grund måtte udelukkes fra politiske rettigheder, vil ingen med rette kunne klage over en sådan ordning.

Ligeoverfor retshensynet kommer alle de andre hensyn, man har anført, i andet plan. Hvis man tror, at kvinder i almindelighed er uhelbredelig blottede for almensans — hvad der i og for sig er gode skel til at tro — er dette dog ikke tilstrækkelig grund til at forholde de kvinder, der danner en undtagelse, at stemme. Indfører man valgret for kvinder, vil de interesserede af dem spontant følge deres interesser; endel af de øvrige særlig gifte kvinder vil ganske vist påvirkes i mandens interesse; men dette vil højst medføre en ret uskyldig fordobling af stemmerne. Sandsynligvis vil dette være alt hvad man de steder, hvor kvinderne får politisk valgret, vil risikere at opleve.*) Betænkeligt vilde det kun blive, i det øjeblik man gjorde alvor af at indføre *stemmepligt*, således som enkelte »radikale« har foreslået; hvad man vil opnå med denne ganske uberettigede tvang er ikke let at se. Nogen national fordel kan det umuligt medføre at trække de uinteresserede frem ved ørene. At enkelte partiførere skulde kunne se deres snit derved var jo muligt; men iøvrigt vilde en stemmepligt være lige så betænkelig for mændenes som for kvindernes vedkommende.

Det må dog ikke overses, at retten til politisk medborgerskab hviler på en forudsætning, hvis konsekvens kvinderne som regel er tilbøjelige til at glemme. Forudsætningen er myndighed i hele dette begrebs udstrækning; det individ, der vil gælde som selvstændig borger med fuld politisk habilitet, kan ikke samtidig modtage statens hjælp til nogensomhelst art af forsorg. Men lovgivningen stiller *ikke* mand og kvinde lige i denne henseende; speciel forsorg af kvinden findes endnu i 1911; manden skal, sålænge ægteskabet ikke er ende-

*) Større forhåbninger turde der knytte sig til kvindernes valgbarhed, ti her vil de *enkelte*, der virkelig har almene interesser, kunne komme til at gøre sig gældende på områder, hvor kvinderne har særlige betingelser for at tale med.

lig ophævet, forsørge sin hustru, selv om de ikke lever sammen, uden hensyn til, om der består formuefællesskab mellem dem eller ej. Hustruens forsorg indtræder blot, hvis manden falder fattigvæsnet til byrde. Hustruen kan ved overøvrighedens hjælp få manden sat i bidrag til husholdningen og hendes og børnenes øvrige fornødenheder, når han unddrager sig at sørge forsvarligt for dem. Bidraget kan inddrives ved udpantning, beslaglægning af arbejdslønnen og afsones ved fængsel. Denne regel gælder *ikke* omvendt. Men sålænge mand og hustru ikke legalt er ens stillede i ægteskabet, hvad udredningen af midler til den fælles husførelse angår; sålænge alt her ikke hviler på fuldtud frie overenskomster, men den ene part finder sig i en forsorg, som priviligeres af staten, sålænge kan kvinderne ikke påstå, at de er fuldmyndige og dermed modne til politiske rettigheder. Disse to ting burde ikke skilles ad, og det tyder i al fald *ikke* på almensans, at kvinderne har taget imod kommunal valgret uden samtidig at fordre, at disse ydmygende bestemmelser blev slettede; og at de ikke overhovedet har frabedt sig al særlig beskyttelse og forsorg, som ikke dikteredes af hensyn til afkommet.

En anden nødvendig følge af fuldmyndighed og politisk medborgerskab er, at kvinden i de lande, hvor staten kræver almindelig værnepligt, forlanger at bære sin del af denne byrde, ti ellers sker retfærdighed ikke fyldest. Det er dog vel indlysende, at kvinderne ikke efter forgodtbefindende skal kunne udpille nogle enkelte områder, hvor lighed for loven skal herske, og undlade at respektere ligheden på andre områder, — hvor det er pligter det gælder. Der må her ryddes op i en gammel fordom, som er almindelig udbredt: at kvinder skulde være helt og holdent ude af stand til at gøre militær nytte. Nutidens krigsførelse er kun i ringe grad baseret på fysisk styrke; snarere kræves der smidighed, hurtighed og disciplin. De, der har overværet kvindegymnastik og kvindelige fægteøvelser, som de nu for tiden drives i skoler og foreninger, vil ikke undgå at beundre netop disse egenskaber hos dem, og de vil ikke kunne forstå, hvorfor kvinderne, der

ellers med rette konkurrerer med mændene i alle mulige andre stillinger (selv som chauffører, søkaptejner, politibetjente etc.), når det drejer sig om militærtjenesten, pludselig bliver så umådelig beskedne med hensyn til deres evner. Og kvinder *har* gjort militær nytte, lige fra oldtiden til vore dage. Plato udtaler i »Lovene« den anskuelse, at kvinderne skal gøre gymnastik og våbenøvelser med det formål at værge deres by, når mændene er optagne ude ved landegrænsen. Mærkeligt er det at se, at netop de kvinder, der ivrigst har proklameret ligeret og ligestilling, på dette punkt, hvor det drejer sig om en pligt og et offer, alligevel har søgt ly i gammeldags anskuelser om det sande og svage kvindelige, og ikke er veget tilbage for at ty ind under mændenes så foragtede ridderlighed*).

Subsidiært burde de i det mindste kræve at svare værneskat, men også dette har de glemt; de har ugenert taget imod de fordele, man betingelsesløst har tilstået dem, og de vil sandsynligvis også tage imod den politiske valgret uden at indse det upassende i at unddrage sig værnepligten og dog samtidig optræde blandt dem, der tager bestemmelser om militærvæsen og tvungne personlige byrder — for andre.

Undtagelser fra valgretten som følge af mangel på specielle kvalifikationer vil der i en retsstat næppe blive tale om. England og Sverige kræver færdighed i læsning og skrivning. Men disse evner er jo kun ret ufyldestgørende kriterier på social modenhed; det vil høre til retsstatens opgave at sørge for, at de vordende statsborgere giver ganske anderledes betryggende garantier for en omsigtsfuld deltagelse i det politiske liv (smlgn. afsnit IV.). Da staten altså selv må tage dette i sin hånd, vil det være umuligt for den at udelukke nogen normal person fra politiske rettigheder med den motivering, at han ikke har de fornødne kvalifikationer.

At kræve valgcensus er uden logisk mening i en stat, hvor personlige skatter overhovedet ikke eksisterer, og hvor den inddragne monopolafgift er fællesejendom.

---

*) Den vits, at kvinderne aftjener deres værnepligt ved at føde børn, fortjener ikke at imødegås. Ti staten forlanger ikke af en eneste kvinde, at hun skal føde børn.

Valgbarheden (den passive valgret) er i mange lande ansat til en højere alder end valgretten. I Ungarn 24 år, i Frankrig, Nordamerika, Rumænien og Sverige 25 år, i Italien, Nederlandene, Norge, Østrig og Japan 30 år. Danmark er ene om at sætte den lavere (5 år) end valgretsalderen.

Også her savner man et ledende princip. At nogle sætter den højere, andre lavere end valgretsalderen, taler i al fald ikke imod hvad der synes så indlysende simpelt, at anbringe den netop sammesteds; at der skulde mere politisk indsigt eller større ansvarsfølelse til det ene end til det andet, synes meget vanskeligt at forstå.

»Bostedsbånd« kan naturligvis ikke forlanges, ifald man benytter fri valgret, der giver adgang til for hele landets vedkommende at stemme på hvem man vil.

Derimod vilde det sikkert være rigtigst, om de, der søgte stillinger i centraladministrationen og som dommere, gav afkald på valgbarhed, ti en repræsentant bør såvidt mulig kun virke i befolkningen ved hjælp af sit standpunkts berettigelse og i rigsdagen med sine stemmers vægt, ikke tillige ved hjælp af magtfaktorer, der har anden oprindelse; embedsmanden vil have et uberettiget forspring fremfor andre til ad administrationsveje at fremme hvad hans mandat som rigsdagsmand eventuelt pålægger ham*). Og dommeren bør afholde sig fra aktiv politik alene af den grund, at han nårsomhelst kan komme til at dømme om de aktive politikeres forhold.

---

24. ADMINISTRATION. DOMSTOLE.

Medens repræsentationssystemet konsekvent videreført må lede til, at regeringens medlemmer vælges af den folkevalgte repræsentation, og det desuden må findes naturligt, at planlæggelsen af de store retningslinier i politiken må ske

*) Omvendt vil et rigsdagsmandat kunne skabe ham en mere fremskudt stilling i administrationen end hans faglige dygtighed vilde give ham.

gennem folk, der er i umiddelbar kontakt med befolkningen — må derimod valget af de mænd, der skal lede og forvalte de enkelte administrationsgrene, foregå efter andre principper. Disse embeder kræver nemlig speciel faglig indsigt, og fællesinteressen går derfor ud på, at der træffes et rent sagligt valg mellem de til disse poster kvalificerede.

Hvad kvalifikation i det givne tilfælde vil sige, kan naturligvis være tvivl underkastet. For at sikre sig, at den virkelig kommer til at gøre udslaget, er der næppe anden vej at gå end i forfatningen at skabe de bedst mulige garantier for, at sagkyndige principper og personer virkelig får hovedindflydelsen på disse valg og iøvrigt lade åbenhed og offentlighed råde. Ethvert af disse embeder må opslås; enhver må have adgang til at søge; offentligheden må have adgang til at kontrollere hvad der sker og hvorfor det sker. Al bagtrappepolitik må i videst mulig grad holdes nede; al antichambreren ikke blot frabedes — ti det hjælper som bekendt ikke — men forbydes; ja begge parter burde straffes, hvor det opdagedes.

Ligesom disse embedsmænd udnævnedes og forfremmedes efter kvalifikation, således burde de ikke kunne afskediges, medmindre der foreligger objektive beviser for svigtende evne eller uredelighed. Og selvfølgelig skal de for deres embedsførelse ikke blot stå til ansvar »opadtil«; hvis ikke bureaukratisme skal tage overhånd, er det også nødvendigt at der lyttes til sagkyndig kritik fra befolkningens side.

Bedømmelsen af den praktiske og teoretiske kvalifikation må ske ved fagfolk, der ikke er aktive politikere, og som selv i fortrinlig grad besidder anerkendt videnskabelig-faglig kvalifikation — hvad enten disse folk selv sidder i administrationen eller kun konsuleres. Det vilde dog være en misforståelse at tro, at hvad man her ønsker, skulde være *videnskabelighed* i dette ords højeste og fornemste betydning. De, der attrår embeder i statens tjeneste, må finde sig i, at de eksaminer og grader, hvorom der stilles krav, er indrettede og afpassede netop med de snævre formål for øje, staten har brug for. Her er ikke tale om fri videnskabelighed; emner

og behandlingsmåde lægges til rette i afstukne baner; i virksomhed af denne art er originalitet snarere en last end det modsatte. De, der vil dyrke videnskab på den højere friere måde; de, der vil søge nye felter ledede af deres personlige behov, må gøre det på eget ansvar og ikke forlange at få denne virksomhed anerkendt som særlig kvalifikation til noget embede. En anden sag er det, at den faglige bedømmelse selvfølgelig må have *ret* til at tage det hensyn til en sådan virksomhed, der forekommer den forsvarligt.

Det bør på forhånd være klart, hvad man som minimum kræver af folk, der søger dette eller hint, og hvilken art kvalifikation, der overhovedet kommer i betragtning. Selv at påtage sig denne specielle uddannelse er dog ikke statens sag; embedsskolerne må være private virksomheder, om end staten ikke kan undgå at kontrollere resultaterne af disse institutioners eksaminer og disputatser m. m.

Også ved forfremmelser bør der, ved siden af et skyldigt hensyn til anciennitet, udelukkende tages hensyn til forspring i faglig dygtighed. Her må man dog i stor udstrækning stole på, at det er i de overordnedes egen interesse fortrinsvis at forfremme de dygtigste, og man bør lade dem benytte sig af de erfaringer, som alene de har haft lejlighed til at gøre med hensyn til vedkommende. Bedre og mere betryggende garanti får man næppe ad anden vej.

Ingen embedsmand må indtage nogen privatlønnet stilling, ti dette vil kunne påføre andre privatforretninger illoyal konkurrence. Det må herunder erindres, at retsstatens embedsstand er begrænset til forholdsvis få felter i forhold til hvad man nu har.

Vi har allerede ovenfor omtalt, at politisk magt og administrationsmyndighed i videst mulig grad må hindres i at indgå unaturlig og unfair alliance.[55]

Ligesålidt som folkevalg er egnede til at skaffe staten de bedste embedsmænd i administrationen, ligesålidt bør dommerne direkte udvælges af befolkningen; ti også her er det

den saglige fagkundskab, man i al fald bør tildele den overvejende indflydelse. Det er en misforståelse at betragte en embedsmand eller dommer under samme synsvinkel som en repræsentant. Af denne sidste kan befolkningen med rette forlange, at han skal varetage deres interesser og særanskuelser, som har valgt ham. Men dette gælder ikke om dommeren. Han skulde netop ikke repræsentere en tilfældig kres menneskers øjeblikkelige subjektive interesser eller ønsker; alle vil tværtimod være interesserede i, at han i sin lovfortolkning hæver sig så højt som muligt over slige indflydelser. Enhver vilde dog kunne forstå, at det ikke vilde tjene retfærdighedens sag, om dommeren forud for enhver retskendelse skulde tænke på, om han nu også ved sit votum tilfredsstillede sine vælgeres mening.

En befolkning opnår derfor næppe større garantier for upartiske domme end ved at lægge dommerudnævnelsen i den folkevalgte regerings hånd og ved at fastsætte faglig kvalifikation (ved siden af uafsættelighed) som ubetinget princip for disse udnævnelser. Kvalifikationen bør ikke blot være teoretisk, men nok så meget være baseret på en passende praktisk forskole.*) Og uafsætteligheden bør kun respekteres, sålænge der ikke finder notoriske embedsmisbrug sted; den må ikke forveksles med uansvarlighed.

Da domstolenes opgave er at yde en objektiv videnskabelig lovfortolkning, må det som sagt være af yderste interesse for retsstaten at sikre dem en så uafhængig stilling, som det er menneskelig muligt.

Men hvor meget der end kan gøres for at sikre sagkundskaben en overvejende stilling ved afgørelser af almindelige civilretlige eller kriminelle spørgsmål, kan man dog sige sig selv, at det vilde være en illusion at tro, at man kan skabe en *fuldstændig* uafhængig domsmagt. Og jo mere man forstår, at den dømmende myndighed i virkeligheden også lejlighedsvis kan blive en *politisk* magtfaktor af største betydning i

*) Hos os går f. eks. vejen til overretten gennem juridisk eksamen og justitsministeriets kontorer; altså en overvejende teoretisk uddannelse.

et land, des mere indlysende vil det være, at man heller ikke vilde kunne tildele den en stilling højt svævende over skyerne, hvorfra den enemægtig kunde påtrykke staten sin opfattelse, uden at gøre et altfor føleligt indgreb i repræsentanternes lovgivende myndighed. Derfor har man end ikke i Nordamerika, hvor meget man end har påstået det, en domstol »der er uafhængig i enhver henseende, uden noget andet til at kontrollere sig end Gud og samvittigheden«.*)

Ganske vist har de amerikanske domstole ret til at afgøre, om kongressen i et givet tilfælde har overskredet sin myndighed eller ej, og de kan praktisk set sætte en lov af den førstnævnte art ud af kraft ved ganske simpelt at negligere den. Men at kalde domstolen for et fuldstændig *uafhængigt* regeringsorgan**) er ikke desmindre vildledende, ti selv om kongressen ikke kan gøre indgreb i denne domstolenes myndighed, kan forfatningen — også med hensyn til dette punkt — forandres ved bistand af de magtfaktorer, hvoraf kongressen består.***)

Om end alt således beror på ligevægtsforholdet mellem de faktorer, der hvert øjeblik har magten, må det dog ikke undervurderes, at et folk til en vis grad kan binde sig selv til at opretholde visse principper ved højtideligt at formulere dem i en grundlov og ved at gøre forandringer i denne særlig besværlige.[56] Det er en smuk og ægte amerikansk tankegang, professor Butler giver udtryk i sit foredrag ved Københavns universitet 1908: »Her kommer vi til det mærkeligste og mest ejendommelige karaktertræk ved den amerikanske regeringsform. Stilles et øjeblikkeligt krav om politisk handlen, bliver dette kravs lødighed først prøvet, og prøvestenen er den sum af fundamentale principper

*) Proceedings and debates of the Virginia Convention of 1829—30.

**) Prof. N. M. Butler: Amerikaneren, overs. Kbhvn. 1909.

***) Idealet i en stat er derfor ikke, som man idelig hører, den lovgivende, den administrative og den dømmende magts gensidige uafhængighed; heller ikke den enes *komplette* afhængighed af den anden. Idealet er en triade, hvis enkelte led ligesom i en stjernegruppe gensidig holder hverandre i harmonisk ligevægt.

for en ordnet regering, som det amerikanske folk hylder, og som er legemliggjort i dets forfatning. Denne prøve foretages ikke af præsidenten, hvor klog og hvor yndet han end kan være, ikke af kongressen, hvor forsigtig og betænksom den end kan være, men af domstolene. Den foretages i overensstemmelse med dybt indgroede og velkendte grundsætninger angående ret og retfærdighed. *Det er således love og principper, ikke mennesker, hvis regimente behersker al politisk handlen i Amerika.*«

Selv om denne sætning muligvis er udslag af en noget for optimistisk illusion, selv om *til syvende og sidst* principperne også i Amerika lader sig rokke af menneskene, tjener det i al fald Amerikanerne til ære, at de har en så stærk tro på princippernes magt, og at de har gjort alt hvad der er menneskelig muligt for at de kan stå urokkede af momentane egoistiske magtinstinkter.

Norsk ret anerkender ligesom amerikansk domstolenes ret til at prøve ikke blot visse forvaltningshandlinger, men også visse af lovgivningens handlinger. Dette kan dog kun komme til anvendelse, hvis en lov gør indgreb i en individuel retssfære (f. eks. hvis den vilde ophæve ejendomsretten til visse arter af genstande).

At lade saglige dommere (d. v. s. efter faglige principper ansatte, uafsættelige dommere) prøve nye loves overensstemmelse med grundloven og at lade dem pådømme embedsmands- (ev. regerings-) misbrug i forvaltningen vil derfor være velbegrundet og kan i adskillige tilfælde føre til tilfredsstillende resultater. Endvidere må det være domstolenes opgave at varetage den enkelte borgers retskrav og erstatningskrav overfor staten overalt, hvor han med grund mener sig krænket, og ikke blot som i England *efter ansøgning* (petition of rights), ti overfor statsmagten skal den enkelte borger have et umiddelbart *krav på sin ret;* at tildele den som en nådessag er en ubehagelig mindelse om forestillingen som statens omnipotens.

Under konflikter mellem de øverste statsmyndigheders kompetencegrænser skulde en upartisk domstol formentlig

være det organ, som bedst var egnet til at tolke grundlovens mening objektivt. Skulde være det! I praksis er sagen ikke så simpel, ti en domstol, der i alle tilfælde repræsenterede den upartiske visdom, og ikke i noget tilfælde kunde blive et magtmiddel i den ene eller den anden statsmyndigheds hånd, hører desvær ikke til de menneskelige muligheder. Hvad man *kan* gøre for at stille dommeren uafhængig og for at markere denne uafhængighed burde dog ikke forsømmes.

En engelsk dommer må ikke komme ved hoffet eller modtage udmærkelsestegn, ordner og lign., af regeringen. Men herved bør man ikke blive stående: dommerne skulde i almindelighed heller ikke kunne modtage lønnede hverv af regeringen. Findes der hverv, som efter loven *skal* besættes med dommere, er det måske den rette vej at gå, som Ussing*) foreslår, at lade rettens formand udpege den, der skal vælges. Ved ansættelser og forfremmelser af dommerne burde der tilvejebringes en forretningsgang, der bedre end nu sikrede domstolenes uafhængighed af en tilfældig regering. At en dommer heller ikke må vælges til politisk repræsentant eller indtage privatlønnede stillinger hører også med til de foranstaltninger, der tilsigter i videst mulig mål at stille ham uafhængig overfor stridende interesser.

---

25. KOMMUNALT SELVSTYRE.

Spørgsmålet kommunalt selvstyre hører ikke til de politiske problemer, hvor etiske synspunkter kommer til at dominere. Når kun ikke de ledende retsgrundsætninger for offentligt liv tilsidesættes, kan der intet indvendes imod, at visse dertil egnede anliggender undergives lokalt selvstyre. Hvilke disse anliggender er, vil i reglen bero på historiske og geografiske forhold, og der kan næppe tænkes nogen fornuftig grund til at rokke ved den lokale samhørighed, som forholdene nu engang har skabt; en stat med gennemført centralisation vilde

*) C. Ussing: Offentlig moral. Kbhvn.

desuden næppe formå at løse de mange små stedlige opgaver med tilstrækkelig forståelse.[57] Begrebet »stedlige interesser« lader sig ikke definere abstrakt, det er historisk-topografisk bestemt; det er hensigtsmæssighedsforhold, der dikterer disse underafdelinger af folkestyret, ligesom det især er hensigtsmæssighedsforhold, der gør, at staterne idelig ændrer disse inddelinger eller afvekslende tenderer mod centralisation eller decentralisation.

Efter den hos os stedfundne udvikling kan følgende anliggender betegnes som kommunale: fattig- og forsørgelsesvæsen, vejvæsen, lavere skolevæsen, politi- og næringsvæsen, klitplantning, hegn, fred, vands afløb og regulering, havnevæsen (med undt. af statshavnene), omsorg for de rent stedlige indretninger og forhold (gaders brolægning, belysning, vandforsyning, kloakledninger, snekastning, sundhedsvæsen, renlighed, god orden etc.)*)

Gennemser man denne liste, vil man finde, at der for flere af disse områder ikke kan nævnes nogen *teoretisk* grund til, at netop de skulde være kommunale. Nogle af dem er rene kommunale anliggender, andre blandede; men hvad enten de er det ene eller det andet, så kan statens kontrol ikke undværes. Dette gælder både for politivæsen og havnevæsen og ikke mindst for alle samfærdselsarbejder, afløb og lign., hvor det er af vigtighed, at de stedlige interesser underordner sig de planer, hele samfundets interesse kræver. En *gennemført* decentralisation er utænkelig; hvis alles ejendomsret skal respekteres, er en centralisation i politisk forstand uundværlig; håndhævelsen af retten må foregå efter ensartede principper i alle statslegemets enkelte dele.[58] Men ligeså naturnødvendig og ønskelig er den lokale anvendelse af principperne; ti det vilde overstige en centralmagts evne at tumle tilstrækkelig kyndigt med alle stedlige hensyn.

I England og Sverige er de kommunale udgifter omtrent $^2/_3$ af statens; i Norge under halvdelen, i Frankrig ikke $^1/_3$. I Danmark er de omtrent = statens. 1896 var de ialt

*) C. V. Nyholm: Grundtræk af Danmarks statsforfatning.

ca. 30 mill. kroner, således fordelte: København 5,050,000, købstæder 5,900,000, amtskommuner 6,900,000, sognekommuner 12,000,000. I lande med gammelt kommunalt selvstyre er de højere end i centraliserede stater.

I retsstaten bør fordelingen af statskassens midler til de forskellige kommuner være et led i den samlede budgetplan, hvorom den lovgivende forsamling træffer afgørelse.

Hvad der af fællesindtægterne bliver tilovers, når statens egne formål er forsvarligt røgtede, kan anvendes til kommunerne og fordeles til dem efter deres indbyggerantal. Kvinder og børn er heri medregnede, da de jo forudsættes at have lige andel med de myndige mænd i fællesejendommen. At fordele summen mellem kommunerne efter disses samlede grundværdi, således som man har foreslået, vilde åbenbart være uretfærdigt, ti en kommune med rige naturforråd og en fåtallig befolkning vilde da få uforholdsmæssig meget af, hvad der tilkom den af fællesejet; det er *menneskene*, der hver især kan kræve deres lige andel deri refunderet. De summer, kommunerne ad denne vej får at råde over, må administreres efter de samme principper som statens egne: altså kun anvendes til afgjorte fællesopgaver, og det bør ikke tillades kommunerne på egen hånd at stifte gæld.

Det er et spørgsmål, om ikke den direkte adgang for folket til personlig at deltage i styrelsen, som nødvendigheden påbyder at modificere i de større samfund, lod sig gennemføre i kommunerne i større omfang end det er almindeligt. I oldtidens samfund, som ikke var stort andet end kommuner, fandtes denne regeringsform, og når vi nutildags skal forsvare det tarvelige surrogat, vi har derfor i repræsentationssystemet, plejer vi at henvise til, at nutidens stater har et sådant omfang, at det direkte selvstyre er blevet praktisk uanvendeligt. Men dette er i al fald ingen grund til at vælge repræsentanter også i kommunerne. I de amerikanske townships, i al fald de mindre, gør man det ikke; der findes ingen byråd i disse kommuner. Det er selve vælgerkorpset, der efterat have udnævnt sine magistratspersoner

selv direkte styrer byen indenfor alle de områder, der af statens love er overladte til kommunalt styre. Hver gang de valgte mænd vil foretage noget nyt, f. eks. bygge en skole, skal vælgerne sammenkaldes (Town-meeting). Her fremsættes da forslag; der bekendtgøres, hvormange penge der står til rådighed, hvormeget skolen vil koste, hvor den skal ligge osv. Forsamlingen voterer derpå over sagen, og dens *udførelse* lægges i hænderne på disse valgte mænd.

VI. AFSNIT.

DET SOCIALE SPØRGSMÅL, KULTURSPØRGSMÅL m. m.

26. DET SOCIALE SPØRGSMÅL OG – DET INDIVIDUELLE.

Der gives vel næppe noget politisk eller nationaløkonomisk værk fra den nyere tid, som ikke ofrer en antagelig plads på »det sociale spørgsmål«. Selv om forfatterne er ganske uklare over dette problems rækkevidde og uenige om hvad det i grunden betyder — de tager det dog alle uden undtagelse med, som en slags cadeau til tidsånden. Selv ikke de mest konservative forfattere danner i denne henseende nogen undtagelse.

Hvad er det da tidsånden forlanger? Den forlanger, at det sociale spørgsmål skal opfattes som et problem, der spænder over *hele tilværelsen*. Og til dets løsning forlanges intet mindre end en anvisning på, hvorledes det offentlige har at gribe ind ved enhver som helst ulempe i menneskelivet og afbøde den. Ikke blot hvad staten skal gøre, når borgerne bliver overfaldne eller bestjålne eller udsatte for andre retskrænkelser, men også hvad den skal foretage sig overfor ulemper, der knytter sig til alderdom, sygdom og arbejdsløshed; ja man henregner til det sociale problems løsning offentlig hjælp til personer, der lider under følgerne af ladhed, udygtighed og ødselhed.

Svulmet op til dette omfang er det, at »det sociale spørgsmål« bliver det besynderlige unicum, som det er blevet vor tidsalder forbeholdt at opdyrke, og som derfor fortjener et særligt studium.

Man må da først og fremmest gøre opmærksom på, at begrebet i denne hypermoderne form ikke er synderlig logisk, ti hvor der er et socialt spørgsmål, må der nødvendigvis også være *et individuelt spørgsmål*, som ikke uden videre kan fejes tilside — sæt endog at det var det vigtigste! Det er ulogisk at betragte den ene side af et komplementsforhold som hele sagen. Har man længe stirret på en grøn plakat og derefter fæster blikket på hvidt, melder den røde komplementfarve sig af sig selv. På samme måde må man vist finde sig i, at det individuelle problem igen engang begynder at stikke hovedet frem og kræve plads; eller dog i det mindste kræve, at man vil behage at angive, *hvor grænselinien ligger*. At behandle et begreb som »socialt«, som om der ikke gaves andet i tilværelsen, vil i længden vise sig at være uholdbart. På dette punkt er det at den moderne tidsånd fremfor alt trænger til at revideres. Og har man fundet grænselinien mellem det sociale og det individuelle, kommer som et sekundært problem at sondre mellem de sociale opgaver, der er egentlige statsanliggender, og de, der må løses ved private sammenslutninger.

Lad os for at tydeliggøre sagen tage fattigdomsproblemet. Det er dog et decideret socialt spørgsmål, hvis noget er det, vil enhver, der er opflasket med moderne politisk lærdom, udbryde. — Nej, langtfra. Fattigdommen er overhovedet slet ikke et begreb, som politik eller socialøkonomi umiddelbart kan operere med; fattigdom og ulykke er kun *motiver* til indgriben af en eller anden art; iøvrigt er der intet direkte at stille op med dem. At en mand ikke ejer noget, er et såre mangetydigt *symptom*, ofte en resultant af mange forskellige faktorer, hvoraf en del rent individuelle (ubegavethed, ladhed, ødselhed osv.), og kun en del af social art. Af de sociale årsager kan nogle være sådanne forurettelser, som kun kan tænkes løste ved statens hjælp (afskaffelse af privilegier, større omsorg for børns pleje og opdragelse osv.); andre vil naturligst være henviste til private associationer (sygdomsforsikringer, forsikringer mod arbejdsløshed o. a.). Det er et ligeså utilgiveligt kvaksalveri at behandle fattigdommen efter

en ensartet skablon som et isoleret fænomen for sig, som det vilde være, om man i medicinen gav sig til at behandle symptomet feber ens i alle tilfælde uden at opsøge årsagerne. Man kan visselig ofte »slå en feber ned« med antipyretica, ligesom man kan lindre smærte og dække over den med morfin; men enhver tænkende vil forstå hvad en sådan behandling er værd. — Nøjagtig det samme er den behandling værd, der slår fattigdommen ned og dulmer og maskerer den med universalmidlet »hjælp«; det nemme, kluntede populære kvaksalvermiddel at plastre over med pengesedler i stedet for at gå tilbunds i sagen, opsøge de mange forskellige årsager og de ligeså talrige angrebspunkter!

Vi har ovenfor berørt hvorledes man også i »forretningslivets ophjælp« har set en væsentlig social opgave, endda et passende mål for statens virksomhed. På samme måde står *kulturen* for mange som et område, der kun kan trives i læ af en kraftig understøttelse fra statens side; medens det for enhver indviet er en banal kendsgerning, at kultur i hele sit udspring og væsen er et ganske individuelt fænomen, der ikke blot ikke tiltrænger officiel fremhjælp, men som simpelthen ikke tåler indblanding; så at staten kun vil forfuske sagen ved enten selv at prøve på at drive kultur eller ved at »ophjælpe« en sådan — bortset fra, at den aldeles ingen midler råder over til slige opgaver.

Idet vi i ovenstående kapitler har nævnt og skizzeret de fællesopgaver, som må anses for retsstatens rette felt, har vi dermed tillige tilkendegivet, at *hvad der ligger derudover har statsmagten absolut ingen etisk beføjelse til at anvende fællesmidlerne til.* Fællesopgaverne var som man vil erindre: Indre retsbeskyttelse. — Forsvar af retsområdet udadtil. — Forsorg for de umyndige. — Sikring af samfærdslen og tilvejebringelse af samfærdselsbetingelser. Disse områder omfatter således alt, hvad der i en retsstat kan betegnes som offentlige anliggender.

Da denne tankegang endnu vil forekomme de fleste uvant og fremmed, skal vi til nærmere orientering omtale nogle enkelte områder, som de fleste vil være tilbøjelige til at anse

for offentlige sager, ja som man endog i stedse stigende grad kræver lagt ind under statens virkefelt, men som ikke desmindre enten er ganske individuelle eller dog i følge etiske principper må falde udenfor statens berettigede område. Det ene område omfatter hvad der kan gøres for at formindske menneskelig ulykke (nærmest hvad man plejer at kalde det sociale spørgsmål), det andet hvad der kan gøres for at frembringe mere positiv lykke (kulturspørgsmål o. lign.).

Til det første hører alle de foranstaltninger, der i stigende grad kræves til *direkte* afhjælp af fattigdom, sygdom, ulykkestilfælde, arbejdsløshed, alderdomssvækkelse osv.

Det være langt fra os at påstå, at alle disse forhold er staten uvedkommende; tværtimod må statsmagten have et øje på hver finger for at prøve, om ikke nogle af disse ulykker skyldes uretmæssige misforhold, som det er det offentliges sag at hæve; systemet laissez-aller kan ingen samvittighedsfuld politiker støtte — enten det så udgår fra nationaløkonomer med Manchesterskolens tilsnit eller fra Marxistiske socialister, der anbefaler at afvente den formentlig uundgåelige udvikling henimod en katastrofe med hænderne i skødet. Nej, statsmagten skal *ikke* lade stå til, glemmende forskellen imellem ret og uret, overseende de overgreb, århundreder har legaliseret, og hvorved tusinder og atter tusinder er berøvede deres medejendomsret og dermed på forhånd stemplede som en pariakaste, der endog er berøvede de mest elementære *lykkebetingelser;* nej, den skal ikke et øjeblik lade alt dette af syne eller stole på, at den blinde verdensudvikling vil klare sagerne — udenom menneskelig vilje. Men den må på den anden side med ligeså stor fasthed og klarhed sondre imellem hvad der *kan* være statens opgave overfor disse forhold, og hvad den må lade ligge og overlade til andre faktorer at rette.

Kortelig kan forholdet skizzeres således: det er statens opgave at bortrydde alle af lovgivningen støttede hindringer for, at den enkelte kan få den retmæssige kompensation for sit arbejde, alle forrettigheder, der hindrer den individuelle flid i at opnå det rette udbytte. Det er dens opgave at skabe en lovgivning og en administration, der sikrer enhver sit

rettelig erhvervede særeje og sin medfødte andel i de ting, der aldrig med rette kan blive særeje. Hvor statsmagten fuldt ud opfylder denne opgave, vil ingen med føje kunne beklage sig over den eller kræve mere. Staten skal skabe *grundlaget*, hvorpå enhver, der vil, kan bygge sig en selvstændig, betrygget eksistens; og dette opfylder den ved først og fremmest at hævde, at intet menneske fødes ejendomsløst, men at alle og enhver har en medejendomsret til naturgoderne. Derigennem har han *eksistensmulighed*, mulighed for at undgå fattigdom og ulykke og mulighed for ved egen kraft og ved frivillige sammenslutninger med andre at afværge de ulykker, som kan følge med sygdom, alderdom etc. Tilbage står nu blot, *om han vil*. Men netop dette, om han vil, vægrer vi os ved at betragte som et socialt problem.

Idet staten indskrænker sig til væsentlig at hævde dette *retsgrundlag*, tvinger den ganske vist hvert enkelt menneske til at stå på egne ben og stole på sig selv, men den sætter ham også i stand til at indtage denne selvbevidste oprejste holdning. Det moderne ideal at stå krumt foroverbøjet, med hatten i hånden, skelende til statskassen om der ikke falder en skærv af, er ingen normal holdning og ingen værdig stilling for en statsborger. Men vi er også overbeviste om, at at de fattige i vort samfund, som forøvrigt ikke er ene om at indtage den, kun har formået at vænne sig til denne holdning, fordi ingen med fynd har oplyst dem om, at de havde en *ret* at kræve.

Men kan det da betragtes som bevist, at man virkelig ved det foreslåede simple middel, jordværdiernes nationalisering og deres anvendelse til fællesopgaver alene, opnår det, man her påstår, at skabe mulighed for en sorgløs eksistens, en mulighed, det står til den enkelte at benytte eller ej?

Jeg tror, at man må indrømme, at den årsagsforbindelse, som nationaløkonomer har påvist mellem denne foranstaltning og visse sociale virkninger, særlig virkningen på arbejdslønnen, er så urokkelig som få nationaløkonomiske sandheder. Man har ganske vist fra enkelte hold betvivlet den, men aldrig været i stand til at modbevise den.

Vi kan her kun indlade os på en kort udredning af spørgsmålet:

Medens alle egentlige skatter har den virkning at fordyre de ting, hvorpå skatten hviler, har grundværdiafgiften den modsatte virkning, idet den vil sænke salgsprisen på jorden (med afgiftens kapitalværdi). Da en grundværdiafgift vilde slukke alt det spekulationshåb, der nu knytter sig til jorden, og da det ikke længere vilde kunne lønne sig at holde ubenyttet eller dårlig benyttet jord ude fra markedet, fordi slig jord skulde betale den samme afgift som tilsvarende velbenyttet jord, vilde jorden blive lettere tilgængelig for alle dem, der ønskede at tage et stykke jord i brug.

Imidlertid må fremskridtet ved denne ordning ikke søges i prissænkningen i og for sig, da den jo væsentlig er nominel, men på de forbedrede vilkår, der skabes for *arbejdet* ved den nye ordning.

For ret at forstå den sociale virkning af foranstaltningen gælder det at have opmærksomheden henvendt på det faktum, at arbejdet vil lettes for den *dobbeltbeskatning*, som finder sted under de nuværende forhold, da der foruden adgangsprisen til jorden, som ydes de private monopolejere, pålægges skat på arbejdsprodukter og livsfornødenheder. Afgiften for adgangen til jorden, grundskylden, vil ved den nye ordning ikke falde bort, ti det er en afgift, der står i retfærdigt forhold til den særfordel, besiddelsen af dette bestemte grundstykke, den bestemte plads på jordens overflade repræsenterer — men der bliver den væsentlige forskel, at medens den nu erlægges til private monopolhavere, der bruger den til deres specielle interesser, skal den efter den nye ordning erlægges til det offentlige, der kun må bruge den til fællesopgaver; og samtidig vil alle andre former for skatter og afgifter bortfalde. At dette vil lette arbejdsvilkårene ganske betydeligt for dem, der selvstændig vil dyrke jorden, er umiddelbart indlysende.

Men, vil man indvende, det er jo kun forholdsvis få, som fra de store byer kan vende tilbage for at blive jorddyrkere! Kærnen i spørgsmålet, grundskyldens store so-

ciale betydning, ligger imidlertid i den tilbagevirkning, der vil finde sted på hele arbejdsmarkedet; ti når jorden bliver tilgængelig for arbejdsvillige hænder på gunstige vilkår, *behøver* ingen mand at være arbejdsløs eller at lade sig byde ringere vilkår inde i byerne end han kan opnå ved eget arbejde på egen jord. Det er den *mulighed*, der til enhver tid står åben, som bevirker, at også byernes arbejdere bliver i stand til at tale et ord med i laget. Grunden til at arbejdslønnen er så usædvanlig høj i nye lande er just, at billig jord der konkurrerer med andre virkefelter.

Når jordprivilegiet er fjernet, kan arbejdslønnen ikke komme i den komplette afhængighed af den egentlige kapital, som den nu står i til det mixtum, der endnu af de fleste kaldes kapital, skønt det er en blanding af egentlig kapital (arbejdsskabte værdier) og lovbeskyttede jordprivilegier. Den egentlige kapital vilde aldrig i og for sig have magt til at knægte arbejderen; begge faktorer er lige nødvendige til produktionen, lige stærke og lige berettigede; den ene vilde aldrig enemægtig kunne foreskrive den anden sine tvangsvilkår. Dette overser blandt andre socialdemokraterne. Det er først når kapitalen slår sig sammen med privilegierne, med uretfærdig lovgivning, at den bliver almægtig; når arbejderen spærres ude fra de naturlige hjælpekilder, direkte eller indirekte, må han underkaste sig ethvert vilkår, der foreskrives ham.

Anderledes, hvis privilegierne er hævede. Da er arbejderen frit stillet overfor kapitalen, ti hvorfor skulde han gå ind på at lade sig engagere på ringere vilkår end han selv var i stand til at skaffe sig ved eget arbejde på egen jord? Der er nu betingelser for en virkelig overenskomst mellem kapital og arbejde som den mellem køber og sælger. »Arbejdskøb« vilde ikke få nogen odiøs betydning, i det øjeblik der ikke som nu væsentlig er tale om tvangskøb. Markedet vil være frit, og udveksling af arbejde vil ske på samme måde som enhver anden fri handel — imod det fulde ækvivalent.

Kapitalen må under disse forhold lade arbejderen være

medbestemmende om, hvorledes forholdet mellem renteudbytte og løn skal være; den kan ikke mere ved at associere sig med privilegierne stille arbejderen *tvangsvalget* mellem at sulte eller at arbejde for en løn, der ikke er stort mere end sulteløn; hverken kapital eller arbejde vil være enebestemmende med hensyn til den indbyrdes fordeling, og således er det billigt. Når kapitalen ikke længere er forbundet med jordmonopolet, er den ude af stand til at trykke arbejdet uforholdsmæssigt; det er derfor en nationaløkonomisk vildfarelse af socialdemokraterne at vende våbnene mod »kapitalen« uden at analysere denne faktor nærmere. De retter dem mod den gale side; de slås med forbundsfællerne indenfor den belejrede by om forrådet i stedet for i samlet skare at gøre udfald mod den virkelige fjende udenfor portene.

At nationaliseringen af grundværdien og — ikke at forglemme — dens anvendelse udelukkende i fællesøjemed er en foranstaltning, der vil bevirke en universel højnelse af arbejdslønnen, turde altså være hævet over enhver tvivl. Det er teoretisk indlysende, og det kan tilmed allerede siges at være empirisk bevist.[59] Når en statsmagt altså følger disse linier klart og konsekvent, således at hindringerne for en fri udfoldelse af de sociale naturlove fjernes, vil den individuelle flid og stræben fuldt ud komme til sin ret og opnå sit retmæssige ækvivalent; ti dette vil kun kunne ske i en fuldt åben konkurrence, hvor rene arbejdsprodukter kæmper med rene arbejdsprodukter.

---

27. RETSGRUNDLAG CONTRA OFFENTLIG HJÆLP.

Er da al nød og elendighed i samfundet dermed afskaffet? Nej, ingenlunde. Hvem vilde vove at påstå det? Her er kun berørt de statsmæssige opgaver. Og som alt sagt er næppe den mindste del af menneskelig ulykke rent individuel; hvad staten kan gøre er alene at skabe mulighed for, at de private enkeltvis eller forenede bliver i stand til også at løse denne del af opgaven.

Uden tvivl vil mange finde, at det, der i dette skrift er fremstillet som kvintessencen af det offentlige livs etik, er en underlig tør og kølig lære. Hvor er den varme følelse, det sprudlende liv? At opfylde forpligtelser, at sikre enhver sit — lyder ikke dette isnende koldt, hårdt og firkantet? Unægtelig, men nøjagtig disse egenskaber må det materiale have, som skal egne sig til *fundament* for en bygning. Først når grunden er lagt med disse kvadre, kan bygmesteren give sig i kast med den finere struktur og med den spinklere, mere kunstfærdige individuelle udsmykning; — hvor bagvendt vilde det ikke være at lade bygningen hvile på de skrøbelige partier? Ingen har oftere end forfatteren til »Naturlig ret« og til nærværende arbejde følt, hvor trættende og ensformigt det kan være at bakse med slige usammensatte, klodsede rusticablokke; eller hvor fristende det mangen gang under arbejdet har været at springe fra for at give individuel trang og subjektive idealer udtryk. Der må en vis grad af selvdisciplin og resignation til for ikke at give efter for disse altfor menneskelige lyster og til at holde ud i det iskolde højdebælte, hvor luften er tynd og klar, og hvorfra retfærdighedens veje lettest overskues. Naturligvis må det også falde ensformigt ud for dem, der er tilskuere til dette arbejde; men det får ikke hjælpe, undergrunden *må* lægges, sten for sten, netop for at det individuelle liv kan komme til at udfolde sig i fuld tryghed. Den, der ikke ser, at hele det møjsommelige arbejde er gjort netop *for livets skyld,* for de individuelle livsværdiers skyld, har slet ikke forstået meningen dermed. Forfatteren til disse skrifter har hele tiden været sig fuldt bevidst, at etikken, retfærdighedslæren ikke er ensbetydende med livet i al dets fylde, ikke er en anvisning til at leve; den er ikke andet og mere end den nødtørftige *forudsætning* for at leve et fuldt individuelt liv; en forudsætning ligesom det at tale og gå. Ligesom disse færdigheder er den snart tilegnet og skulde gerne være noget af det første, enhver her i livet bliver fortrolig med. Men hvad man skal bruge disse forudsætninger til, skal ikke bestem-

mes udefra; den, der ikke på retfærdighedens basis kæmper sin egen kamp, lærer ikke sin egen lykke at kende.

I samfundslivet er det retfærdighedsprincipperne, der danner de store plumpe kantede fundamentsten, som individuel sympati og hjælpsomhed og individuel kultur behøver som basis for at kunne udfolde sig i fuld frihed.

Den, der kræver, at statsmagten foruden at opretholde en retfærdighedsbasis for selvhjælp, skal påtage sig den direkte afhjælp af alle ulykkesfænomener, al sygdom, al nød og fattigdom, al alderdomstrang, han arbejder — om end måske ubevidst — på at udrydde alle de individuelle hjælpsomme, sympatiske følelser, som hidtil har bidraget til at gøre menneskelivet værdifuldt. Ti statens hjælp kan jo ikke erstatte dem; den foregår ved tvang, men følelser lader sig på ingen måde fremtrylle ved tvang; ingen regeringsmagt kan med held foreskrive, at borgerne, når de betaler rodemesteren, skal være besjælede af altruistiske følelser.

Hvorfor *kan* staten overhovedet ikke hjælpe? [1]) Fordi den ikke ejer motiver til hjælpsomhed. Disse tilhører nemlig den individuelle psykologi og vil næppe nogensinde kunne påvises som gående i samme retning hos samtlige statsborgere eller repræsentanter en bloc. [2]) Fordi den ikke ejer midler dertil, da midlerne er fælleseje, og »hjælp« ifølge sagens natur aldrig kan være en fællesopgave for alle. Ti ved enhver hjælp må i det mindste nogle være de ydende.*) Endelig [3]) Fordi den ikke har evne til godgørende handlinger; den kan nemlig ikke beregne virkningen. Al gavelovgivning har empirisk vist sig at være forfejlet, bl. a. fordi hjælpen uundgåelig må ydes til grupper af mennesker, der normalt har økonomi tilfælles, (en eller flere familier), i ste-

*) Ganske vist ser man, at større krese af befolkningen kan forenes om det formål at skabe mulighed for gensidig hjælp under visse givne omstændigheder, selv om ingen af de associerende i øjeblikket trænger til hjælp. Men det har tillige vist sig, at slige organisationer ingen mulighed har for at blive altomfattende; de vil ikke samtidig kunne omfatte alle og tage sigte på de samme omstændigheder. Og da denne mulighed er udelukket ad frivillighedens vej, vil enhver tvungen folkeforsikring være et uberettiget overgreb fra statens side.

det for til den ene bestemte person, man har tiltænkt den; man kan altså slet ikke garantere, at den kommer i de rette hænder.

Den statsmagt, som lægger an på en direkte hjælpepolitik, gør i virkeligheden et positivt skridt til hjælpsomhedens totale udryddelse; ti den giver blot de private bestræbelser en sovepude; den leverer de private borgere den bedst mulige undskyldning for at unddrage sig de hjælpsomhedspligter, som hidtil var gængse indenfor den naturlige familiekres.

Derfor skulde staten, i stedet for à tout prix at ville dulme symptomet fattigdom, analysere det og opspore dets årsager; undersøge, om det beror på uretfærdige legaliserede privilegier, på medfødt eller erhvervet invaliditet, akutte eller kroniske sygdomme, alderdomssvaghed, mangel på flid eller duelighed, letsindighed eller uheld (enker med mange børn f. eks.). Disse forskellige årsager vil da være at bekæmpe hver ad sin vej; de, der er af offentlig oprindelse, skal ikke bekæmpes ad privat vej, og de, der er af privat oprindelse, ikke ad offentlig vej. Lad staten træde til, hvor den har nogen skyld, men forlang ikke, at den skal sone alle mulige private synder. Lad staten fjerne alle de uretfærdige hindringer for alles lige ret, som den hidtil har opretholdt, lad den derigennem skabe et arbejdsgrundlag for enhver, der vil noget, så at ikke en eneste borger i fremtiden skal kunne sige: jeg vilde gerne arbejde, men kunde ingen lejlighed få dertil. Lad den endvidere sørge for, at enhver umyndig nyder en opdragelse, der gør ham skikket til samfundslivet — da har den gjort hvad *den* kan gøre.

Spørgsmålene erhvervet invaliditet og sygdom løses utvivlsomt bedst ved gensidig forsikring[60], gennem frivillig association; når adgang til arbejde er sikret enhver, vil man trygt kunne appellere til frivilligheden, og det kan heller ikke indses med hvad ret man skulde kunne øve tvang*).

*) I England mener man, at når arbejderne blot har lov til at associere sig, er lønnen forøvrigt høj nok til at bære de fornødne bidrag. I Danmark derimod, hvor man i følge loven af 1898 om

Hvad de medfødt-invalide angår (ikke blot de åndeligt, men også de legemligt vanføre), vilde der vel næppe kunne indvendes noget imod, at de behandledes under kategorien patologisk umyndige (jvfr. IV. afsnit) og ligesom disse fik statshjælp.

Hvad alderdomsunderstøttelsen angår, da kan dansk lovgivning herom vel nok betragtes som det mest klassiske eksempel på, hvilken kolossal misforståelse det er, når statsmagten tror sig i stand til at overtage funktioner og pligter, som tilhører privatlivet; hvilken vanmagt den derved kommer til at røbe, og hvilken demoralisation den afstedkommer. Denne karikatur af lovgivning kan ikke ofte nok drages frem til almindelig beskuelse. Medens det måtte være en naturlig opgave for en regering at fæstne og betrygge familielivet rundt omkring i hjemmene derigennem at enhver tilsikredes sin part af naturens goder — grundbetingelsen for et hjem — således at hjemmene kunde blive arnesteder for naturlige følelser og forpligtelser mellem den gamle og den unge slægt, gør man ved denne lovgivning alt for at splitte hjemmet. I flæng øser man borgernes fællesejendom ud til alle og enhver, »som behøver dem«. Og hvem behøver dem? Det gør ikke mindst de letsindigste, de dovneste, de der lyver bedst og bedst skjuler deres kår for myndighederne, eller — de yngre medlemmer af familien, som trods velstand vil slippe for familiepligterne mod de gamle (ti man tager fejl, hvis man tror at kunne garantere, at det netop er dem, man har bestemt pengene for, der får dem). Man retter sig kun efter trangen, uden at betænke, at den så dejligt lader sig lave kunstigt. Ingensinde kan man sikre sig, at pengene kommer i de rigtige hænder. En trafik, den daglige erfaring viser, er følgende: alderdomsunderstøttelsen går, i stedet for til de gamle selv, til deres børn, som *løn*, fordi de på en eller anden måde hjælper forældrene — eller den sæt-

---

arbejdernes forsikring mod følgen af ulykkestilfælde yder »hjælp til selvhjælp«, har man, som det er sagt, »fået øjet åbent for de lidet forudseende medlemmer af arbejdsklassen.« (!) Regeringen i Danmark er nu som i Fredrik d. 6tes dage en »man«, der holder sine undersåtter under faderlig omsorg.

tes i sparekassen og kan arves efter de gamles død af de efterlevende. Denne lovgivning, der er lige forargelig i sin oprindelse (ti det er jo andres penge, man disponerer over) og i sine sociale resultater, truer i virkeligheden med at hærge landet moralsk, dels ved direkte at modvirke flid og sparsommelighed,[61] dels ved at afstumpe de naturlige følelser, der skulde diktere den yngre slægt — som en selvfølgelighed — at støtte den ældre. Istedet for at de yngre skulde betragte det som en kærkommen pligt at have deres forældre hos sig i hjemmet som genstand for deres stadige omhu og som meddelagtige i det økonomiske fællesskab, går tidens ånd nu ud på at give de gamle præget af en art finere fattiglemmer, der endog ofte i korporlig forstand sættes udenfor hjemmet og anbringes i »stiftelser«. I Aarhus er man så stolt af denne tingenes udvikling, at man jævnlig gør disse indretninger og deres beboere til genstand for opvisninger, når der kommer tilrejsende.

Den eneste berettigede måde at ordne alderdomsforsørgelsen på — hvis man ikke stoler på egne kræfter og sin egen følelses og viljes styrke — er igennem frivillige sammenslutninger; et offentligt anliggende kan det i al fald aldrig blive.[62]

I et lignende lys må spørgsmålet om *arbejdsløshed* ses. Også her kvaksalvererer man med direkte statshjælp i stedet for at gå til ondets rod. Staten tilbyder (i loven om arbejdsløshedskasser af 1907) og arbejderne tager imod en årlig almisse på ¼ million kroner, i stedet for at de simpelthen skulde gå til staten og kræve deres ret, den ret til et arbejdsgrundlag, som enhver borger kan kræve som følge af at han er medejer af landets samlede grundværdi. Men dette er en altfor indviklet tankegang for vore politikere; hvergang spørgsmålet om arbejdsløshed melder sig, hører man stereotypt i alle landes parlamenter, følgende ræsonnement: »Det kan være meget godt med teorier, men de mætter ingen; lad os hellere kaste et par skilling i grams til de arbejdsløse, så får vi vel igen fred et øjeblik!« — At være forudskuende er nemlig en politisk gave!

Men røber det en naturlig samfundstilstand, at sunde, stærke, arbejdsføre mennesker i tusindvis drager i procession til folketinget for at tiltrygle sig almisser, ligesom i gamle dage børnene stormede til ved tallotteriets trækninger? »Hvordan vi end organiserer velgørenhed«, siger Henry George,*) »så vil alligevel mænd, som ikke *kan* finde arbejde, vedblive at sulte, og mænd, som ikke *vil* arbejde, blive bespiste; og arbejdsvillige mænd vil forvandles til arbejdssky mænd... de beskæmmes og forbitres og degraderes, når man tvinger dem til som fattige at modtage hvad de gerne vilde fortjene som arbejdere. Hvad de forlanger er ikke velgørenhed men lejlighed til selv at benytte deres eget arbejde for at tilfredsstille deres egne behov.«

Forsøgene fra statens side på at skabe arbejde ved at sætte offentlige arbejder i gang, som i og for sig ikke påkræves af forholdene, er kun en maskeret velgørenhed, der til ingen nytte vil sætte de ofentlige udgifter op. Gælder det *kun* om for *enhver pris* at skaffe arbejde d. v. s. forvandle stat eller kommune til arbejdsgivere i stor stil, behøver man ganske vist aldrig at være i forlegenhed; men en slig politik er uhyre godtkøbs, ti unyttigt arbejde er der altid nok af.

Men heldigvis behøver ingen offentlige myndigheder at være hæsblæsende med at finde passende arbejdsobjekter. Der er nyttigt arbejde nok overalt, og den enkelte skulde nok selv vide at finde det, hvis man blot gjorde det ene for ham: at fjerne hindringerne. Fjern jordspekulanten, der lukker for adgangen til jorden, og ophør med at beskatte arbejdet i dets frie udfoldelse og i dets resultater, så behøver ingen villige hænder at ligge ledige i skødet.

---

28. STATENS OMSORG FOR KULTUR OG VIDENSKAB.

Gennemgår man lovgivningens resultater, forbavses man også i høj grad over, hvor langt statsmagten vover sig ind

*) I Zukunft, 1894.

på et andet af de store områder, hvor den afgjort ikke har hjemme, nemlig kulturens.

Intetsteds er den mere afmægtig til at gøre noget godt end her; og intetsteds kan den som her misbruge sin indflydelse til at gøre skade. Vi vil ganske forbigå den støtte, statsmagten hos os yder en bestemt religiøs trosbekendelse — det er en af de sager, det er for banalt at spilde ord på; de mennesker, der ikke er i stand til at indse det uanstændige i, at folk tvinges til at betale skatter til slige formål, overfor dem forslår retsargumenter overhovedet ikke. De må uddø. Derimod må vi nærmere betragte de store bevillinger til de mange andre kulturformål, man finder finansloven vrimlende fuld af; ti der tiltrænges i høj grad oplysning om disse bevillingers sande natur; jeg sigter til alle disse tilskud til højere og lavere skoler, seminarier, tekniske skoler, højskoler, videnskabelige læreanstalter, kunstakademi, musæer, biblioteker, teatre; alle disse understøttelser til kunstnere, videnskabsmænd, tidsskrifter, zoologisk have, orientalist- og andre kongresser, foredragsforeninger, højskoleforeninger, akademisk skytteforening, akademisk boldklub (!) dansk kvinderåds budstikke (!?), association franco-scandinave osv. osv.

En stor del af disse bevillinger vil de fleste folk finde i sin orden; man står endnu ganske fremmed overfor den tankegang, at opdragelse og faglig-teknisk og videnskabelig uddannelse skulde være noget, der var staten uvedkommende. Og dog er dette tilfældet. Når man undtager det mål af kundskabsmeddelelse, der i IV. afsnit blev fastslået som noget, børnene har et bestemt krav på overfor staten, hører al oplæring privatlivet til. Ti hvad der bestemmer den enkelte til at søge en videregående uddannelse i bestemt retning, teknisk, kunstnerisk eller videnskabelig, er eller bør dog være *individuelle* anlæg; men det kan aldrig blive en fællesopgave at favorisere særlige personlige anlæg; og dette vilde staten ikke kunne undgå ved at tage sig af den videregående uddannelse; ti den, der slår ind på kunstnerisk eller videnskabelig vej, behøver nødvendigvis en længere og kost-

barere uddannelse end den, der går den praktiske vej (vælger et håndværk f. eks.). Staten kan ikke gå ud fra, at de teoretiske anlæg skulde være af større almen betydning end de praktiske, og i al fald er det uretfærdigt at begunstige de første på de sidstes bekostning. Som ovenfor fremhævet hører al individuel uddannelse hjemmet til som naturlig revers af forældremagten.

Hvad *opdragelsen* angår, er det vistnok nu indrømmet af de fleste pædagoger, at her bør staten under normale forhold afholde sig fra at tage direkte affære. Opdragelsen er i første række hjemmets sag og hjemmets ret. Vi har ovenfor i IV. afsnit hævdet, at det offentlige så vidt mulig må garantere den umyndige en vis kundskabsmeddelelse og oplæring, nemlig netop så meget som udfordres til at gøre ham socialt kvalificeret; og at det offentlige så vidt mulig må påse, at hans opdragelse ikke kompromitteres af skadelige protenser. Men dersom det forlangtes, at staten positivt skulde overtage hele eller den væsentligste del af hjemmets opdragende virksomhed, vilde det være det samme som at give statsmagten hals- og håndsret over barnets karakterudvikling, og den vilde fristes til, ja kunde ikke undgå at drive denne opdragelse i en ganske bestemt ånd, nemlig den ånd, som for tiden var statens. Den vilde misbruge sin magt og autoritet til at stemple eleverne med sit autoriserede uniforme præg og direkte modvirke alt individuelt præg, som de måtte have modtaget i hjemmet. Her overskrides den enkelte borgers ret; han kan kræve, at det offentlige ikke driver aktiv opdragelse (alias propaganda for visse herskende ideer); han kan forlange, at slig virksomhed ikke engang støttes fra statens side, ti erfaringen siger ham, at overalt, hvor undervisnings- og opdragelsesanstalter modtager endog blot partiel støtte fra statens side, bliver de åndeligt afhængige (se højskoler o. lign.). Derfor bør ikke blot private skoler og undervisningsanstalter tillades, men ingen skoler bør nyde direkte støtte fra det offentliges side, ligesom staten heller ikke bør oprette konkurrerende anstalter; ti statskonkurrence giver altid unfair overvægt.

De fleste af dem, der har gået i stats- eller kommuneskole under provisorietiden, vil mindes, hvor let det faldt datidens lærere at smugle politiske yndlingsideer ind i undervisningen, og hvorledes endog taler ved skolens fester kunde forme sig som direkte konservative indlæg i den standende strid. Nu for tiden blæser vinden fra en anden kant, men det vilde være naivt at tro, at skolen derfor bedre skulde kunne tætte sine vinduer for den; det er dens styrke, ikke dens retning det kommer an på. I Frankrig drives for tiden under navn af undervisning i etik den mest åbenlyse propaganda for ideen om statens almagt og den enkelte persons ubetingede underdanighed under den demokratiske regering og dens yndlingsprincipper. Dette forhold er altfor naturligt til at det kan ændres med de regerende personer. Man må være klar over, at der ikke gives noget middel, hvormed et herskende flertal bedre og sikrere kan holde et folk i sit ledebånd end ved at bemægtige sig hovedindflydelsen på de unges sind gennem statsopdragelse eller ved aktivt at iværksætte offentlig undervisning.[63]

Men først og fremmest kan det ikke være statens sag at drive videnskab eller som det hedder at befordre videnskaben. Ti staten har sine bestemte, snevert afstukne formål, og skal og må have det; videnskaben må selv sætte sig formål. Den videnskabelige forskning er suveræn og må spontant fremvokse af individuel erkendelsestrang; den kan ikke gå ind på at være nogens lydige tjener, end ikke statens. Staten kan og skal ganske vist anvende videnskabelige resultater og tage videnskabsmænd i sin tjeneste til at vise vej på faglige områder, og det står staten frit for at tilbyde dem bestemte opgaver at løse; men herfra er der et stort spring til at være enerådende eller blot medbestemmende over de kår, under hvilke mænd med trang til fri forskning, trang til at bane nye veje, overhovedet skal virke. At statens organer skulde have kompetence til at anvise videnskaben som sådan de frugtbareste baner at slå ind på, er der vel ingen, som for alvor vil påstå. Alt hvad man kunde vente var, at de ikke vilde lægge hindringer i vejen for nye initiativer. Men ikke

engang dette tør man stole på, hvor staten har hånd i hanke med videnskaben. Ti selv om fri forskning ikke direkte kan forbydes, vil staten ved ganske passivt at unddrage den enhver støtte og ved at vælte al autoritet, indflydelse og materiel hjælp over på dem, der følger de afstukne baner, i al stilhed kunne udhungre den. Dette er jo ikke blot et tankeeksperiment; den daglige erfaring viser enhver, der forstår at dømme selvstændigt, hvor ødelæggende universitetsmonopolet er for et lands videnskabelighed. At mange universitetslærere kan udvise frisind og uafhængighed i tanke og sindelag, er det overflødigt at fremhæve; slige individuelle tilfældigheder rokker ikke ved den tørre kendsgerning, at systemet involverer faktisk afhængighed på hundrede punkter.

Til enhver tid har de »uafhængige videnskabsmænd« med ganske få undtagelser været de herskende politiske anskuelsers ærbødigste tjenere. Hovedsagen er imidlertid at indse hvorfor det ikke *kan* være anderledes. Efter den gængse ordning består de statsansatte videnskabsmænds opgave tildels i direkte at uddanne de unge til embedsmænd i statens tjeneste. Foruden at dette lægger stærkt beslag på deres tid, kaster det dem ind i en trædemølle og giver deres arbejdsplaner en falsk retning; de bliver *interesserede* i ikke at lade sandheden løbe løbsk; ti det er ikke alle sandheder, det bestående statssystem kan tåle at høre.

Denne virksomhed i statens direkte tjeneste burde videnskabsdyrkere være fritagne for; embedsmandsuddannelsen burde opfattes som en rent praktisk faguddannelse, der vel måtte *anvende* videnskabelige resultater, men hvor lærer og elev ikke prætenderede selv at arbejde efter videnskabelige metoder. Den nuværende sammenblanding ødelægger begge parter, både embedsmanden og videnskaben. De fleste vil vel indrømme, at forsøgene på at opdrage enhver statsembedsmand til et stykke selvstændig videnskabsmand kun i forsvindende grad er lykkedes, derimod er klagerne over at embedsmændene savner faglig dygtighed overmåde talrige. Man bør ganske vist ikke dadle den faglærer, der er i stand

til at give sine adepter et indblik i videnskabelige metoder; men en embedsskole bør aldrig forveksles med en virksomhed, der dyrker videnskaben for videnskabens skyld — og ikke for statens, udkommets eller de praktiske formåls skyld. Alle parter vil demoraliseres af denne sammenblanding; stræberne vil lære at betragte videnskabeligt arbejde og videnlige grader som trappestige. Når »videnskaben« har indbragt dem det forønskede, så — *vale!*

Men, vil man indvende, i frie lande som Amerika, hvor universiteterne ofte støttes ved private rigmænds midler, er afhængigheden af de personer og institutioner, som opretholder dem, ingenlunde mindre end i Evropa. Og dette er utvivlsomt rigtigt; den lærefrihed, der findes i Amerika, eksisterer kun på papiret; i virkeligheden véd enhver professor, at hans liv ved universitetet hænger i en snor, som Mr. Carneggie m. fl. efter behag kan trække i. En forfatter, der har studeret forholdene på nært hold, oplyser, at de statsøkonomiske professorer f. eks. føler sig overbeviste om, at i det samme øjeblik, de vilde optræde for frihandel, vilde de få deres afsked — ti det er jo ikke frihandlere, der er deres arbejdsherrer!

At privat støtte for videnskaben ikke indeholder nogen garanti for uafhængighed, må altså indrømmes. Men hvor kunde man også vente, at det skulde gøre nogen principiel forskel, *hvem* arbejdsherren er! Den, hvis brød man æder, dens vise man kvæder. Og dog: hvis det virkelig skulde være nødvendigt for videnskaben at søge støtte hos en eller anden institution for fødes eller klæders skyld, vil det dog altid være bedre, om der levnedes mulighed for flere frit konkurrerende institutioner, end at alt er monopoliseret og centraliseret under statsmagtens kontrol.

Borgeren i en retsstat kan forlange, at hans penge og statens autoritet ikke benyttes til partisk at begunstige visse bestemte videnskabelige retninger, der for tiden er i kurs; ja, han har ret i at påstå, at måske størsteparten af fri videnskabelig forsken ikke har noget med den almene interesse at gøre. Han ser, at der er folk, som har en egen nydelse

i at fordybe sig i hvad Hegel mente om »den reflekterede væren« anno det og det, andre, der med flid gransker Føniciernes middagsmad; og han indrømmer dem fuldstændig ret til disse aparte beskæftigelser — men på eget ansvar og bekostning, ikke på hans. Og andre videnskabsmænd, som har fundet opgaver i helt anden retning, kan i det mindste forlange, at hine antikvitetssamlere ikke autoriseres som de eneste sande videnskabsmænd, der alene er værdige til statens videnskabelige grader og til dens materielle støtte. Ti det er ikke partie égale.

Netop dette, at en herskende universitetsklike har det i sin magt at afgøre — just med et *magtsprog* — hvad der er videnskab og hvad ikke, er ikke den mindste fare og ulempe ved studiernes monopolisering. Det vilde være let at anføre en lang liste over frie førsterangs videnskabsdyrkere, som ikke formåede at bøje deres videnskabelige anlæg og trang ind under hensynet til statsmonopolets interesser, og hvis ydre skæbne derfor blev krank.[64] Selv om den officielle videnskabelighed i et land repræsenteres af de hæderligste, liberaleste personer, den kan ikke undgå — uden mindste anvendelse af brutale midler — alene ved sin tilstedeværelse at lægge en bølgedæmper på fremadstræbende fri forskning, der vil gå sine egne veje. Den officielle videnskab behersker situationen gennem forlag, presse, legater, akademiske grader; alene ved disse magters stille indflydelse påføres der de uofficielle studier en illoyal konkurrence. Uden at man behøver at røre en finger, uden at man behøver at foretage et eneste direkte fjendtligt skridt opnår man, at der lægger sig en død hånd over alle andre bestræbelser.

Hvor interessant det end vilde være at dvæle ved alle ofrene for den videnskabelige monopolisme, så ligger der dog større beviskraft i at godtgøre den påfaldende overensstemmelse, der til enhver tid findes mellem de ledende statsprincipper i et land og de lærdomme, der doceres ved vedkommende lands universitet. Hvilken mængde ejendommelige sammentræf. Skade, at de her kun kan omtales ganske fragmentarisk!

Lad os kaste et blik på juraen. Er det ikke en selv af juridiske forfattere indrømmet kendsgerning, at den straffeteori, der doceres ved statsuniversiteterne, står i nøje sammenhæng med den gældende politiske forfatning. Under fåtalsvælde har vi de strenge exorbitante straffe, afskrækkelses- og præventionsteorier sættes til højbords. I Nutiden, da den demokratiske forfatnings formål er det humane og det nyttige, er straffens formål blevet nøjagtig det samme.

Statsafhængigheden bevirker, at juraen bliver til en rent historisk videnskab, som væsentlig nøjes med at konstatere og fortolke hvad der er gældende ret (underforstået: og den er god nok som den er!); den skaber uvilkårlig en atmosfære af ærbødighed og respekt for det givne. Retsfilosofiske undersøgelser om *hvad der burde være ret* drives kun ganske embryonisk, hvilket bl. a. fremgår af, at de retsfilosofiske forfattere endnu ikke har drevet det til at formulere et filosofisk begreb om retmæssig ejendom, ved siden af den historiske, legale ejendomsret.[65]

Netop på juraens område er det evident, hvor farligt et statsmonopol er for friheden i et land; ti juraen rummer et betænkeligt fag, som hedder statsret, og erfaringen har vist, at statsretslærere af altfor menneskelige grunde nødig stiller sig på noget andet standpunkt end den herskende regerings i tilfælde af forfatningskonflikter. Den lovfortolkning, der fremgår af slige kilder, kompromitterer ren videnskabelighed ved at tillyve sig dens metoder, og dens lakajtjeneste for øjeblikkelige interesser får et falsk autoritetspræg. Netop dette er oplevet hos os under forfatningskampen i firserne. En daværende lærer i statsret forbød ved eksamen kandidaterne at sige »grundlovgivende rigsforsamling« og at kalde et valg »en udtalelse af vælgerne« og eksaminerede udprægede og offentlig erklærede modstandere af den tro, han bekendte sig til, i selve denne tros mest bestridte lærdomme. Enhver vil endnu mindes, hvorledes hans statsretsfortolkning direkte kom den herskende klike tilpas.

Og hvorledes forholder det sig med statsøkonomien? Kan denne videnskab rose sig af at stå upåvirket af indflydel-

ser udefra? Nej, »de økonomiske læresætningers opståen og form er i høj grad betingede af den tilsvarende tidsalders praktiske situation, dens trang og tendenser. De økonomiske tænkeres forudsætninger og politiske særanskuelser har altsammen haft sin virkning.«*) I Tyskland var nationaløkonomien i det 18de århundrede en »politi- og kameralvidenskab«. De lærebøger, der udgaves i denne videnskab, var gerne prydede med en lang titel og en servil dedikation til en eller anden stormand**). Der indskærpes f. eks., at kristendommen er den »til opretholdelsen af en retmæssig stat bekvemmeste religion«. Disse skrifter forudsætter ganske tørt, at statsordningen som den engang er er den bedste af alle mulige tilstande; det falder dem f. eks. end ikke ind at kritisere en institution som livegenskabet. Idealet for den tyske kameralist var en absolut stat med et faderligt regimente, der greb ind i alt og sørgede for alt. Forskellen mellem den tyske officielle videnskab og de engelske og franske forskere, der virkede under friere forhold, og som rent undtagelsesvis var knyttede til statsinstitutioner, karakteriseres af Westergaard således: »Det indtryk, man i det hele får ved at gennemgå den tyske nationaløkonomiske literatur fra forrige århundrede, er efter ovenfor udviklede ikke lyst. Der savnes videnskabelig kraft, originalitet og iagttagelsesevne, og ikke mindst den hjærtets forståelse af samfundets nød, som trådte så tydeligt frem hos mange franske og engelske forfattere. Man finder da heller ikke mange vidnesbyrd om, at nationaløkonomiens bærere har været med i forarbejder og virksomheder til løsning af sociale opgaver«. Det er impulser til samfundslivets reformering man især savner.

Og dette forhold holdt sig længe. I Tyskland arbejdede nationaløkonomien sig kun langsomt ud af det 18de århundredes svøb. Ti ytringsfriheden holdtes nede på mange måder. I 1822 blev Fr. List, en af Tysklands berømte na-

*) I. K. Ingram: A history of political economy. Edinburgh 1888.

**) Harald Westergaard: Den ældre nationaløkonomis opfattelse af det sociale spørgsmål. Kbhvn. 1896.

tionaløkonomer, dømt til 10 måneders fængelsstraf, fordi han havde indgivet en petition om reform af retspleje og statsforvaltning. Endnu i fyrrerne bærer den østrigske nationaløkonomi tydeligt præg af censuren.

Friere ideer måtte hentes fra de uafhængige forskere i England og Frankrig. Meget få af de banebrydende nationaløkonomer her var knyttede til et universitet. Selv i disse lande var det voveligt for embedsmænd at udtale sig frit; Boiguillebert, der var dommer, og Vauban, som var militær, måtte under Ludvig XIV bøde hårdt for deres frimodige udtalelser. Den sidstnævnte havde bl. a. foreslået at afløse alle bestående skatter med en enesteskat på indkomst og på jord. Say's Traité d'économie politique blev undertrykt af den kejserlige franske regering, der ikke vilde tillade, at den kom i 2den udgave (1ste udgave 1803), førend forfatteren havde ændret den. Da han nægtede dette, kom den først ud igen 1814.

Selv om en regering nutildags vanskelig kan anvende straf og censur, savner den dog ikke midler til at lægge bånd på altfor reformivrige nationaløkonomer, den har i sin tjeneste. Hvor stor en videnskabs afhængighed er, beror meget på dens karakter. Der var tider, da nationaløkonomien hovedsagelig opfattede sig som en ren værdilære eller som en historisk videnskab med souveræn foragt for begreber som jus naturale og moral. I så uskyldige emner kunde nationaløkonomerne nok få lov til at røre sig frit. Men i senere tider har man dog indset, at skulde nationaløkonomien svare til sit navn og virkelig få nogen betydning for det nationale liv, kunde den ikke undlade at alliere sig med etikken, ja den måtte direkte i kast med politiken*). Men i samme grad som den igen beskæftiger sig med dette farlige fængstof, i samme grad vil den have vogtende og advarende øjne på sig — forsåvidt den altså står under bevogtning. Og den officielle nationaløkonomi vil uimodståelig forledes til at anlægge de herskende klassers skøn og overtrække deres

*) Se H. Westergaard: Nationaløkonomien i hovedtræk. Kbhvn. 1908.

interesser med en falsk fernis af neutral videnskabelig begrundelse; det bliver med andre ord den herskende regeringsmagt, der *via* nationaløkonomien giver sig en pseudovidenskabelig selvbekræftelse. Statsautoriseret nationaløkonomi bliver derved såre let en af folkefrihedens værste fjender; også af den grund, at den ynder at docere sine sætninger i et mandarinsprog og i en form, der gør dem uforståelige for almenheden; tiltrods for at de kendsgerninger, hvormed denne videnskab har at gøre, i sig selv er så få og enkle, at de med lethed kan klarlægges for den jævneste forstand. Ved hjælp af denne kunstlethed bliver det også lettere at holde uofficielle oprørske meninger nede og stemple dem som dilettantiske. — Intetsteds er folket mere direkte interesseret i at øve kontrol end her og intetsteds mere interesseret i, at vejene for fri forskning ikke spærres.

At afhængigheden er lige stor, enten det er staten eller private rigmænd, man har over sig, er indlysende. Professor Thomas Will meddeler, at dygtige universitetslærere i de forenede stater, der vover at have selvstændige meninger i økonomiske spørgsmål, skånselsløst afsættes fra deres pladser. »Bestemt opfattelse og overbevisning om bestående uretfærdigheder er klipper, som universitetslæreren må undgå, hvis han sætter pris på sin stilling... medens han går og bærer på sin herres mundkurv, må læreren endda gøre gældende, at han er en fri mand.«

Naturligvis er det især åndsvidenskaberne, som magnetisk drages i den retning, magthaverne attrår. Af de filosofiske discipliner[66] er det især etikken. Så godt som ved alle universiteter doceres en etik, der er ganske konform med de herskende politiske ideer. For blot at nævne et eks, der ligger vor egen tid nær: efterat politiske forfattere som Rousseau havde udformet »ideen« om den demokratiske regerings uindskrænkede suverænitet, og denne ide havde vundet udbredelse og magt, ser vi i det 19de århundrede etikken smyge sig nøje op ad dette standpunkt; og idet den tillægger staten den opgave at sørge faderligt for alles velfærd, anerkender den overhovedet ingen grænser for statsmagtens indblanding på det individuelle område, ja fatter end ikke et begreb som

det individuelle retsområde. De demokratiske overgreb i moderne tider, hele den »liberale« opfattelse med dens forsorg og humanitet, denne bestikkende form for den uhyggeligste vilkårlighed og partiskhed, verden har kendt, *trængte til* en utilitarisk etik som forsvar og undskyldning — og se: man fik den; hvortil havde man ellers sine universiteter?

Skulde videnskab ikke kunne trives uden denne betænkelige håndsrækning fra statens side? Man må have dårlig tiltro til et folks spontane erkendelsestrang for at mene dette. Kan det anses for udelukket, at enkelte mennesker ved siden af deres daglige gerning skulde have tid og lyst til af egen drift at give sig af med videnskabeligt arbejde? Det sker jo dog selv nu af og til; endog mange af vore officielle videnskabsmænd gør det; ved siden af deres daglige universitetsgerning finder de ikke sjældent tid og lejlighed til at skabe videnskabelige arbejder af betydning. Og viser ikke erfaringen, at rigmænd har tilbøjelighed til at ofre formuer på at skabe et materielt grundlag for studier? Enhver anden ordning er bedre end den nuværende: gennem et statsmonopol at lade regeringens (d. v. s. mængdens) åndsretning eller gennemsnitsniveau være toneangivende for videnskabelig sysselsættelse, at lade mængdens trang anvise opgaver og diktere retning, istedet for at forlade sig på den enkelte videnskabeligt anlagte persons egen inderste forskertrang. »Intet demokratis eller talrigt aristokratis herredømme har enten i dets politiske handlinger eller i de meninger, egenskaber og hele åndsretning, det avler, nogensinde hævet eller *kunnet* hæve sig over middelmådighed, siger St. Mill,... stødet til alt klogt og ædelt kommer og må komme fra enkelte... når de meninger, der findes hos den store mængde af kun gennemsnitsmennesker, overalt bliver mere og mere rådende, må den stedse mere udprægede ejendommelighed hos dem, der står på tænkningens højeste tinder, være modvægten og korrektivet til hin retning.« Den fare for kulturen, der ligger i at lade middelmådigheden ved hjælp af sine talrige lokkemidler indfange de bedste hoveder i et land til at synge sin pris, er i sandhed ingen ringe.

Jo mere man nærmer sig den *æstetiske literaturs* og *kunstens* enemærker, des urimeligere bliver statsbevillingerne, ti des mere fjerner man sig fra det almene. Finansloven indeholder på disse områder poster, der sete under synspunktet almen interesse, er rentud parodiske.[67] Det vilde være en altfor letkøbt appel til munterheden at pille enkeltheder ud, vi vil foretrække at holde os til det principielle og som eksempel vælge et formål, der af de fleste betragtes som overmåde seriøst; tilskuddet til et teater i København. Set fra vort standpunkt betegner et tilskud af denne art en grov forgribelse på almenejendom, da det ikke imødekommer en almeninteresse.

Skal den nationale dramatiske literatur da ikke støttes; skal folk ikke opdrages til den gode literatur og kunst? — Nej, literatur og kunst skal ligeså lidt som nogensomhelst anden individuel virksomhed støttes med statsmidler. De skal nøjes med den anerkendelse og den løn, man *frivillig* vil give dem. Folket skal ikke i regeringen have en formynder eller opdrager, som dikterer: det og det kunstværk skal I alle give så og så meget ud til (af fællesmidlerne), for at nogle af jer (dem af jer nemlig, det tilfældigvis interesserer) kan gå hen og se på det. Ti staten kan ligeså lidt som nogen anden levere nogen objektiv bedømmelse af kunst, og selv om den mente at være i stand dertil, har den ingen ret til at påtvinge folk værdier, de ikke bryder sig om. Enhver må dog kunne indse, at det er en stor forurettelse imod befolkningen at afpresse den penge til formål, som nogle er ganske bestemte modstandere af, som ikke engang et flertal har nogen interesse i, og som kun kan komme de enkelte til gode i ganske ulige grad. Ganske barokt er *dette* specielle eksempel, hvor man med fællesmidlerne understøtter et eneste teater, der tilmed ligger i den ene udkant af landet.

Men desuden krænkes også kunsten derved, ti systemet medfører, at visse kunstnere eller kunstretninger foretrækkes, andre skubbes til side; en upartisk holdning fra statens side vilde være overmenneskelig. De kunstnere, der har nydt statens gunst, vil i deres produktion føle sig forpligtede, og de, der endnu står frysende udenfor, vil fristes til iøjne-

faldende men ukunstneriske fagter for at drage magthavernes blikke til sig. De få selvstændige naturer, som naivt går deres egne veje, kun adlydende deres kunsttrang, vil ikke blot have begunstigede konkurrenter at kæmpe med blandt de levendes tal; de må også døje unfair konkurrence fra de dødes side. Mange pæne forfattere, som har opnået titlen klassikere, og som forlængst er døde både på den ene og på den anden måde, pustes der et kunstigt liv i ved protektion fra statens side. Men selv ikke de ypperste værker, Oehlenschlägers tragedier el. lign. har krav på mere anerkendelse end den, der ganske naturligt affødes af deres virkning den dag i dag. Pietet er en privat følelse, ingen offentlig; og ingen har mindste ret til at optræde som fuldmyndige borgeres selvbestaltede formyndere og påtvinge dem kunstindtryk, de ikke frivillig vilde vælge. Overhovedet skal kunst ikke »fremelskes« eller trækkes frem ved hårene. Et samfund, der er rigt nok til at producere værdier udover hvad der dækker det materielle behov, vil ganske af sig selv aflejre kunst, og aflejre den nøjagtig efter sit behov. Ingen drivhuskultur, ingen opklækning eller partisk favorisering vil udrette andet end at forkludre de spirende kunstneriske evner og avle kunstleri eller øjentjeneri.

Hr. Henrik Pontoppidan har i »Tilskueren« kæmpet tappert for det i og for sig uangribelige standpunkt, at statsudklækning af kunstnere ikke er urimeligere end statsudklækning af embedsmænd og andet mere af lignende art. Det er uimodsigeligt; alle disse anvendelser af fællesmidlerne er i sandhed lige urimelige; men man kunde da ønske, at han havde draget den slutning, at man skulde søge fuldstændig at komme bort fra dem. Han nøjes imidlertid med at indtage det relativt undskyldelige standpunkt: når alle andre dog plyndrer statskassen for særformål, hvorfor skal så vi kunstnere holde os tilbage? Han apologiserer derfor kunsten: de værdier, skønliteraturen skaber, kan endmindre end billedkunstens eller videnskabens opføres med runde tal; »først eftertiden får øje på de blivende værdier også hos de allerede anerkendte, ja i almindelighed allersidst hos dem.« Selv om disse betragtninger er nok så rigtige, er det ikke let at indse,

hvorfor et finansudvalg skulde forudsættes at have nogen særlig udviklet sporsans i denne henseende, eller hvorfor et sådant udvalgs officielle rangforordning skulde føre til andet end en højst fordærvelig foretrækken af de næst- eller tredjebedste. Hertil kan man imidlertid ikke anse det for forsvarligt at bruge nationens penge. Pontoppidan mener, at poeterne idet mindste har een uomtvistelig fortjeneste: den sproglige fornyelse. Mon det praktiske liv egentlig på dette område står synderlig i gæld til poeterne? Idet mindste ser man ofte den omvendte proces, at det daglige, endog det provinsielle liv, låner digterne adskillige interessante udtryk, når deres egen opfindsomhed glipper. Og de gloser og vendinger, digterne finder det nødvendigt at »skabe« som udtryk for deres personlige sensationer, kan næppe siges at have så megen almen interesse, at det kan blive en livssag for nationen kunstigt at fremavle dem.

En anden sag er, at vi muligvis ofte har poesien for billigt. I mange tilfælde er digterne utvivlsomt udsatte for forretningskneb, der utilbørligt beskærer det materielle ækvivalent for deres frembringelser. Men dette forhold må de og deres organisationer selv påse; loven kan intet gøre udover at sikre den fuldeste kontraktfrihed; i forretningssager må parterne selv varetage deres interesser; ingen kan vente, at andre skal kunne fremtvinge en retfærdig ordning eller en retfærdig vurdering. Al denne klynken over mangel på tilstrækkeligt materielt vederlag for kunstneriske værdier og den deraf følgende appel til staten kan logisk kun munde ud i det farlige krav på en eller anden domstol, der skal skille fårene fra bukkene; opfede de første og jage de sidste ud på heden. Netop i kunstens interesse burde kunstnerne være de bitreste modstandere af denne ide; netop de burde nære den mest ubegrænsede mistillid til al officiel bedømmelse og udvælgen. Den kunstner eller videnskabsmand, som ikke er villig til at udøve sin virksomhed under *risikoen* af aldrig at få sin produktion tilbørlig værdsat, i ham bor der ingen sand skaberevne.

NOTER

NOTER.

[1] (pag. 14). Da man i Bayern besluttede ved lov, at intet ægteskab måtte indgås uden kapital, hvis ikke autoriteterne kunde indse, at parterne var i stand til at forsørge deres børn, blev resultatet, at halvdelen af fødsler i München blev illegitime.

For at efterkomme kravene om »the greatest happiness« har det engelske folk (fortæller H. Spencer i »Social Statics«) sanktioneret 100 lovforslag om fattigvæsen i Parlamentet, og hvert af dem viser manglende eller ufuldstændig forudseenhed.

Fra den tid, statsmændene forsøgte at fiksere kornpriserne, siger Spencer, har de foretaget sig alt muligt ligefra at regulere støvlesnudernes form og til at præparere folk til himlen, og det er konstant mislykkedes, eller det har frembragt resultater ganske forskellige fra dem, de ønskede.

[2] (pag. 30). »Der er to måder, på hvilke regeringsmagten kan forholde sig overfor de private individer. Den kan simpelthen begrænse deres aktivitet til sådanne ting, som de kan fremme uden overgreb, direkte eller indirekte, overfor andre; i dette tilfælde er dens virksomhed negativt regulerende. Men foruden dette kan den foreskrive både *hvorledes, hvor* og *når* de private individer skal handle — den kan tvinge dem til at gøre ting, som de ikke vilde gøre af sig selv — den kan lede deres levevis i alle store og små detaljer; i dette tilfælde er dens virksomhed positivt regulerende.« (»Political Institutions«).

[6] (pag. 64). Fra 1904 er man begyndt på at taksere jordværdien i New-York. Taksationsmændene fik pålæg om at udfinde den sum, som ejendommen efter deres mening kunde sælges for, om den var *fuldstændig uforbedret* (ubebygget). Dernæst skal de opgive den sum, for hvilken under ordinære forhold samme ejendom kan sælges *med* forbedringer, hvis sådanne forekommer. Efter den for New-York gældende lov kommer alene jordværdien særskilt til ud-

tryk ved takseringen, dernæst ejendommens totalværdi, derimod ikke bygningsværdien. Det er markedsprisen det gælder at opspøre. I vanskelige tilfælde fås de bedste vidnesbyrd om markedsværdien af de jordpriser, som betales i naboskabet i den nærmeste tid før takseringen. Som ledetråd kan endvidere tjene de priser, som sælgere begærer og købere tilbyder, ejendomstaksering for prioriteters skyld og endelig den husleje, der faktisk betales, når jorden er *bebygget på hensigtsmæssig måde.*

Takseringen sker årlig. Når den begynder, regner takseringsmanden ikke straks med *hele* grundens værdi, men han tager sit udgangspunkt i hvad man kalder en *værdienhed.* En værdienhed er værdien af et stykke jord 1 fod lang og 100 fod dyb, i *midten* af kvarteret eller i det mindste så langt fra en tværgade, at hjørnernes særlige værdi ikke influerer. Når kvarteret er omgivet af gader på alle sider, beregnes en enhedsværdi på alle 4 sider. Jo fjærnere arealet er fra en gade, des mindre værdi anslås det at have. Ved beregningen af hjørnegrunden følger man særlige regler, dog altid med udgangspunkt i enhedsværdierne ved *begge* de sammenstødende gader. Hjørnets indflydelse antages ikke at strække sig udover 100 fod på hver side. (Iøvrigt må der for detaljernes vedkommende henvises til et nys udkommet, særdeles instruktivt skrift af Johan Hansson: »Erfarenheter med jordvärdeafgift och jordnationalisering i utlandet«. Stockholm 1911.)

For at opnå et så korrekt resultat som mulig er man også i den senere tid begyndt at offentliggøre uddrag af kort, hvorpå man har afsat enhedsværdierne, og anmodet publikum om at kriticere og foreslå rettelser.

Det er lykkedes at løse opgaven med stigende nøjagtighed selv i hjertet af New-York, hvor jorden er 7—8000 Kr. pr. kvadratmeter værd, hvilket bl. a. viser sig i, at klagerne er stadigt aftagende. Vurderingen 1906 gav det forbavsende resultat, at den skattepligtige jordværdi var 3367 millioner dollars eller 62 pct. af hele ejendomsværdien. I 1910 var den steget til 4000 mill. dollars. (Til jordværdien kommer så værdien af de egentlige monopoler (sporvej — gas etc.), ialt ca. 465 millioner dollars.)

New Yorks skattedirektør Mr. *Lawson Purdy* har i en skrivelse, publiceret 1909 af den engelske regering, udtalt følgende: »På grundlag af min erfaring kan jeg med sikkerhed sige, at det er fuldtud muligt med en ordentlig administration og med tilstrækkelige midler at tilvejebringe en taksering af jordværdierne, som bliver så korrekt, at der ikke kan indløbe urimelige klager. Sikkert er det, at jordværditakseringen *kan udføres meget mere korrekt end takseringen af nogen anden slags ejendom.*«

New Yorks erfaringer med hensyn til jordværditakseringen er

endnu de mest instruktive, der foreligger for byers vedkommende. Imidlertid har man i byen Cleveland sidste år udført vurderinger, der gør fordring paa at være endnu korrektere. De er foretagne efter planer udarbejdede af skatteteknikeren *W. A. Somers*, men noget nærmere foreligger endnu ikke om denne tekniks enkeltheder.

Hvad *landet* angår har man hidtil kunnet hente de bedste oplysninger fra Ny Zeeland. Her har man ikke blot de længste erfaringer, men man har også her udviklet det bedste takseringsapparat. Den nyzeelandske takseringslov leverer os bl. a. en definition af begrebet »den nøgne jords værdi«; et begreb, man fra mange sider har hørt stemple som en teoretisk abstraktion, som virkeligheden ikke har noget at gøre med.

Den udtaler nemlig: »Jordværdien af et hvilket som helst grundstykke er det beløb, som ejendommen, hvis den var fri for prioriteter, og hvis der ingen forbedringer fandtes på den, vilde kunne sælges for på den tid, takseringen udføres, og hvis den udbødes for sådanne rimelige vilkår, som en *bona fide* sælger kunde ventes at opstille.«

Hvad forbedringer (improvements) angår, forstås derved virkelig udført arbejde på jorden eller derpå anvendt materiale gennem anvendelse af kapital eller arbejdskraft... »dog kun forsåvidt sligt arbejde eller materiale medfører en stigning af ejendommens værdi og fordelen deraf ikke er ophørt, når takseringen finder sted.« Det bestemmes særligt, at ved værdien af jordforbedringer forstås blot det beløb, hvormed disse forbedringer har *forøget værdien af ejendommen*. I intet tilfælde kan de takseres *højere* end bekostningen ved deres fremstilling, hvor gode end deres virkninger har været. Derimod kan de ofte sættes *lavere*. En ejer kan ofte have udgifter af kapital og arbejde, som ikke er økonomisk motiverede; i så fald kan de snarere sænke end højne ejendommens markedsværdi.

I »RET« april 1910 skriver S. Berthelsen: »Forat bedømme fradragets størrelse, kunde man gå den vej at anmode brugeren om selv at opgive hvilke grundforbedringer han har foretaget og hvornår dette er sket, — og så på grundlag heraf bedømme hvilke varige værdifordele jordstykket derved er tilføjet fremfor naboloderne. En forstandig køber vil her bryde sig meget lidt om at erfare, hvormange penge det har kostet sælgeren at tilvejebringe forbedringer, men kun om hvad dermed er opnået.«

I samme artikel antydes et middel, som formentlig med held vil kunne benyttes til udfindelsen af den rette værdi; f. eks. til at afgøre, om et stykke markjord udenfor en by kan siges allerede at være en byggegrund eller ej. »Når vi en gang fra prøvevur-

dering når til beskatning af jordværdien, vil vi erholde et ypperligt middel til at komme over denne vanskelighed, nemlig ved at benytte ejerens egen værdiangivelse, således at denne tillige gælder som lovligt *salgstilbud*. Han vil da *ikke* sætte værdien *for høj* (ti da kommer han til at svare for megen jordskyld) og *ikke for lavt* (ti da risikerer han, at man tager ham på ordet og køber jorden til den tilbudte pris).«

[4] (pag. 75). I følelsen heraf har i de sidste år en kres af tyske retslærde sluttet sig sammen om et literært foretagende: *Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform, herausgeg. unter Mitwirkung verschiedener Gelehrter,* der med stort talent forsvarer gengældelsesteorien eller, som den undertiden kaldes, den klassiske teori. I forordet udtales: »Tilhængerne af den såkaldte klassiske skole er kun i ringe grad kommet til orde. Denne inopportune holden sig i baggrunden skal nu brydes. Modstanderne har jo mange organisationer og publikationer.«

[5] (pag. 76). Således opfatter jeg hans udtryk, at det at gengælde ondt med ondt ikke kan erkendes at være sædeligt. Han må mene, at det er direkte usædeligt. At det ikke er sædeligt, er nemlig lidt for selvfølgeligt; det kan jo umulig være opfyldelsen af en pligt, ti ingen har den *pligt* at tiltvinge sig oprejsning; endmindre kan det være en positiv dyd. Man må altså gå ud fra, at det er Torps mening, at det er usædeligt at gengælde ondt med ondt.

Se ligeledes *Goll:* Gengældelsesteorien går stik imod det sædelige krav, at ondt skal gengældes med godt (»Forbrydelse og Straf«, Kbhvn. 1905).

Og *Schau:* Hævnen er som sådan stridende mod moralens bud, der netop kræver gengældelse af ondt med godt eller i al fald ikke med ondt. (»Om straffens begrundelse og formål«. Kbhvn. 1889.)

[6] (pag. 79). *Goll:* Gengældelsesteorien benægter, at det er muligt gennem kendskab til den menneskelige natur i almindelighed og det enkelte menneske i særdeleshed at kunne påvirke individet og derved indvirke på dets handlinger. For den er menneskets vilje fri d. v. s. ikke bestemt af årsager (l. c.)

[7] (pag. 83). »Idet lovgivningen anordner dette, (der er tale om offentlig straf eller privat påtale) er det ikke nærmest for at give den krænkede ret — *hans ret må altid blive straffehensynet underordnet* — men der tildeles ham en ret, fordi det i slige tilfælde alene derved vilde blive klart, om de naturlige betingelser for strafbarheden af en handling er til stede.

Urigtigt er det at betragte straffen i noget af de omspurgte tilfælde (hvor forbrydelsen påtales privat eller påtalen er offentlig, kun betinget af en begæring) som et de forurettede tilkommende krav. Straffen er i hvert tilfælde samfundets ret.« *Goos:* Den danske strafferet.

[8] (pag. 85). Et andet sted udtrykker T. sig således, at der er indgribende forskel på den almindelige — oprettende eller afværgende — retshåndhævelse af de af retsanordningen dragne grænser for de enkeltes retsfærer (individuel retshåndhævelse), og på den anden side straf og visse andre retshåndhævelsesakter, hvis direkte opgave er gennem kampen mod forbrydelser og andre samfundsfjendtlige opgaver at hævde retsordenens autoritet i almindelighed (social retshåndhævelse), og som kun indirekte herigennem tillige tjener de ovenfor berørte formål. — Hertil er at sige, at næsten *enhver* forbrydelse er et indgreb i en enkelts eller nogle enkeltes retssfære (forbrydelser mod samfundet in toto er forholdsvis sjældne); enhver kamp imod *forbrydelsen* må nødvendigvis blive en kamp imod den enkelte forbrydelse, og altså i *første række* afføde foranstaltninger, der direkte varetager bestemte individers interesse. Men derfor vilde man dog ikke kalde det en individuel retshåndhævelse. Enhver retshåndhævelse er social, selv om det kun drejer sig om at tilvejebringe ligevægt mellem *to* individer. Altså kan den nævnte differens ikke opretholdes; ved så at sige ethvert overgreb er der et direkte hensyn at tage til private retsinteresser, medens retsordenens autoritet kun kan blive genstand for indirekte værn.

[9] (pag. 86). Af retsfilosoffer, som tidligere har fremsat anskuelser, der går i delvis samme retning, skal nævnes *Welcker*, der udtaler, at det er straffens formål at genoprette integriteten af den krænkede ret (Wiederherstellungsteori). Han hævder fremdeles, at »kun i genstanden, ingenlunde i retsgrundsætningerne i og for sig, *som overalt i retten er de samme*, kan der bestå en forskel mellem civil- og kriminalret.« Endvidere *Heppe:* Skadeserstatning og straf beror på den samme retlige forpligtelsesgrund, nemlig på pligten til igen at hæve den ved krænkelsen stiftede fysiske og moralske skade, såvidt overhovedet en moralsk uret lader sig udligne ved fysiske midler. En retfærdig borgerlig straffeteori vil straffe forbryderen *quia peccavit* og efter den målestok, hans borgerlige skyld angiver.

Mest bekendt er vel *Heinze's* teori: Retlig straf har intet med opdragelsesstraf at gøre, den kan overhovedet kun ramme mennesker, der *er* blevet opdragne (retssubjekter). Teorien går ud fra

begrebet skyld; straffen er midlet for den skyldige til atter at indsættes i tilstanden før forbrydelsens begåelse (Schuldverbindlichkeit); for samfundet er straffen midlet til at fri en retsfælle for forbrydelsens retsnedsættende virkning. Straffen består i rehabilitering eller udlignelse. Han forkaster den unaturlige grænse, man har opstillet mellem private og offentlige forseelser: ligesom enhver krænkelse af en privatret tillige er en krænkelse af den objektive ret, således er enhver genoprettelse af en såret privatret tillige en anerkendelse af og fyldestgørelse for den krænkede objektive retsorden. Ved enhver forbrydelse er udligningen stødende for vor følelse, sålænge der ikke ved siden af den offentlige straf er indtrådt skadesløsholdelse for den krænkede. Den sædvanlige frihedsstraf har vel fordunklet begrebet »Strafleistung«, men kan dog selv her anvendes på de arbejdsforpligtelser, som plejer at være forbundne med de sværere former. At *causa debendi* er mere anstødelig end ved flertallet af de civilretlige obligationer, ændrer ikke noget heri, fordi den civilretlige erstatningspligt kan udspringe af de samme forbryderiske omstændigheder, fra hvilke den strafretlige soningspligt hidrører.

10 (pag. 94). Ti de ydre symptomer på en karakterændring er bedrageriske, og en *forbigående* omvendelse er naturligvis ikke nok. Men hvorpå kan man da blot nogenlunde kende en *varig?* Hvorpå kan man hos voksne kende hykleri? Bliver ikke hykleri rentud fremelsket på denne måde? Og selv om måske en prøvet pædagog eller læge skulde være i stand til på grund af en nøjagtig enkeltobservation med sikkerhed at erkende en grundig bedring fra en blot og bar simulation, hvor skulde man kunne skaffe en sådan hær af pædagoger og læger, som måtte til for at foretage den til en sådan erkendelse nødvendige detajliagttagelse. Disciplinære forseelser, manglende arbejdspræstation, brug af simple udtryk o. desl. er altfor usikre kriterier; de sidste beror meget på tidligere omgang og kan ved den indskrænkede omgang i fængslet vanskelig aflægges. Videre må man spørge: Kan man (ganske bortset fra den tidligere berørte vanskelighed ved at være objektiv) skænke det underordnede personale den samme tiltro med hensyn til psykologisk-rigtig erkendelse, så at man kan indrømme det en saglig vidtrækkende indflydelse på straffens udstrækning? Opdrager man overhovedet karakterer i fængslet, hvor dog de pågældende véd, at de kun kan afkorte straffetiden ved at krænge et bestemt sindelag ud? Hvor finder de i fangenskabet lejlighed til at vise prøver på deres sjælelige tilstand; at de f. eks. nu er så vidt, at de ikke vil gentage en sædelighedsforbrydelse? Skal man måske opstille fælder for dem for at prøve deres karakterforbed-

ring? Er ikke under visse omstændigheder netop en straffedoms ubestemthed noget, der kan *modvirke* den grundige omvendelse? Vil ikke mange forbryderkarakterer gå ud på direkte at hidføre de rent ydre betingelser, da dog bedringen kun lader sig konstatere ved ydre kendetegn?

(Fra »Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform«).

[11] (pag. 96). »The reformatory theori of punishment often runs almost into the same false extremes as the utilitarian theory of Bentham. It is well known that B. wanted to counteract temptation; and therefore proposed to load with the most heavy punishments those crimes to which there was most temptation, on the ground that some great after-pain was needed to keep in check a great desire. The consequence was, that his criminal legislation would have been an exact reversal of justice punishing most heavily the least guilt, and, of course, would have brought about a revolution very quickly indeed. Now Mr. Hills reformatory theory (reformation of the criminal instead of principle of retribution) — *quite losing right of guilt and justice* — threathens us with the same danger.« (Af en artikel i »The enquirer«).

[12] (pag. 103). *Goll* derimod mener at kunne opstille den forskel, at forbrydelserne enten er rettede mod samfundet selv (forræderi, mened, angreb på samfærdselsmidler etc.) eller mod dets enkelte medlemmer under sådanne omstændigheder, at det hele samfunds *livsinteresse* står på spil. Denne grænse er det selvfølgelig umuligt at opretholde; man kan med samme ret hævde, at *alle* overgreb truer samfundet som at de truer de enkelte individer. Er det, at en sælgekones vogn står stille på gaden i særlig grad en trusel mod samfundets livsinteresse?

v. Liszt sætter skellet ved et særlig *farligt* angreb på beskyttede rettigheder; altså et rent kvantitativt begreb, uden angivelse af, *hvor farligt* angrebet skal være for at kaldes forbrydelse.

[13] (pag. 105). Man ser idelig eksempler på overgange fra den ene form til den anden: påtale af hor gik i 1866 over fra ubetinget-offentlig til betinget-offentlig behandling. § 286 i straffeloven er eksempel på det modsatte. Der er i Chr. V' danske lov en kres af straffebestemmelser, der hviler på opfattelsen af straf som soning for den forurettede; senere er det omordnet således, at den private er sat ud af spillet. I de enkelte tilfælde, hvor straffen endnu er privat og dens iværksættelse afhængig af private, fortolker man (Goos) det, som om dette skulde være en præmie for at forfølge, istedetfor den korrektere, mere historiske forklaring, at

det er en levning af den gamle soning til fordel for den forurettede. Og når Torp om den private tiltale med offentlig straf siger, at formålet med disse påtaleregler *ikke* er at sikre den forurettede adgang til oprejsning, må dette anses for at være T's private anskuelse om hvad formålet *burde* være. Ti en historisk rigtig forklaring er det ikke, da som enhver ved, bestemmelsen er en overleveret rest fra en tid, hvor hensynet til den forurettede gik frem for alt.

[14] (pag. 106). Alm. borgerlig straffelov af $^{10}/_{2}$ 1866 har meget ufuldstændige erstatningsregler. Efter § 301 vil den skyldige være pligtig til at betale erstatning for helbredelsesudgifter og for næringstab, hvis han har tilføjet nogen en legemsbeskadigelse, samt *kunne* dømmes til at yde en af retten fastsat godtgørelse for de lidelser, som er ham påført, såvelsom for den ulempe, lyde og vansir, der måtte flyde af den ham tilføjede skade. Efter § 302 vil den, der har forvoldt en andens død på strafbar måde, *på derom sket begæring kunne tilpligtes* til at give den afdøde ægtefælle eller børn erstatning for tabet af deres forsørger, fastsat enten til en bestemt sum engang for alle eller til fortløbende underholdningsbidrag for et vist tidsrum. Efter § 303 vil den, der har gjort sig skyldig i æresfornærmelser eller i forskellige seksuelle forseelser, efter omstændighederne *kunne tilpligtes* at betale en passende godtgørelse til den fornærmede for den derved bevirkede ødelæggelse eller forstyrrelse af dennes stilling og forhold.

Disse vederlagsregler er yderst mangelfulde. De indeholder ingensomhelst garantier for, at den krænkede i alle tilfælde får fuld dækning for den overlast, han har lidt. Der savnes blandt andet fyldestgørende bestemmelser om erstatning for ikke-materiel skade ved frihedskrænkelser, krænkelser af privatlivets fred, ved tyveri og røveri osv. Endvidere om de forholdsregler, der kan tages til bedste for den krænkede, hvis forbryderen ikke i øjeblikket kan erstatte med rede penge.

[15] (pag. 113). Efter Maconochie's anskuelse (On prison discipline 1850) kan soning af en forbrydelse kun ske ved anstrengt arbejde; hans princip var, at før et vist mål af arbejde var præsteret, burde ingen løsladelse finde sted (not a time sentence but a labour sentence). Arbejdsenhedernes værdi bragtes til udtryk i såkaldte arbejdsmærker. Frihedsindskrænkningens tid skulde altså ikke fikseres. Disse anskuelser har virket befordrende på det amerikanske *Reformatory-system*. Maconochie var selv praktiker på fængselsvæsenets område og guvernør i Ny Sydwales. Fordelene ved systemet var færre forplejningsomkostninger og bedre

resultater end ved den hidtil praktiserede »selvfordybelse« i enkeltcelle efter kvækernes mønster. Det viste sig heldigt, at man kunde gøre fangen selv interesseret i hurtig afsoning.

[16] (pag. 113). I Merxplas, hvor der er 4000 fanger, brødføder anstalten sig selv og kan endda årlig sælge for 4000 frcs. For hver fange betaler stat og kommune 45 øre pr. dag. Med denne indtægt som ballast må anstalten selv drive sin økonomi; fangerne koster derved fangerne mindre end ellers noget sted i verden. (I Danmark kr. 1,43 pr. dag). Desuden indvinder Merxplas årlig ½ mill. frcs. og har skabt værdier til 4—5 mill. af øde og uproduktivt land. Det viser sig altså, at forbrydere og dagdrivere, når de behandles på fornuftig måde, er i stand til at frembringe anselige værdier. For dem, der antages skikkede til at arbejde i fri luft, er der yderst få sikkerhedsforanstaltninger. Istedetfor disciplinærstraffe er tabet af arbejdsfortjeneste den store regulator.

I England indskrænkes for tugthusfangernes vedkommende cellefængsel til nogle få måneder (ofte til 3 måneder). Derefter indtræder *Public work Stage,* d. v. s. resten af straffetiden konverteres til en vis sum arbejdsenheder, således at den enkelte selv kan afkorte tiden. Det er altså arbejdsfliden, der bliver afgørende, og hvad man *deraf* kan slutte sig til en mulig karakterændring. (Her er en principiel forskel fra forholdene på kontinentet, hvor man tillige forlanger »god opførsel«. I Frankrig fordrede man tidligere moralsk bedring; nu blot »lovlydigt sindelag«.) Afkortelsen sker dog kun på visse betingelser; fangerne får en »licence to be at large«, som kan tilbagekaldes, og de holdes under en vis opsigt (supervision of the police); de skal opgive bopæl, flytning; hver måned skal de melde sig personlig eller ved en anden person, under hvis beskyttelse de er stillede. Arbejdsgiverne kan af politiet autoriseres til at have opsigt med dem.

[17] (pag. 116). En ejendommelig form for talio er den såkaldte *talio analogica,* der kan have følgende variationer: a) tilføjelse af samme straf, som har ramt en, der var uskyldig dømt for vedk. forbrydelse; straf, der rammer det lem, der fungerede som redskab for forbrydelsen, afskærelse af tungen ved mened, afhuggelse af den menederske hånd etc.; b) straf ved det samme middel, forbryderen har anvendt, f. eks. ilddød ved mordbrand; c) straf efter motivet. F. eks. pengebøder ved forbrydelser af vindesyge. (Smlgn. Günther: Ide der Wiedervergeltung. Erlangen 1889).

[18] (pag. 121). I den »midlertidige lov om nogle ændringer i straffeloven af ¼ 1905« er *tvangsarbejdets anvendelse stærkt ud-*

videt. Bl. a. ved løsgængeri og betleri (der forøvrigt meget med urette betragtes som forbrydelser). Tvangsarbejdet kan ikke tilkendes i kortere tid end 12 dage og ikke i længere tid end 2 år. Det er som strafart sideordnet med vand og brød. 6 dages tvangsarbejde = 1 dags fængsel på vand og brød. (Hvorledes regner man det ud?)

For fanger, der viser åbenbar mangel på god vilje til arbejdet, kan der fastsættes et til den tilbageværende straffetid passende mål af arbejde med den virkning, at fangen ikke løslades, forinden han har fuldført det pågældende arbejde.

Straf af fængsel på sædvanlig fangekost er forbundet med arbejdstvang. Landstingsudvalgets betænkning siger herom: »Det er indlysende, at denne art af fængselsstraf ved at forbindes med arbejdstvang vil vinde overordentlig i effektivitet og reformatorisk evne... Fortsættes vor straffelovgivning i dette spor, vil forholdet sandsynligvis udvikle sig således, at fængsel på sædvanlig fangekost bliver den normale form for fængselsstraf«, og ordføreren i landstinget: »Fængsel på sædvanlig fangekost vil ikke, når det forbindes med arbejdstvang, væsentlig komme til at adskille sig fra egentligt tvangsarbejde. Adskillelsen vil især komme til at bestå i stedet, hvor det udøves.« (Fængsel eller tvangsarbejdsanstalt).

[19] (pag. 121). Man har indvendt, at da den dømte selv skal leve, undertiden med stor familie, kan det kun blive småt med afsoningen. Men heller ikke under de nuværende forhold betragtes jo underholdet af fangens familie som et *særligt* offentligt anliggende; det er derimod flere steder genstand for fængselsselskabernes omsorg. Imidlertid må man hævde, at i al fald børnene har ret til en del af fangens arbejdsfortjeneste. — Er den dømte på offentligt tvangsarbejde, med lønnen udbetalt af kommunen, må først fradrages hvad hans underhold koster.

[20] (pag. 121). I Stoos' schweitsiske udkast foreskrives, at bøden kan tjenes af i arresten ved arbejde der, *eller* ved frit arbejde udenfor. — Der er ingen fordel ved at vælge tvangshuset, da arbejdet her er mindre lukrativt; og tvangshuset må sørge for forbryderens underhold.

At under disse forhold sådant arbejde, som det offentlige halvt nødtvungent skal hjælpe til at skaffe, lønnes noget ringere end andet arbejde, er kun rimeligt. Hvis forbryderen selv skaffer sig arbejde, kan det naturligvis lønnes efter de gængse priser.

[21] (pag. 122). Denne tanke synes endnu at ligge de fleste retsfilosoffer ganske fjernt. I det mindste har jeg kun set den antydet

af en enkelt dansk kriminalist *Krafft:* »Man bør ikke af lutter humanitet søge at svække statens våben mod forbryderen, og fremfor alt bør man ikke søge at være human på bekostning af dem, der lider under retsbruddet. *Det er netop dem, man først og fremmest skal tage hensyn til* ..... det skal læres forbryderne, at de bør holde andres rettigheder i hævd. Når man foreholder forbryderne, at de bagefter så vidt muligt skal søge at erstatte den krænkede den skade, han har lidt, betragter de det som en spøg eller dumt.«

På den sidste pønale kongres i Bryssel blev det dog fra forskellig side hævdet, at erstatningskravet måtte gøres mere gældende end hidtil sket. Var følgerne uerstattelige, skulde det være vilkår for betinget domfældelse, at den krænkede samtykkede deri, og var det erstatteligt, skulde den krænkede samtykke i at modtage kaution for, at det brud, som var sket, blev erstattet.

Der findes også enkelte »moderne« kriminalister, som har øjet åbent i denne retning. Således siger *Ferri:* »I de fleste tilfælde, når forbrydelsen i og for sig ikke er svær, og personer, som begår den, hører til den talrige, dog mindre farlige klasse lejlighedsforbrydere eller forbrydere af lidenskab, vil den eneste humane form for repression *være skadens erstatning til den krænkede.*« Og Kraepelin: »Den, der har gjort sine medmennesker skade, skulde af statsmagten tvinges til så længe at tilstille de krænkede frugten af sit arbejde, til skaden er fuldt udlignet, såvidt det overhovedet er muligt. At ikke blot økonomiske men også legemlige og sjælelige krænkelser til en vis grad er indbefattet, forstår sig af sig selv.«

[22] (pag. 130). Når Prof. H. Munch-Petersen (»Retsreformen etc.« 1902) opfatter disse hensyn overfor den forurettede som en slags cadeau til privathævnen, kan man ikke give ham ret. Hvis man ved en forbrydelse først og fremmest tænker på ham, den er gået ud over, kan man dog ikke i særlig grad betegnes som hævngerrig. Snarere kunde de teoretikere, der i første række kaster sig over forbryderen, mistænkes for at have en rem af huden.

Som karakteristisk for moderne juridisk tankegang kan følgende af samme forf. anføres: »I nutiden erkender man jo ellers, at straffen ikke anvendes for at tilfredsstille den private, hvem forbrydelsen måske ret tilfældig (!) er kommet til at gå ud over, men for samfundets skyld; det er netop den tanke, hvorpå oprettelsen af en offentlig anklagemyndighed hviler. Det naturlige korrelat hertil synes da at være ikke længere at anerkende nogen selvstændig påtaleret for de private. Ofte er det jo også lidet tiltalende motiver, som gennem en sådan strafforfølgning vilde finde

deres fyldestgørelse...« (Hvad véd man om motiverne? — Er »kampen for retten« i Iherings betydning egentlig så utiltalende?)

Det er forøvrigt aparte, så ofte man i juridiske skrifter træffer udtrykkene »moderne opfattelser«, »i nutiden erkender man« o. lign. *anvendte som argumenter* for den sag, man forfægter. Mærkværdigt, at forfatterne frivillig vil placere sig indenfor en historisk begrænsning som *moden*.

[23] (pag. 132). I året 1909 trængte en politibetjent ind i en negers hus for at anholde denne som mistænkt for en forbrydelse. Da han ingen fuldmagt havde, bød negeren ham at forlade huset. Politibetjenten adlød ikke, men vilde lægge hånd på ham, hvorefter negeren skød ham ned.

Domstolen frifandt ham pure, idet den gik ud fra, at en mand bør beskyttes mod illegal arrest og hans bopæl mod ulovlig indtrængen. »Man bør kunne sætte sig derimod, om fornødent ved våbenmagt.« (Appellationsretten i Georgia.)

[24] (pag. 133). Hos os kan dommeren handle mere ansvarsløst end noget andet sted; han kan nægte varetægtsfangen at modtage besøg af præst, læge og sin beskikkede sagfører. Det kan også forbydes ham at læse og arbejde. Endnu efter den nye lov om rettens pleje er der tildelt rettens formand for megen myndighed. Besøg og breves afsendelse beror på ham; det burde være som i Norge og Sverige, hvor kun sådanne breve, som berører sagen, kan stoppes. Der garanteres efter den nye lov ganske vist fangen ret til sysselsætning, men hans lekture er dog begrænset af fængselsforstanderens tilladelse. — At indføre arbejdspligt, som man påtænker i Norge, vilde dog være ganske uberettiget.

[25] (pag. 137). Selvfølgelig bør le secret médical udstrækkes ikke blot til hvad der betros lægen under tavshedsløfte, men overhovedet til alt, hvad hans patienter betror ham som læge. I Frankrig er det nu ved dom fastslået, at lægen ikke alene har ret men også pligt til at tie, og han straffes i alle tilfælde, hvor han udtaler sig, selv om det er til sin klients fordel. I Tyskland kan patienten efter loven løse lægen fra hans tavshedspligt.

Er det lægens pligt at være angiver? Dette spørgsmål har været stærkt debatteret. — Nej, det er intet menneskes pligt. Den læge, der forbinder indbrudstyvens sårede hånd, har ingen pligt til at melde ham. Har han *ret* dertil, etisk set? Hvis staten indskrænker hans tavshedspligt til kun at gælde sådanne tilfælde, hvor ikke det almenes sikkerhed står på spil (f. eks. samfundsfarlige forbrydelser), vil han have fuld ret til ved sine oplysninger

at bidrage til varetagelsen af retssikkerheden og sætte dette hensyn over hensynet til sin patient, hvem der i dette tilfælde intet er lovet.

[26] (pag. 154). Efter en løselig beregning vilde der, hvis de separate formål udgik, på det ordinære statsregnskab 1905—06 kunne være sparet ca. 19 mill. kr., eller ca. 1/4 af udgifterne, og på det ekstraordinære budget et forholdsvis lignende beløb, ialt ca. 23—24 millioner. Foruden de poster, der i teksten er omtalte, skal her blot nævnes: Civillisten, (over 1 mill. kr.), tilskud til kirkevæsen (514,938), videnskabelige læreanstalter (1,770,000) kgl. teater (137,000), en mængde rejseunderstøttelser og andre understøttelser til kunstnere og videnskabsmænd; toldvæsenet (3,315,000), alderdomsunderstøttelsen (3,600,000), forsikringsvæsen, sygekasser m. m. (næsten 2,000,000).

Dertil kommer så alle de tilsvarende kommunale udgifter.

En af de interessanteste poster på budgettet er »foreninger og selskaber med statstilskud til samfundsnyttig virksomhed«.

Det er vistnok et altfor lidt kendt faktum, at langt over 4 mill. kr. af statskassens penge hvert år foræres til ganske private institutioner, således at de fordeles af ca. 140 private bestyrelser. Hvis man nu nærmere undersøger hvad der her betragtes som almennyttigt, undrer man sig blot over, hvorfor nogen eneste privatmand i det ganske land undser sig ved at komme frem med tiggerposen til fordel for *sin* kæphest. I flæng skal nævnes: Selskabet for silkeavl og morbærdyrkning, selskabet til kaninavlens fremme, foredragsforeninger, højskoleforeningens understøttelseskasse, akademisk skytteforening, akademisk boldklub (hvor almennyttigt!), den skandinaviske kunstnerklub i Rom, botanisk forening, Københavns sprogkonservatorium, selskab for germanisk filologi, akademisk arkitektforening, dansk kvindesamfund til literær virksomhed, dansk kvinderåds budstikke(?), gymnastisk selskab.

Man ser endvidere, at penge ekstraordinært kan bevilges til noget sådant som association franco-scandinave's modtagelse, og at der nylig bevilgedes en sum, for at nogle franske handlende kunde arrangere en ganske alm. butiksudstilling i Charlottenborg og derved påføre de danske handlende en illoyal konkurrence.

[27] (pag. 156). Spørgsmålet om, efter hvilke principper en retmæssig lønfordeling skal ske, er socialdemokraterne stærkt i vilderede med og meget uenige om. I reglen søger de at omgå det og erklære det for uvæsentligt, skønt det i virkeligheden er et hovedpunkt, hvorom ethvert reformparti først og fremmest burde have tilvejebragt klarhed. I »Fabiske essays om socialismen VI«

hedder det, at det vil være det enkleste at betragte de offentlige tjenestemænd som en eneste kompakt masse og at dele overskuddet af hele den kommunale virksomhed mellem alle kommunens arbejdere uden forskel. At gøre forskel vilde være formasteligt. Det umulige i at beregne værdien af hver enkelt mands arbejde (indrømmes altså) osv. vil *tvinge* kommunestyret ind på den rette vej: alle arbejdere samme vederlag.

Men hvorfor er det den rette vej, og hvorfor er da ikke alle socialismens ledere klare herover? Hvorfor vil nogle lønne efter dygtighed og energi og andre efter individernes behov? Hvor er det ledende princip i alt dette virvar?

[28] (pag. 158). Den internationale trafik, som indtil for nylig blev drevet med piratudgaver, er nu væsentlig stoppet. Som eks. på, hvorledes *rets*hensyn dog nu på visse felter begynder at fortrænge *nytte*hensyn, kan anføres følgende af Georg Brandes, der som bekendt debuterede som utilitarist: »Vanskelighederne (for den internationale association) var som alt antydet først og fremmest de ydre, fordi retsspørgsmålet trængtes tilbage af *såkaldte højere hensyn, nyttehensyn.* Autorretten tilsidesattes af opportunismen, som med alt hvad der taler for den er en af retfærdighedens fjender, om end ikke den værste så dog næsten den farligste... I lange tider blev den (åndelige ejendomsret) bestridt; først sent blev begrebet erstattet med ophavsmands-ret og denne ret defineret . . . det man kortest og fyndigst kalder *den intellektuelle ejendom* har givet anledning til et helt nyt *corpus juris,* og stadig er der nye opgaver at løse. I fortalen (til en bog af Maillard) står disse smukke ord: Hvem havde i gamle dage anet disse rettigheder, der nutildags ikke bestrides af nogen, og som opstår alene ved det åndelige arbejde? . . . Låner retten ikke ligesom noget af den storhed, som de ting har, hvis ejendomsforhold den ordner? Stiger retten ikke i denne nye form til hidtil ukendte højder?«

[29] (pag. 161). Under den almindelige respektløshed overfor betroede midler, hvorunder vort land lider, og den endnu betænkeligere slaphed af den offentlige mening overfor disse fænomener, er et indlæg som efterfølgende (af Prof. M. Nyrop i »Berl. Tid.«) dobbelt velgørende:

»Der stod i bladene for et par dage siden, at en hidtil velanset, højt betroet mand havde brugt betydelige beløb af andres penge.

Dette er ikke alene en ulykke for ham og hans, men det vækker sorg og skam hos enhver, der med bekymring tænker på vort hjemsøgte land.

Endvidere meddelte bladene, at der ikke vilde blive gjort noget ansvar gældende — at slægt og venner søgte at skaffe dækning for de tagne penge, og der stilledes i udsigt, at hans pension vilde blive fastslået ved særlig lov.

Hvad er det for en rådden måde at tage en ulykke på? Har man ulykken, gælder det jo dog om ikke at gøre den større og mere skæbnesvanger end nødvendigt — om muligt hellere lade den gavne — det er jo derfor, vi får den.

Og det er synd for manden og samfundet, dersom følgerne skulde blive, som bladene bebuder — rigtigt i den humane skure med denne meningsløse ulykkebringende barmhjærtighed.

Lad dog manden føle den lettelse, det er at få sin straf, og derigennem måske i nogen tid unddrages det knugende ved at skulle færdes blandt mennesker; lad ham dog mærke, at det er styrkende og oprejsende at bøde for, hvad han har forbrudt, og at samfundet gennem straffen giver kvittering for hans fejltrin.

Befri hans slægt og venner for at skulle klæde sig af for at dække et beløb, der betyder forholdsvis lidt for den skadelidte institution, men er stort nok til at svie alvorligt til de pårørende, og til at røve dem evnen til at støtte hans familie, som vel kan komme til at trænge.

Og lad så al tale om pension falde bort. — Få her i landet kan forstå, at en mand med rundelige indtægter og manglende den undskyldning, som nøden giver, har kunnet forgribe sig på de betroede penge, og så endda yderligere skal forsørges.«

[30] (pag. 173). Herom beretter Anatole France: »Vers les temps meilleurs« (Paris 1906):

»Og denne krigsfare er ikke bragt på bane af mængdens vage rygter; det er konsejlspræsidenten selv, det er Hr. Rouvier, som har oplyst senatorer og deputerede derom. Han udtalte til dem som en ganske naturlig sag: »Delcassé skulde være blevet i ministeriet 24 timer mere — og vi vilde have haft krigen. Men vær ganske rolig, jeg har sat min fod på lunten.« — Det var altså det, vi fik at vide en skøn morgen. Vi er herre over vor skæbne, vi borgere. Retfærdige himmel!

Jeg hørte en aften for ikke ret længe siden en interessant samtale. En gammel senator, krigerisk anlagt, udviklede for en gruppe unge medicinere og advokater, at Frankrigs ære i dette øjeblik var engageret i en affære, som var genstand for vort diplomatis behandling. »Jeg *ved* det«, tilføjede han med stærk betoning. Og da man spurgte ham hvorfra: »Det er en attaché, der har været indiskret«, svarede han. Altså landets ære er man afskåret fra at dømme om, medmindre man har gode forbindelser.

Vort diplomatis vaner har ikke ændret sig siden Ludvig den 15de. Hvis Hr. Choiseul iår blev udenrigsminister, vilde han forefinde kontorene ganske som han efterlod dem i 1764«.

[31] (pag. 174). Også Neergaard »antydede«, da han var konsejlspræsident, at hans fortrække foran København netop var, hvad man udenlands krævede. »Hvis jeg vilde og havde ret til at udtale hvad jeg herom vidste, kunde jeg føre beviser for, at således vilde der blive talt.« Nu vilde skæbnen, at kort efter kom hans modstandere op på det »samme sted«, hvor de interessante hemmeligheder var at skue. Hvad sker? Den radikale regering udtaler, at nu, da de véd alting, kan de forsikre, at netop *deres* anskuelser om forsvaret var de rette. Hvad viser dette? At det ikke er for meget sagt, at hemmelighedskræmmeriet kan misbruges til at støtte en hvilken som helst politik, magthaverne agter at drive. Ti den sidste udtalelse var naturligvis ligeså utilbørlig som de foregående.

[32] (pag. 176). At denne opfattelse er specifikt-dansk, er hævet over enhver tvivl. Andre landes radikale og socialdemokrater deler den ikke. Således siger *Anatole France:* »Enhver af os er opfyldt af omsorg for at bevare Frankrigs intellektuelle og moralske arv uskadt; vi vil forsvare filosofiens og revolutionens klassiske jordbund, den jordbund, hvor den sociale retfærdigheds frøkorn spirer. Vi vil, at alle borgere uden undtagelse, at hele proletariatet skal yde sin medvirkning til dette værk, og med opbydelse af ethvert offer og alle sine kræfter tjene landets sande interesser.« Denne tankegang findes som bekendt også hos de betydeligste og ansvarligste mænd af socialdemokratiet i *udlandet*.

[32] (pag. 176). »Den gode borger må på den anden side være stærk og tapper: det vil sige i stand til at kæmpe, til at tjene sit land som soldat, hvis lejlighed byder sig. Der er velmenende filosoffer, som deklamerer over krigens uretfærdighed. De har ret, hvis det blot er uretfærdigheden de opholder sig over. Krigen er en frygtelig ting, og en uretfærdig krig er en forbrydelse imod menneskeheden. Men den er en forbrydelse, fordi den er uretfærdig, ikke fordi den er krig. Valget må altid ske til gunst for retten, enten det så bliver gennem fred eller krig. Spørgsmålet bør ikke simpelthen være: Skal det være fred eller krig? Spørgsmålet bør være: Skal retten ske fyldest? Skal retfærdighedens høje love endnu engang respekteres? Og et stærkt og mandigt folks svar vil være: »Ja — hvad så end risikoen bliver!« Ingen hæderlig bestræbelse bør nogensinde forsømmes for at undgå kri-

gen, ligesom ingen hæderlig bestræbelse i det private liv bør forsømmes af det enkelte individ for at undgå en trætte og holde sig udenfor håndgemænget, men intet individ, som respekterer sig selv og ingen nation, som respekterer sig selv, bør underkaste sig uretfærdigheden. (Theodore Roosevelt: Le citoyen d'une république. Conférence faite à la Sorbonne, $^{23}/_{4}$ 1910).

[34] (pag. 178). Man hører undertiden den mening fremsat, at hvis et land indførte en grundværdibeskatning, vilde denne foranstaltning tværtimod medføre internationale vanskeligheder. Man mener, at udenlandske ejere af kreditforeningsobligationer skulde føle sig brøstholdne, hvis disses værdi ved en sådan reform vilde synke. Selv om det var tilfældet, kunde dette dog aldrig afgive noget plausibelt påskud for en fremmed regering til at gribe ind; og i alle tilfælde vilde den aldrig have mindste *berettigelse* til at gøre det. Den danske stat har jo aldrig *garanteret* og vil forhåbentlig aldrig garantere, at disse værdier skal holde sig på en vis højde i evindelige tider. (»Danmarks riges hypotekbank«, som har overtaget kautionsforpligtelsen for endel private grundejeres prioritetsgæld, bryder ganske vist med dette princip, men hæfter dog kun for 20 mill. kroner, og det tør håbes, at denne skæbnesvangre institution atter vil blive ophævet). Staten har aldrig opgivet sin førsteret til jordværdien, den har aldrig garanteret udlændinge, at dens skattereformer skulde rette sig efter, hvorvidt disses spekulationer i dansk jord fuldt ud skulde lykkes eller ej. Udlændingene handler med indenlandske privatmænd eller private foreninger; disses pantsætninger er ganske private; de må se sig for, om det virkelig er deres egne ting, de pantsætter, og udlændingene må se sig for, om det pant, de kommer i besiddelse af, virkelig var de tilsyneladende ejeres særeje, *eller om der ikke var ældre krav, der en skøn dag kunde gøres gældende.* Det er klart, at slige »sikkerheder« vil kunne forringes ved enhver art skat; pantsætter en mand sit hus i udlandet, vil udlændingens sikkerhed trues af en hård bygningsskat. Skulde han derfor kunne rejse berettigede indsigelser? Man bør ikke være blind for, at regeringsforanstaltninger, af hvad art de end er, altid vil vække misnøje i udlandet, når de rammer økonomiske interesser dér (således som man ser det ved toldomlæggelser); — men en ting er det at tage visse opportune hensyn, en anden ting at indrømme udlandets ret til indblanding i et lands skatteomlægninger. Hvad en stat først og fremmest har at gøre er i størst mulig udstrækning at holde sig økonomisk uafhængig af andre stater.

I Matzens »positive folkeret« hedder det, at staterne selv ordner deres beskatningsforhold og selv råder både over fastsættelsen

af deres indtægter og anvendelsen af deres udgifter. Staterne skal selvfølgelig være forpligtede til at opfylde de af dem påtagne gældsforpligtelser, men der forlyder intet i folkeretten om, at den skal garantere privates.

[35] (pag. 179). Af neutralitetsbestemmelserne i Haager-traktaten skal her anføres følgende angående søkrigen:

§ 5. Det er forbudt de krigsførende at gøre neutrale havne og farvande til basis for søkrigsoperationer mod deres modstandere...

§ 6. Det er forbudt, at en neutral stat under nogensomhelst form direkte eller indirekte *overdrager* krigsskibe, ammunition eller andet, der kan være en hær eller flåde til nytte.

§ 7. ... men den er ikke forpligtet til overhovedet at hindre udførsel af disse ting.

§ 9. ... en neutral stat kan forbyde et krigsførende skib, der ikke har rettet sig efter dens ordrer og forskrifter, eller som har krænket neutraliteten, enhver adgang til dens havne eller rhede.

§ 10. En stats neutralitet krænkes ikke ved selve det, at de krigsførende orlogsskibe eller priser passerer dens søterritorium.

§ 11. En neutral magt kan tillade de krigsførende orlogsskibe at betjene sig af dens faste lodser.

§ 12. Når ingen anden særlig bestemmelse er truffet i den neutrale statslovgivning, er det forbudt krigsførende orlogsskibe at forblive i den nævnte magts havne, på dens rhede eller på dens søterritorium, mere end 24 timer.

§ 14. Hvis et krigsførende orlogsskib trods den neutrale myndigheds opfordring ikke forlader en havn, hvor det ingen ret har til at blive, har den neutrale magt ret til at træffe de foranstaltninger, den anser for nødvendige forat sætte skibet ud af stand til at gå til søs, sålænge krigen varer, og skibschefen skal lette udførelsen af disse forholdsregler.

§ 25. En neutral magt er forpligtet til at øve det opsyn, som de midler, den råder over, tillader, forat hindre enhver krænkelse af foranstående regler i dens havne, på dens rhede eller dens søterritorium.

§ 26. At en neutral stat gør brug af de rettigheder, der er angivne i denne aftale, kan aldrig betragtes som en lidet venskabelig handling af den ene eller den anden krigsførende, som har antaget de pågældende artikler.

[36] (pag. 180). Herom kan anføres forskellige folkeretslæreres mening:

F. v. Holzendorf: »Beliggende midt imellem mægtige mod-

standere kan den neutrale stat meget let komme i fare for at måtte bøde ikke blot for de af den selv begåede men også for de den tilføjede retskrænkelser.«

Fr. v. Liszt: »Den neutrale stat må under ingen omstændigheder tillade, at det af den beherskede land- og vandområde bliver gjort til udgangs- eller støttepunkt for krigerske foretagender.«

Fiore: »Når *alt er gjort* for at forhindre handlingen, har den neutrale magt gjort sin pligt, selv om det mislykkes. Overvældes den, er den fri for ansvar.«

Deuntzer udtalte som udenrigsminister i 1902: Et klart brud på neutraliteten vil en blot protest være, ligesom også en *rent formel modstand.* »Kun da vil den nævnte formelle konstatering være tilstrækkelig til at fritage Danmark for beskyldning for at have brudt sin neutralitet, hvis den fremmede stat angriber med en så overvældende styrke, at der ikke for Danmark er nogensomhelst udsigt til et lykkeligt forsvar i det mindste i nogen, om end kort tid....« Endvidere udtalte han, at for at opfylde sine neutralitetsforpligtelser må Danmark have en sådan militær magt, som svarer til hvad der efter landets evne og forhold kan ydes uden overbebyrdelse.

Charles Calve's udtalelse, at den neutrale stats mangel på evne til at værne sine rettigheder ikke berettiger de krigsførende magter til at krænke dens territorium, udtrykker kun den selvfølgelighed, at der i så fald foreligger en krænkelse af den folkeretlige neutralitet, men indeholder intet om, at den neutrale magt derfor er ansvarsfri.

[37] (pag. 184). Vil man have et levende indtryk af tyskernes etiske kulturstandpunkt, når det gælder behandlingen af fremmede nationer, skal man ikke blot undersøge »Altyskernes germaniseringslærdomme«, men også opsøge anstændige forfattere, der i det mindste *stræber* at gøre ret og skel, som Johannes Tiedje, forfatteren til »Die Zustände in Nord-Schleswig«. (1909.) Ti skal denne intelligente og i mange henseender højt kultiverede forfatter betegne højdepunktet af hvad tyskere kan indrømme undertvungne nationer som deres ret — hvorledes står det da til med gennemsnitsprøjserne? Vi skal anføre nogle eksempler fra hans bog.

Han bebrejder de danske, at de med forkærlighed hænger sig i et ord, som Bismarck den 20. December 1866 sagde i det prøjsiske Abgeordnetenhaus: »Det har altid været min mening, at en befolkning, der på utvetydig, hårdnakket måde kundgør som sin vilje, at den hverken vil være prøjsisk eller tysk, men tværtimod vil tilhøre en tilgrænsende stat, ikke betyder nogen styrke for den magt, hvorfra den søger at skille sig.«

Tiedje henstiller, om det ikke skulde være en politisk »Schnörkel«, som vi nu engang må tilstå diplomaterne »ohne der Lüge Raum zu geben.« (Hvem er vi? Går »Die christlige Welts« moral ud på at forsvare Schnörkel i almindelighed og diplomaters udflugter i særdeleshed på løgnens bekostning? Reservatio mentalis har i det mindste ikke hidtil været protestantisk moral.)

Det fremgår ikke tydeligt, om forfatteren rent ud vedkender sig Bismarck's argument for en erobring: »Det må vi ha'!« — sikkert er det, at han pag. 18 skriver: Og når vi erindrer os de strategiske grunde, så kan jeg tænke mig en politiker, der simpelthen siger: »vi har nødvendigvis brug for det land, *folkene vil vi holde skadesløse ved kulturgaver af vore bedste tyske åndsværdier.*«

Men strategiske grunde skaber nu engang ingen ret. Det mener Tiedje åbenbart heller ikke, ellers vilde han ikke tale om *erstatning.* Og hvad for en erstatning er det så der tilbydes? Kan et fyldestgørende vederlag ensidig bestemmes af den ene part?

Her er vi inde ved en åndelig defekt, som få tyskere undgår at røbe; her står forstanden pludselig stille: ikke blot er den tyske kultur den højeste i verden — men enhver fremmed må nødvendigvis betragte den som sådan. (Ganske vist indrømmer T. den nordiske kultur en ret smuk plads — efter den tyske vel at mærke — men til gengæld skæmmes hans bog af uværdige smædeord mod de slaviske nationer.) De ser ikke, at retspørgsmålet slet ikke drejer sig om hvilken kultur der er den højeste, *men om den kultur en befolkning vælger.* (Hvem afgør forøvrigt spørgsmålet om hvilken kultur der er højest? — Og selv om man indrømmede, at Goethes kultur var dybere end Grundtvigs og Brandes' tilsammen — da er det så sandelig ikke den Goethe'ske kultur, den nordslesvigske befolkning har været i berøring med.)

Hvad er det da, man efter T.' mening absolut har at respektere? Ikke den såkaldte selvbestemmelsesret, men de landegrænser, historiens udvikling tegner med blodig griffel. Det er det *faktiske,* hvadenten man vil kalde det skæbne eller en Bismarcks ærgerrighedsplaner (smukkere udlagt: nationens magttrang). Denne historiske ret, engang erhvervet — ligegyldigt hvordan — må dog stadig nyskabes, indrømmer forfatteren, ved at fastholde landet kulturelt; i det øjeblik, en fremmed kultur får fodfæste i det erobrede land, tabes retsgrunden.

Men her er forfatteren ulogisk. Ti efter hans egen fremstilling har den danske kultur væsentlig sejret i Nordslesvig siden 1864; og dette måtte da give den frasprængte stamme den ideelle ret, der kunde stilles ligeoverfor »krigens ret«. Man skulde da ikke have ventet, at han i samme åndedræt vilde bebrejde de danske

som kristne og politikere, at de gør denne ret gældende. For at vejlede dem i etisk optræden siger han: »Selv om § 5 gav befolkningen en juridisk ret: det vilde stedse kun for staten dreje sig om på den fornemste måde at skaffe denne ret ud af verden ved den mest værdifulde kompensation; opfyldelsen af en sådan »ret« strider imod statens væsen.« Denne påstand, at opfyldelsen af *en juridisk ret* skulde stride imod statens væsen turde være ret original! Men nu er det ikke blot en juridisk ret, men også en etisk, som hviler på et løfte. Ganske vist har den danske stat intet at fordre, efterat de to vedkommende parter er enedes om at slette paragrafen, og Danmark selv officielt har anerkendt udslettelsens gyldighed. Men et løfte rækker ofte videre end til de to parter, der er direkte løftegivende eller løftemodtagende. Hvis A. lover B., at hans søn C. skal have et guldur, og lader C. høre på dette løfte, er det en misforståelse at tro, at A. får sin samvittighed frelst, hvis blot B. løser ham for løftet. — Så elementært er i virkeligheden dette spørgsmål! Og så længe kravet på at få løftet opfyldt holder sig uforandret i befolkningen, sålænge er den moralske ret tilstede. Om den vil vedblive at bestå, afhænger af, i hvor høj grad dansk kultur vil holde ønsket vågent hos befolkningens flertal.

En anden bemærkning, som røber problematisk etisk kultur er følgende: »Det var et behændigt træk af Bismarck, at han, efterat § 5 nu engang var blevet uundgåelig, i det mindste ikke satte nogen opfyldelsestermin og dermed gav historien lejlighed til at gøre den illusorisk.« (Vel, det *var* behændigt, og ikke mindre behændigt af forfatteren at få ansvaret over på historien; men er denne machiavellisme kulminationen af kristelig moral? For en almindelig hæderlighedsdomstol vilde den ikke bestå.)

Det var det altyske forbund, som i 1906 indbragte forslaget om tvangskøb af polske ejendomme og i 1907 fik dette forslag gjort til lov. — En institution svarende til bosættelsesudvalget i de polske provinser er nylig blevet oprettet for Nordslesvig, og den skal rundelig støttes med offentlige midler, også fra Sønderjylland, således at altyskerne på den måde tvinger de danske skatteydere til at punge ud med bidrag til deres egen fordrivelse fra den fædrene jord (G. Schütte: »Altyskernes Germaniseringslærdomme.«) I gamle dage efterfulgtes erobringer af bortjagning af de oprindelige folk og indflytning af nye. En så energisk tvangsekspropriation og tvangsfortyskning har end ikke vore dages altyskere til dato kunnet gennemføre, selv om de åbenlyst udtaler ønsket derom.

I »Deutschland bei Beginn des 20-sten Jahrh« hedder det: »Vi gør os ingen skrupler ved at fratage Frankrig og Rusland store

distrikter for at danne markgrevskaber foran vore grænser. Det bør fastsættes, at disse distrikter skal rømmes af deres indbyggere . . . Dermed skaber vi ganske vist en ny folkeret, men hvad så? Idag fører man ikke krig som for 50 år siden . . .«

[38] (pag. 184). Trods sin ringe størrelse har Danmark dog indenfor sit område mere end lejlighed nok til at øve sin retssans på problemer af denne art; der eksisterer vestindiske, islandske og grønlandske spørgsmål, som på forskellig måde appellerer til det danske folks etiske kultur.

Hvad de *vestindiske øer* angår, vil alle mindes, hvor nær den danske stat nylig af økonomiske grunde var ved at begå et skæbnesvangert misgreb, idet man mente det berettiget at bortsælge dette landområde med sin befolkning til en anden stat. At et sådant skridt, ialfald sålænge et flertal af myndige borgere i denne landsdel ikke har sanktioneret det, må betegnes som et grovt overgreb, trænger næppe til nærmere forklaring. Men selv om et flertal skulde sanktionere det, kunde der endda være indvendinger at gøre imod en løsrivelse sans phrase, som det vil fremgå af nedenstående undersøgelse af det islandske problem.

En uhyre fejl har den danske stat begået overfor *Island*, idet den ikke under den langvarige forening af de to lande har søgt at gøre Island til et land, hvor dansk kultur og sprog betragtedes som uundværligt, ialfald ønskeligt. For denne manglende kolonisationsevne og ekspansionsevne må den danske nation nu tage følgerne: en åbenlys og udbredt agitation for løsrivelse. At en folkestamme, i den grad homogen og relativt afsluttet udadtil som den islandske, opnår den højest mulige grad af *selvstyre*, som er foreneligt med statssammenhængen, er et krav, som ikke kan bekæmpes ud fra retsgrundsætninger. Spørgsmålet er, om den danske nation mangler retsargumenter til at imødegå et fuldstændigt løsrivningskrav.

I virkeligheden har den et sådant argument; det kommer kun an på, om den vil benytte det, før det er forsilde. Det kommer an på, om nationen vil gennemføre den betragtning, at det samlede dansk-islandske område tilhører disse landes indbyggere i forening. Det principielle standpunkt i dette skrift går ud på, at jorden i sin helhed tilhører alle de folk, der bor på den, uden hensyn til de nationale skranker. Som forholdene er, lader denne ide sig kun realisere lidt efter lidt og meget langsomt; men overalt, hvor det kan lade sig gøre, er det berettiget at gennemføre den, om fornødent imod enkelte modstræbendes ønske, ti magten er ikke overalt et onde, og i ethvert fald ikke, når den anvendes i rettens tjeneste. En regering vilde derfor være fuldt berettiget

til at gennemføre denne ordning over så stort et område, som den ved forholdenes magt råder over*). For denne indskrænkning i selvstyre — men også kun for denne — måtte efter min anskuelse Islænderne bøje sig.

Hvad Danmark i dette forhold bør tilstræbe er at danne en forbundsstat med højt udviklet selvstyre, på grundlag af fuldstændig gensidig handels- og erhvervsfrihed og med anerkendelse af begge nationers ret til grundværdien af det samlede landområde (således at den samlede grundrente tildeltes den danske og den islandske nation i forhold til deres folketal).

Det er at håbe, at der hvor de separatistiske tendenser endnu ikke har gennemtrængt befolkningens store mængde *(Grønland, Færøerne)* vil den danske stat benytte sin fuldt lovlige indflydelse til bevidst at danisere befolkningens sprog og kultur. Det var på tide, at det gik op for nationen, at respekten for andre folks ejendommeligheder ikke udelukker loyal kappestrid og konkurrence. Fejlene fra Slesvig, Vestindien og Island bør ikke have lov til at brede sig. Også *hvad Grønland angår* høres klynkende røster, der holder på noli me tangere; Eskimoerne må endelig ikke påvirkes, de skal bevares som en museumsgenstand; selv handel og samkvem ødelægger dem. Men det står ikke skrevet i nogen moralkodeks, at en nation har ret til at holde sit land hermetisk aflukket fra kommercielt samkvem med andre — ti jorden er menneskenes. Eller mener man, at de indianske stammer burde have haft fred og ro i hele de forenede staters gebet af hensyn til den etnografiske interesse; og at hele den nye verdens kontinent for bestandig skulde respekteres som et fredet jagtgebet for nogle hundredtusind Indianere? Eet er med vold at undertrykke og udbytte, et andet er at sejre i fredelig konkurrence; i denne må enhver stamme tilkæmpe sig sin ret til eksistens.

En anden og selvfølgelig sag er det, at det danske regimente ikke bør give anledning til ødelæggelse af landets naturkilder f. eks. udryddelse af nyttige dyr og lign. misbrug. Ligeledes er en monopolhandel, der har det i sin magt at underbyde de indfødte, også åbenbar uret. (Smlgn. »Tilskueren«, Maj 1906). Overhovedet må de danske interesser administreres på en sådan måde, at de indfødte ikke forfordeles; iøvrigt må regeringens interesser her i første række koncentreres om at gøre befolkningen moden til selvstyre og gradvis at fremhjælpe et sådant. Kunstig isolation, kunstig afspærring fra frit samkvem og handel, kunstig decentralisation og modarbejdelse af de danskes kolonisationsbestræ-

*) Jeg formår end ikke at se, at en erobringskrig mod en nation, der modsatte sig disse retskrav, vilde være uberettiget.

belser og deres anlæg af større industrielle virksomheder vilde være ganske forfejlet og uberettiget politik.

[39] (pag. 189). Nogen reel grund til særlig at fritage kvinderne for den almindelige værnepligt vilde man nutildags vanskelig kunne anføre. I en periode, hvor koëdukation af piger og drenge er almindelig, hvor de krav, der stilles til deres fysiske kræfter, væsentlig er ens, hvor de uddannes til de samme erhverv og kræver de samme borgerlige rettigheder, vilde en chevaleresk tankegang, der gik ud på at fritage dem for værnepligten, være ganske forfejlet og burde konsekvent heller ikke påskønnes af kvinderne.

[40] (pag. 189). I Schweitz findes en årlig personskat på 6 Frcs. og et efter formuens og indtægtens størrelse afpasset tillæg, 1,50 Fr. pr. 1000 Fr. formue og 1,50 pr. 100 Fr. indtægt. Mindste formue og indkomst er fri. Forældrene hæfter for de mindreårige. Skatten varer til det 44de år. Også i Østrig har man en progressiv skat fra 1 Fl.—100 Fl.

[41] (pag. 190). Engelsk rekruttering sker ved hvervning. De hvervede skal være mellem 18—25 år. Tjenestetiden er enten 12 år ved fanen (lang tjenestetid) eller 3—7 år ved fanen og 9—5 år i reserven. Underofficerer og menige kan efter 9 års tjenestetid hverves pány og får pension efter 20 års tjeneste. Det antal rekrutter, der årlig hverves, er meget forskelligt. 1893: 35,000 (det dobbelte antal meldte sig). Denne regulære hær er 220,000 mand, deraf i moderlandet 107,810. Reserven har 80,000.

Militsen, Yeomanry og *volunteers* er kun forpligtede til at gøre tjeneste i moderlandet. Til militsen kan enhver borger (enkelse undtagelser) fra 18—30 år udskrives. Tjenestetiden 6 år; årlig 27—55 dages øvelse; ialt haves deraf 117,600 mand. *Yeomanry* er militstropper til hest, ialt ca. 10,000 mand; de ejer selv deres heste. Øvelsestid 7 dage årlig. Militshærens reserve består af sådanne, som mod 2 £. årlig forpligter sig til for 6 år at møde i krigstilfælde. (30,000 mand).

Volunteers, ialt 221,600 mand, har øvelser Søndag eftermiddag; hver volunteer, som deltager i et vist antal øvelser, får 30 $.

Hærbudgettet for 1895 var 18 Mill. £.

[42] (pag. 193). Men dette, andelen i naturgoderne, er også det eneste, børnene kan betragtes som selvskrevne arvinger til. Hvad man iøvrigt kalder arveret (til arbejdsskabte formuer) er ingen ret for børnene, det er etisk set *en ret, forældrene har,* til at give gaver til hvem de vil. At en formue (retmæssigt særeje), når

en mand er død, ganske af sig selv skal tilfalde en anden person, selv om det er hustru eller barn, er etisk set ganske absurdt, ti en sådan formue kan retmæssig kun erhverves ved ombytning eller ved gave. Staten kan derfor forlange, at der træffes udtrykkelige gave-dispositioner med hensyn til efterladte formuer, da de ellers måtte betragtes som res nullius og derfor som res omnium. Men så må der på den anden side heller ikke gøres mindste skår i en sådan disposition; der bør være fuld testamenteringsfrihed; et testamente er en gave, og en sådan har ingensomhelst nogen ret til at beskære — forudsat at det, der disponeres over, er retmæssig erhvervet særeje og ikke stjålet gods eller gods, som ikke *kan* være særeje (jord etc.). — At beklippe gaver ved arveskat er en temmelig uværdig opgave for staten, der jo gærne selv skulde være vogter af særejendomsretten. Det giver slet eksempel. Men der bør heller ikke pålægges ejeren andre indskrænkninger i dispositionsretten; der bør ikke være noget, som hedder selvskrevne arvinger. Den, der har opfyldt sine forældreforpligtelser fuldtud op til myndighedsalderen, af ham har børnene intetsomhelst mere at *fordre*, og staten kan heller intet yderligere krav stille på deres vegne. Og hvad hustruen angår, kan man rolig overlade *alt*, hvad de økonomiske forpligtelser mellem ægtefolk angår, til ordning ved gensidige overenskomster.

[43] (pag. 198). Anslås den årlige fællesejendom til 120 mill. kr., vil ethvert dansk menneskes andel deri være 120 : $2\frac{1}{2}$ = 48 kr. I en familie med børn har hvert barn altså en andel på 48 kr. i den årlige fællesejendom. Men barnet kan ikke fordre, (eller man kan ikke på barnets vegne fordre) at hele dette beløb går til specielle børneformål. Også de umyndige må udrede deres til de øvrige formål, hvoraf jo også de nyder godt. Det bliver altså kun en brøkdel af disse 48 kroner, der kan anvendes direkte til deres forsorg. Hvordan end denne sum deles, kan enhver let udregne, at det ikke vil forslå til barnets totale underhold, og at fællesinteressen derfor byder, at man overhovedet ikke spænder fordringerne til den offentlige del af forsorgen for højt.

[44] (pag. 201). Den umyndige ifalder efter dansk lov ikke ansvar, når han indgår kontrakt uden at omtale sin umyndighed, men ikke engang, selv om han skuffer medkontrahenten ved urigtig angivelse af, at han var myndig (når disse angivelser er mundtlige). For andre urigtige angivelser (foregiven kaution f. eks.) hæfter derimod den umyndige ifølge dansk lov. (Jul. Lassen.)

Ved kontrakter om lån er ifølge Bentzon enhver, som er »personlig myndig«, forpligtet. Den ufuldmyndige må med sin formue

dække de retlige følger af personlige kontrakters (arbejdskontrakters) overholdelse.

[45] (pag. 207). Under diskussionen om den nu foreslåede ordning at slå personlig og formueretlig myndighed sammen hed det: »Hvad der bl. a. kunde tale for en sådan ordning er det stigende internationale retsfællesskab også på det privatretlige område. Dette gør det i høj grad ønskeligt, at myndighedsbegreberne i de forskellige lande er nogenlunde ens.« Se, det kan man kalde systematiseringslyst! Det er dog ikke sikkert, at fordi ens mål, vægt og mønt er praktisk, at også ensartede myndighedsregler vilde være det. Dette er at plumpe fra Scylla over imod Charybdis; der er ingen tvivl om, at en Japaner eller Italiener fortjener at blive myndig før en Skandinav. Sligt hænder, når man taber det ledende synspunkt af sigte, som her er *kvalifikationen* d. v. s. det samlede fysisk-psykiske evnekompleks, der hos bestemte racer modnes på bestemt gennemsnitstid.

[46] (pag. 211). Retsforholdet mellem forældre og børn er ikke behandlet af synderlig mange forfattere. En ret interessant udredning findes hos Fr. Dreier (»Clara Raphael« etc.). Hans opfattelse er typisk socialistisk: asyler, vaisenhuse, plejestuer, elysier, børnehjem etc. står for ham som fremtidsidealer, skikkede til at fortrænge opdragelsen i hjemmet. »Opdragelsen kan meget godt udføres for større samlinger af børn under eet.« — »Vor fordring er .... at al opdragelse bliver en samfundssag, bliver udløst af al afhængighed af familiens kår, af forældrenes individualitet, af familieisolationen overhovedet.« Man vil indvende, siger han, at staten må respektere familiens ret, forældrenes ret til at opdrage deres børn; den er uberettiget til at gribe ind deri ved magtbud og politi. Denne indvending afviser han ved henvisning til, at den magt, der skulde gennemføre det, vilde være majoriteten i et bevidst socialt samfund; det første denne vilde gøre var at oplyse folket om forholdene, at bringe rigtigheden af forestående reformer til erkendelse (han forudsætter her uden videre rigtigheden)... »Men vi vige ikke tilbage for tanken om tvangsnødvendighed på sine steder, f. eks. mod energiske forskruede personer, teologer o. desl.« (Med hvilken virtuositet har ikke Dreier allerede 1851 truffet den ægte socialistiske tone overfor modstandere, der ikke lader sig overbevise!) Berettigelse hertil søger han deri, at samfundet ikke middelbart gennem forældrene står i pligts- og retsforhold til børnene, men til disse ligesom til alle individer i et aldeles umiddelbart pligts- og retsforhold, og de principper, som samfundet anser for absolut nødvendige, dem kan det gennemføre. Konklusion: »Hvis

en majoritet engang i fremtiden anser anstaltsopdragelse for nødvendig, har den ret til at gennemføre den ved tvang uanset de genstridige energiske forskruede personer!«

Nej, retsspørgsmål klarer man ikke ved afstemninger! De løses kun ved deduktiv bevisførelse. Og selv om det må indrømmes, at forældre ikke har ejendomsret til deres børn, så har de i forældrefølelsen et åndeligt eje hvilende på de naturmæssige bånd, der binder familien sammen; enhver forgribelse på dette eje må begrundes; en dogmatisk henvisning til nødvendighed er ikke nok; (her er den tilmed øjensynlig forvekslet med forkærlighed for en bestemt ide) ellers bliver indgreb til overgreb; og det vil ethvert indgreb i familielivet være, der finder sted, hvor ikke forældrene notorisk misbruger deres magt d. v. s. betragter børnene istedet for glæden ved børnene som deres rette ejendom, og nægter dem deres ret. Men iøvrigt har disse ønsker om samfundsopdragelse aldeles ikke børnenes ret for øje, men langt snarere hvorledes man ved at opdrage dem i den og den bestemte retning kan gøre dem til tankeløse automater og blinde tilhængere af den samfundsordning, man sværmer for.

[47] (pag. 211). At børnehjem, ligesom anstalter overhovedet, er et tveægget sværd, kan ikke for ofte indskærpes. Sidst har dr. med. C. E. Bloch gjort opmærksom på »Farer og fortrin ved optagelseshjem«; han har indprentet hvor forsigtig man skal være med at fjerne børnene fra hjemmene, hvor dårlige de end er. Idealet vilde være gode privathjem; dog er der enkelte vanskelige børn, som absolut trænger til en kyndig pædagogisk ledelse, som man ikke kan vente at træffe hos privatfolk.

Men viser det sig nødvendigt for stat og kommune at have enkelte anstalter, er det pligt at sørge for, at de kommer i virkelig kyndige hænder og ikke som nu overlades til velgørende anstalter, hvor det, som det har vist sig, er altfor let for stræbsomme charlataner at skabe sig levebrød som ledere og funktionærer.

[48] (pag. 220). Princippet i den etiske undervisning er følgende: det gælder mere om at gøre de unge indlysende *hvorfor* en sædelig grundsætning må følges end at fortælle dem, *at* den skal følges. Undervisningen former sig tildels som en diskussion, hvorunder der gerne indløber talrige skriftlige og mundtlige forespørgsler fra eleverne. Som eksaminationsprøver skal anføres: 1) Forklar og beskriv de to former af kampen for tilværelsen, og vis hvorledes den ene virker skadelig, den anden gavnlig. 2) Forklar og giv eksempel på sætningen: noblesse oblige. 3) Anvend teorien

om samfundsmoral på salget af en ejendom, i hvilken der er en kulmine, som kun køberen kender.

I bladet *The summary*, som eleverne selv udgiver og skriver i, spores tydelige eftervirkninger af den etiske undervisning.

Danske læsere, specielt pædagoger, som ser fortegnelsen over de emner, der læres i de amerikanske anstalter for vanartede børn og unge mennesker, må uundgåelig føle sig noget undselige. Ti vi har hos os end ikke nået at beskæftige normale børn hverken med civilret eller etik. »Undervisning i etik« hører med blandt de vidundere, der i ny og næ meldes os fra fremmede lande, og vi skænker ikke engang det spørgsmål nogen opmærksomhed, om vi ikke, ved at vække børnenes retssans i *tide*, kunde forebygge den uhyggelige tilvækst af vanartede.

[49] (pag. 225). Man må i det væsentlige billige definitionen heraf på kriminalistmødet i 1900: Ved sindssygdom forstås den af psykiatrien fastslåede betydning, omfattende også visse former af hysteri og epilepsi og enhver hjernesygdom, der virker altererende på bevidsthedslivet. Dertil regnes også febervildelse, abnorm alkoholrus, panisk skræk, hypnose, somnambulisme, hvor der handles rent automatisk.

Det eneste tvivlsomme punkt her er den patologiske rus. Der bør ialfald kun være tale om et undskyldende moment, første gang den indtræffer. En anden sag, når den erfaring engang er er gjort, at rusen ytrer sig abnormt med uberegnelige følgér.

Iøvrigt må man angående alkoholismen i almindelighed slutte sig til Pontoppidan, når han udtaler, at det er i høj grad stødende for den almindelige retsbevidsthed at lade rusen virke som formildende end sige strafnedsættende omstændighed. At lade den døddrukne være straffri, som enkelte har foreslået, er ganske uforsvarligt, ti for rusen har han ialfald ansvar.

Ved åndssvaghed forstod man (på mødet) de højere grader. Grænsen mellem åndssvaghed af de højere grader og imbecilitet er flydende. I de tvivlsomme grænsetilfælde kan det forsvares at at prøve, om straf er virksom. Er den det ikke, behandles de som de højere grader.

Er dette kriterium ikke farligt? Man har ganske sikkert set udpræget åndssvage, som er noget påvirkelige af straffe. Vilde det ikke være bedre at holde sig til objektive, rent psykiatrisk-kliniske prøver af intelligensen? F. eks. efter metoder som af Wimmer angivet.

[50] (pag. 231). Referendum og initiativ.

I Schweitz hersker der en stærk mistro til repræsentanterne;

man betragter dem snarere som det offentliges herrer end som dets tjenere; og særlig i de tyske kantonner opstod følelsen af, at folket havde ret til at forebygge deres misbrug.

Referendum er, som navnet viser, henvisning af en lovgivningsakt til folket, enten til ratification eller til forkastelse. Man har obligatorisk referendum d. v. s. hver lov skal underkastes folkets votum, eller optionalt referendum d. v. s. henvisningen sker kun, når så og så mange vælgere ønsker det. Begge former bruges i Schweitz; for forandringer i konstitutionen er den obligatorisk; i nogle kantonner er den obligatorisk for alle love. Hvad føderationens love angår skal referendum finde sted, hvis 30,000 vælgere forlanger det. Fra 1874 til 1893 skete det i 1/8 tilfælde, eller i 19 tilfælde ialt; af disse 19 love ratificerede folket 6 og forkastede 13. Dette viser, at referendum er en effektiv institution.

Men i Schweitz har folket også magt til direkte at foreslå love. Denne instituion kaldes initiativ: et vist antal vælgere har ret til at forlange, at en forholdsregel, de anbefaler, skal bedømmes af folket, hvad enten lovgivningsmagten er villig til at tage den op eller ej. Falder da folkets votum positivt ud, er det lov.

51 (pag. 233). Recall.

Under de forhandlinger, der gik forud for vedtagelsen af konstitutionen af 1787, drøftedes recall-spørgsmålet meget indgående. En sendemand Luther Martin af Maryland udtalte således: »I vor stat bestemmer konstitutionen, at repræsentanterne i kongressen skal vælges årlig, skal lønnes af staten og skal være underkastede »recall«, selv i dette ene år; så forsigtig har vor stat værnet imod misbrug af den vore repræsentanter viste tillid; men nu foreslås det her at vælge senatorerne for seks år istedet for et år... uden at underkaste dem recall. Således, mine herrer, vil senatorerne for 6 år være overgivet til total og absolut uafhængighed af deres stater, for hvilke de burde være repræsentanter, uden nogen forpligtelse eller bånd imellem dem. I det tidsrum kan de deltage i formål, som er ruinerende og ødelæggende for deres stater... og deres stat kan ikke tilbagekalde dem eller udøve nogen kontrol over dem.«

Mr. Martin var en profet, siger et amerikansk blad, idet hans forudsigelser med hensyn til kongressens uansvarlighed desværre er blevet i alt for høj grad opfyldte. De forenede staters kongres er sagtens den mest fordærvede lovgivningsmyndighed i verden. Men senatorerne kan ikke hjemkaldes, og selv om de kunde, vilde de i næsten alle tilfælde blive genvalgte, fordi de ikke vælges af folket direkte men af særlige valgmænd, som de køber under en form eller en anden; og vel bliver disse valgmænd valgte af folket, men de nomineres af parti-politikerne. Det store blad »Chicago

Tribune« foretog for et par år siden en undersøgelse, som viste, at af de 45 staters valgmandsgrupper var kun de 6 ubestikkelige.

(Efter artikel i »RET« 1909 af C. M. Køedt.)

52 (pag. 233). Til hvilke umulige resultater majoritetsvalg kan føre viser et valg, som 1889 foretoges i den schweitziske kanton Ticino til kantonnens store råd. 12,700 konservative valgmænd fik 77 pladser besat, medens det liberale parti kun fik 35 pladser, uagtet det blot havde 600 valgmænd færre. Af to omtrent lige stærke partier fik det ene altså over dobbelt så mange ind som det andet. Man har også eksempler på, at minoriteterne har fået de fleste repræsentanter. Ved et valg i Holland 1886 fik 47,000 liberale 47 ind, medens 53,000 konservative blot fik 39 pladser.

53 (pag. 235). F. eks. i en kommune skal vælges 7 kommunalbestyrelsesmedlemmer; der er tre lister, og de får følgende stemmetal: A 226, B 136, C 91. Udregningen sker så ved, at disse tre tal divideres med 1, 2, 3 osv., og således, at de syv højeste kvotitienter giver valg.

Divideret med:	A	B	C
1	**226**	**136**	**91**
2	**113**	**68**	45½
3	**75⅓**	45⅓	30⅓
4	**56½**	34	22¾
5	45⅕	27⅕	18⅕

De syv højeste kvotienter viser således, at A skal have 4 kandidater valgt, B 2 og C 1, og valgt erklæres derefter nr. 1, 2, 3 og 4 af A-listen, nr. 1 og 2 af B-listen og nr. 1 af C-listen.

54 (pag. 241). Endnu et spørgsmål af praktisk art er dette: hvorledes vil systemet arbejde? Vil det ikke være praktisk ubrugeligt i en forsamling, der som den foreslåede selv skal drøfte og afstemme over alle detaljerede forslag og ændringsforslag? Med de nuværende afstemningsmåder vilde arbejdet i så stor en forsamling være ganske uoverkommeligt, hvis medlemmerne skulde veje med forskellige stemmetal. Forfatteren selv tillægger denne indvending stor betydning; »den vilde have dræbende virkning for den foreslåede ordning, hvis den ikke kunde imødegås, selv om ordningen måtte erkendes for teoretisk fuldkommen«. Men han betragter ikke denne vanskelighed som uovervindelig, og han har selv gjort et forsøg på at løse den ved den særlige afstemningsmetode, han under navn af kvalitetsmetoden har bragt i forslag, og hvis særkende er, at man kun behøver at underkaste en hel

række forslag en eneste afstemning, hvorved man opfører forslagene i den orden, der svarer til den værdi, man selv tillægger dem; ved simpel tydning af stemmesedlerne vil man herved kunne udfinde det forslag, som vilde have sejret over hver enkelt af sine konkurrenter (hvis det var blevet opstillet til særvalg med dem); og metoden sikrer, at et mindretal aldrig får sejr på flertallets bekostning. Angående enkelthederne ved metoden henvises til »Kvalitetsmetoden« af Niels Skriver Svendsen (Aarhus 1910), hvor en nem optællingsmetode findes angivet.

Ved anvendelse af den frie valgret vil man også være i stand til af den store lovgivende og besluttende forsamlings midte at danne mindre (udvalg), der er egnede til at forberede en sags detaljer, samt vælge det nødvendige antal regeringsmedlemmer; hvorved man også vilde være berettiget til at søge udenfor tinget.

Anordningen på budgettet af samfundets fællesopgaver og fordelingen af fællesmidlerne til hver af dem vil kunne ske ved et kvalitetsvalg imellem de forskellige forslag, der desangående opstilles.

55 (pag. 249). »Det bør absolut overholdes, at ministeren ikke resolverer (i en administrationssag, f. eks. ansøgning om dispensation), før han har hørt de sagkyndige, og det bør af sagen, der bliver tilbage i ministeriet, fremgå, hvor ansvaret ligger, det bør ses, at ministeren var blevet bekendt med de saglige grunde. Her er et forhold af stor betydning. Vore dages lovgivning har den ejendommelighed, at lovene i så uhyre udstrækning tillader undtagelser og dispensationer. Det er vist nødvendigt på grund af den moderne lovgivnings hele sociale karakter. Men dette lægger en umådelig magt i ministerens hænder. For hver ny lov, der udkommer, stiger ministermagten i landet . . . Lige tilfælde skal selvfølgelig behandles ens. Dispensationer skal selvfølgelig gives efter regler. Noget af det tristeste i det offentlige liv er imidlertid at se de samme lovgivere, som giver lovene for os andre, ved deres færd tilkendegive, at for dem selv skal loven ikke gælde; de skaffer sig ministeriel dispensation. Her er en fare for ministrenes uafhængighed overfor utilladelig påvirkning fra rigsdagsmændenes side.« (»Offentlig Moral« af Carl Ussing).

56 (pag. 251). Amerikanerne har tildelt dommerne ret til at grunde deres indsigelse på konstitutionen snarere end på lovene. En dommer kan nægte at bruge den og den lov, og den taber da sin moralske kraft. Den, der er krænket af den, er da på det rene med, at der gives et middel til at unddrage sig forpligtelsen til at adlyde den. Processerne forøges, og den synker tilbage i van-

magt. Der må da ske et af to: enten må konstitutionen eller lovene forandres. Konstitutionen dominerer lovgiverne ligesåvel som de simple borgere; den er den første af lovene.

(Tocqueville: La démocratie en Amérique).

[57] (pag. 254). »Kommunen er den eneste association, som er så naturgiven, at overalt, hvor der er mennesker forenede, danner der sig af sig selv en kommune. Det kommunale fællesskab eksisterer altså hos alle folk, hvilke end deres skikke og love er; det er mennesket, som skaber kongedømmet og republikkerne; kommunen synes at udgå direkte af guds hånd.... det er dog i kommunerne, at de frie folks kraft sidder. De kommunale institutioner er for frihed hvad skolerne er for videnskaben. Uden dem kan en nation give sig et frit regimente, men har ikke frihedens ånd.« (Tocqueville: l. c.).

[58] (pag. 254). Når *anarkister* som Kropotkin (se hans skrifter »Anarchist morality«, »Anarchist communism« og »Anarchism, its philosophy and ideal«) mener, at statsmekanismen helt og holdent kan erstattes af frivillige associationer, beror dette på et fejlagtigt syn på den etiske rets væsen og livsmuligheder. Og tanken udføres ikke med konsekvens, ti side om side med fornægtelse af al statsmagt finder man planer om, at alle produktionsmidler skal være samfundets fælleseje og *styres i fællesskab af dem, der producerer værdierne.* Produktionsmidlerne og nødvendighedsartiklerne, der er skabte ved alles anstrengelse, må være til disposition for alle, hedder det; ethvert lønsystem må forlades; enhver, der deltager i frembringelsen af det almindelige velvære *med udfoldelsen af alle sine evner,* skal også nyde godt af samfundets almene beholdning, så at hans behov tilfredsstilles i den videst mulige udstrækning.

Man ser altså, at selv om anarkisterne drager nok så stærkt til felts mod regeringen, kan de dog ikke slippe tanken om *regering* eller *regeringer.* Hvorledes denne regering nærmere beset skal fungere, hvorledes den skal udnævnes, derom forlyder intet nærmere. At »styre i fællesskab« er vel et smukkere udtryk for flertalsstyre. Men dens virksomhed består altså i at indsamle og fordele produkterne til dem, der med udfoldelse af alle deres evner bidrager til samfundets velvære. Men nu de andre, de, som ikke deltager, eller som kun arbejder for halv kraft? Hvad der skal gøres ved dem, får vi ikke besked om, men det er også tilstrækkeligt at vide, at der dog skal skelnes imellem dem og de andre ved fordelingen. Med andre ord: selv den anarkistiske styrelse kommer ikke til at savne magt og myndighed; og det vil

ingen organiseret styrelse i verden kunne savne, selv om den opstår på den frivilligst mulige basis, og selv om den kun opstår for fordelingsinteressers skyld. Skal den overhovedet betyde noget, må den i sig rumme en magtkoncentration.

Anarkisterne tror, at en centraliseret statsmagt som sådan er den væsentligste hindring for individuel frihedsudfoldelse. Men dette er et fejlsyn. De overser, at frihedsindskrænkninger ikke så meget beror på magtudøvelsens ekstensitet som på dens intensitet og art. De fleste anarkister sværmer for små adskilte, gensidig uafhængige magtcentra. Men decentralisation er ingenlunde noget afgørende livsspørgsmål for friheden; den enkelte borger kan indenfor den lille magtcirkel være udsat for et tryk, der er mangefold større end det, der udøves indenfor større magtområder. Derfor er også anarkisternes jævnlige henvisninger til middelalderens »frie« bykommuner — i Italien f. eks. — ganske misvisende; ti få steder har vel den personlige frihed og sikkerhed været stærkere kompromitteret end der. Da selv de radikaleste anarkister, som Kropotkin, trods alt forudsætter en vis magtorganisation, burde de kunne forstå, at det for friheden væsentlige beror på, om det kan lykkes at begrænse den organiserede magts intensitet, d. v. s. dens tendens til indtrængen på borgernes rent personlige områder, og at det derimod er ganske uvæsentligt, om den private borger kommer til at stå under en magthaver med mange eller få under sig.

Men det gælder fremdeles om at indse, at en indenfor et vist råderum centraliseret magt i virkeligheden er den eneste mulighed og garanti for individuel frihed. Ti basis for al frihed er ejendomsrettens fulde udøvelse; ja frihed lader sig overhovedet kun definere som den trygge besiddelse af sig selv og sit. Jeg ved ikke, om anarkisterne anerkender den elementære retsgrundsætning, at enhver har den fulde ret til sit arbejdes frugter; men ialfald fornægter de vel ikke den etiske sandhed, at jorden og alle naturrigdomme tilhører alle mennesker i fællesskab. Men hvorledes denne ret skal kunne garanteres hver enkelt af fællesskabet, hvis den ikke håndhæves af en magtfaktor, alle er nødt til at bøje sig for, er ikke let at begribe.

Det siger sig selv, at hvis man anerkender et folks ret til at eje den jord, det beboer, vil en komplet decentralisering af magten indenfor dette folk ikke kunne sikre denne ret, ti de små magtcentra vilde kun have lokal myndighed.

Vi gjorde ovenfor opmærksom på, at den, der ikke har sit retmæssige eje betrygget, ikke kan siges at besidde nogen frihed, der er værd at tale om. Friheden er just betinget af den gensidige respekt for hinandens liv, lemmer og rette eje. Men til at afgøre

hvad der er retmæssigt eje hører foruden principperne derom en myndighed, som er i stand til at håndhæve principperne. Den enkeltes skøn om hvad der er hans ejendom vil nødvendigvis være subjektivt farvet; i tilfælde af konflikt vil enhver i nogen grad vildledes af sin egen interesse. En objektiv afgørelse kan kun træffes af en udenforstående, der tillige har den fornødne myndighed. Princippet at lade hver stå på sin ret fører ganske afgjort til social ufred, derimod giver det ikke mindste garanti for, at retten vil sejre over magten. Og fremdeles, jo mere splittet den dømmende myndighed står, i små uafhængige magtcentra, des mere begrænset bliver den retsgaranti, den enkelte kan få, ti kendelserne gælder ikke udover den begrænsede kres; opstår der konflikter mellem interesser, som berører de forskellige magtområder, er der ingen garanti for fredelig bilæggelse.

Nøjagtig det samme gælder forbrydelserne. Anarkismen fordømmer al repression, al statstvang af forbrydere; de mener hverken at behøve politi eller fængsler. Og man forstår så godt deres personlige motiver til denne opfattelse. De har været vidne til så mange uretfærdige domme og til så oprørende behandling af forbrydere, at det næsten vilde være naturstridigt, om de ikke kom til at betragte statsmagten som den fødte fjende af alt godt og ædelt og som den, der iværksætter og støtter alt lavt og usselt. Men individuelle antipatier og reaktioner forleder næsten altid til blinde slag. Det gælder om ikke at forveksle form og indhold.

Hvad er da retsbeskyttelsen overfor forbrydelsen efter sit væsen? Nøjagtig det samme som den retsbeskyttelse, vi ovenfor omtalte, nemlig opretholdelsen af en retmæssig ejendomsordning. Enhver forseelse er et ejendomsovergreb af en eller anden art (på person eller eje), og retsordenens opgave bliver her at redressere den skete overlast ved at tvinge foruretteren til at give den forurettede vederlag. Hvis man en dag får en straffereform, hvorved straffen kun bliver et middel til at skifte ret mellem to, der har været i konflikt; hvis den indskrænker sig til kun at skaffe den forurettede oprejsning og til at tvinge foruretteren til at yde vederlag for hvad han har forbrudt, da kan ingen beklage sig over denne domstolenes rolle, ti da optræder den kun som en myndig mægler i fredens og rettens tjeneste. Og social fred opnås her som i det ovenanførte tilfælde kun ved hjælp af objektive domme.

Ganske vist vil midlet vedblive at være tvang; men en tvang i rettens tjeneste er en bedre garanti for friheden end uhæmmet tøjlesløshed fra de enkeltes side. Et samfund, hvor magtelementer ikke på den ene eller anden måde vilde gøre sig gældende,

er utænkeligt; et spørgsmål er det da, om man kan tænke sig et bedre herskab at lade dem tjene under end rettens? Selv anarkisterne tænker sig, som man ovenfor har set, en art styrelse, organiseret for ejendomsfordelingens skyld; men hvor inkonsekvent vilde det da ikke være at stille den enkelte blot overfor overgreb på ejendom?

Kropotkin nærer stor tillid til »den værdifulde kærne af sociale vaner, uden hvilke intet menneskeligt samfund kan bestå. I stedet for at forlange, at den skal opretholdes af de få, forlanger anarkismen den af alles bestandige virksomhed. »Vi skal *etablere* slige situationer mellem mennesker, at den enkeltes interesse er alles interesse (lettere sagt end gjort!) Vi skal have moralsk oplysning og praktisering af gensidig hjælp.«

Det er jo meget almindeligt, at samfundsreformatorer regner med en forbedring af den menneskelige natur hånd i hånd med eller som følge af den pågældende reform. Når først de og de forandringer er indførte, vil tyveri, mord osv. af sig selv omtrent ophøre. — Det være langt fra os at tvivle om muligheden af moralsk fremgang, men mon det dog ikke vil være en uforsvarlig optimisme at bygge samfundet op på slige løse *forudsætninger?* At forbrydelserne *helt* skulde forsvinde, tror ikke engang anarkisterne selv. Men når de nu indtræffer, hvad da?

»Den eneste ting, der kan gøres, siger Kropotkin, når vi ser antisociale akter begåede i navn af individuel frihed er at gendrive princippet »hver for sig og Gud for alle« og at have mod til at sige højt i enhvers nærværelse hvad vi tænker om slige handlinger. Dette kan måske fremkalde en konflikt, men konflikter er selve livet, og udaf konflikten vil fremgå en vurdering af slige akter, som er retfærdigere end gamle hævdvundne ideer.... alt hvad vi reserverer os er det frie udtryk af vor sympati og antipati overfor hvad der synes os godt eller dårligt.«

Altså den, der bliver bestjålet eller overfaldet af en rå voldsmand, har lov til frit at tilkendegive vedkommende hvad han synes om at blive behandlet på denne måde. Endog lov til at ytre, at han synes mindre godt derom; rentud sagt, at det har hans antipati — men derudover har han ingen ret. Ja strengt taget kan vel ikke engang denne ret sikres ham, ti hvem skal hævde den? sæt at den bliver ilde optaget! K. stiller jo da også en konflikt i udsigt, en lærerig konflikt som følge af denne fromme meningstilkendegivelse. — Kan dette i grunden antages at give vort liv større frihed og tryghed? Og kan man forudsætte en slig eftergivenhedsmoral hos alle mennesker? Det vides, at Kropotkin personlig betragter barmhjærtige handlinger som moralens fuldendelse; men denne moral er altfor subjektivt begrundet, til at

man kan bygge samfundsinstitutioner derpå. Den samfundsmagt, som principielt vil nægte den enkelte, der kræver *sin ret*, enhver reel støtte, vil vække den forurettedes mishag uden at imponere foruretteren.

Nu morderen? Morderen bliver Kropotkin hurtigt færdig med. En morder, der dræber af blodtørst, er et sjældent fænomen, siger han; han er sindssyg og skal helbredes (formodentlig dog ved tvang) eller undgås (!) Den forestilling går stadig igen både hos socialister og anarkister, at når først årsagerne til fattigdom er hævede, vil ingen mere myrde eller stjæle. De overser imidlertid, at under de nuværende forhold er der en mængde forbrydelser, som slet ikke oprinder af nød, men af begærlighed, af lyst til at prale, af svaghed overfor ødsle kvinder osv.; årsager, der ingenlunde vil forsvinde, selv om alles kår blev nok så betryggede. Ja, det er ikke utænkeligt, at netop når rigdom og luksus bliver gjort vanskeligere at erhverve ad normal vej, vil vejen til voldshandlinger des oftere frembyde sig og friste de svage.

K. henviser til en del områder, hvor han anser det for muligt at afløse statsmekanismen med frivillige associationer. Han nævner assuranceselskaber mod tyveri. Ja, men hvem skal løse den enkeltes konflikter med et sådant selskab? Fremdeles anføres frivillige forsvarsforeninger. Men han indrømmer dog selv, at disse nu i England arbejder hånd i hånd med staten; og vilde en anden ordning virkelig være tænkelig? Forsøg engang at tænke den tanke til bunds, at et lands forsvarsordning opløser sig i indbyrdes uafhængige korporationer, måske således at infanteri, artilleri osv. opererer hver for sig, eller at de tilsammentagne danner en stat i staten, der selv skulde bestemme, når der overhovedet skulde gribes ind og når ikke. Hvilke vilkårligheder kunde ikke begås? Hvem skulde afgøre hvor det var nødvendigt at ekspropriere for fæstningsanlægs skyld og lign. Og vilde ikke slige væbnede, uorganiserede og hovedløse korporationer indeholde en stadig fare for det fredelige arbejde?

Nej, enhver af de nævnte og lignende associationer vilde falde sammen til støv, hvis de ikke direkte eller indirekte havde en retshåndhævende centralmagt at støtte sig på; eller også vilde de simpelthen usurpere magten. Og i så fald blev det ikke for rettens skyld.

Magtstræbet slipper vi ikke for i denne verden. Det er ligesom dampen en elementær kraft, man skal omgås med varsomhed. Passes der ikke på, bliver den ubændig og anretter kun ulykker, forårsager eksplosioner, forbrændinger osv. Men den kan også udrette et stort og nyttigt arbejde, når den ledes forsigtigt igennem de rigtige og solide kanaler. Hvad det kommer an på er altså ikke

at slippe magten løs eller splitte den men at tæmme og lede den til at arbejde i rettens tjeneste.

[59] (pag. 264). Således foreligger der en officiel beretning fra Ny Zeelands kultusminister G. Fowlds om virkningerne af grundværdiskat på arbejdsløn m. m. på Ny Zeeland. Heri udtales:

1—1½ år efter at Wellington havde indført jordværdibeskatningen gik bygningsarbejdernes løn op til 15—22 øre mere i timen end den af voldgiftsretten fastsatte arbejdsløn, hvilket skyldtes bygmestrenes kappelyst om at skaffe arbejdsfolk nok til den store byggevirksomhed, der var blevet en følge af det nye skattesystem. »Det står for mig som fuldkommen klart, at den første virkning af jordværdiskattens indførelse er en stærk hævning af arbejdslønnen og den anden en nedgang i prisen på ubenyttet jord indenfor skattesystemets virkeområde.« Skattekommissæren sammesteds meddeler, at byggeriet er blevet fremskyndet, megen værdifuld jord i forstæderne er blevet udstykket og udbudt til salg, og store godser på landet er blevet udstykkede og stærkere befolkede.

Fra Ny Sydwales foreligger udtalelser, som går i ganske samme retning.

[60] (pag. 267). En sygekasselovgivning som den nuværende er et af mange eksempler på statens afmagt til at »hjælpe«. Staten bruger her ganske uretfærdigt fællesmidlerne til at yde en ganske bestemt klasse af befolkningen støtte under sygdom. Virkningen har her som altid ved gavelovgivninger været en helt anden end tilsigtet: at de helt ubemidlede »endog for en stor del står uden for kasserne, og et økonomisk bedrestillet lag danner flertallet af sygekassens medlemmer — sygekasserne er erobrede af de *bedrestillede* arbejdere.« (»Sygekasser og læger«, udg. på foranledning af den danske lægeforening ved et udvalg.) Der forbruges desuden utvivlsomt meget mere af medicin (fordi den kan fås gratis) end selv af de mest velstillede familier, der står udenfor sygekasserne; og dette ødsle og unyttige forbrug betaler statskassen delvis.

Den tanke, der fremsættes til overvejelse i »Ugeskrift for læger«, »at fordele statstilskudet efter medlemmernes økonomiske evne, således at de fattigste får det største, de mindre ubemidlede et mindre tilskud,« vil sandsynligvis kun gøre ondt værre og er ialfald øjensynlig uretfærdigt. Den strider imod alle sunde forsikringsprincipper, som går ud på, at alle, der yder lige meget, har lige megen ret; og det vil føre til uheldigt posekiggeri. Enten bør sygekasserne stå åbne for alle, med lige rettigheder, eller også bør staten slet ikke befatte sig dermed, men overlade dem til frie associationer. Det sidste er det mest naturlige. Slagordet »hjælp til selvhjælp«,

der for en del politikere er toppunktet af al visdom, er næppe bedre som politisk princip end den rene hjælp. Det kan være et fortræffeligt pædagogisk princip, men det er ikke statsmagtens sag at opdrage borgerne økonomisk, og til opdragelse af voksne mennesker er det ikke berettiget at bruge af fællesmidlerne.

[61] (pag. 269). Man har (S Berthelsen i »RET« 1909) foreslået at ændre alderdomslovgivningen således, at *enhver* borger over 60 år får sin alderdom betrygget. Uden tvivl vilde dette være retfærdigere end den nuværende ordning, hvor det er »trangen«, der lægges til grund. Men tanken, forslaget hviler på, kan dog kun være rigtig ud fra særlige forudsætninger. Forf. går ud fra, at den, der er over 60 år, har tilført samfundet så mange værdier, at han uden direkte præmiebetaling har *krav* på hos det offentlige at få sikkerhed for økonomiske sorger i alderdommen. Denne tankegang forudsætter, at han i sin arbejdsperiode har ydet mere end han har fået; da dette under de nuværende sociale forhold ofte nok vil slå til, giver det nævnte forslag en god midlertidig løsning og er sikkert ment således. Den endelige løsning må dog gå ud på at ordne samfundsforholdene således, at enhver i sin virkende periode får det fulde ækvivalent for sine ydelser uden beskæring. Det ideelle er ikke, at kravet opstår som et efterkrav; bedre vilde det være, om arbejdet straks fik sin fulde løn udbetalt, således at den enkelte selv blev i stand til at betrygge sig.

[62] (pag. 269). Allerede i halvfjerserne fremsatte prof. Fawcett i sin berømte »Manual of political economy« følgende sunde grundsætninger: »Staten udøver en stor indflydelse på nationalkarakteren ved den måde, hvorpå den afgør spørgsmålet om en persons ret til hjælp. Under de nuværende forhold begås der en uret imod den flittige og sparsommelige arbejder; ti er det lykkedes ham at lægge så meget op, at han har kunnet sikre sig en lille årlig livrente, netop tilstrækkelig til hans underhold, så nægter sognet ham enhver hjælp, medens hans nabo, der ikke har lagt noget op, får hjælp, så at de i virkeligheden har det lige godt. Virker nu denne ubillighed allerede afskrækkende på arbejderen, så føles det endnu mere som en uretfærdighed, når den sparsommelige ser sine sparepenge beskattede og altså må sige sig selv, at han slider sig op ikke blot for at redde sig selv, men også for at hjælpe andre, der lige så godt som han kunde hjælpe sig selv, når de vilde..... det vilde være heldigt, om folk snart kunde vænne sig til den tanke, at det er en ulykke, at den fattige har en lovlig ret til at kræve underhold, så at afskaffelsen af den offentlige fattighjælp kunde betragtes som noget, der muligvis vilde ske. Kun under den for-

udsætning vil det blive anset for en klar og ubetinget pligt for enhver at anstrænge sig til det yderste for at ernære sig og sine. . . . Englands økonomiske og sociale forhold kan ikke anses for sunde, før det bliver det almindelige og ikke som nu en undtagelse, at arbejderen forsikrer sit liv og køber sig alderdomsforsørgelse.«

63 (pag. 273). Pædagogen J. Tews siger i »Moderne Erziehung in Haus und Schule«: »Vor nuværende overklasse tager skade af sit skoleprivilegium . . . den lille købmand og håndværker sælger sin overbevisning til sine kunder, fabrikanten og storhandleren til sine toldpolitiske protektorer, embedsmanden til sine foresatte; kort: *ufrihed hvor man ser hen.* Ethvert politisk og kirkeligt valg bekræfter det. . . . De offentlige myndigheder kommer disse de privilegerede kreses bestræbelser beredvilligt i møde. Skolebureaukratiet fuldbyrder deres vilje. Det går så meget lettere for sig, som vore offentlige skoler ikke så meget er fremgåede af en personlig dannelsestrang som af almindelige sociale og statspolitiske hensyn. Man vil danne embedsmænd, statsborgere, undersåtter, soldater, skatteydere, men ikke mennesker. Man tænker sig mennesket næsten kun som et led af helheden, som et socialt væsen, og samfundet, flokken, vil ingen personligheder have. De er en fare for flokken. Det udtalt personlige er altid usocialt, i hvert fald forstyrrer det ligeartetheden og ordenen . . . Bedre bliver dette først, hvis den enkelte vil være betænkt på at blive sin egen præst, sin egen politibetjent, sin egen advokat, sin egen læge og fremfor alt sine børns lærer. Når forældrene først gør deres pligt og skyldighed i hjemmet, kan man spare sig at skrive om reformer. Men sålænge forældrene betragter opdragelsen som en slags bedre tyendegærning, med hvilken de vil have så lidt som muligt at skaffe, og som man, så billigt som muligt, lader besørge af andre, med det eneste tydelige formål at sikre barnet en livsstilling, — sålænge har forældrene aldeles ingen grund til at tale med om noget som helst, der er i vejen med skolen.«

64 (pag. 276). Oxford var et af de sidste steder, hvor Newtons filosofi blev anerkendt, skriver Herbert Spencer i »Social Statics«. Ikke bedre gik det sammesteds Locke's »On the human understanding«. »Disse privilegerede institutioners vane: at lukke døren for fornyelser er blevet så almindelig, at de er blandt de sidste steder, til hvilke man ser hen for forbedringer i læremetoder eller for et bedre valg af læregenstande. Universiteternes stilling lige overfor naturlig videnskab er bleven en foragtelig ikke-anerkendelse..... organisationen af lærere og regeringen, som leder den,

vil uundgåelig støtte sig til tingene som de er; og at give dem kontrol over det nationale åndelige liv er at give dem midler til at undertrykke enhver higen efter tingene som de *skulde være* . . . just den kultur, som i det fremadskridende samfund truer med at underminere deres egne fundamenter, eller med andre ord — just den kultur, der er mest værdifuld, vil de modsætte sig.«

Det kan vistnok betragtes som givet, at Sokrates, hvis han havde levet i vor tid, aldrig var blevet Dr. phil. end sige universitetsprofessor. Heller ikke Giordano Bruno eller Kepler. De midler, man nutildags anvender fra officiel side for at bremse slige outsidere, er ikke slet så brutale som i hine tider, men næppe mindre virksomme. Man lader dem langsomt udhungre. Når en Schopenhauer indsender en afhandling til Københavns universitet, bliver den »nicht gekrönt«, dette er stemplet, hvorefter alle sig have at rette. Ligeså utvivlsomt er det, at hvis der fra statens side var blevet påført Sokrates en lige så hensynsløs konkurrence som den, der nu påføres selvstændige tænkere, vilde han ikke have fået den indflydelse over de unge, han fik. Ingen anden af de frie ånder i Grækenland havde trængt igennem — den græske filosofi, som vi kender den, *havde ikke eksisteret!*

[65] (pag. 277). En forfatter, som har personlig erfaring om disse forhold, skriver om undervisningen i det juridiske fakultet bl. a. følgende: »Blandt det juridiske studiums dyrkere er der få, der er kaldede. Professorerne burde ikke affektere, at de har at gøre med unge videnskabsdyrkere... En anden vanskelighed og endnu større er den, at det juridiske fakultet foruden at docere en videnskab, tillige skal være en fagskole... Til eksamen ønskes aldeles ikke nogen selvstændig udvikling, men et referat af prof. X's udvikling angående det og det spørgsmål, og var det ikke for skams skyld, kunde der gærne tilføjes: »i den og den lærebog pag. x—pag. y«. I »Tilskueren« 1890 (»Det juridiske studium ved Københavns universitet« af Erlang Tybjerg) hedder det: »For øjeblikket fremstilles alle love, gamle og unge, onde og gode, forstandige og urimelige, næsten altid som noget en gang givet urokkelig fast. Har en lov en gang ordnet et æmne, er den sag i orden, og tanken bragt til tavshed. . . . Selvfølgelig er dette ingenlunde forfatterens personlige mening, men det er det indtryk, som den brugte fremstillingsmetode nødvendig må fremkalde hos den studerende: en lov er en lov; om den duer noget, vedkommer ham aldeles ikke. Sikkert vilde der bringes et gavnligt og oplivende moment ind i studiet, om lovens værdi blev belyst i højere grad end nu — . . .«

[66] (pag. 280). »... Nøjere beset er den frihed, hvormed sta-

ten nu, som jeg sagde, lyksaliggør nogle mennesker til gunst for filosofien, ikke blot ikke nogen frihed, men et embede, der ernærer sin mand. Befordringen af filosofien består altså blot deri, at nutildags i det mindste et antal mennesker ved statens hjælp formår at leve af deres filosofi, idet de kan skabe sig et levebrød af den: medens Grækenlands gamle vise ikke besoldedes af staten, men højst engang som Zeno æredes med en gylden krone og et gravmæle på Kerameikos. Om nu sandheden tjenes derved, at man anviser en vej til at leve af den, skal jeg ikke kunne sige i almindelighed, fordi alt her kommer an på det enkelte menneskes art og godhed, som man byder at gå denne vej. . . . Kant f. eks. var, som vi lærde plejer at være, hensynsfuld, underdanig og i sit forhold til staten uden storhed; så at han i al fald, hvis universitetsfilosofien en gang skulde anklages, ikke vilde kunne forsvare den. Skulde der derimod gives naturer, som formåede at forsvare den — som f. eks. Schopenhauer og Plato — så frygter jeg blot eet: de vilde aldrig få anledning dertil, ti staten vilde aldrig have mod til at begunstige sådanne mennesker og anbringe dem i hine stillinger. Hvorfor dog? Fordi enhver stat frygter dem og altid kun vil begunstige filosofer, af hvilke den intet har at frygte . . . . Staten nærer overhovedet frygt for filosofien, og netop fordi dette er tilfældet, søger den så meget mere at drage filosoffer over på sin side, som kan give den udseendet af at have *filosofien* på sin side . . . men skulde der opstå et menneske, som virkelig gør mine til med sin kniv at gå alting på livet, også staten, så er staten, fordi den fremfor alt må bekræfte sin eksistens, i sin ret til at støde et sådant menneske bort fra sig og behandle ham som fjende. . . . Hvis altså nogen finder sig i at være filosof på embedsvegne, må han også finde sig i at blive anset som en, der har givet afkald på at søge sandheden i alle dens smutkroge.... For staten kommer det aldrig an på sandheden, men kun på den sandhed, der er nyttig for den.« Fr. Nietzsche: Schopenhauer als Erzieher.

67 (pag. 282). Foruden de betydelige ordinære bevillinger til kunst og videnskab (deribl. til læreanstalterne) bevilges årlig ekstraordinært en stor sum (år 1907—08: 82,500 kr.) til *private* institutioner, selskaber og personer, der fremmer disse formål. Noget af det mærkeligste i det nævnte år var »køb af 200 eks. af en rejsebeskrivelse og andre bøger«, »800 kr. til fuldendelsen af en opera (!)«, bevillinger til udgivelse af en assyrisk ordbog, til et værk om oldindisk literatur, studier over søpindsvin osv.

Over 100,000 kr. gives der desuden til alderdomspensioner for litterater og kunstnere. Ja ikke blot til disse, men til deres enker

og børn (selv stedbørn). Hvor fristende det end er, kan det ikke gå an at benytte listen over disse begunstigede til nærmere belysning af myndighedernes valg. Og det vilde være unyttigt for mange navnes vedkommende, ti ingen kender dem. Man finder et broget selskab af romanskrivere, skuespillere, missionærer, gymnastiklærere, dirigenter, sproglærere, basunblæsere o. s. v. Folketingsmænd undrer det een at træffe under denne kategori; det er dog næsten for nøgent. Man bruger statens midler til at forsørge enker efter privatmænd, som ofte har haft store indtægter, efter embedsmænd, der burde være således lønnede, at de selv kunde forsørge deres enker. Til romanforfattere, hvis bøger kommer i mængder af oplag, bevilges rejseunderstøttelse, ja på ære også til operetteskuespillere med høje gager.

Sligt avler en egen art demoralisation og begrebsforvirring. Med undren ser man kunstnere med ret betydelige indtægter hjemføre i triumf 200 kr. til en rejse! Man kommer da under vejr med, at disse mennesker ret almindeligt betragter det som en æressag at figurere på denne liste! Det er dog ganske bagvendt! Man kan indrømme, at det er en ærlig sag, når man ikke kan klare sig selv i sin virksomhed, at henvende sig der, hvor man ser alle andre styrte til — men en positiv ære! noget at prale af? Nej, man bør vist for al velanstændigheds skyld komme bort fra at betragte understøttelseslisten som et nationalt pantheon!